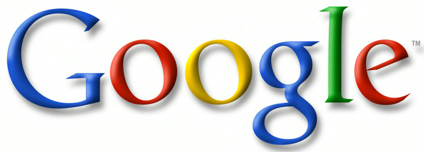
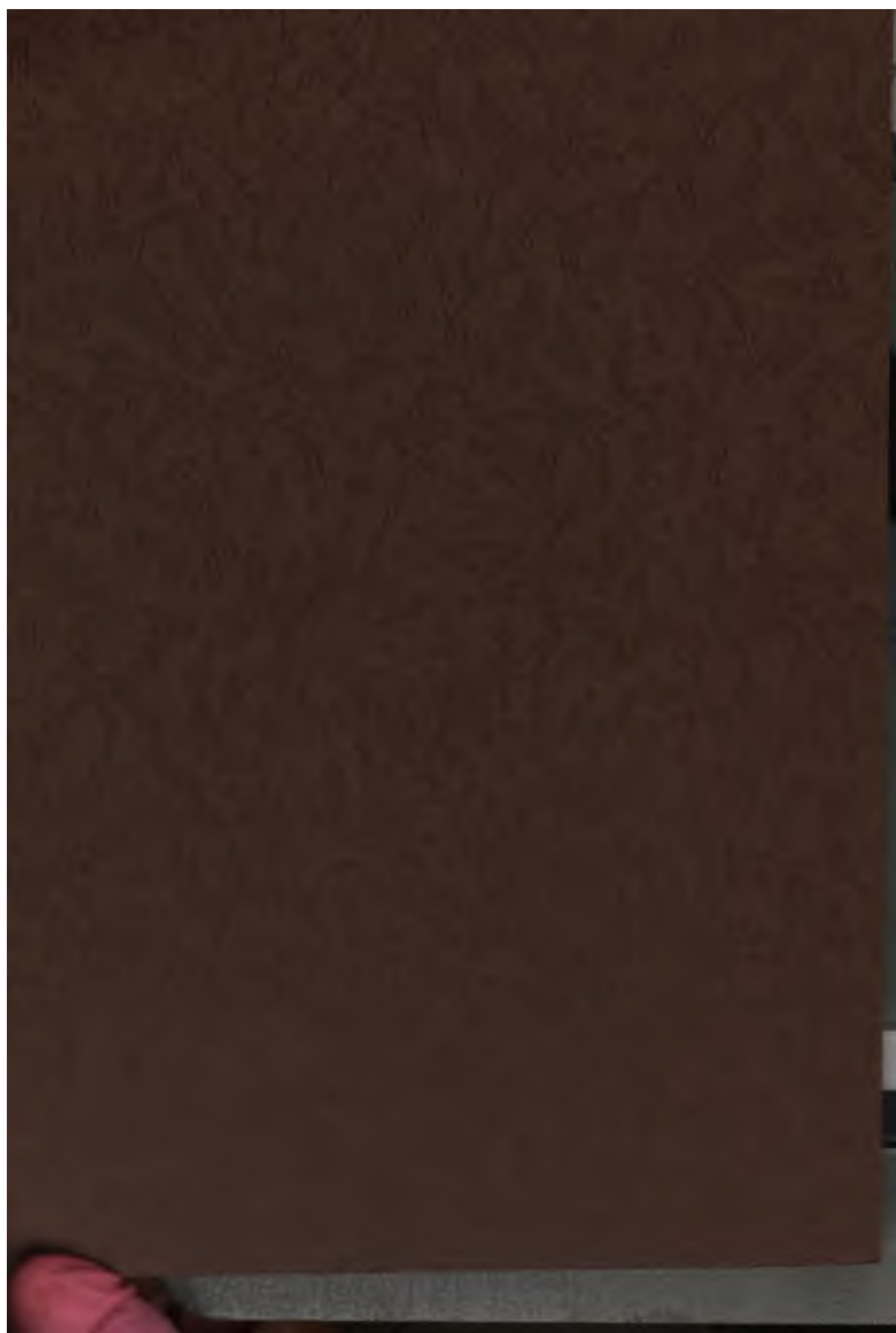

ИСТОРИЯТА

НА

ГРАДА ГАБРОВО

И

ГАБРОВСКИТѢ ВЪЗСТАНИЯ.

ОТЪ

Хр. и П. Гжбенски.

Продава се въ полза на фонда, прѣдназначенъ за въздигане паметникъ на габровскитѣ възстанници.

1-во издание.

Цѣна: 1·50 лв.

ГАБРОВО,
Дружествена печатница „Заря"
1903.

ВЪ ПАМЕТЬ

на

ВСИЧКИ ГАВРОВЦИ, ЗАГИНАЛИ
ВЪ БОРБАТА ЗА СВАЛЯНЕ
ТУРСКОТО ИГО.

Съставителитѣ.

Прѣдговоръ.

Когато на 1. май 1896. год. празнуваха въ Габрово 20-годишнината на възстанието отъ 1876. год., рѣшиха да издигнатъ въ града паметникъ за въ паметь на това възстание и избраха комитетъ да събира срѣдства за тая цѣль. По-послѣ— на 15. октомврий 1899. год.—тоя комитетъ рѣшилъ да издаде и историята на габровскитѣ възстания и помоли насъ да се завземемъ съ тая работа, като ни обѣщаваше пълно сѫдѣйствие при събиране материала. Ние съзнавахме, че тоя материалъ мѫчно ще се събере, защото се бѣ изминало дълго врѣме отъ датитѣ на възстанията, и не се рѣшавахме да се наемемъ съ тая работа; ала, като взехме прѣдъ видъ, че, ако и сега не почнатъ да се събиратъ свѣдѣнията за тия възстания, описването имъ ще стане съвсѣмъ невъзможно по-послѣ, защото поборницитѣ отъ день на день мратъ, а наедно съ тѣхъ се губятъ и цѣннитѣ свѣдения по възстанията,—ние приехме поканата.

Като се наехме да опишемъ възстанията, ние намѣрихме за добрѣ да придружимъ това описание съ историята на града.

За събиране материала по възстанията, ние разпитвахме всичкитѣ живи поборници, а единъ отъ насъ, придруженъ отъ петима възстанника (Г. Бочаровъ, Г. Мацковъ, Ц. Постомпировъ, С. Петковъ и П. Маринчевъ), четирма учители (Н. Драгановъ, З. Ивановъ, В. Станчевъ и Хр. Хесапчиевъ), единъ студентъ (Д. Бочаровъ) и единъ фотографъ (К. Либихъ), обиколи прѣзъ лѣтото на 1900. год. почти всичкитѣ мѣста, гдѣто сѫ минали и дѣйствували възстанницитѣ прѣзъ 1876. год., и събра добри свѣдения за това.

Само по себе-си се разбира, че ние имахме прѣдъ видъ и всички свѣдѣния по възстанията, които сѫ се появили досега въ печатъ.

Като събирахме материала отъ различни лица, ние го провѣрявахме и гледахме да извадимъ самата истина. Само свѣдѣнията за дѣйностьта на Габровскитѣ чорбаджии въ врѣме на

въстанието прѣзъ 1876. год. и за разпорежданията въ конака излагаме тъй, както има любезностьта да ни ги съобщи г-нъ хаджи Георги Хесапчиевъ, защото той е едничкото живо лице, което знае тия работи. А относително изложението на материала има да кажемъ това, че гледахме да изложимъ фактитѣ обективно и да прѣдставимъ възстанията такива, каквито сѫ били.

Тия възстания, въ сравнение съ днешното македонско движение, се показватъ дѣтински, ала тѣ и не можеха да бѫдатъ по-други при условията, при които възникнаха.

И при събиране материала за историята на града срѣщахме голѣми мѫчнотии: и тука нѣмахме нѣщо готово, положително, — наопъки всичко трѣбваше ние да откриваме и да провѣряваме.

Тукъ изказваме голѣмата си благодарность къмъ всички ония лица, които съ готовность ни помогнаха да съберемъ материала за тая книга.

При условията, при които написахме тая книга, ние не можемъ да се похвалимъ, че сме направили нѣщо съвършено; цѣльта ни бѣше само да изнесемъ въ печата това, което ходи отъ уста въ уста между старитѣ габровци, както за възстанията, тъй и за историята на града, за да го запазимъ и да дадемъ възможность на младитѣ, да видятъ, какво е било едно врѣме Габрово и какъ сѫ работили бащитѣ и дѣдитѣ имъ.

14. XII. 1903. Съставителитѣ.

СЪДЪРЖАНИЕ.

I. Исторически бѣлѣжки за Габрово.

(Общиятъ видъ на сегашно Габрово. Началото на Габровското селище. Габрово въ XVIII ст. и неговото изгаряне. Габрово въ врѣме на кърджалиитѣ и на заверата. Църквитѣ и часовникътъ на сегашно Габрово).

Габрово е разположено при сѣвернитѣ поли на Шипченския балканъ въ една котловина, заобиколена отъ баиритѣ: Градище, Петкова нива, Радичевецъ, Баждаръ и Бакойския баиръ. То се простира отъ двѣтѣ страни на р. Янтра, на пѫтя, който съединява южна съ сѣверна България прѣзъ Шипченския балканъ. Лѣтѣ тая долина е очарователна. А самиятъ градъ има прѣкрасенъ изгледъ, погледнатъ отъ *Баждаръ* — отъ би̂лото на хълма, който отдѣля грънчарската махла отъ *Падало*: отъ тукъ прѣдъ очитѣ ти застава цѣлия градъ, заобиколенъ съ зеленина и лѫкатушно прорѣзанъ отъ р. Янтра; прѣдъ тебъ е околийската болница; на сѣверо-изтокъ отъ нея — въ центъра на града — се издига кулата на часовника, а малко по-надѣсно — камбанарията на църквата Св. Тройца, до която е Умниковото училище; на югъ отъ първитѣ блещятъ куполитѣ на царква Св. Богородица въ фона на гората, а малко по-далечъ отъ църквата изпъква едно голѣмо и въ модеренъ стилъ здание — домъ на братия Хаджи Стойчеви; покрай гората отъ една страна и рѣката отъ друга се ниже горниятъ край на града, дѣто се хвърлятъ въ очи съ своитѣ постоянно димещи комини двѣ голѣми здания — едното на дѣсния брѣгъ на рѣката — фабрика Александъръ I, другото на лѣвия ѝ брѣгъ — фабрика Фердинандъ I, до която е горнокрайското основно училище; на западъ отъ ц. Св. Богородица прѣкосва прѣзъ рѣката мостъ Симеонъ Велики, а надѣсно отъ него блещятъ църковнитѣ куполи на женския мънастирь, кокетно разположенъ въ една прѣкрасна градина; малко по-надѣсно изпъква грамадното здание на Априловската гимназия, а задъ нея идатъ редъ градини, между които се издига сушил-

ната кула на бирената фабрика „Бузлуджа“; задъ нея погледътъ минава на величествената островърха *Киселчова* могила, потънала цѣла въ зеленина, а по-нататъкъ отъ нея се издигатъ балканскитѣ височини, покрити съ синкава мъглявость; на юго-западъ се издига *Бакойския* баиръ, чиято гора отъ година на-година сé по-вече и по-вече се засилва, та краси и тая часть на града; на лѣво отъ часовника, горѣ на върха — въ каменската махала — блещятъ куполитѣ на църквата Св. Иванъ; на сѣверо-изтокъ отъ църквата е височината *Петкова могила*, а задъ нея величествено се издига *Градище*, което е служило на римлянитѣ за воененъ наблюдателенъ пунктъ; въ политѣ на послѣднитѣ височини, покрай рѣката, се протака лѫчанската махала, дѣто погледътъ се привлича отъ едно тухлено и съ въртещо *махово* колело здание — индустриално заведение на Геня Кулевъ и синъ, а задъ него се показва лѫчанското основно училище; отсамъ рѣката е табашката махала, отъ краятъ на която поема шосето за Севлиево; на лѣво отъ пѫтя стои падалското основно училище съ своята добрѣ уредена училищна градина, а по-нататъкъ — между шосето и политѣ на *Баждаръ* — се нижатъ кѫщитѣ на падалския кварталъ; на дѣсно отъ шосето се разтила равнина *Падало*, прѣзъ което минава пѫть за Свищовъ; край източната страна на Падало лѫкати р. Янтра, по дѣсния брѣгъ на която върви пѫтя за Търново; между рѣката и пѫтя за Свищовъ се вижда табашката фабрика на братия *Калпазанови*, а до нея — бившето желѣзарско училище „*Василияди*“; далечъ на сѣверъ — въ *устето* — се бѣлѣе тъкачната фабрика на Ив. Беровъ.

Градътъ е прострѣнъ на двата брѣга на Янтра, прѣзъ която се прѣхвърлятъ петь каменни моста, отъ които тритѣ сѫ въ града, а отъ останалитѣ два единиятъ е на долния, а другиятъ — на горния край на града. Янтра приема при срѣдата на града лѣвия си притокъ „Синкевица“, която прѣсича пѫтя на грънчарската махала, дѣто има новъ каменъ мостъ „Драгоманъ“. Водитѣ на Янтра сѫ добрѣ използувани: тѣ сѫ впрегнати още надъ града да каратъ ту воденици, ту чаркове, ту фабрики, и се прѣдаватъ отъ язъ на язъ и въ самия градъ, па се освобождаватъ далечъ подъ града. Градътъ не е засегнатъ още много отъ съврѣменната архитектура: улицитѣ не сѫ планирани, но сѫ послани съ калдъръмъ, та сѫ ві

чисти. Кѫщитѣ сѫ двуетажни, покрити съ плочи; долнитѣ етажи служатъ за дюкяни, а горнитѣ — за живѣене. Той е снабденъ съ изобилно количество изворова вода още въ турско врѣме, затова и чешмитѣ му сѫ масивно направени отъ камъкъ, съ по единъ или нѣколко чучура*).

Въ града има осемь главни улици: 1) Николаевска, която почва отъ ц. Св. Богородица и свръшва съ горния край; 2) Радецка — отъ ц. Св. Богородица до конашкия („игото") мостъ; 3) Опълченска — простира се на изгокъ отъ прѣдидещитѣ, съ които се и събира; 4) Скобелевска — въ грънчарската махала; 5) Орловска—въ лѫчанската махала; 6) Брянска — въ табашката махала; 7) Априловска—отъ ц. Св. Богородица до Априловската гимназия, и 8) Фазла паша — почва отъ ул. Опълченска и води къмъ Трѣвна.

Габрово не е старъ градъ. Въ по-старитѣ съчинения не се споменува нищо за него. То се е заселило отъ населението, което, когато нахлули турцитѣ, било принудено да напусне полето и мѣстата край пѫтищата и да се тегле въ непристѫпнитѣ гори на Балкана, за да се запази отъ произволитѣ и притѣсненията, на които било изложено долу. А, като прѣминала бурята, ние го виждаме да слиза вече на пѫтя, край Янтра. Но, кога е станало това слизане, сир. кога се е заселило Габрово, нѣмаме данни. Знае се само това, че въ начало то се е застроило на дѣсния брѣгъ на р. Янтра, край пѫтя за прѣзъ Балкана, а по-послѣ се прострѣло и на лѣвия брѣгъ на рѣката**). Прѣзъ 1749 г. билъ построенъ голѣмъ каменъ мостъ да свърже новата часть, отъ лѣвата страна на рѣката, съ дѣсната стара часть — види се, че лѣвата часть тогава ще

*) Интересна е чешмата, съградена въ двора на Пеца Хаджи-Христовъ, сега принадлежаща на Ивана Радославовъ. Тя е масивно направена отъ камъкъ съ 3 чучура, на едно лице. Въ срѣдата ѝ, на 2 м. височина, сѫ изсѣчени на камъкъ двѣ фигури, които изобразяватъ Бога Отца и Сина, а надъ тѣхъ — гълѫбъ — св. духъ. Най-отгорѣ е издълбанъ на плочата слѣдния надписъ въ 3 реда: **Во славѹ: стыѧ троицъ в'лѣто 1843 іѹниѧ направи сиѧ чешма Петар' х҃. Хрис.** А на каменното корито сѫ изсѣчени два лева, съ лице единъ срѣщу други.

**) Спорѣдъ едно прѣдание градътъ се заселилъ на дѣсния брѣгъ на рѣката, при извора на днешната каменска махала. Край тоя изворъ минавалъ стариятъ пѫть, който съединявалъ южна съ сѣверна България, (той вървѣлъ подъ мѣстностьта Градище — Извора — Топликъ — Стойчевото — източно отъ Киселчова могила и излизалъ на Червени-брѣгъ). При извора имало габъръ, до който единъ ковачъ отъ с. Боженци си направилъ ковачница, гдѣто идвалъ рано отъ селото си—въ което си живѣелъ—да кове конетѣ на пѫтницитѣ, които пѫту-

да е доста нарасла, инакъ нѣмаше да правятъ такъвъ голѣмъ мостъ.

Обстоятелството, че на тая дата се строи такъвъ голѣмъ каменъ мостъ, и това, гдѣто градътъ е ималъ двѣ църкви още въ XVIII в., ни кара да отнесемъ основаването му къмъ XVI в. Най старитѣ запазени паметници на града сѫ отъ XVIII в. Единъ отъ тѣхъ е моста, за който по-горѣ поменахме. Датата на постройката му, за щастие, се е запазила въ надписа, издълбанъ на една издигната плоча въ срѣдата на лѣвия первазъ на моста.

Ето запазената часть отъ надписа:

Сагради се сие мось в лѣто ѿ сатьвореніе мира: ҂зснз а ѿ рожств. х҃ва ҂аѱмд.

Другъ паметникъ, пакъ отъ XVIII в., е каменниятъ мостъ „Шипка“, строенъ въ 1776 г. надъ горния край на града **).

Прѣзъ м. май 1788 год. придошла много рѣка Янтра,

вали прѣзъ Балкана. Така се разправя за тоя ковачъ въ слѣдната запазена пѣсень, която има добрината да ни каже габровецътъ Екимъ Генчевъ:

Рачу Кувачѫ
Ут Буженцити,
Чи той рану ставѫ
Рану си зъчукѫ,
Рану юф' пунделник
Чи си утивѫ
Долу вѫ габърѫ,
Там дѫ си срещѫ
Тешки търгофци,
Тѫ дѫ ги куве
Бели атуви,
Дѫ си събирѫ
Тешку имани—
Кърa-грушови,
Тежък търговиц,
Той шѫ си стани
Негу шѫ земѫ,
Негу шѫ земѫ!.

Тая пѣсень Екимъ Генчевъ научилъ отъ бащата на обѣсения прѣзъ 1876 г. прѣдседатель на габров. революц. комитетъ—Екимъ Цанковъ. Сарецътъ обичалъ да пѣе тая пѣсень и често разправялъ, че родътъ на Екима Генчевъ си водѣлъ началото отъ тоя ковачъ—Рачо. И тъй, споредъ това прѣдание основательтъ на Габрово билъ божанкалия.—Божанкалии пакъ направили и габровскитѣ тепавици прѣди 390 год. (Баба ни—Кънчовица Рачковата—ни каза, че чувала, прѣди 30 години, отъ зълва си — Иваница Тотьовата, която имала стара тепавица, че намѣрили тапия за тепавицитѣ, отъ която се виждало, че тѣ били правени пакъ отъ божанкалии прѣди 360 години). Освѣнъ това тѣ имаха и воденица на горния край на града, извѣстна подъ име — Божанската воденица; нея миналата година събориха и направиха на мѣстото ѝ пристройка на фабрика Александъръ I.

Друго едно прѣдание пъкъ казва, че каменската воденица станала причина да се основе Габрово: тя била направена прѣди да се основе Габрово и при нея идвали на млѣво колибаритѣ отъ околнитѣ колиби, па, като харесали мѣстностьта, заселили се около воденицата.

А трето едно прѣдание казва, че заселването направилъ единъ овчарь при извора, дѣто идвалъ да насе овцитѣ си. Името си градътъ получилъ отъ габъритѣ, които растѣли въ изобилие на мѣстото, дѣто се основалъ.

**) И на тоя мостъ имало надписъ съ датата на постройката му, но билъ свален въ 1877 год. прѣзъ врѣме на войната. Плочата, на която билъ издълбанъ надписа, наедно съ една часть отъ перваза на моста, била съборена въ р. Янтра отъ една обозна кола, която паднала заедно съ конетѣ въ рѣката.

та направила голѣма пакость на града — тогава паланка — като съборила и каменската воденица. Това научаваме отъ бѣлѣжката, направена на една библия, принадлежаща на ц. Св. Богородица, а печатана въ Москва на 1762 год. Бѣлѣжката се захваща отъ третия листъ, на празното му поле, подъ печатнитѣ редове и се продължава сѐ така и на слѣдващитѣ листове.

Ето и самата бѣлѣжка:

В лѣто ѿ . . . аѱпи мца маїа прїидоша всы рѣкы и наводниша сѧ вѣликїа рѣкь до ѕѣло и много пагѹба ѥ (быстъ) человѣкωмъ скотωмъ нивам ливадам вертоградомъ и жѣрнамъ, тогда разорй под моста, нижѹ села Габрова и разори до ωснованїа жернѹ каменнѹю спреѵ на каменѣ ωснованнѹю бащинѹ епѵтропа Гдина Кѵр Пенча и єго Брата, Кѵр Досїа Хаѱи Iωвчовича. в то лѣто мно знамѣнїє бы черничїє всє изгорй слана и шѹма не бы и вѣрховныи визир доидє до Софїю и до Нишѹ смножествωм вои агарианскых против нѣмѣц: Слѣдъ това слѣдва подписътъ на писача, но не може да се прочете: много е сплетенъ.

Въ 1793 год. Габрово било изгорено отъ Капуданъ Хюсеинъ паша*), защотото дѣйствувало съ Пазвантооглу противъ царската войска. Въ него врѣме то било *субашилъкъ*. Царската власть се прѣдставлявала отъ субашията, койтоималъ на разположение 30 заптиета (джандари) — 20 мохамедани и 10 християни, а гражданската власть се прѣдставлявала отъ единъ чорбаджия. Думата на чорбаджията се слушала и по всичкитѣ габровски колиби. Той билъ дълженъ да поддържа десетина добрѣ въоржжени юнака, наречени *панти*, които били длъжни да се биятъ наедно съ заптиетата, когато трѣбвало да се пази града отъ външни нападатели. За по-лесна отбрана Габрово било оградено съ ограда отъ дебели цѣпеници, а прѣдъ нея имало дълбокъ окопъ. Градската порта на горния край на града била при мостчето на дола, дѣто сега е кжщата на свещ. Иванъ Кожухаровъ.

Османъ Пазвантооглу, който въ 1795 год. билъ провъзгласенъ отъ привържницитѣ си за видински паша, като разбилъ пратения срѣщу него румелийски бейлербей — Мустафа-паша, излѣзълъ отъ Видинъ съ 80000 души да разшири владенията

*) Дѣдо Драгулъ кафеджията, отъ когото сме събирали много свѣдѣния, го именуваше И л я с а п а ш а.

ната кула на бирената фабрика „Бузлуджа“; задъ нея погледътъ минава на величествената островърха *Киселчова* могила, потънала цѣла въ зеленина, а по-нататъкъ отъ нея се издигатъ балканскитѣ височини, покрити съ синкава мъглявость; на юго-западъ се издига *Бакойския* баиръ, чиято гора отъ година на-година сѐ по-вече и по-вече се засилва, та краси и тая часть на града; на лѣво отъ часовника, горѣ на върха — въ каменската махала — блещятъ куполитѣ на църквата Св. Иванъ; на сѣверо-изтокъ отъ църквата е височината *Петкова могила*, а задъ нея величествено се издига *Градище*, което е служило на римлянитѣ за военен наблюдателенъ пунктъ; въ политѣ на послѣднитѣ височини, покрай рѣката, се протака лѫчанската махала, дѣто погледътъ се привлича отъ едно тухлено и съ въртещо *махово* колело здание — индустриално заведение на Геня Кулевъ и синъ, а задъ него се показва лѫчанското основно училище; отсамъ рѣката е табашката махала, отъ краятъ на която поема шосето за Севлиево; на лѣво отъ пѫтя стои падалското основно училище съ своята добрѣ уредена училищна градина, а по-нататъкъ — между шосето и политѣ на *Баждаръ* — се нижатъ кѫщитѣ на падалския квартълъ; на дѣсно отъ шосето се разтила равнина *Падало*, прѣзъ което минава пѫть за Свищовъ; край изгочната страна на Падало лѫкати р. Янтра, по дѣсния брѣгъ на която върви пѫтя за Търново; между рѣката и пѫтя за Свищовъ се вижда табашката фабрика на братия *Калпазанови*, а до нея — бившето желѣзарско училище „*Василияди*“; далечъ на сѣверъ — въ *устето* — се бѣлѣе тъкачната фабрика на Ив. Беровъ.

Градътъ е простртѣнъ на двата брѣга на Янтра, прѣзъ която се прѣхвърлятъ петь саменни моста, отъ които тритѣ сѫ въ града, а отъ останалитѣ два единиятъ е на долния, а другиятъ — на горния край на града. Янтра приема при срѣдата на града лѣвия си притокъ „Синкевица“, която прѣсича пѫтя на грънчарската махала, дѣто има новъ каменъ мостъ „Драгоманъ“. Водитѣ на Янтра сѫ добрѣ използувани: тѣ сѫ впрегнати още надъ града да каратъ ту воденици, ту чаркове, ту фабрики, и се прѣдаватъ отъ язъ на язъ и въ самия градъ, па се освобождаватъ далечъ подъ града. Градътъ не е засегнатъ още много отъ съврѣменната архитектура: улицитѣ му не сѫ планирани, но сѫ послани съ калдъръмъ, та сѫ винаги

чисти. Кжщитѣ сж двуетажни, покрити съ плочи; долнитѣ етажи служатъ за дюкяни, а горнитѣ — за живѣене. Той е снабденъ съ изобилно количество изворова вода още въ турско врѣме, затова и чешмитѣ му сж масивно направени отъ камъкъ, съ по единъ или нѣколко чучура*).

Въ града има осемь главни улици: 1) Николаевска, която почва отъ ц. Св. Богородица и свършва съ горния край; 2) Радецка — отъ ц. Св. Богородица до конашкия („игото") мостъ; 3) Опълченска — простира се на изгокъ отъ прѣдидещитѣ, съ които се и събира; 4) Скобелевска — въ грънчарската махала; 5) Орловска—въ лжчанската махала; 6) Брянска — въ табашката махала; 7) Априловска—отъ ц. Св. Богородица до Априловската гимназия, и 8) Фазла паша — почва отъ ул. Опълченска и води къмъ Трѣвна.

Габрово не е старъ градъ. Въ по-старитѣ съчинения не се споменува нищо за него. То се е заселило отъ населението, което, когато нахлули турцитѣ, било принудено да напусне полето и мѣстата край пжтищата и да се тегле въ непристжпнитѣ гори на Балкана, за да се запази отъ произволитѣ и притѣсненията, на които било изложено долу. А, като прѣминала бурята, ние го виждаме да слиза вече на пжтя, край Янтра. Но, кога е станало това слизане, сир. кога се е заселило Габрово, нѣмаме данни. Знае се само това, че въ начало то се е застроило на дѣсния брѣгъ на р. Янтра, край пжтя за прѣзъ Балкана, а по-послѣ се прострѣло и на лѣвия брѣгъ на рѣката**). Прѣзъ 1749 г. билъ построенъ голѣмъ каменъ мостъ да свърже новата часть, отъ лѣвата страна на рѣката, съ дѣсната стара часть — види се, че лѣвата часть тогава ще

*) Интересна е чешмата, съградена въ двора на Пеца Хаджи-Христовъ, сега принадлежаща на Ивана Радославовъ. Тя е масивно направена отъ камъкъ съ 3 чучура, на едно лице. Въ срѣдата ѝ, на 2 м. височина, сж изсѣчени на камъкъ двѣ фигури, които изобразяватъ Бога Отца и Сина, а надъ тѣхъ — гължбъ — св. духъ. Най-отгорѣ е издълбанъ на плочата слѣдния надписъ въ 3 реда: **Во славꙋ: стыѧ троицѣ в'лѣто 1843 ꙇꙋниѧ направи сиѧ чешма Петар' Х҃. Хрис.** А на каменното корито сж изсѣчени два лева, съ лице единъ срѣщу други.

**) Спорѣдъ едно прѣдание градътъ се заселилъ на дѣсния брѣгъ на рѣката, при извора на днешната каменска махала. Край тоя изворъ минавалъ стариятъ пжть, който съединявалъ южна съ сѣверна България, (той вървѣлъ подъ мѣстностьта Градище — Извора — Топликъ — Стойчевото — источно отъ Киселчова могила и излизалъ на Червени-брѣгъ). При извора имало габъръ, до който единъ ковачъ отъ с. Боженци си направилъ ковачница, гдѣто идвалъ рано отъ селото си—въ което си живѣелъ—да кове конетѣ на пжтницитѣ, които пжту-

да е доста нарасла, инакъ нѣмаше да правятъ такъвъ голѣмъ мостъ.

Обстоятелството, че на тая дата се строи такъвъ голѣмъ каменъ мостъ, и това, гдѣто градътъ е ималъ двѣ църкви още въ XVIII в., ни кара да отнесемъ основаването му къмъ XVI в. Най старитѣ запазени паметници на града сж отъ XVIII в. Единъ отъ тѣхъ е моста, за който по-горѣ поменахме. Датата на постройката му, за щастие, се е запазила въ надписа, издълбанъ на една издигната плоча въ срѣдата на лѣвия первазъ на моста.

Ето запазената часть отъ надписа:

Сагради се сие мось в лѣто ѿ сатьворенiе мира: ҂зснз а ѿ рожств. х҃ва ҂аѱмд.

Другъ паметникъ, пакъ отъ XVIII в., е каменниятъ мостъ „Шипка", строенъ въ 1776 г. надъ горния край на града **).

Прѣзъ м. май 1788 год. придошла много рѣка Янтра,

вали прѣзъ Балкана. Така се разправя за тоя ковачъ въ слѣдвата запазена пѣсень, която има добрината да ми каже габровецътъ Екимъ Генчевъ:

Рачу Кувачж
Ут Буженцити,
Чи той рану ставж
Рану си зъчуквж,
Рану юф' пунделник
Чи си утивж
Долу вж габържи,
Там дж си срещж
Тешки търгофци,
Тж дж им куве,
Бели атуви,
Дж си събирж
Тешку имани —
Кърa-грушови,
Тежък търговиц,
Той шж си стани
Негу шж земж,
Негу шж земж!.

Тая пѣсень Екимъ Генчевъ научилъ отъ бащата на обѣсения прѣзъ 1876 г. прѣдседатель на габров. революц. комитетъ — Екимъ Цанковъ. Старецътъ обичалъ да пѣе тая пѣсень и често разправялъ, че родътъ на Екима Генчевъ си водѣлъ началото отъ тоя ковачъ — Рачо. И тъй, споредъ това прѣдание основательтъ на Габрово билъ божанкалия. — Божанкалии пакъ направили и габровскитѣ тепавици прѣди 390 год. (Баба ни — Кънчовица Рачковата — ни каза, че чувала, прѣди 30 години, отъ зълва си — Иваница Тотьовата, която имала стара тепавица, че намѣрили тапия за тепавицитѣ, отъ която се виждало, че тѣ били правени пакъ отъ божанкалии прѣди 360 години). Освѣнъ това тѣ имаха и воденица на горния край на града, извѣстна подъ име — Божанската воденица; нея миналата година събориха и направиха на мѣстото ѝ пристройка на фабрика Александъръ I.

Друго едно прѣдание пъкъ казва, че каменската воденица станала причина да се основе Габрово: тя била направена прѣди да се основе Габрово и при нея идвали на млѣво колибаритѣ отъ околнитѣ колиби, па, като харесали мѣстността, заселили се около воденицата.

А трето едно прѣдание казва, че заселването направилъ единъ овчарь при извора, дѣто идвалъ да пасе овцитѣ си. Името си градътъ получилъ отъ габъритѣ, които растѣли въ изобилие на мѣстото, дѣто се основалъ.

**) И на тоя мостъ имало надписъ съ датата на постройката му, но билъ свалевъ въ 1877 год. прѣзъ врѣме на войната. Плочата, на която билъ издълбанъ надписа, наедно съ една часть отъ перваза на моста, била съборена въ р. Янтра отъ една обозна кола, която паднала заедно съ конетѣ въ рѣката.

та направила голѣма пакость на града — тогава паланка — като съборила и каменската воденица. Това научаваме отъ бѣлѣжката, направена на една библия, принадлежаща на ц. Св. Богородица, а печатана въ Москва на 1762 год. Бѣлѣжката се захваща отъ третия листъ, на празното му поле, подъ печатнитѣ редове и се продължава се́ така и на слѣдващитѣ листове.

Ето и самата бѣлѣжка:

В лѣто ѿ . . . аѱпи мц҃а ма́ıа пріи̂до́ша всы рѣ́кы и наводиниша сıа вѣли́кіıа рѣ́кь до ѕѣло̀ и много пагѹба ѥ҃ (быстѣ) человѣкωмъ скотѡ́мъ ни́ва̂м ливада̂м вертогра́домъ и же́рнамъ, тогда́ разорѝ по҄ моста, нижѹ села Га́брова и разори до ѡснова́ніıа жернѹ каменнѹю сирѣч на каменѣ ѡснова́ннѹю ващинѹ епѵтропа Гдина Кѵр Пенча и ѥ́гѡ́ Бра́та, Кѵр До́сіıа Хаѱи Іωвчовича. в то лѣто мно знаменіе бы́ черничіе все́ и̂згорѝ сла́на́ и̂ шѹма не бы́ и вѣрхо́вныи визи́р доидѐ до Софі́ю и до Нишѹ смножествωм во̀и агарıанскых против нѐмѣц: Слѣдъ това слѣдва подписътъ на писача, но не може да се прочете: много е сплетенъ.

Въ 1793 год. Габрово било изгорено отъ Капуданъ Хюсеинъ паша*), защотото дѣйствувало съ Пазвантооглу противъ царската войска. Въ него врѣме то било *субашилъкъ*. Царската власть се прѣдставлявала отъ субашията, който ималъ на разположение 30 заптиета (джандари) — 20 мохамедани и 10 християни, а гражданската власть се прѣдставлявала отъ единъ чорбаджия. Думата на чорбаджията се слушала и по всичкитѣ габровски колиби. Той билъ длъженъ да поддържа десетина добрѣ въоржжени юнака, наречени *панти*, които били длъжни да се биятъ наедно съ заптиетата, когато трѣбвало да се пази града отъ външни нападатели. За по-лесна отбрана Габрово било оградено съ ограда отъ дебели цѣпеници, а прѣдъ нея имало дълбокъ окопъ. Градската порта на горния край на града била при мостчето на дола, дѣто сега е кжщата на свещ. Иванъ Кожухаровъ.

Османъ Пазавантооглу, който въ 1795 год. билъ провъзгласенъ отъ привърженицитѣ си за видински паша, като разбилъ пратения срѣщу него румелийски бейлербей — Мустафа-паша, излѣзълъ отъ Видинъ съ 80000 души да разшири владенията

*) Дѣдо Драгулъ кафеджията, отъ когото сме събирали много свѣдѣния, го именуваше п л я с а п а ш а.

си, и почти цѣла сѣверна България му се подчинила. Въ своитѣ манифести къмъ народа той говорѣлъ, че се е дигналъ не противъ султана, а противъ министритѣ му, които го заблуждавали и били причина на реформитѣ и новитѣ данъци. Той обѣщавалъ свобода и справедливость къмъ всичкитѣ си поданници. Като се провъзгласилъ за противникъ на реформитѣ, съ това той привлѣкълъ на страната си еничаритѣ, противъ които били насочени главно реформитѣ въ войската, а съ обявяването си противъ новитѣ данъци и съ обѣщаната свобода и справедливость, той спечелилъ симпатиитѣ и на населението.

Портата се стреснала, като видѣла, че властьта на Пазаванта отъ день на день се сѐ по-вече и по-вече разширявала, затова сериозно се завзела да го накаже. Съ тая цѣль тя пратила противъ него Капуданъ Хюсеинъ-паша съ 120000 души. Той пристигналъ на 20 декемврий*) въ Шипка и пратилъ извѣстие въ Габрово, което зависѣло отъ Пазавантооглу, да излѣзатъ габровци да го посрещнатъ, защото той щѣлъ да смаже главата на Османа. А габровци — по съвѣта на Османовия прѣдставитель въ града имъ — му отговорили: „Ще те посрещнемъ съ барутъ и куршуми, та, ако обичашъ заповѣдай!“ Пашата се разгнѣвилъ и тръгналъ съ войската си да мине Балкана, но при върха „Св. Никола“ билъ посрещнатъ отъ Османови войници и габровци. Почнало се сражение, и Капуданъ-паша билъ принуденъ да отстѫпи въ Шипка. Три дни наредъ се опитвалъ той да мине прохода, но не можалъ. Като видѣлъ, че съ пристѫпъ не ще може да мине прохода, Капуданъ паша прѣсналъ войската си по селата около Шипка и пусналъ слухъ, че щѣлъ да мине Балкана прѣзъ „Хаинъ-боазъ“. Габровци видѣли отъ върха „Св. Никола“, какъ пашата излѣзълъ отъ Шипка и повѣрвали, че той наистина не ще мине прѣзъ този проходъ, та всички слѣзли въ Габрово да посрѣщатъ Коледа. На върха останали малцина. Капуданъ се научилъ за това и на 24 вечерьта се върналъ въ Шипка, а прѣзъ нощьта миналъ Балкана, съ помощьта на единъ водачъ шипченецъ, и на връхъ Коледа се явилъ прѣдъ портитѣ на

---

*) Иричекъ въ Историята на българитѣ стр. 617 говори, че Капуданъ паша излѣзълъ отъ Ц-дъ въ края на мартъ 1798 год., а лѣтописната бѣлѣжка, която помѣстяме на стр. 8, оборва това и потвърждава народното прѣдание, че Габрово било взето на врѣхъ Рождество Христово.

горния край на Габрово. Габровци затворяли портитѣ и взели да се защищаватъ, ала не могли да се одържатъ срѣщу многобройния неприятель, който така ненадѣйно ги нападналъ, та отстжпили. Капуданъ паша влѣзълъ въ Габрово и се настанилъ въ конака, а наемната му войска, която се състояла и отъ кърджалии, обирала и клала, дѣ кого намѣрѣла, цѣли три дни. Като убиели нѣкого, отрѣзвали му главата и я занасѣли въ конака на пашата и, като получели бакшишъ, хвърлѣли главата изъ конашкия мостъ въ вадата на каменската воденица. Много глави изпитали тази участь.

Между това трима пантп: Йовко Мухътъ, братъ му Пенко Мухътъ и Йовчо Семерджията се били заключили въ Рѣзковата воденица *) и щомъ видѣли да се мѣрне на площада нѣкой турчинъ, гръмвали и го убивали. Така тѣ убили доста отъ пашовитѣ хора, безъ да бждатъ заблѣзани. Най-послѣ разбрали, че отъ воденицата излизали смъртоноснитѣ куршуми, та по-рѣшителнитѣ турци заобиколили воденицата и почнали да гърмятъ, ала не могли да направятъ нищо на пантитѣ; а послѣднитѣ — добрѣ скрити задъ стѣнитѣ на воденицата — свободно обстрѣлвали нападателитѣ си. Турцитѣ гърмѣли, гърмѣли и прѣстанали. По едно врѣме се явилъ на площада единъ просекъ и закрачилъ къмъ воденицата. Той билъ натоваренъ съ сжчки и носѣлъ подъ мишца едно човалче.

„Бѣгай!“ му извикали отъ воденицата. „Убийте ме! подобрѣ да умра отъ христианска, а не отъ поганска ржка!“ отговорилъ просекътъ.

Никой не гръмналъ.

Просекътъ отишелъ подъ стрѣхата на воденицата, дѣто имало една празна бъчва, изсипалъ човалчето, въ което носѣлъ сѣно и слама, натрупалъ сжчкитѣ отгорѣ, сипалъ малко барутъ, секналъ съ огнивото огънь и подпалилъ сламата. Подиръ малко бъчвата пламнала, а слѣдъ нея и воденицата. Пантитѣ не подозирали, че ще бждатъ подпалени; но, като видѣли, че воденицата пламнала, спуснали се прѣзъ капандура на воденицата въ водата и прѣзъ домузлука **) излѣзли до рѣката, па порнали да бѣгатъ прѣзъ рѣката. Догдѣ да ги забѣ-

*) Тая воденица стои и до днесъ; но въ онова врѣме тя била малко по-нагорѣ и на около ѝ имало широкъ площадъ.

**) Домузлукъ е свободообразенъ изходъ на водата отъ воденицата.

лѣжатъ, двама отъ тѣхъ — Йончо и Пенчо — се озовали чакъ на Бакойския баиръ, дѣто седнали да си почиватъ. Йовко билъ съ кжси ботуши, които се напълнили съ вода и му попрѣчили на бѣга: той падналъ убитъ на бѣлилото.

На 28 декемврий Капуданъ-паша заповѣдалъ да запалятъ града и потеглилъ съ войската си за Видинъ. По-голѣмата часть отъ Габрово изгорѣла. Изгорѣли и двѣтѣ църкви: „св. Иванъ“ и „Св. Петка“ — послѣдната била малко по-на сѣверъ отъ сегашната църква „Св. Богородица“.

Като заминалъ пашата, скрититѣ и избѣгали габровци се върнали, изгасили недогорѣлитѣ кжщи, па се заловили всички дружно и направили нови кжщи вмѣсто изгорѣлитѣ. Всичко пакъ си тръгнало по старо му. Поправили и църквата Св. Иванъ; само развалинитѣ на ц. св. Петка останали да напомнятъ за станалото опустошение.

Това събитие е хроникирано въ единъ миней на църква Св. Иванъ така:

Да се знае на сине 1798 мц҃ дикеврїа кй де да се знае к8гат8 са развали сел8 Габрово та сжк8ха хората ѿ рх҃рво за ѱчи т8гись изг8риха черк8вите стаго Іоана ста петка.

Въ 1810 год., прѣзъ врѣме на руско-турската война, Габрово било нападнато отъ кърджалии, и жителитѣ му избѣгали по околнитѣ колиби *).

Прѣзъ 1812 год. рускитѣ аванпостове, подъ началството на генерала Михаила Симеоновича Воронцова, стоели до Габрово. **) А прѣзъ 1829 год. графъ Павелъ Димитриевичъ Киселевъ стоялъ въ Габрово съ отряда си отъ 6 октомврий до 3 ноемврий. Тука той дошелъ отъ Вратца и завзелъ и шипченския проходъ съ с. Шипка. Отъ доклада му до Дибича се вижда, че проходътъ тогава билъ мжчно проходимъ за тежкия обозъ: пжтьтъ билъ стръменъ, тѣсенъ и въ лошо състояние ***)

Въ грьцкото възстание — извѣстно подъ име „завѣра“ — и Габрово взело участие. Гърцитѣ, като съзнавали, че сами не ще могатъ да се освободятъ отъ турското иго, гледали да привлѣкатъ на страната си и другитѣ християни, като ги убѣж-

*) Гл. П. Р Славейковъ. Габровското учил. стр. 7.
**) Априловъ. Денница новобъл. образования, стр. 106.
***) Заблоцкій и Десятовскій „Граф. П. Д. Киселовъ и его время“ т. I, стр. 312.

давали, че щѣли да се биятъ, за да запазятъ христовата вѣра отъ притѣсненията на турцитѣ. На чело на тая дѣятелность стоялъ цариградскиятъ патриархъ, който далъ подробни наставления на гръцкитѣ владици, какъ да събиратъ пари и хора за възстанието и отъ християнитѣ не гърци. Владицитѣ успѣли да увлѣкатъ въ дѣлото най-влиятелнитѣ лица въ по голѣмитѣ градове и села, а послѣднитѣ дѣйствували прѣдъ народа. Такова довѣрено лице въ Габрово билъ Хаджи Христо, който, убѣденъ отъ търновския митрополитъ, че християнитѣ щѣли лесно да отхвърлятъ турското иго, ако въстанѣли всички заедно, обѣщалъ да помогне на дѣлото и съ пари, и съ хора. За да може да събере пари и оржжие, Хаджи Христо пращалъ своитѣ панти да обиратъ царската хазна и богатитѣ турци, щомъ се научелъ, че щѣли да минаватъ Балкана *). Взетото оржжие той прибирялъ и скривалъ, а събранитѣ пари отъ обира внасялъ наедно съ доброволнитѣ помощи въ патриаршията. По тоя начинъ той внесълъ около 100000 лева; а за да не се разбере тѣхното назначение, тѣ фигурирали въ книгитѣ на патриаршията като пари, дадени отъ Хаджи Хиста подъ лихва на патриаршията. Тия нападения въ тогавашнитѣ врѣмена били нѣщо обикновено, защото убийцитѣ се търсѣли тогава най-много три дена, слѣдъ изтичането на които, ако не се уловѣли, обявявало се *итлакъ* (прошка) отъ властьта, и не се търсѣли вече.

Най послѣ на 4 априлъ 1821 год. избухнало възстанието въ Гърция. Патриархътъ пратилъ на търновския митрополитъ писмо, съ което му съобщавалъ, че на второ възкресение трѣбвало да се вдигне възстание и въ България; но работата била издадена, и патриархътъ билъ хванатъ въ врѣме на служба и обѣсенъ на черковнитѣ врата въ Цариградъ на 10 априлъ — Великдень.

Хаджи Христо, като се научилъ за това, се отровилъ съ опиумъ на хана си въ Търново, за да запази имота си и да спаси дѣцата си отъ робство; защото, споредъ тогавашнитѣ

---

* Единъ день прѣзъ врѣме на „Батинъ Кавгасж“ (1810-1812 год.) пантитѣ на хаджи Христа присрещнали пощата при Хаджи-Цоневъ мость, петь кил. м. на югъ отъ Габрово, дѣто избили прислугата и заграбили хазнитѣ. Кога разрѣзали хазнитѣ, намѣрили въ тѣхъ вмѣсто пари човѣшки уши, които се пращали въ тогавашнитѣ врѣмена отъ бойното поле за веществено доказателство на побѣда.

турски закони, имотътъ на осѫденитѣ за държавна измѣна лица се конфиксувалъ, а дѣцата имъ ставали роби.

Работата се разкрила, и мнозина българи пострадали отъ турскитѣ звѣрства, макаръ да се установило, че тѣ били маша въ рѫцѣтѣ на грѫцкитѣ владици. А за да не се повтори и занапрѣдъ подобно нѣщо, властьта забранила на габровци да носятъ орѫжие: до въстанието — 1821 год.—тѣ ходѣли въорѫжени, както турцитѣ; запрѣтило имъ се така сѫщо да правятъ барутъ и орѫжие. Тогава орѫжиарството (тюфекчилъкътъ) било много развито въ Габрово, а слѣдъ въстанието много сѣмейства били принудени да търсятъ прѣхраната си отъ други занятия.

Това събитие е хроникирано въ кириакодромиона на ц. св. Богородица така:

Да се знае когато стана гонение на хрисиените въ Цариградъ та истриха тоурцитѣ народъ много до милионъ христиени и затриха патрикатъ на воскресение като си излазоха отъ черкова . . . та *) посли затриха и дванайсатахъ владици числатахъ триха христиенитѣ народотъ че са запре алашатъ веришатъ че и неможаха сиромаси да са нахранатъ.

1821 августа 18 днѧ.

Днешно Габрово има 4 църкви: Св. Богородица, Св. Иванъ Прѣдтеча, Св. Тройца и Благовѣщение — църквата на калугеркитѣ.

Църквата Св. Богородица има византийски стилъ и е най красивата църква. Тя има около 30 м. дължина, 15—ширина и 10 — височина. Основата ѝ прѣдставлява правоѫгълникъ, съ вълнообразно издута линия при източната страна. Подътъ на църквата се издига 6 стѫпала надъ нивото на улицата и е дъсченъ. Западната часть на църквата е на 2 етажа, отъ които горниятъ е женско отдѣление, а въ долния се намира артиката и двата входа за женското отдѣление. Женското отдѣление се завръшва на изтокъ съ вълнообразно-извита стѣна, на която краищата отиватъ къмъ олтаря. Надъ тази стѣна въ турско врѣме имало рашетка. Надъ църквата се издигатъ двѣ еднакво високи, но съ разни диаметри кубета,

---

*) Думата е замацана — личатъ ясно послѣднитѣ 2 букви — трѣбва да е врата.

отъ които по голѣмото е надъ срѣдата на храма, а другото е надъ женското отдѣление. Първото има 8 елипсовидни прозореца, а другото служи за камбанария. Сводътъ се подпира отъ 8 красиви колони. Олтарьтъ се издига на 3 стжпала надъ другия подъ на църквата и е отдѣленъ съ единъ искусно изваянъ отъ дърво иконостасъ, съ модерни (рисувани въ Русия) икони. Разпятието, съ което се завръшва иконостаса, се допира до самия таванъ. Разпънатия на кръста Христосъ е изваянъ отъ дърво. На стѣнитѣ се намиратъ 29 голѣми и 7 кржгли прозореца. Въ църквата се спущатъ 8 красиви полиелея, окичени съ стъклени висулки. Най-голѣмиятъ отъ тѣхъ е подаренъ отъ Н. Ц. В. княгиня Климентина. Църквата отвжтрѣ е варосана, а отвънъ боядисана съ гължбова боя. На външнитѣ стѣни сж изографисани 5 картини: св. св. Кирилъ и Методий, св. Иванъ Рилски и св. В. М. Хараламлий, св. Параскева, успѣние прѣсветия Богородици и св. Арахангелъ Михаилъ. Първата е надъ сѣверния входъ за женското отдѣление, а останалитѣ сж надъ артиката, на западната стѣна, която е на главната улица. — Тая църква е построена прѣзъ 1865—66 г. на сжщото мѣсто, дѣто е била и старата цър. Св. Богородица, която била малка безъ кубе, долу въ земята църква: въ нея се слизало по 12 стжпала. Таванътъ й билъ обшитъ съ дъски. Раздѣлена била на 2 отдѣления. На лѣво било женското отдѣление съ рашетки отгорѣ, па имало отвадъ и втори етажъ пакъ за женитѣ. Тая стара църква Св. Богородица ще да е била построена въ 1804 год., защото тъкмо тогава й се подарява една ирмология*) и се снабдява съ кивотъ**). Тая стара църква Св. Богородица била направена вмѣсто изгорената въ 1798 год. цър. Св. Петка, която се намирала на сѣверъ отъ днешната

---

*) Тая ирмология е печатана въ Москва на 1782 г. На нея се захваща отдолу подъ най-долния редъ на стр. I и свръшва на стр. 5 слѣдната бѣлѣжка: Сѐи Їрмологїй приложи въ цр҃ковъ оуспенїѧ прс҃тиѧ Бц҃и господин Єпитропь логодетъ и ктиторъ ста́гѡ хра́ма сего кур: Андрѐѧ Цончовъ да слоужитъ за дѹшѹ єгѡ̀ и по ... кїѧ єгѡ̀ и блаженопочившихъ роди родителеи єгѡ̀: Въ лѣта

**) Тоя кивотъ е сребъренъ, дългъ 7 см. а шир. 4. надписъ: Сеи кувот во хм оуспенїѧ пр҃ Бц҃ы досо́инаго ї́конома Ї́ѡан Ієре́а прлж: въ лѣт...

Освѣнъ тоя кивотъ въ църквата се пази и друг...

църква, на лѣво отъ паметника, като стоишъ съ лице обърнатъ къмъ изтокъ. Тя (св. Петка) била дълга около 10 м., а широка около 5. И тя била въ земята. До прѣди руско-турската война стоели основитѣ ѝ съ трапа, гдѣто била църквата, а слѣдъ войната трапътъ и основитѣ били сравнени.

Църквата Св. Иванъ Прѣдтеча е най-стара. Тя, както видѣхме въ начало, била изгорена въ 1798 г. отъ войската на Капуданъ-паша, слѣдъ заминаването на когото църквата била поправена. Досега тя е поправяна нѣколко пѫти, и днесъ по външность прилича на ц. св. Богородица. Основата ѝ е правоѫгълникъ, който при срѣдата на източната си страна има за прибавка една симетрична трапеция, на която неуспореднитѣ страни сѫ издути дѫги. Дължината ѝ е 25 м., широчината — 12, а височината — 5 м. Западната ѝ часть е на два етажа — долниятъ е артика, а горниятъ — женско отдѣление. На стѣнитѣ си църквата има 19 прозореца. Надъ нея се издигатъ двѣ еднакво високи (5 м.) кубета, отъ които едното е съ по-голѣмъ диаметъръ и е надъ срѣдата на храма, а другото е надъ женското отдѣление. Послѣдното е съ 8 обикновени прозореца, които освѣтяватъ женското отдѣление, а първото има 8 обикновени и подъ тѣхъ други 8 крѫгли прозореца. Подътъ е дъсченъ. Олтарьтъ се издига на 2 стѫпала по високо. Иконостасътъ е позлатенъ. Покрай сѣверната и южната страна има тронове, издигнати на 2 стѫпала по-високо отъ пода. При срѣдата на южната стѣна е владишкиятъ тронъ. Сводътъ е като на църкв. св. Богородица и се подпира отъ 8 каменни колони. Въ църквата има 3 полиелея, отъ които срѣдниятъ е най-голѣмъ, ала само отъ пиринчъ, а другитѣ иматъ и стъклени висулки. Цѣлата църква е измазана съ бѣло. Тя е имала скривалище, което е било подъ южната часть на сегашния храмъ. Отворътъ му е излизалъ въ храма и се е запушалъ съ една голѣма плоча. Сега то е заринато.

Въ църковния дворъ сега има два входа — по стариятъ — на западъ, а по-новия — на югъ. Надъ стария има тоя над-

---

1806 год. Той е сѫщо така сребъренъ, дълъгъ 12 см., а широкъ 5. На него стои слѣдния надписъ: направи са сей кивотъ с'настоѧнием Ікономa Іѡанна їерea да слѹжe во храмъ прeтыѧ Бцы: въ лѣто ҂аѿѕ: мца февроуарїа ї: оу Габрово.

писъ: дворъ храма стг҃ѡ и славнаго пророка предтеча Кртителѧ Іѡана ҂з҃ѡѕ октѡ҃ ів; а въ двора до новитѣ врата е написано: соѓради са сеі дворъ в' лѣто ѿ хрта 1806 септем 2.

Въ турско врѣме църквата била безъ кубе, а слѣдъ освобождението била поправена и ѝ издигнали въ 1883 година едно, а въ 1889 второ кубе. Сегашното темпло на църквата е правено въ 1814 год. Отъ запазенитѣ въ тая църква старини *) по важни сѫ: 1) една църковна книга, рѫкописъ, писанъ въ 1596 г. съ сръбска редакция, отъ нѣкой си Кир Грозю отъ селоу Коевци; 2) едно евангелие, печатано въ 1636 г., на задната кора на което има 4 металически плочици съ надписъ: Сіе евангеліе направи масторь Маводнiа (на I-та плочка), а на 2-та: Ганю (не е ясно написано) Хѹбань, Тодро ҂аѱме, на 3-та плочка: литль ╋ Стоıано Петко Пено, а на 4-та: на село Габрово стомѹ іѡанѹ и влахѹ наст.; 3) едно голѣмо сребърно кандило, прѣдъ дѣсния аналой, на което има надписъ: Х. Хри Рач 1715 год.; 4) единъ дискусъ сребъренъ отъ 1766 г., и 5) единъ кръстъ отъ 1798 г.

Гдѣто днесъ е построена църквата е имало скитъ на мънастиря „Св. Пророкъ Илия“, който мънастирь билъ на мѣстото, дѣто сега е падалското училище. Мънастирьтъ билъ направенъ много по-рано отъ града и въ него слизали да се черкуватъ колибаритѣ отъ околнитѣ колиби. До скоро (до 1872 год.) ходѣли на мѣстото, дѣто билъ мънастирьтъ, да светяватъ вода на Илинденъ прѣдъ иконата на св. Илия, която стояла тукъ въ единъ певулъ на западната стѣна отъ олтаря на мънастирската църква. Покойниятъ дѣдо Драгулъ кафеджията помнѣше мѣстото на черковния олтарь — той билъ 25 м. на изтокъ отъ училището — и два голѣми орѣха до него. Отъ мънастиря нагорѣ, до кѫщата на Хр. Игнатовъ, било сѐ гро-

---

*) Прѣзъ врѣме на завѣрата търнов. митрополитъ пратилъ архидякона си въ Габрово да заржча да приберать и скриятъ сребърнитѣ сѫдове и украшения, догдѣ трае размирицата; и габров. църкв. епитропи го послушали и замѣнили всичкитѣ украшения и сѫдове съ медни. Ала по-послѣ митрополитътъ, като разбралъ, че ще бѫде смѣненъ, пратилъ архидякона си въ Габрово да прибере църковнитѣ скѫпоцѣности, за да ги скрие въ митрополията, за охранение на която той поискалъ отъ търнов. янинъ стража. Обаче габров. цър. епитропи и първенци не се съгласили да дадатъ скѫпоцѣноститѣ на архидякона. Тогава митрополитътъ го пратилъ повторно, като му заржчалъ да подкупи епитропитѣ, а, ако и това не помогне, да ги заплаши съ анатема. Едни отъ епитропитѣ се уплашили отъ анатемата и дали скѫпоцѣноститѣ на архидякона, комуто се подчини-

бища. Пжтьтъ вървѣлъ горѣ край болницата и слизалъ на *Голо бърдо*, край ханчето на Шкойната. И сега тоя пжть личи. Прѣди 50—60 год. Хр. Бояджиевъ, епитропъ на ц. Св. Иванъ, билъ опълномощенъ да продаде мѣстото на гробищата и да загради черковището, защото го мърсѣли.

Църквата св. Тройца не може да се причисли къмъ никой стилъ. Тя се почнала безъ планъ и смѣтка отъ единъ самозванъ масторъ. Намѣрението на мастора ще да е било да я направи 15—20 м. висока, но когато се издигнала до срѣдата, парите се свършили и строежътъ билъ напуснатъ. Сега църквата е покрита, ужъ врѣменно, съ дъски, оковани съ обикновена тенекия. Тя има дължина 32 м., ширина — 20, а височина — 10 м. На западната часть е аргиката, надъ която има едно сгугано кубе за камбанария. Надъ артиката щѣло да има женско отдѣление, за кждѣто сега отиватъ стълби до тавана. Планътъ на основата е правожгълникъ, на който 3-тѣ страни сж много начупени подъ правъ жгълъ линии, а източната се състои отъ три издути навънъ дъги. Освѣтява се отъ 12 много голѣми прозореца. Подътъ ѝ е дъсченъ. Поставенъ ѝ е иконостасътъ на старата църква св. Троица, който е позлатенъ и е високъ около 4. м. Осемь каменни стълба подпиратъ дъсчения таванъ. Въ църквата има 5 полиелея, прости, излѣти само отъ пиринчъ. Троноветѣ ѝ сж при юж. и сѣвер. стѣни. Тука има аналои за пѣвцитѣ и при тѣхъ по нѣколко трона.

И тая църква е построена на мѣстото на старата църква съ сжщото име. Старата църква е построена отъ габровския чорбаджия Хаджи Христа въ 1814 год. Той построилъ църквата прѣди да излѣзе разрѣшение отъ правителството за постройката ѝ, и, като я изкарали, махленитѣ почнали да се черкуватъ вжтрѣ. А понеже съ това се намалявалъ приходътъ на църквата Св. Богородица, епитропътъ на тая църква — Хаджи Дечко — съобщилъ на войводата въ Търново, че Хаджи Христо построилъ въ Габрово църква безъ разрѣ-

---

нили и останалитѣ. Архидяконътъ, като прибралъ скжпоцѣноститѣ, забравилъ да даде расписка, както обѣщавалъ по-рано, и ги отнесълъ въ Търново. А митрополитътъ, безъ да чака да го смѣнятъ, побързалъ за Цариградъ, дѣто занесълъ съ себе си и църковнитѣ скжпоцѣнности. Така се лишили габровскитѣ църкви отъ старитѣ си скжпоцѣнни утвари. Гл. у Април[illegible]ница стр. 87—89.

шение отъ правителството. Войводата повикалъ Хаджи Христа, и той отишелъ въ Търново съ човѣка си (той винаги пжтувалъ съ свой човѣкъ да го пази) и, като се научилъ, защо го викали, върналъ човѣка си, съ поржчка — да направятъ ясли въ църквата, на които да вържатъ коне. Слѣдъ това се явилъ прѣдъ войводата. Послѣдниятъ го смъмралъ, защо е строилъ църква, като нѣмалъ за това разрѣшение; а Хаджи Христо му отговорилъ, че не билъ правилъ църква, а ханъ за коне и волове, защото другиятъ му ханъ се указалъ тѣсенъ. Войводата направилъ справка и, като се увѣрилъ, че зданието служело за ханъ, пусналъ Хаджи Христа. Чакъ въ 1820 год. Хаджи Христо успѣлъ да получи ферманъ за постройка на църквата и чакъ тогава тя била осветена. Тя бѣше низко въ земята, тъмна, безъ кубе, както всичкитѣ църкви, правени прѣзъ врѣме на робството; вжтрѣ се слизаше по 12 стжпала.

Отъ запазенитѣ въ сегашната църква старини, най важни сж хронографнитѣ бѣлѣжки *), за една часть отъ които ние ще говоримъ по нататъкъ.

Тукъ прѣдаваме останалитѣ:

1801 годѹ авгѹста 5 число що са запре рѹската сраженина . . . . . (не може да се разчете).

1806 Декеврїѧ I додоха рѹсците на Бѹкѹрешъ и ѿвориха кавга сас тѹрчинатъ.

1807 Февруарїа 11 стана паша мѹстафа байрактарь.

1808 Iѹнїа 21 ѹтиди Мѹстафа паша на Цари-градъ и стана визиръ и за сичкото ѹрѹмели и анадолъ стори запъ и тогази ѹбиха сѹлтанъ Селима еничарите а подире са воцари сѹлтанъ Махмѹтъ.

1818 Ноеврїа 6 де́нь ѹбиха ѩничарите Мѹстафа паша сториха кавга сасъ него на паша капаса на байрамъ ертеїн присъ ноща а той като видѧ чѹ и влези в лахаматъ чи запали ѱѹпането чи изгори сараите и изби до 10,000 ѩничари сасъ лахаматъ и много тарсиха подире чи слатъ 5 дене го намерниха в лахаматъ цѧлъ нищо не повреденъ салтъ ѹм-

*) Тѣ сж направени на единъ псалтирь, печатанъ въ Москва на 1785 г. на прѣдпослѣдния дебелъ листъ, туренъ отъ подвързача.

рѫлъ та го влачиха по сѹкаците трѹпатъ мѹ и много дрѹги бесчестїѧ сториха на трѹпа мѹ:

Чѹ са барашъ на 1812 маїѧ и 5 а҃ка (не е ясно) и стана този барашъ: на за маїѧ вечерта на единъ сахатѧ и много примежди стана ѹмрѫха 5 бивѹла на пиздица 1812 октоврїѧ 2 излези горнїатъ барашъ на мигданъ и станаха рѹсците сичките ѿ Бѹкѹрешъ та си ѹтйдѹха и то тази година и на този мц҃ъ дигнаха франсѹзите кавга сасъ рѹсците и влѧзѹха . . . . (не е ясно) францѹзите в Моска и сидѧха ватре нѧкои день подиръ са вдигнаха рѹсците та ги испадиха ѿ моска и млого хора измрѫха и ѿ двете старни и францѹзите сасъ бѹнапарте наедно идвамъ ѹтекоха и са затвориха въ смоленскїи гра.

1814 ноеврїꙗ 22 вдигна се везиратъ рѹшитъ паша ѡ шѹменъ за идрине.

1813 Ѧнѹаръ замразна бѹаза на цариградъ по междѹ галата и междѹ финерь.

1814 декевръ вдигнаха са сокаите ѿ жините да ни носетъ веки сокаите.

1816 декеврїѧ 28 ѹдари снѧкъ 9 педеѧ за три дни наидe.

Тия лѣтописни бѣлѣжки сѫ написани съ почеркъ, който прави прѣходъ къмъ съврѣменния.

А слѣдната лѣтописна бѣлѣжка е забѣлѣзана на другъ единъ псалтирь, принадлежащъ пакъ на ц. св. Тройца.

Да са знаи когатѹ мина солтань абдѹль Меџить на сѹлтана махмѹда синмѹ влето ҂аѡмѕ месица маиѧ і҃д.

Освѣнъ това тукъ се пази единъ сребъренъ потиръ за причастие, правенъ въ 1793 год. за старата църква св. Параскева (св. Петка). На него има слѣдния надписъ: поклонилъ този свещеннїи потиръ Ионко: Х: Димитровъ Келифарѹфъ сасъ братьята си въ храмъ светыѧ параскеви ҂аѱч҃г. Годината тука е отпечатана и съ арабски цифри. Пази се и лъжичката, на която също така стои датата 1793. Отъ сѫщата дата има и единъ кивотъ, който, вѣроятно, пакъ е принадлежалъ на старата цър. св. Петка; а освѣнъ него има и други старъ кивотъ, правенъ въ 1820 год. за новопостроената тогава църква Св. Тройца. Христовото кандило на църквата е правено въ 1815 год., а има и други двѣ стари — отъ 1820 година.

Важна е и иконата на св. Ив. Рилски, прѣснета отъ сѫщата икона на Рилския мънастирь. Тя прѣдставлява св. Ивана, какъ скита и се срѣща съ царь Петра. Отъ надписа ѝ се вижда, че е правена въ 1820 год. за църквата св. Тройца, при търновския митрополитъ Йоаникия, протосингела Дионисия, архидякона Мелетия (името на архидякона е прибавено отпослѣ отъ другиго между редоветѣ съ дребенъ шрифтъ) и при епитропа и ктитора на храма — Хаджи Христа.

Ето и самия надписъ:

Ізобрази сѧ сїѧ ікона ѿ монастирь свѧщено цр҇кы и̓ патрїаршкы монастирь ставропи́гы хра̀мъ рждтво с҃ты бц҃ы вне́мже почиваетъ мо́щи с҃таго ѿца І́ωанна Рилскаго положихом вцр҇ковь бж҃їю храм с҃теи троицы. При с҃тейшаго архиепископа на́шего. гдина кѵр іоаникїѧ: митрополита ме́га терновскїѧ епархїы: при: протосингела: кѵр Деонисїѧ: иархидиакона: кѵр мелетїѧ и епитропа: кѵр х҃: христа ктитора с҃таго храма сего во ꙋкрашенїе цр҇ко́вь бж҃їю: влето ҂аѿк҃: марть: ѕ҃і ден.

геврїлъ рилицъ ѿ сїѧ епархїы:*)

Църквата на калугерицитѣ — „Благовѣщение“ — е една малка, но красива едноетажна църквица въ византийски стилъ. Тя е дълга 15 м., широка — 6, а висока — 5 м. Формата на основата ѝ е правоѫгълникъ, на който тритѣ страни (източна, сѣверна и южна) иматъ при срѣдитѣ си издути дѫги. На западната часть е артиката. Надъ църквата се издигатъ двѣ кубета, отъ които едното е надъ артиката. Тѣ сѫ низки и безъ прозорци. Църквата се освѣтява отъ 7 прозореца,**) отъ които единътъ освѣтява само олтаря. Иконостасътъ е позлатенъ. Има два малки, но окичени съ стъклени висулки полиелея. Подътъ е дъсченъ и на едно ниво съ мънастирския дворъ. Църквата извѫтрѣ е изографисана, а отвънъ е само варосана, като сѫ очъртани корнизитѣ и прозорцитѣ съ сини линии. Десеть метра на югъ отъ артиката е построена камбанарията, висока колкото църквата — 5 метра.

---

*) Този Гаврилъ Рилецъ е сѫщия, за когото имаме свѣдѣния, че е училъ дѣцата прѣзъ 1728—28 година. Глед. «Габровското училище» стр. 7 и 8.

**) Единътъ прозорецъ отъ сѣверната стѣна е направенъ въ послѣдно врѣме на врати.

църква, на лѣво отъ паметника, като стоишъ съ лице обърнатъ къмъ изтокъ. Тя (св. Петка) била дълга около 10 м., а широка около 5. И тя била въ земята. До прѣди руско-турската война стоели основитѣ ѝ съ трапа, гдѣто била църквата, а слѣдъ войната трапътъ и основитѣ били сравнени.

Църквата Св. Иванъ Прѣдтеча е най-стара. Тя, както видѣхме въ начало, била изгорена въ 1798 г. отъ войската на Капуданъ-паша, слѣдъ заминаванието на когото църквата била поправена. Досега тя е поправяна нѣколко пѫти, и днесъ по вънкашость прилича на ц. св. Богородица. Основата ѝ е правоѫгълникъ, който при срѣдата на източната си страна има за прибавка една симетрична трапеция, на която неуспореднитѣ страни сѫ издути дѫги. Дължината ѝ е 25 м., широчината — 12, а височината — 5 м. Западната ѝ часть е на два етажа — долниятъ е артика, а горниятъ — женско отдѣление. На стѣнитѣ си църквата има 19 прозореца. Надъ нея се издигатъ двѣ еднакво високи (5 м.) кубета, отъ които едното е съ по-голѣмъ диаметрръ и е надъ срѣдата на храма, а другото е надъ женското отдѣление. Послѣдното е съ 8 обикновени прозореца, които освѣтяватъ женското отдѣление, а първото има 8 обикновени и подъ тѣхъ други 8 крѫгли прозореца. Подътъ е дъсченъ. Олтарьтъ се издига на 2 стѫпала по високо. Иконостасътъ е позлатенъ. Покрай сѣверната и южната страна има тронове, издигнати на 2 стѫпала по-високо отъ пода. При срѣдата на южната стѣна е владишкиятъ тронъ. Сводътъ е като на църкв. св. Богородица и се подпира отъ 8 каменни колони. Въ църквата има 3 полиелея, отъ които срѣдниятъ е най-голѣмъ, ала само отъ пиринчъ, а другитѣ иматъ и стъклени висулки. Цѣлата църква е измазана съ бѣло. Тя е имала скривалище, което е било подъ южната часть на сегашния храмъ. Отворътъ му е излизалъ въ храма и се е запушалъ съ една голѣма плоча. Сега то е заринато.

Въ църковния дворъ сега има два входа — по стариятъ — на западъ, а по-новия — на югъ. Надъ стария има тоя над-

---

1806 год. Той е сѫщо така сребъренъ, дългъ 12 см., а широкъ 5. На него стои слѣдния надписъ: направи са се́й киво́тъ с᾿настоѧнием Іконома Іωанна ї҆ереа да слꙋже во храмѣ прет҃ыѧ Бц҃ы: въ лѣто ҂аѿѕ҃: мца февꙋаріа ї: ꙋ Га́брово.

писъ: дворѫ храма стг҃ѡ и славнаго прорка прдтеча Кр҃тителѧ Іѡана ѕ҃ѡѕ окт҃ ів; а въ двора до новитѣ врата е написано: соградн са сеі дворѫ в' лѣто ѿ хр҃та 1806 септем 2.

Въ турско врѣме църквата била безъ кубе, а слѣдъ освобождението била поправена и ѝ издигнали въ 1883 година едно, а въ 1889 второ кубе. Сегашното темпло на църквата е правено въ 1814 год. Отъ запазенитѣ въ тая църква старини *) по важни сѫ: 1) една църковна книга, ръкописъ, писанъ въ 1596 г. съ сръбска редакция, отъ нѣкой си Кир Грозю отъ селоу Коевци; 2) едно евангелие, печатано въ 1636 г., на задната кора на което има 4 метални плочици съ надписъ: Сіе евангеліе направи мастор Маводина (на I-та плочка), а на 2-та: Ганю (не е ясно написано) Хѹбан, Тодро ѕаѱме, на 3-та плочка: литль ✝ Стоіано Петко Пено, а на 4-та: на село Габрово стомѹ іѡанѹ и віахѹ наст.; 3) едно голѣмо сребърно кандило, прѣдъ дѣсния аналой, на което има надписъ: Х. Хри Рач 1715 год.; 4) единъ дискусъ сребъренъ отъ 1766 г., и 5) единъ кръстъ отъ 1798 г.

Гдѣто днесъ е построена църквата е имало скитъ на мънастиря „Св. Пророкъ Илия“, който мънастирь билъ на мѣстото, дѣто сега е падалското училище. Мънастирьтъ билъ направенъ много по-рано отъ града и въ него слизали да се черкуватъ колибаритѣ отъ околнитѣ колиби. До скоро (до 1872 год.) ходѣли на мѣстото, дѣто билъ мънастирьтъ, да светяватъ вода на Илиндень прѣдъ иковата на св. Илия, която стояла тукъ въ единъ певулъ на западната стѣна отъ олтаря на мънастирската църква. Покойниятъ дѣдо Драгулъ кафеджията помнѣше мѣстото на черковния олтарь — той билъ 25 м. на изтокъ отъ училището — и два голѣми орѣха до него. Отъ мънастиря нагорѣ, до кѫщата на Хр. Игнатовъ, било сѐ гро-

*) Прѣзъ врѣме на завѣрата търнов. митрополитъ пратилъ архидякона си въ Габрово да заръча да приберать и скриятъ сребърнитѣ сѫдове и украшения, догдѣ трае размирицата; и габров. църкв. епитропи го послушали и замѣнили всичкитѣ украшения и сѫдове съ медни. Ала по-послѣ митрополитътъ, като разбралъ, че ще бѫде смѣненъ, пратилъ архидякона си въ Габрово да прибере църковнитѣ скѫпоцѣности, за да ги скрие въ митрополията, за охранение на която той поискалъ отъ търнов. аянинъ стража. Обаче габров. цър. епитропи и първенци не се съгласили да дадатъ скѫпоцѣноститѣ на архидякона. Тогава митрополитътъ го пратилъ повторно, като му заръчалъ да подкупи епитропитѣ, а, ако и това не помогне, да ги заплаши съ анатема. Едни отъ епитропитѣ се уплашили отъ анатемата и дали скѫпоцѣноститѣ на архидякона, комуто се подчини-

бища. Пжтьтъ вървѣлъ горѣ край болницата и слизалъ на *Голо бърдо*, край ханчето на Шкойната. И сега тоя пжть личи. Прѣди 50—60 год. Хр. Бояджиевъ, епитропъ на ц. Св. Иванъ, билъ опълномощенъ да продаде мѣстото на гробищата и да загради черковището, защото го мърсѣли.

Цырквата св. Тройца не може да се причисли къмъ никой стилъ. Тя се почнала безъ планъ и смѣтка отъ единъ самозванъ масторъ. Намѣрението на мастора ще да е било да я направи 15—20 м. висока, но когато се издигнала до срѣдата, паритѣ се свършили и строежътъ билъ напуснатъ. Сега цырквата е покрита, ужъ врѣменно, съ дъски, оковани съ обикновена тенекия. Тя има дължина 32 м., ширина — 20, а височина — 10 м. На западната часть е артиката, надъ която има едно сгугано кубе за камбанария. Надъ артиката щѣло да има женско отдѣление, за кждѣто сега отиватъ стълби до тавана. Планътъ на основата е правожгълникъ, на който 3-тѣ страни сж много начупени подъ правъ жгълъ линии, а източната се състои отъ три издути навънъ джги. Освѣтява се отъ 12 много голѣми прозореца. Подътъ ѝ е дъсченъ. Поставенъ ѝ е иконостасътъ на старата цырква св. Троица, който е позлатенъ и е високъ около 4. м. Осемь каменни стълба подпиратъ дъсчения таванъ. Въ цырквата има 5 полиелея, прости, излѣти само отъ пиринчъ. Троноветѣ ѝ сж при юж. и сѣвер. стѣни. Тука има аналои за пѣвцитѣ и при тѣхъ по нѣколко трона.

И тая цырква е построена на мѣстото на старата цырква съ сжщото име. Старата цырква е построена отъ габровския чорбаджия Хаджи Христа въ 1814 год. Той построилъ цырквата прѣди да излѣзе разрѣшение отъ правителството за постройката ѝ, и, като я изкарали, махленитѣ почнали да се черкуватъ вжтрѣ. А понеже съ това се намалявалъ приходътъ на цырквата Св. Богородица, епитропътъ на тая цырква — Хаджи Дечко — съобщилъ на войводата въ Търново, че Хаджи Христо построилъ въ Габрово цырква безъ разрѣ-

---

нили и останалитѣ. Архидяконътъ, като прибралъ скжпоцѣноститѣ, забравилъ да даде разписка, както обѣщавалъ по-рано, и ги отнесълъ въ Търново. А митрополитътъ, безъ да чака да го смѣнять, побързалъ за Цариградъ, дѣто занесълъ съ себе си и цырковнитѣ скжпоцѣности. Така се лишили габровскитѣ цыркви отъ старитѣ си скжпоцѣнни утвари. Гл. у Априловата Денница стр. 87—89.

шение отъ правителството. Войводата повикалъ Хаджи Христа, и той отишелъ въ Търново съ човѣка си (той винаги пѫтувалъ съ свой човѣкъ да го пази) и, като се научилъ, защо го викали, върналъ човѣка си, съ порѫчка — да направятъ ясли въ църквата, на които да вържатъ коне. Слѣдъ това се явилъ прѣдъ войводата. Послѣдниятъ го смъмралъ, защо е строилъ църква, като нѣмалъ за това разрѣшение; а Хаджи Христо му отговорилъ, че не билъ правилъ църква, а ханъ за коне и волове, защото другиятъ му ханъ се указалъ тѣсенъ. Войводата направилъ справка и, като се увѣрилъ, че зданието служело за ханъ, пусналъ Хаджи Христа. Чакъ въ 1820 год. Хаджи Христо успѣлъ да получи ферманъ за постройка на църквата и чакъ тогава тя била осветена. Тя бѣше низко въ земята, тъмна, безъ кубе, както всичкитѣ църкви, правени прѣзъ врѣме на робството; вѫтрѣ се слизаше по 12 стѫпала.

Отъ запазенитѣ въ сегашната църква старини, най важни сѫ хронографнитѣ бѣлѣжки *), за една часть отъ които ние ще говоримъ по нататъкъ.

Тукъ прѣдаваме останалитѣ :

1801 годꙋ авгꙋста 5 число що са запре рꙋската сражения . . . . . (не може да се разчете).

1806 Декеврїѧ I додоха рꙋсците на Бꙋкꙋрешъ и ѿворихa кавга сас тꙋрчинатъ.

1807 Февꙋарїа 11 стана паша мꙋстафа байрактарь.

1808 Iꙋнїа 21 ꙋтиди Мꙋстафа паша на Цари-градъ и стана визиръ и за сичкото ꙋрꙋмели и анадолъ стори запъ и тогази ꙋбиха сꙋлтанъ Селима еничарите а подире са воцари сꙋлтанъ Махмꙋтъ.

1818 Ноеврїа 6 дένь ꙋбиха ѧничарите Мꙋстафа паша сторихa кавга сасъ него на паша капаса на байрамъ ертеїн присъ нощa а той като видѧ чꙋ и влези в лахаматъ чи запали ѱꙋпането чи изгори сараите и изби до 10,000 ѧничари сасъ лахаматъ и много тарсиха подире чи слатъ 5 дене го намерихa в лахаматъ цѣлъ нищо не повреденъ салтъ ꙋм-

*) Тѣ сѫ направени на единъ псалтирь, печатанъ въ Москва на 1785 г. на прѣдпослѣдния дебелъ листъ, туренъ отъ подвързача.

рѧлъ та го влачиха по сѫкаците трѫпатъ мѫ и много дрѫги бесчестіѧ сториха на трѫпа мѫ:

Чѫ са барашъ на 1812 маіѧ и 5 äка (не е ясно) и стана този барашъ: на за маіѧ вечерта на единъ сахатѧ и много примежди стана ѫмрѧха 5 бивѫла на пиздица 1812 октовріѧ 2 излези горніатъ барашъ на мигданъ и станаха рѫсците сичките ѿ Бѫкѫрешъ та си ѫтйдѫха и то тази година и на този мцъ дигнаха франсѫзите кавга сасъ рѫсците и влѧзѫха . . . . (не е ясно) францѫзите в Моска и сидѧха ватре нѧкои день подиръ са вдигнаха рѫсците та ги испадиха ѿ моска и млого хора измрѧха и ѿ двете стáрни и францѫзите сасъ бѫнапарте наедно идвамъ ѫтекоха и са затвориха въ смоленскіи гра.

1814 ноевріа 22 вдигна се везиратъ рѫшитъ паша ѡ шѫменъ за идрине.

1813 Ѧнѫаръ замразна бѫаза на цариградъ по междѫ галата и междѫ финеръ.

1814 декеврѧ вдигнаха са сокаите ѿ жините да ни носетъ веки сокаите.

1816 декевріѧ 28 ѫдари снѧкъ 9 педеѧ за три дни наиде.

Тия лѣтописни бѣлѣжки сѫ написани съ почеркъ, който прави прѣходъ къмъ съврѣменния.

А слѣдната лѣтописна бѣлѣжка е забѣлѣзана на другъ единъ псалтирь, принадлежащъ пакъ на ц. св. Тройца.

Да са знáи когатѫ мúна солтанъ абдѫль Меџитъ на сѫлтана махмѫда синмѫ влето ҂аѡмѕ месица мáиѧ ӏд.

Освѣнъ това тукъ се пази единъ сребъренъ потиръ за причастие, правенъ въ 1793 год. за старата църква св. Параскева (св. Петка). На него има слѣдния надписъ: поклонилъ този свещенніи потиръ Ионко: Х: Димитровъ Келифарѫфъ сасъ братыата си въ храмъ светыѧ параскеви ҂аѱчг. Годината тука е отпечатана и съ арабски цифри. Пази се и лъжичката, на която сѫщо така стои датата 1793. Отъ сѫщата дата има и единъ кивотъ, който, вѣроятно, пакъ е принадлежалъ на старата цър. св. Петка; а освѣнъ него има и други старъ кивотъ, правенъ въ 1820 год. за новопостроената тогава църква Св. Троица. Христовото кандило на църквата е правено въ 1815 год., а има и други двѣ стари — отъ 1820 година

Важна е и иконата на св. Ив. Рилски, прѣснета отъ сѫщата икона въ Рилския мънастирь. Тя прѣдставлява св. Ивана, какъ скита и се срѣща съ царь Петра. Отъ надписа ѝ се вижда, че е правена въ 1820 год. за църквата св. Тройца, при търновския митрополитъ Йоаникия, протосингела Дионисия, архидякона Мелетия (името на архидякона е прибавено отпослѣ отъ другиго между редоветѣ съ дребенъ шрифтъ) и при епитропа и ктитора на храма — Хаджи Христа.

Ето и самия надписъ:

Ізобрази сѧ сїѧ їкона ѿ монастирь свѧщено цр҃кы и҆ патрїаршкы монастирь ставропи́гы хра̀мъ рождтво ст҃ѣы бц҃ы внѐмже почиваєтъ мо́щи ст҃аго ѿца І́ωанна Рилскаго положихом вцр҃ковь бж҃їю храм ст҃еи троицы. При ст҃ѣишаго архиепископа на́шего. гс҃дина кѵр іоаникїѧ: митрополита ме́га терновскїѧ епархїы: при: протосингела: кѵр Деонисїѧ: нархидиакона: кѵр мелетїѧ и епитропа: кѵр х҃: христа ктитора ст҃аго храма сего во ѹкрашенїе цр҃ко́вь бжїю: влето ѧ҃ѿк҃: мартъ: є҃і ден.

гврїлъ рилицъ ѿ сїѧ епархїы:*)

Църквата на калугерицитѣ — „Благовѣщение“ — е една малка, но красива едноетажна църквица въ византийски стилъ. Тя е дълга 15 м., широка — 6, а висока — 5 м. Формата на основата ѝ е правоѫгълникъ, на който тритѣ страни (източна, сѣверна и южна) иматъ при срѣдитѣ си издути дѫги. На западната часть е артиката. Надъ църквата се издигатъ двѣ кубета, отъ които едното е надъ артиката. Тѣ сѫ низки и безъ прозорци. Църквата се освѣтява отъ 7 прозореца,**) отъ които единътъ освѣтява само олтаря. Иконостасътъ е позлатенъ. Има два малки, но окичени съ стъклени висулки полиелея. Подътъ е дъсченъ и на едно ниво съ мънастирския дворъ. Църквата извѫтрѣ е изографисана, а отвънъ е само варосана, като сѫ очъртани корнизитѣ и прозорцитѣ съ сини линии. Десеть метра на югъ отъ артиката е построена камбанарията, висока колкото църквата — 5 метра.

---

*) Този Гаврилъ Рилецъ е сѫщия, за когото имаме свѣдѣния, че е училъ дѣцата прѣзъ 1728—28 година. Глед. «Габровското училище» стр. 7 и 8.

**) Единътъ прозорецъ отъ сѣверната стѣна е направенъ въ послѣдно врѣме на врати.

Тая църквица е разположена въ една хубава градина, грижливо гледана отъ монахинитѣ.

Дѣвическиятъ мънастирь се основалъ по настояването на извѣстния архимандритъ Йосифъ Соколски, съ съдѣйствието на габровскитѣ първенци: Пецата Хаджи-Христовъ, Андрея Семовъ, Парлапанътъ и Недьо Табака. Най-напрѣдъ архимандритътъ дѣдо Йосифъ довѣлъ двѣ монахини отъ Калоферския дѣвически мънастирь — Ефросиния Николова, габровка, негова роднина, и Ефросиния попъ-Николова отъ с. Гжбени. Тия калугерици заедно съ нѣколко габровски момичета, които пожелали да станатъ монахини, живѣли 3 години въ кжщата на Пецата Хаджи-Христовъ. А въ това врѣме били вече приготвени 6-тѣ сѣверни стаи на мънастиря, и калугерицитѣ се нанесли въ тѣхъ. Първата отъ тия стаи — тя е тъкмо срѣщу чешмата — имъ служела за молница зимѣ, а послѣдната — лѣтѣ. Другитѣ стаи, съ посока отъ сѣверъ къмъ югъ, ги строили по послѣ — въ 1842 год., а църквата била построена въ 1846 година.

Въ турско врѣме калугерицитѣ се поминували добрѣ отъ преждата и шаека, които изкарвали. (Каницъ говори, че тѣ изкарвали годишно отъ вълна до 1000 арш. шаекъ). И днесъ калугерицитѣ работятъ сжщитѣ артикули, само че сега цѣната имъ е долня, та не могатъ много да си помагатъ въ поминъка съ тая работа. Освѣнъ това тѣ прибиратъ $^2/_3$ отъ дохода на единъ водениченъ камъкъ (22 дена) отъ воденицата на Хаджи Христа, доходъ, подаренъ отъ Пецата Хаджи-Христовъ, и $^1/_2$ отъ другъ единъ водениченъ камъкъ.

И сега има много послушници, дошли да се подстрижатъ за монахини, макаръ г-жа егуменката да ни се оплакваше, че поминакътъ имъ отивалъ злѣ.

Часовникътъ. — Кулата на днешния градски часовникъ е строена прѣзъ 1835 година. Въ южната ѝ страна е вградена една плоча съ турски надписъ. Казаха ни, че тя е взета отъ кулата на стария часовникъ. Никой въ Габрово не може да разчете надписа на тая плоча, защото писмото е много заплетено, разбра се само турската година 1229 (1811 година по нашъ стилъ), когато ще е билъ направенъ старият часовникъ. На западната стѣна високо има вградена друга плоча съ славянски надписъ:

* 1835 *

марта .11.

согради сѧ столп сеи

настоѧнїемъ и трꙋдо

мъ селени

габрово.

Дѣдо Рачко Цѣнковъ записалъ за часовника на тевгеря си слѣдното:

„1835 год. Їꙋлїи 1 искараха кꙋлата на сахататъ и покачиха чанатъ“.

И тъй, кулата на часовника ще да е била готова на 11 мартъ, както се види отъ надписа ѝ, а пъкъ часовникътъ билъ покаченъ на 1 юлий сѫщата 1835 год.

Звънецътъ на часовника има слѣдния надписъ:

„Mich Goss iohann Georg Fielgrader in wien anno 1792“.

Стариятъ часовникъ е билъ малко на югъ отъ сегашния — на жгъла, дѣто сега е кѫщата на Бэтя Бѣлото. На мѣстото на сегашния часовникъ е билъ стариятъ конакъ, при вратитѣ на който се намирала сегашната пазарска чешма, която и сега се нарича отъ старитѣ хора *конашка*.

Мѣстото на новия турски конакъ (сега жандармена казарма) било въ старо врѣме харманъ на чорбаджи Драгана. Послѣ Хаджи Христо (*) смѣнилъ това мѣсто съ мѣстото на стария конакъ. Когато синътъ на Хаджи Христа — Пеца Хаджи-Христовъ — пропадналъ, и почнали да продаватъ имуществата му, дошли дрѣновци да купятъ мѣстото на днешния пазарь, ала дѣдо Илия, Хаджи Петъръ Бакалъ, Хесапчиитѣ, Иванчо Манафовъ и Пеца Вълчевъ не допуснали да се продаде на частно лице и го купили съ училищни и църковни пари за 12000 гроша. Черковнитѣ епитропи почнали да правятъ на това мѣсто дюкяни за даване подъ наемъ, но дѣдо Илия и Христо Дюзтабана не позволили. Послѣдниятъ самъ развалилъ почнатото. И отъ тогава това мѣсто останало за пазарь.

*) Чорбаджи Драганъ билъ габровски чорбаджия въ края на 18-ия вѣкъ, а Хаджи Христо — неговъ зеть. Слѣдъ смъртьта на чорбаджи Драгана, който билъ убитъ отъ кърджалии въ едно сражение при Моньовъ долъ, craналъ чорбаджия Хаджи Христо.

II. Управление на града отъ началото на неговото сѫществуване до освобождението ни.

До половината на миналия вѣкъ административната власть въ Габрово се прѣдставлявала отъ единъ субаша — началникъ на паланка (голѣмо село) — съ 30 стражари, отъ които 20 турци и 10 българи; ала слѣдъ грѫцкото възстание, като запрѣтили на габровци да носятъ орѫжие, отнели имъ и правото да иматъ български стражари. Гражданската власть се прѣдставлявала отъ единъ чорбаджия, на когото думата се чувала не само въ Габрово, но и въ околнитѣ колиби. Той наедно съ субашата разпрѣдѣлялъ давъка и сѫдѣлъ населението, кога самъ, кога съ субашата. Слѣдъ танзимата въ Габрово почнали да се избиратъ по двама чорбаджии, па се намалила и властьта имъ: сега взели да иматъ влияние въ управлението и другитѣ габровски първенци.

Прѣди танзимата (1839 г.) народътъ се събиралъ на изборъ (джомбури) за чорбаджия. Избирали 3—4 души, които отивали при войводата въ Търново (до 1839 г. търновскиятъ управитель се наричалъ войвода, а слѣдъ тази дата—паша и мютесарифинъ) и отъ тѣхъ той (войводата) избиралъ едного, обличалъ го въ капутъ (горня дреха като джубе) и го провъзгласявалъ за чорбаджия. Слѣдъ танзимата чорбаджиитѣ не носѣли капутъ и въ избора имъ земали участие само първенцитѣ, които, кога ставалъ новъ изборъ, за да отвлѣкатъ вниманието на проститѣ граждани, пущали *бродници.**) За управлението въ Габрово ето що говори Априловъ въ своята денница: „Габровци иматъ свое управление, което споредъ народния изборъ е повѣрено на трима души, **) които се наричатъ кметове (старейшини, чорбаджии). За поддържане полиция се праша отъ Търново *ага* съ трима турци. Ако агата или приближенитѣ му не се понравятъ на жителитѣ, тѣмъ не оставало

---

*) Стари жени, които ходѣли голи нощя по чешмитѣ или воденицитѣ и носѣли въ една рѫка гърне, а въ друга—китка за пръскане.

**) Тукъ свѣдѣнията на Априлова не сѫ вѣрни. Нашитѣ свѣдѣния, събирани отъ старци на по-вече отъ 75 години прѣзъ 1898 г., гласятъ, че въ Габрово до 1839 г. е имало единъ, а слѣдъ тая дата—двама чорбаджии. Това се потвърждава и отъ 2 писма, писани отъ габровската община до Н. Златарски, едното на 13, а другото на 28 май 1860 г. и подписано покрай другитѣ първенци и отъ двамата чорбаджии: Иванчо Пенчо чорбаджи и Милчо Пенчо чорбаджи.

друго освѣнъ да се оплачатъ на войводата. Чорбаджиитѣ управляватъ съселенитѣ си понѣкога безсъвѣстно, това често се случва, и имъ налагатъ лични налози, а за да не имъ намѣри вина агата и да не рапортира за това въ Търново, тѣ му угаждатъ всѣчаски и така тѣ сами ставатъ причина да ги управлява той неограничено и да угнѣтява жителитѣ. Длъжностьта на чорбаджиитѣ е доходна и почетна, затова всичкитѣ користолюбци се стремятъ къмъ нея.“ (Априловъ — „Денница новобъл. образованія“ стр. 105—106).

Прѣди хатишерифа отъ 1839 год. турското правителство продавало всѣка область на единъ чиновникъ за една или нѣколко години; този давалъ гаранция отъ извѣстна сума, която обикновено му доставялъ нѣкой арменски банкеринъ въ Цариградъ и, щомъ се подпишело условието на продажбата, тоя чиновникъ, като главенъ управитель на областьта, ставалъ и главенъ закупникъ на всички даждия въ нея и билъ неограниченъ неинъ господарь, дори съ право на животъ и смръть върху поданницитѣ, понеже разполагалъ и съ военната сила на областьта. Той събиралъ данъцитѣ за своя смѣтка, налагалъ разни такси и пр. Конакътъ на управителя всичко монополизиралъ, и нищо не можело да се продаде безъ тескере, което се купувало съ готови пари. Това е ужасната система на *илтизама* (закупване) и на монополитѣ *).

За тая отдалечена епоха въ Габрово сѫ се запазили слаби спомени. Отъ една лѣтописна бѣлѣжка, направена на единъ псалтирь на църквата св. Тройца, печатанъ въ Москва на 1785 год., научаваме, че на 1816 год. 26 февруарий напусналъ Търново и заминалъ за Цариградъ дотогавашниятъ войвода Фези-ага, а на негово мѣсто дошелъ новъ войвода—арапинътъ Силиманъ-аа — на 9 мартъ сѫщата година; въ сѫщото врѣме дошелъ и въ Габрово новъ субаша—и той арапинъ Мустафа-аа. Его тая бѣлѣжка:

1816 феврор 26 излези фези ага ѿ Тарново та отиди за Цариградъ който строува наноуари г҃ въ тарново 7 годиени: 1316 доде новіатъ воевода за тарново мартъ 9 де Силиманъ-аа воиводата арапенираа а намъ доде соубашъ Моустафа аа и тои арапъ.

*) Гледай у г-на Милетича: „Единъ документъ отъ първого врѣме на танзимата“ въ мсб. т, XV, стр. 262.

Обстоятелството, дѣто се смѣняватъ едноврѣменно съ търновския войвода и габровския субаша, ни убѣждава въ мисъльта, че войводата, който закупувалъ въ Цариградъ войводството, като идвалъ въ Търново, довеждалъ свои хора за управители на по-малкитѣ градове и села на войводството, за които постове тѣ плащали много на войводата. Това се потвърдѣва още и отъ факта, гдѣто и габровскиятъ субаша билъ арапинъ, както и войводата.

Лоши спомени сж останали въ Габрово за тоя войвода арапинъ. Той билъ много лошъ човѣкъ, плащалъ на правителството 800,000 гр., а събиралъ отъ населението, колкото си искалъ и ужасно го малтретиралъ: много хора вкналъ и избѣсилъ. Затова се сговорили тайно търновци, габровци, еленчани, дрѣновци и трѣввенци, та пратили въ Цариградъ по нѣколко души отъ своитѣ първенци (отъ Габрово били пратени Илия Ц. Видинлиевъ, Христо Хесапчиевъ, Хаджи Петъръ Х. Бакалъ и Колчо Басмаджи)—да дѣйствуватъ, за да се махне арапинътъ отъ Търново. „Първенцитѣ се заклели, ни казваше дѣдо Драгулъ кафеджията, да се не връщатъ отъ Цариградъ живи, ако не махнатъ арапина; затова пратеникътъ му, който ги настигналъ въ Одринъ и ги убѣждавалъ да се върнатъ, като имъ казвалъ, че войводата ще изпълни всичко, каквото поискатъ, не можалъ да склони първенцитѣ да се върнатъ. Въ Цариградъ тѣ се оплакали отъ войводата, и имъ било обѣщано да го смѣнятъ; но пратеницитѣ заявили, че тѣ не могатъ да се върнатъ, догдѣ не бжде смѣненъ войводата, защото се боели да не ги избѣси, догдѣ го смѣнятъ. Тогава пратили въ Търново царски бумбаширинъ, който взелъ арапина, качилъ го на *мензиля*, па карали денемъ и нощемъ, като смѣнявали конетѣ. Арапинътъ не можалъ да издържи тоя осиленъ и безъ почивка пжть, та умрѣлъ въ Одринъ". Така се избавило отъ тоя звѣръ войвода населението отъ търновското войводство.

Тия сж отривочнитѣ свѣдѣния, които имаме за управлението на търновското войводство, въ което влизало и Габрово.

Още въ края на XVIII в. турскитѣ интелигентни държавни мжже съзнали, че, ако не се реорганизира войската и управлението, Турция скоро ще пропадне, но това реорганизиране не можело да стане лесно при турския фанатизъмъ и

общия нравственъ отпадъкъ у тѣхъ. Ето защо султанъ Селимъ III, като искалъ да прѣобразува армията, билъ свалевъ. Братовчедъ му, Махмудъ II, дълго търпѣлъ тая реакция, догдѣ намѣрилъ най-послѣ удобенъ случай, та изтрѣбилъ еничаритѣ (1828 г.); а, като се увѣрилъ лично въ злоупотрѣбленията на управителитѣ прѣзъ пѫтуването си по България въ 1837 год., той отмѣнилъ на слѣдната 1828 год. монополитѣ и тъкмѣлъ да реформира изцѣло държавата си, ала смъртьта го прѣварила (юний 1839 г.), и реформитѣ останали да се възвѣстятъ отъ сина му Меджита. Той, щомъ стѫпилъ на прѣстола, се изразилъ прѣдъ министритѣ си, че ще върви по стѫпкитѣ на баща си. И наистина, на 3 ноемврий 1839 год. се провъзгласили тържествено съ Гюлханийския хатишерифъ реформитѣ — дѣло на Решидъ-паша, който билъ министъръ и при Махмуда II.

На основание на танзимата Решидъ паша замѣнилъ интизама съ нова по-централизирана данъчна система, като наредилъ да събиратъ данъка бирници; освѣнъ това измѣнилъ и способа за събиране харача, като оставилъ да го разхвърлятъ и прибиратъ общинскитѣ власти, и тѣ да го внасятъ на главния бирникъ; отмѣнено било и закупуването на десятъка. Обаче тия реформи не могли да се задържатъ за дълго, защото управницитѣ били развратени и нѣмало достатъчно интелигентни турци, които да съзнаватъ важностьта на реформитѣ за държавата и да ги подкрѣпятъ, затова Решидъ-паша, който нѣколко пѫти идвалъ на власть, билъ принуденъ да отстѫпи на реакцията, като оставилъ пакъ да се закупуватъ държавнитѣ приходи.

До идването на Митхадъ-паша за валия въ Русе, отъ населението въ Габрово взимали слѣднитѣ данъци: вергия, харачъ, бегликъ и яшаръ.*)

---

*) Дѣдо Досьо Драгановъ — 80 годишенъ старецъ — ни казваше, че помни, кога хората си носѣли данъка въ натура на конака. Споредъ него прѣди 1828 год. имало данъкъ п о з о п ъ — по крина отъ всички земни произведения и х л ѣ б н и н а по 64 пари на глава. Сѫщото потвърдѣва и дѣдо Драгулъ Кафеджията. А дѣдо Теофилъ ни казваше на 1898 год., когато той бѣ на 83 год. възрасть, че п о з о п ъ т ъ е особенъ налогъ отъ сѣстни припаси: пилета, масло, яйца, сирене, медъ, овни, брашно, ечмикъ, овесъ, царевица и пр. Тая провизия събирали специални лица — п о з о п ч и и, които викали отъ кѫща на кѫща като пелали за позопъ. Тоя налогъ се събиралъ за турцитѣ, които идвали въ Габрово (И тримата старци ни казваха, че кога додѣли въ Габрово турци и туряли нѣкого на кѫща, стопанинътъ ходѣлъ за храна (таинъ) на конака. Това било

Вергия плащали само възрастнитѣ мѫже, които можели да работятъ. Старцитѣ и дѣцата се освобождавали отъ тоя данъкъ. Той се рахвърлялъ махленски: събирали се махленитѣ и разхвърляли опрѣдѣления за махлата имъ данъкъ споредъ положението на сѣкиго.

Харачъ (военeнъ данъкъ, по-късно извѣстенъ съ име беделъ) плащали младежи отъ 14 години нагорѣ (Иречекъ—История на българитѣ, стр. 562). Плащало се обикновено 10—15 гроша на глава, а слѣдъ кримската война двойно — по 30 гроша (гледай и у В. Кънчевъ „Сегашното и недавното минало на г. Велесъ", с. п. сп. кн. 39 стр. 367).

Бегликъ или данъкъ върху овцитѣ и козитѣ: вземали по една на десеть. Отъ другитѣ животни не вземали десятъкъ.

Яшаръ—десятъкъ отъ земнитѣ произведения. При събирането на тоя данъкъ габровскитѣ първенци, които го закупували, вземали, както и другадѣ, двадесятъкъ вмѣсто десятъкъ, затова населението най-много се плачело отъ тоя данъкъ. Въ начало десятъкътъ на Габрово се закупувалъ за 30000 гроша, а по-послѣ възлѣзълъ на 40000. До Кримската война се земало десятъкъ само отъ зърненитѣ произведения, а слѣдъ нея закупили десятъка Хр. Дюзгабана и Цанко Рътито и вземали десятъкъ отъ всичко: и отъ сливи, орѣхи, ябълки, круши, картофи, зеле и пр.

Слѣдъ Кримската война данъцитѣ постоянно се увеличавали и се измисляли сѐ нови и нови данъци съ разни и разнообразни имена. Сега въвели *серчима* (десятъкъ върху свинитѣ), увеличили двойно военния данъкъ, въвели *емляка*, ихтибаря (патентъ). *иджара* (данъкъ върху наема отъ зданията), *ондалъкъ—десятъкъ* върху дървенитѣ издѣлия, които колибаритѣ внасяли въ Габрово (тоя данъкъ билъ въведенъ въ 1865 год. отъ Митхадъ-паша като русенски валия). Ако дървеното издѣлие струвало 10 гр. напр. плащало се данъкъ, при внасянето му въ града, 1 грошъ. Това сѫ данъцитѣ, които се налагали отъ централната власть, ала покрай тѣхъ имало и други произволни, налагани отъ мѣстнитѣ власти. Така прѣзъ

прѣди 1828 год.) и за чиновницитѣ въ конака, гдѣто имъ готвѣлъ готвачъ. Г-нъ Димитровъ говори въ I-ия т на книгата си «Княжество България», стр. 173, че прѣзъ врѣме на Кримската война турцитѣ събирали подобни сѣстни припаси реквезиция, които тогава наричали и щ и р я.

шестдесетѣ години на миналото столѣтие стариятъ габровски каймакаминъ — Наимъ-ефенди — събиралъ данъкъ и отъ четирёногия впрѣгатенъ добитъкъ. Той събиралъ лично тоя данъкъ отъ налбантитѣ, като удрялъ печатъ върху подковитѣ и задължавалъ налбантитѣ да подковаватъ добитъка само съ подпечатани подкови, инакъ тѣ били щрафирани. Той вземалъ по 2 гроша на 4 конски подкови.

Габрово било провъзгласено слѣдъ 1839 год. за мюдюрлъкъ. Прѣзъ 1856 год. ние намираме тукъ мюдюринъ съ трима чауши (единъ за шайки—кърсердаринъ) и 30 заптиета. Мюдюринътъ изпълнявалъ административната работа, а заедно съ двамата чорбаджии — и дребни сѫдебни разпри. За по-голѣми сѫдебни дѣла идвалъ, единъ пѫть въ мѣсеца, пѫтуещъ кадия — *наипинъ* отъ Търново, който за 3 дена си свършвалъ работата въ Габрово и си заминавалъ. Постояненъ кадия дошелъ въ Габрово слѣдъ 1860 год., когато то станало градъ.

Освѣнъ двамата чорбаджии имало единъ ковчежникъ (сандъкимения) и петима махлебашии, по единъ на махала.*) Чорбаджиитѣ разхвърляли данъка върху населението, а махлебашиитѣ го събирали и прѣдавали на ковчежника, който го изпращалъ въ Търново.

Прѣзъ врѣме на Кримската война отъ Габрово поискали 150 кола, но първенцитѣ дали рушветъ на търновския мютесарифинъ, Галипъ-паша, та пратили само 20.

Слѣдъ войната правителството наложило на Габрово да направи за татаритѣ, които се изселили отъ Кримъ, 140 кѫщи. За тая цѣль били събрани пари отъ гражданитѣ и били пратени отъ Габрово кѫдѣ Добричъ, гдѣто се правѣли кѫщитѣ, дѣдо Теофилъ Георгиевъ, Станьо Андрѣевъ и Цоньо Йоновъ да надзираватъ постройката. А на 12 ноемврий 1864 г. били настанени въ града 33 черкезки сѣмейства и ги хранили, догдѣ направили и тѣмъ кѫщи. Това е хроникирано въ тевтеря на дѣда Рачка Цанковъ така: „1864 ноем. 12: седаха чиркезитѣ идна година 33 кащи“.

*) Отъ 1865 год. гр. Габрово било раздѣлено въ административно и финансово отношение на 5 махали: 1) е н и (лѫката и табацитѣ), 2) с а х а т ъ (около пазаря), 3) ч о м л е к ъ или а л а х о й (грънчеритѣ и покрай дѣсния брѣгъ на Янтра, отъ моста «Симеонъ Велики» до моста «Игото»), 4) о р т а (около ц. Св. Богородица) и 5) к и р ч о (горния край). Прѣзъ 1857 год., се срѣща и махала т а ш ъ (каменска махала), която е била най-стара махала.

Кѫдѣ 1857 год. въ Габрово билъ мюдюринъ Хаджи-бей, който билъ ятакъ съ разбойницитѣ. Той държалъ при себе си двама турци: Халишъ и Ахмедъ, за които казвалъ, че били надзиратели на имотитѣ му въ Одринско; и тѣ наистина ходѣли често въ южна България на свои добрѣ охранени коне, но не да надзиравать несѫществуещитѣ имоти на мюдюрина, а по разбойничество,— а слѣдъ това се връщали да се криятъ въ Габрово. Тия имъ занятия се открили нечаено.

На колибитѣ Баба-Маджара (габровско) станало прѣзъ 1857 год. едно грозно убийство. Убитъ билъ и ограбенъ *) богаташинътъ дѣдо Герги, жена му, по-малкия му синъ младоженецъ и булката му. Убийцитѣ Халишъ и Ахмедъ отишли прѣзъ нощьта на к. Баба-Маджара, дѣто билъ отишелъ по-отрано единъ уволненъ габровски сейменинъ, който ходѣлъ по колибитѣ да се храни. Прѣзъ нощьта на убийството тоя сейменинъ билъ у дѣда Гергя и отворилъ вратата на Халиша и Ахмеда, които съсѣкли звѣрски цѣлото сѣмейство, слѣдъ като го мѫчили дълго врѣме, догдѣ изкаже, дѣ били закопани паритѣ. Прѣзъ сѫщата нощь кафеджията на конака — Стоянъ Йосифовъ, който живѣелъ и прислужвалъ въ конака, видѣлъ, че дрехитѣ на Халиша и Ахмеда били оцапани съ кръвь — той спѣлъ въ една стая съ тѣхъ и добрѣ забѣлѣжилъ кръвьта по бѣлитѣ арнаутски фустанели, съ които тѣ били облѣчени; а на сутриньта, като чистѣлъ стаята на мюдюрина, намѣрилъ да спи въ долапа уволнения габровски сейменинъ, който, както казахме по-горѣ, билъ спалъ у дѣда Гергя. Халишъ и Ахмедъ си ходѣли свободно на другия день, като че нищо не сѫ вършили, а уволнениятъ стражарь билъ скритъ, защото цѣлото село Баба-Маджара знаело, че той останалъ да спи у дѣда Гергя.

Отъ колибитѣ пристигнали на другия день колибари и съобщили на габровскитѣ първенци за убийството, па и кафеджията имъ казалъ това, що видѣлъ. Първенцитѣ съобщили за убийството на мюдюрина, а той се прѣсторилъ потресенъ и казалъ, че такова грозно убийство не може да бѫде извърше-

*) При огледа, направенъ въ кѫщата на дѣда Гергя, открили разкопано мѣсто въ мазата, дѣто били заровени паритѣ, и се остановило. че дѣдо Гергя билъ много мѫченъ, догдѣ изкаже, дѣ му било скривалището, а слѣдъ това билъ съсѣченъ.

но ни отъ турчинъ, ни отъ християнинъ, а отъ циганинъ; затова заповѣдалъ да хванатъ циганитѣ, които живѣели край Габрово, надъ извора, срѣщу Петкова нива, и ги съсипалъ съ бой. Ала габровскитѣ първенци не се задоволили съ това: тѣ съобшили въ Търново за убийството и за участието на мюдюрина въ него. Вслѣдствие на това отъ търновския сѫдъ билъ пратенъ Рушитъ-ефенди да изслѣдва работата. Послѣдниятъ дошелъ въ Габрово безъ знанието на мюдюрина и слѣзълъ у Христа Кольовъ Къневъ, гдѣто повикалъ на изслѣдване тайно най-напрѣдъ кафеджията на конака, а слѣдъ него — колибаритѣ отъ Баба-Маджара. Убийцитѣ Халишъ и Ахмедъ, като разбрали работата, избѣгали въ Казанлъкъ, но били хванати и докарани въ Габрово, отъ гдѣто ги закарали въ Търново на коне, оковани въ бокаи, наедно съ мюдюрина. Тукъ тѣ били осѫдени, ала мюдюринътъ стоялъ малко врѣме затворенъ, а послѣ билъ пратенъ за мюдюринъ въ Разградъ; а Рушитъ-ефенди, който водилъ слѣдствието, билъ уволненъ, за гдѣто компромитиралъ чрѣзъ слѣдствието си властьта, като не прикрилъ мюдюрина, щомъ видѣлъ, че е замѣсенъ въ убийството.

Отъ 1 май 1860 год. Габрово станало кааза, околийски градъ съ каймакаминъ и постояненъ кадия, а на 10 февруарий 1862 г. облѣкли стражаритѣ съ форма. Това научаваме отъ слѣдвята лѣтописна бѣлѣжка, направена отъ дѣда Рачка Цанковъ въ тевтеря му: „1862 февро 10 оувракоха (вм. облѣкоха) заптиетата са царски дрехи“. Прѣди тая дата всѣки джандаринъ ходѣлъ облѣченъ, както обичалъ.

Като дошелъ въ 1864 год. за валия въ Русе Митхадъ-паша, реформиралъ управлението на цѣлия вилаетъ. Тогава се открило и въ Габрово *давие меджлиши* (сѫдъ), *идаре-меджлиши* (управителенъ съвѣтъ) и *ихтиярь меджлиши* (старѣйшински съвѣтъ), а прѣзъ 1872 год. се открило и *белидие реизи* (нѣщо като нашето кметство).

Давие меджлиши се състояло отъ единъ прѣдседатель и 4 членове; сѫщо така и идарето. Прѣдседатель на давието билъ по право кадията, а на идарето — каймакаминътъ. Членоветѣ на давието и идарето се избирали отъ народа. При първия изборъ за ази (членове въ управлението), който станалъ прѣзъ февруарий 1865 год., участвували 150 граждани — види се по-първитѣ. При тоя изборъ народътъ избралъ не

тия, които прѣпоръчалъ каймакаминътъ, затова послѣдниятъ, като рапортиралъ въ Търново, искалъ да се утвърдятъ неговитѣ кандидати, ала отъ Търново одобрили народнитѣ избранници. Свѣдѣния за този изборъ имаме въ двѣ писма на даскалъ Цвѣтка Недевъ отъ 23/II 1865 год. до Н. Златарски. Ние тука цитираме второто, озаглавено — *дополненіе* — което не е допълнение, както е озаглавено, а по-ясно изложение съдържанието на първото писмо, което било писано набързо.

Его това писмо:

„*Друже Николае!*

„*Дополненіе* на барзото ми писмо, което като предадохъ на Боня, по негова причина позабави са за другаръ затова имахъ време да Ви допжлня писмото си.

„Да додимъ пакъ за г. Иванча Димчовъ. Каквото отъ напрѣдъ сти били извѣстни за чего, чи го народатъ не щеше, и не го записаха въ церковното избраніе отъ 150 души, на зараньта мюдюринътъ *) са показа чи ще направи второ избирине взхвърли 6 души, и на тяхно место прибави слѣдующитѣ, г. Иванча Димчовъ, Ивана Андреювъ, Йонка (Йонка Дечковъ. н. б.), Ботя (Ботя Бѣлото. н. б.) Денча Дойновъ. Общината като виде това много мжчно и стана п са замълча. Сега гледаме чи отъ приготвените отъ медюринатъ единъ не влязалъ, но влезли пакъ по волята на народатъ и сега са сички радостни, само горните сосъ приверженицитe си не са, но са види чи не седатъ мирни. Чудимъ са и заключаваме като е итаръ г. Иванчо да не мисли ако влези аза малко хакъ, но тука се страхуватъ да си не направи въ Терново работата чи за по много хакъ пакъ да си остани сжнджкъ имени. *За по много хакъ.* Затова сме много любопитни да ни извѣстите за Габроските Ази въ Тжрновъ като са са избирали г. Иванча защо не са турили сосъ Азите защото сичките махли отъ страха ради іудейски негови, и гласовете му по много отъ овія които са влезли, това тайно ще ми явите, и ще задолжите Габрово, и другите които беха назначени съ г. Иванча са подобни, но отъ Иванча да са избавятъ чи то е за послѣ сичко лесно. И

*) Даскалъ Цвѣтко по старъ навикъ нарича и каймакамина мюдюринъ, защото въ сжщность той изпълнявалъ сжщата мюдюрска служба и по нищо не се различавалъ отъ него.

тжй като ви поздравя всѣдомовно оставамъ до смѣрти Вашъ искр. Другъ Цвѣтко Недювъ"·

1865 февр. 23-ти
изъ Габрово.

Членоветѣ на ихтияръ меджлиши се избирали сжщо така отъ народа, но по махали. Махлебашията на махалата прѣдставялъ 20 души кандидати, одобрени отъ каймакамина и първенцитѣ, на избирателитѣ, и тѣ избирали отъ тѣхъ 10 души. Права̀ на избиратели имали тия, които плащали военень данъкъ. Изборътъ ставалъ така: произнасяло се името на първия кандидатъ, и сѣки избиратель пускалъ въ една кутия бѣлъ или черъ бобъ — бѣлия за одобрение, а черния за неодобрение — и това се повтаряло, додѣ всѣки избиратель пусне бобъ за сичкитѣ кандидати. Послѣ събирали боба, и, който е получилъ най-много бѣлъ бобъ, той се провъзгласялъ за старѣйшина. Тѣ се избирали за една година. Длъжноститѣ имъ били почетни. Тѣ разхвърляли данъка на махалата си и били лично отговорни прѣдъ властьта, ако мухтаритѣ (бирницитѣ) злоупотрѣбѣли нѣкоя сума.

Мухтари. Старѣйшинитѣ на всѣка махала избирали измежлу си единъ главенъ бирникъ — *евиле мухтаръ*, а махленитѣ си избирали махлебашия — *сани мухтаръ*. Махлебашията се наемалъ просто отъ махленитѣ да събира данъка чрѣзъ пазарлъкъ,— той вземалъ обикновено отъ 8—12 гроша на кжща за себе си възнаграждение. Той събиралъ данъка на махалата и го внасялъ на главния махленски бирникъ — евиле мухтаръ, който го внасялъ на ковчежника — сандъкимениата — на града. Главниятъ бирникъ не получавалъ никаква заплата; за такъвъ се избирало лице почтено. Той държалъ печата, контролиралъ смѣткитѣ на махлебашията и внасялъ сумитѣ, събрани отъ махлебашията, на ковчежника.

По-горѣ видѣхме, какъ е ставалъ избора на първитѣ ази — членове на давието и идарето. По-късно азитѣ се избирали отъ старѣйшинитѣ, на които властьта посочвала двойно по-вече кандидати.

Давие меджлиши разгледвалъ сждебнитѣ дѣла, а идарето се занимавало съ административни и общински работи. Члено-

ветѣ на идарето служели безплатно, а членоветѣ на давието получавали по 150 гроша мѣсечно.

Сандъкименията — ковчежникътъ — билъ държавенъ чиновникъ и получавалъ прѣзъ шестдесеттѣ години на миналото стол. 200, а по-късно — 250 гр. мѣсечно.

Като дали право на народа да си избира членове за съда и околийското управление, народътъ пожелалъ да упражни влиянието си и върху длъжностьта на ковчежника. Къмъ това домогване той билъ насърдченъ отъ обстоятелството, дѣто се утвърдили за ази неговитѣ избранници, а не тия, които желаелъ и прѣдставилъ за утвърждение каймакаминътъ. Его защо ние виждаме габровскитѣ граждани да заявяватъ на властьта въ Габрово и Търново, че не искатъ вече за сандъкимения (ковчежникъ) Иванча Димчовъ и желаели да имъ прѣдстави смѣтка, като дългогодишенъ ковчежникъ (той билъ ковчежникъ десетина години и прѣзъ врѣме на Кримската война). Обвинявали го, че билъ злоупотрѣбилъ сумитѣ, събирани за укрѣпяване Балкана прѣзъ Кримската война*). Борбата се поела отъ народа чрѣзъ еснафитѣ, които тогава се организирали и пожелали да упражняватъ контролъ върху управлението на града, който до тогава се управлявалъ изключително по кефа на *агата* (билъ той субаша, мюдюринъ или каймакамъ) и на чорбаджиитѣ. Тѣ се надѣвали да успѣятъ и въ тоя случай, както успѣли при избора за ази, макаръ длъжностьта на ковчежника да не била изборна. Ковчежникътъ Иванчо Димчовъ заявилъ на събранитѣ по неговата работа граждани въ църква, че не искалъ вече да бъде ковчежникъ съ 200 гр. мѣсечна заплата, а отъ друга страна писмено заявилъ на властьта въ Търново, че билъ съгласенъ да остане и занапрѣдъ ковчежникъ и си прѣдставилъ поръчители. Освѣнъ отъ ковчежника габровци заявили, че не били доволни и отъ каймакамина си, който покровителствувалъ Иванча Димчовъ, защото билъ съучастникъ въ злоупотрѣбленията му. Тая борба на габ-

*) Той, като ковчежникъ,ималъ право да налага данъкъ за държавни или градски нужди отъ 10—30 пари на гроша вергия споредъ нуждитѣ. Но, колко отъ тия суми се употрѣбявали за опрѣдѣлената цѣль, никой не знаелъ, затова еснафитѣ граждани поискали да имъ даде смѣтка. Тѣ събрали свѣдения и по околнитѣ колиби, кой, колко връхнина е платилъ, та открили злоупотрѣбленията на ковчежника Ив. Димчовъ; но габровскитѣ чорбаджии, на чело съ дѣда Илия Видинлиевъ, се застъпили за него, станали му гаранти и го защитили.

ровци съ сандъкименията и каймакамина е добрѣ прѣдставена въ писмото на габровскитѣ ази до търновския първенецъ Радя Маждраковъ и до Н. П В. Златарски отъ 22 мартъ 1865 г.

Въ началото, като говорятъ покрай другото, че приели писмото имъ отъ 18 мартъ, молятъ ги да бждатъ на щрекъ, и продължаватъ така:

„Пріяхме и второто ви отъ 20 ти текущаго и содержаніето му добре разумѣхми, Дето Віе доказалъ мюдюринатъ*) нашъ чи г. Иванчо Димчовъ за 200 гроша не остава за това и ніе си намерихме другъ на местото му, но той прѣдъ народатъ се отричаше и пакъ не вѣрваше чи и ніе ще му исками отчетъ за двѣ и повѣче години, и ніе познавами чи не му са иска да излеви, но и на медюринатъ не му струва, защото иматъ тясно пріятелство, за това единъ други са превардятъ и единъ безъ други немогатъ. Но дано бжде лжжа, чи ушъ и Н. превосходителство подтвердилъ сжщото, но като додимъ да представимъ чи хесапъ ще исками отъ г. Иванча а на местото другъ да ни са даде воля да си туримиі. Като се отрече той въ черква чи не ще да стои за 200 г. а сега си подписалъ и печататъ си ударилъ чи му е кабулъ да стои на сждъкатъ, тжи и $\frac{IV}{11}$ души кефили му станали, като дядо Илія и проч. и дето сте видели подписи подписани и отъ двѣте страни ако е възможно іавете ни ги защото и ніе въ удивленіе оставами, (воспоздравете г-на Іонка). Ніе отъ тука имами на ржка подписите отъ помежду си що сме Ази конашки и кадійски 8 души мислиме да се е отдѣлилъ 1 или двама като Добри Стояновъ който е баджанакъ г. Иванчовъ, и въ заключеніе сми да не сте видели Иванча Андреичовъ вмѣсто Ивана Андреювъ и проч. Ихтиярь мезлиши иснафите готови сички и си одариха подписите на царска една хартія какво Иванча нещатъ. Но както ви е доказалъ медюринатъ че хюкюмататъ като удобрява Иванча Азите, ихтіяръ мезлиши и иснафите нищо не можали да сторятъ и чи ушъ и Н. превосходителство подтвердилъ сжщото на това въ сумненіе оставами, за това оставами въ надежда да испитати отъ новите закони доде додими, ако са повикали както ни пишите ще са собиратъ на 25-ти текущаго, ако царските закони не даватъ да избира за сждъкъ имени наро-

*) И тука пакъ авторътъ на това писмо — даскалъ Цвѣтко — нарича, по старъ навикъ, каймакамина мюдюринъ.

датъ както и горѣ казахми, то тогива народатъ ще остане въ рацете на Ив. Д. и №а мед. да го правятъ каквото щатъ, вопакъ ще Ви попросиме да се допитате гдѣто требува, защото ако захване да зема и да дава и за напредъ И. Д. неможе му се видя хесъпатъ и много зло послѣ ще стане. . . .

. . . .“

Подписали: Ваши искр. комшіи

Димитаръ П Саковски — Цоню Пенчо

Х Петръ Х Иванъ — Петко Х Иванъ

Христо Д. Хесапчииски.

1865 Мартъ 22 ри.

изъ Габрово.

А на края на писмото слѣдъ подписитѣ е добавено, че, като било необходимо споредъ новитѣ наредби, сѣка работа да се захваща съ прошение, затова тѣ молятъ г-на Маждракова и Златарски за сега да дѣйствуватъ само противъ Иванча Димовъ „а за медюринатъ нека остане да не закачимъ извѣднашъ двѣ работи както ви бехме назначили единъ сятаръ и за медюринатъ сосъ първите си подписи, *) . . . .“

А по-късно (на 24 мартъ сящата година) като дошло извѣстие отъ габровския каймакаминъ, който билъ отишелъ въ Трѣвна, да пратятъ тамъ двама души отъ азитѣ, защото се викали въ Търново, за гдѣто щѣлъ да замине съ тѣхъ и единъ пратеникъ отъ Трѣвна, габровци, като не знаели, защо се викатъ азитѣ, дали имъ общо пълномощно да извършатъ това, което намѣрятъ за добрѣ, по който и да билъ въпросъ— билъ той църковенъ или градски.

Пратеницитѣ габровски Д. Саковски и Цоньо Пенчовъ заминали на 25 мартъ. Въ сящия день Ц. Недевъ пише отъ страна на габровската община на Н. П. Златарски, секретаря на търнов. община, да се срещне съ габровскитѣ ази и да имъ разясни, защо ги викатъ, та да знаятъ и тѣ, какъ да

*) На 17 мартъ отъ Габрово пратили до горнитѣ лица подписи на «празна хартия», на която въ Търново Златарски щѣлъ да напише заявлението противъ Ив. Димчовъ и каймакамина, защото въ Габрово нѣмало, кой да го напиши на турски.

дѣйствуватъ. А понеже габровци искали, щото сжщитѣ лица да подадатъ въ Търново заявление противъ Иванча Димчовъ, а, като нѣмало въ Габрово, кой да направи добрѣ по турски заявлението, тѣ събрали подписи отъ азитѣ и ударили печатитѣ на мухтаритѣ и старѣйшинитѣ върху бѣла книга и я пратили на 27 мартъ на Д. Саковски и Цоня Пеичевъ да направятъ въ Търново заявлението на подписаната книга и да го подадатъ на мютесарифина. За това отъ Габрово пакъ увѣдомяватъ Златарски да помогне на азитѣ: „да имъ помогните като за харзухалъ да имъ се направи или да се пренесе . . .“

Ето що пишатъ покрай другото въ това прѣдизвѣстие до Златарски Петко Х҃. Ивановъ, Христо Минчовъ и Цвѣтко Недевъ: „На царска хартия нашитѣ ази се подписаха и си одариха печатите, тжй и на 5-те махали мюхтарските печати се одариха и до 40 души които са ихтияръ мезлеши сосъ печатите си се подписаха и сичко се свърши добро да молятъ съ тяхъ чест. правителство да имъ даде дозволеніе да прѣгледатъ на г. И. Димчовъ хесапатъ отъ 2 и повече години и друго моляха да го промени и да си турятъ други на местото му“.

Най-послѣ злоупотрѣбленията били констатирани, ала габровскитѣ чорбаджии, начело съ дѣда Илия Видинлиевъ, се застжпили за ковчежника и го спасили*).

На 1872 година се съставило въ Габрово и *белидие реизи* (кметство) съ прѣдседатель и 3-ма члена. Всичкитѣ се назначавали отъ идарето. Това учрѣждение се грижило за благоустройството и хигиената на града.

Меллетъ одаса — общински съвѣтъ. Тоя съвѣтъ се учрѣдилъ едноврѣменно съ учрѣдяването идарето и давието и се състоялъ отъ единъ прѣдседатель и 10 члена, които се избирали махленски – по двама отъ махала. Въ начало прѣдседательтъ му се избиралъ отъ членоветѣ, а отъ 1871 год. архиерейскиятъ намѣстникъ билъ по право прѣдседатель.

Тоя съвѣтъ потвърждавалъ духовни завѣщания, раздѣлителни и потъкмителни писма. Кадията и каймакаминътъ се отнасяли къмъ него, кога имало да се разглеждатъ нѣкои спорни въпроси, напр. експертиза по подписа, по въпроси за дѣлба и пр., и съвѣтътъ отговарялъ съ специаленъ рапортъ. Освѣнъ

*) Глед. забѣлѣжката на стр. 30.

това, тоя съвѣтъ ратувалъ противъ даването зестра и глобявалъ виновницитѣ за даването ѝ. По тоя начинъ той докарвалъ до 20000 гр. годишно отъ щрафъ за зестри и за докачаване въ честь, отъ потъкмяване и пр. *).

Тукъ прѣдаваме дословно изработения въ 1871 година уставъ на меллетъ одаса.

„Задълженията на членоветѣ на град. община (менлетъ).

„Градската община се състои отъ 11 члена. 10-тѣ мирски, избрани отъ гражданитѣ махленски (отъ всѣка махала по двама) и 11-тъ духовниятъ началникъ на града.

„Тѣ сѫ задължени да изпълняватъ длъжноститѣ по слѣдующия начинъ.

„1. Въ всѣки четвъртъкъ сѫ задължени да се събиратъ на събрание (привремено въ метоха на църквата „Св. Богородица“) безъ да се призоватъ, часътъ отъ 5—6 по пладня до вечерьта (отъ септемврия до априлъ, а отъ априлъ до септемврия по дважъ на деня часътъ 12 до 3 сутр. и отъ 7 по пладня до 10 вечерь) за да разглеждатъ работи църковно-духовни споредъ прѣдписанията на нашата св. църква. Подобно сѫ задължени и въ всѣка св. недѣля слѣдъ отпустътъ на църквата да се събиратъ за 1 ½ часъ, безъ обаче да се призоватъ, за да размислятъ работитѣ градски. Както сѫ задължени въ горнитѣ два случая да се събиратъ на събрание, сѫщо се задължаватъ да се събиратъ и на извънредно събрание, щомъ се призоватъ, като се яви нужда.

„2. Всѣки отъ членоветѣ трѣбва, споредъ както се каза по-горѣ, да се намира по опрѣдѣленото врѣме и часъ на събрание. Въ случай на отсѫтствие, длъженъ е да извѣсти писмено прѣдседателя.

„3. Ако на нѣкой отъ членоветѣ редовно до 3 пѫти се забѣлѣже отсѫтствието въ събранието, а пъкъ той се намира въ града, тогасъ другитѣ членове иматъ право да поискатъ замѣстянето му отъ махалата, на която той принадлежи.

„4. Всичкитѣ дѣла и рѣшения, що се вършатъ въ събранията, трѣбва да се пазятъ *тайна*. Въ случай, че нѣкой прѣстѫпи това задължение и изкаже нѣщо навънъ, което и се до-

*) За зестра щрафирали отъ 200 — 500 гр. споредъ състоянието на лицето, за потъкмяване отъ 1000 гр взимали 15—20 гр., за докачаване въ честь — сѫщо 15—20 гр.

каже, тогасъ другитѣ членове ще поискатъ непрѣменното му замѣстяне споредъ прѣдидущия параграфъ.

„5. Дѣлата и рѣшенията, що ще ставатъ въ общината, ще бѫдатъ подложени на гласоподаване, а пъкъ гласопадаването ще бѫде основано на чистата съвѣсть и безъ никакви каприции. Прочее, къмъ която страна тежи гласоподаването, къмъ нея ще бѫде рѣшението.

„6. Никому отъ гражданитѣ не е изволено да присѫтствува на събрание подъ какъвто и да е начинъ, освѣнъ само кога се призове или дойде за своя работа и слѣдъ разглеждане на работата му, длъженъ е да си излѣзва.

„7. Лични нападения и непристойни думи сѫ строго запрѣтени въ събранията. Подобно не се позволяватъ смѣхории и подигравяния.

„8. Събранието се счита за законно само тогава, кога отъ членоветѣ повечето отъ половината присѫтствуватъ.

„9. За всичкитѣ дѣла и рѣшения ще се държи *протоколъ*, който ще се подписва отъ присѫтствующитѣ членове.

„10. Когато стане нужда да се даватъ нѣйдѣ пари, тогава членоветѣ ще даватъ подписка на съкровищника, по която той ще плаща опрѣдѣленото количество въ записката.

„Настоящето, понеже се счете за необходимо нуждно, се потвърждава съ саморѫчнитѣ подписи на членоветѣ и градския печатъ.

Габрово, 20 септемврий 1871 год.“

Интересенъ е печатътъ на тая градска община—меллегъ одаса. Той има крѫгла форма, съ диаметъръ 3·5 см. Направенъ е отъ пиринчъ така, че може да се разглобява на 3 части. Тия три части се събиратъ въ едно съ помощьта на дръжката, за която цѣль основата ѝ (и тя е отъ пиринчъ) е витлообразно нарѣзана. Тия 3 части се държели отъ трима отдѣлни членове по жребие, а дръжката отъ прѣдседателя. Това било направено, за да не може да се злоупотрѣби съ удрането на печата. На печата има български и турски надписъ. Българскиятъ надписъ — „габровса градска община“ — стои околовръсъ, а турскиятъ — въ срѣдата. (Тоя печатъ се пази сега въ градската община). Въ началото на 1875 год. това учрѣждение се прѣименувало въ „казалийски смѣсенъ съвѣтъ“. Изборъ на членове за тоя съвѣтъ станалъ на 9 мартъ

сѫщата година така: Отъ всѣка махала на града били прѣдставени по двама миряни за кандидати на съвѣта, а освѣнъ тѣхъ и трима свещеника. Изборътъ се произвелъ въ одаята на цър. св. Тройца отъ 50 души избиратели — по 10 души отъ всѣка махала — подъ прѣдседателството на архиерейския намѣстникъ Попъ Михаля Мариновъ. И тоя изборъ станалъ чрѣзъ пускане бѣлъ и черъ бобъ, както и при избора на членове за ихтияръ меджлиши. Въ протокола на това заседание сѫ отбѣлѣзани за избрани слѣдните лица: 1) хаджи попъ Христо, 2) попъ Георги 3) Ив. П. Златинъ, 4) П. Ив. Цвъркалевъ, 5) Лазаръ Тодоровъ, 6) Добри Стояновъ и 7) Генчо Екимовъ. Прѣдседатель на съвѣта билъ по право, както и при меллетъ одаса, архиерейскиятъ намѣстникъ.

Въ първото редовно заседание на съвѣта билъ избранъ Ив. П. Златинъ за касиеръ и хвърляли жребие, кои да държатъ частитѣ на печата.

Прѣзъ 1876 год. въ Габрово имало освѣнъ каймакаминъ, който тогава билъ българинъ — Юрданчо-ефенди отъ Елена — и единъ *милиазиминъ* — Мехмедъ-аа, който изпълнявалъ сѫдебно-полицейска длъжность (изпълнявалъ рѣшенията на сѫда), двама чауши, единъ онбашия, 16 пѣши и 8 конни заптиета. Освѣнъ това имало и единъ гарнизонъ отъ 800 души войници — ташкюпру табуру.

III. Жители и поминъкъ.

а) *Жители.* — Габрово е чисто български градъ.*) Броятъ на населението му споредъ прѣброяванията, които се направиха слѣдъ освобождението, се движи така:

Споредъ първото прѣброяване на 1881 год. Габрово е имало 7845 ж., споредъ второго отъ 1888 г. — 7988, прѣзъ

*) Въ турско врѣме имало нѣколко цигански кѫщи вънъ отъ града, на югъ отъ Градище, на върха срѣщу Петкова нива. Днешниятъ шести участъкъ се нарича отъ габровци Кумънтѫ. Казваха ни, че това име произлѣзло отъ първитѣ заселници на това мѣсто — двама братя ковачи, които се казвали кумани. Тѣ ще сѫ дошли тукъ, навѣрно, или отъ к. Кумановци, на разстояние едва четвъртъ часъ източно отъ Царева ливада (на дѣсно отъ пѫтя за Търново), или отъ колибитѣ Куманитѣ, които сѫ на лѣво отъ пѫтя — Трѣвна - Царева ливада, източно отъ к. Сѫботковци.

третото отъ 1893 год. — 7809, а прѣзъ послѣдното отъ 1900 год. — 8755.

Слѣдъ освобождението ни габровци почнаха да се изселяватъ и да търсятъ поминъка си било въ търговия, било като чиновници въ другитѣ по-голѣми градове на страната ни. Това изселяване се хвърля въ очи особно слѣдъ 1888 г.: отъ тая дата до 1893 г. населението намалява съ 179 души.

б) *Поминъкъ.* — Габровчани отъ край врѣме се отличаватъ съ будность и прѣдприемчивость. Балканистата мѣстность, като не благоприятствува на земледѣлие, принудила населението да търси поминъка си въ индустрия, на която мѣстнитѣ условия помагали. Балканътъ съ своитѣ гори и води помогналъ да се развие стругарство, ножарство, оржжиарство, текстилна индустрия и кожарство. Тая индустрия била развита въ голѣма степень още въ втората половина на XVIII в. Прѣзъ това врѣме, а именно слѣдъ кичукъ-кайнарджишкия миръ (1774 г.) турцитѣ станали по-послушни и почнали да позволяватъ на българитѣ да търгуватъ задъ граница даже и съ Русия.

„Отъ всичкитѣ българи“, пише Априловъ въ своята Денница, „габровци първи завързали сношения съ Русия. Слѣдъ кайнарджишкия миръ тѣ почнали да носятъ въ Букорещъ за продань коприна, която се произвеждала въ Габрово и въ околнитѣ му села. Между това тука (въ Букорещъ. Наша бѣл.) случайно изгорѣлъ княжеския дворецъ, затова билъ прѣнесенъ на друго, по-удобно мѣсто, а първото мѣсто било рѣшено да се продаде на публиченъ търгъ. Нѣколко габровци се съгласили и купили това мѣсто, па като си го раздѣлили съ жребие, оставили прѣзъ срѣдата му да минава улица, а на другото построили кжщи и дюгени. Сега тѣ получаватъ голѣми доходи отъ това мѣсто. Тая часть на града и сега (1841 год. Наша бѣл.) се нарича стария дворецъ (курте веки).*) Като заседнали въ Букорещъ, габровци почнали да носятъ произведенията си и въ Москва, гдѣто отворили търговски кжщи, които обаче не успѣли. Благодарение на това сношение съ Москва, бѣхъ заведенъ и азъ, още малъкъ, отъ брата си въ 1800 г. въ столичния градъ Москва“.

---

*) И сега цѣла улица въ Букорещъ носи името: »Strada gabrovenilor.« Иречекъ — Пжтишеств. по България, стр. 218.

Тогава се основали габровски търговски кѫщи въ Букурещъ, Яшъ, Браила, и Москва; въ последния градъ габровци имали петь такива кѫщи. Въ Русия тѣ продавали: розово масло, коприна, бисеръ, кърмазъ, персидски шалове, а отъ тамъ носили въ България: църковни книги, куфàри, сърма и пр. (Денница новобългарскаго образованія, стр. 20). Обаче търговскитѣ кѫщи въ Москва пропаднали, щомъ се отворило одеското пристанище.

Освѣнъ съ тия артикули, за които говори Априловъ, габровци носили въ странство за продань: ножове, брадви, тесли, сатъри, ножчета, ножици, агнешки и ерешки каплами, гайтанъ, шаекъ и разни дървени издѣлия. Габрово е водило голѣма търговия и съ памукъ, докарванъ прѣзъ Балкана съ катъри, раздрънкванъ и направянъ на чалми отъ халачитѣ, а послѣ изнасянъ за продань*).

Габровци търгували не само съ Ромѫния и Русия, а и съ Босна, Сърбия и Мала-Азия.

Въ Ромѫния харчели много каплами: кѫдѣ половината на XIX в. се изнасѣло отъ Габрово годишно за 100,000 лева каплами. Тукъ носѣли и ножове, имении и чехларски гьонъ. Въ Мала-Азия носѣли годишно около за 100000 гроша гайтанъ и около 25—30 коня съ ножове, а отъ тамъ донасѣли бакъръ и дървено масло.

Въ Габрово, съ балканскитѣ му колиби, имало прѣди освобождението около 360 дюкяна ковачи. Отъ Сърбия и Босна идвали въ Габрово търговци да купуватъ ножове и имении. Като се запролѣтѣло, отъ тука изливали цѣли кервани за Ромѫния, Сърбия, Босна и Мала-Азия. Годишно отъ Габрово се изнасѣли за около 120000 лева желѣзарски издѣлия. До прѣди Завѣрата въ Габрово имало около 20 дюкяна за огнестрѣлни орѫжия, но слѣдъ нея турското правителство позволило да се прави огнестрѣлно орѫжие само въ голѣмитѣ градове, затова тоя занаятъ изчезналъ въ Габрово. (Априловъ „Денница новоб. образ.“, стр. 105).

---

*) Прѣзъ 18-ия вѣкъ се прѣселили отъ Видинъ въ Габрово братия Бейкьови, които купували въ Измиръ памукъ, складирали го въ Габрово и послѣ го продавали въ Виена. При Стойчевото е имало мостъ, нареченъ памукчийски, който е водѣлъ прѣзъ Кисселчова могила за Балкана.

ТАБЛИЦА

за движението на занаятчийскитѣ дюгяни прѣзъ годинитѣ: 1880, 1893 и 1902 г.

№ по редъ	Занаяти	Години			№ по редъ	Занаяти	Години		
		1880	1893	1902			1880	1893	1902
1	Абаджийство	2	1	1	18	Куюнджийство	25	10	7
2	Бабукчийство	147	60	45	19	Ножарство	14	6	4
3	Бачоварство	4	3	2	20	Панталонджийство	23	23	20
4	Бояджийство	13	9	6	21	Подвързачество	1	2	3
5	Гайтанджийство	70	25	21	22	Сапунджийство	21	10	8
6	Галант. кожени издѣлия	—	—	2	23	Сарачество	4	3	2
7	Грънчарство	60	37	24	24	Семерджийство	9	4	3
8	Дуврамаджийство	6	9	7	25	Табаклъкъ	156	80	24
9	Казанджийство	4	3	3	26	Тенекеджийство	3	5	3
10	Калъпчийство	2	1	2	27	Тепавичарство	3	2	1
11	Касапство	30	20	12	28	Терзийство	32	10	—
12	Кафеджийство	8	13	17	29	Тухларство	4	3	2
13	Ковачество	79	44	18	30	Тютюнджийство	9	1	1
14	Коланджийство	5	4	3	31	Фурнаджийство	11	10	12
15	Коларство	1	5	6	32	Халачество	9	6	3
16	Кожухарство	65	20	13	33	Шекерджийство	8	3	2
17	Кундурджийство	35	48	40	34	Питиепродавци	124	118	109

Отъ нея се види, че 156 табака отъ 1880 г. намаляватъ на 80 прѣзъ 1893 и на 24 прѣзъ 1903 г.; 147-тѣ чехлари отъ 1880 намаляватъ на 60 прѣзъ 1893 г. и на 45 прѣзъ 1902г.; 70-тѣ гайтанджии намаляватъ на 25 въ 1893, а въ 1902 — на 21; 79-тѣ ковачи намаляватъ на 44 прѣзъ 1893, а въ 1902 на 18; 65-тѣ кожухари намаляватъ на 20 (1893) и на 13 (1902); 60-тѣ грънчари намаляватъ на 37 (1893) и на 24 (1902); 25-тѣ куюнджии намаляватъ на 10 (1893) и на 7 (1902); 21-тѣ сапунджии намаляватъ на 10 (1893) и на 8 (1902); 32-тѣ терзии намаляватъ на 10 (1893), а прѣзъ 1902 г. изчезватъ съвършено.

Едно ново занятие се почна въ Габрово прѣди 3 години — занятие съ галантерийни кожени издѣлия. Отъ таблицата се вижда още, че числото на занаятитѣ се намалява, обаче производството на града изцѣло не е намалѣло, а се е увеличило: ежедневниятъ износъ отъ Габрово смѣтатъ на 10 вагона.

Занаятитѣ се прѣобразуватъ и осъвършенствуватъ. Сега вече не се изработватъ на ржка преждата и шаека, а на машини; сега покрай шаека, който по елегантностьта си далечъ оставя назадъ ржчния, има и разни видове платове и сукна; вмѣсто едноврѣмешния чехларски гьонъ сега имаме и европейски, изработенъ въ фабриката на братя Ив. Калпазанови; сега имаме и двѣ плетачни фабрики за фланели, чорапи и др. плетени издѣлия; имаме фабрика за ленени и конопени платове, па имаме по една фабрика за брашно, бира, тютюнъ, и барутъ *). Сичко въ Габрово сега имаме 13 фабрики, отъ които три за вълнена прежда и платове, една само за вълнена прежда, други двѣ само за платове (едната за вълнени и памучни, а другата за ленени и конопени), една за гьонъ и разни кожи, двѣ плетачни, една за брашно, една за бира, една за тютюнъ и една за барутъ.

Въ тия фабрики работятъ 980 работника, отъ които 309 мжже, 17 жени и 654 моми.

Тукъ прилагаме една таблица, въ която се вижда нагледно, въ коя фабрика по колко и какви работници работятъ, по колко часа на день или нощь работятъ и какъ сж условени да имъ плащатъ: (гл. стр. 46 и 47).

---

*) Барутната фабрика изкарва два вида барутъ: ловджийски и каменарски Тоя барутъ се продава по цѣла България, па изнася се и въ Турция.

Тукъ трѣбва да споменемъ и за индустриалното заведение на *Геня Кулевъ и синъ,* въ което има два дарака за разчепкване нарцали, единъ станъ за тъкане коланджийски ленти, една машина за правяне гребени и една чукалня за сирадлика.

Тази година се почна направата на нова тъкачна фабрика при Хаджи-Цонева мостъ.

Освѣнъ тия фабрики въ Габрово има още три дарака за разчепкване на парцали и около 800 чарка за плетене гайтанъ.

Текстилнитѣ фабрики и табашката работятъ много за войската; ала покрай това текстилнитѣ фабрики снабдяватъ и цѣла България съ платове за дрехи, па изнасятъ такива платове и въ странство: въ Турция и Сърбия. Отъ тия платове се произвеждатъ въ Габрово голѣмо количество дрехи, които се продаватъ по цѣла България. Въ София има три габровски дрехарници, една работилница отъ габровски шаекъ и единъ складъ отъ платове на фабриката на Ив. Беровъ; въ Пловдивъ — една дрехарница и една работилница; въ Силистра — двѣ дрехарници; въ Русе — двѣ дрехарници; въ Ломъ — една дрехарница и една работилница; въ Свищовъ, Стара-Загора и и Добричъ — по една дрехарница; въ Варна — три работилници; въ Казанлъкъ, Бургазъ — по една работилница. Всичкитѣ дрехарници и работилници принадлежатъ на габровци, изключение прави само ломската работилница, която се държи отъ шипчени.

IV. Образователни учрѣждения.

I. Училища.

а) *Мжжко училище.* Прѣзъ XVIII в., както е познато, гръцкото влияние на Балканския полуостровъ бѣ въ апогея на развитието си; неговото влияние се усѣщаше, макаръ и слабо, и въ балканския градецъ Габрово. И тука имаше светогорски гръцки метохъ,*) въ който гръцки калугери учеха дѣ-

*) Тоя метохъ бѣ на мѣстото, дѣто сега е основното училище «Н. Палаузовъ».

№ по редъ	Название на фабриката	Кога е основана	Какво произвежда
1	Първа княжеска придворна фабрика на Иванъ К. Калпазановъ	1881	шаеци, сукна и прежда
2	Фабрика за камгартови прежди на Ив. К. Калпазановъ и Cie	1887	само прежда
3	Вълнено-текстилна фабрика «Александъръ I»	1883	прежда и разни платове
4	Акционерна фабрика «Фердинандъ I»	1888	сжщо
5	Тъкачна фабрика на Ив. Х. Беровъ	1892	разни платове
6	Брашняна фабрика на Ив. Х. Беровъ	1890	брашно
7	Табашка фабрика на Братия Ив. Калпазанови	1891	гьонъ, юхтъ и кожени материали за войската
8	Плетачна фабрика на Ц. В. Дюзтабановъ	1899	всѣкакви плетени издѣлия
9	Плетачна фабрика на Хр. Ц. Селвелиевъ	1895	сжщо
10	Първа българска концесионна фабрика на Г. Т. Рашеевъ	1901	ленени и конопени платове
11	Пивоварна фабрика «Бузлуджа»	1895	бира
12	Барутна фабрика на Цанковъ и С-іе	1895	барутъ
13	Тютюнева фабрика на Д. Х. Бакаловъ	1881	тютюнъ

Кога работи	По колко часа	Работници			Какъ сж условени рабтницитѣ	Кога се плаща на работницитѣ
		Мжже	Жени	Моми		
денемъ и нощемъ	д. 12 - н. 9	80	2	118	40 м. съ мѣсечна запл. а др. съ надница	всѣка сжбота
сжщо	сжщо	10	—	40	5 м. съ мѣсеч. запл., а остан. съ надница	сжщо
сжщо	д. 13 - н. 9	46	15	175	мжжетѣ мѣсеч., а женитѣ съ надница	всѣки двѣ недѣли
сжщо	д. 12 - н. 10	30	—	110	сжщо	въ края на мѣсеца
сжщо	д. 12 - н. 8	15	—	110	сжщо	сжщо
сжщо	неопрѣдѣлено	5	—	—	съ мѣсечна заплата	сжщо
денемъ	12	70	—	—	сжщо	на 1 и 15 всѣки мѣсецъ
сжщо	12	4	—	40	съ надница	всѣка сжбота
сжщо	12	2	—	30	сжщо	сжщо
сжщо	11	7	—	19	мжжетѣ съ мѣсечна плата, а женитѣ съ надница	сжщо
неопрѣдѣлено	неопрѣдѣлено	16	—	—	съ мѣсечна плата	всѣки мѣсецъ
денемъ	10	20	—	—	сжщо	сжщо
сжщо	12	4	—	12	съ надница	всѣка сжбота
Всичко . . .		309	17	654		

цата на по-заможнитѣ търговци да четатъ и пишатъ по грънцки. Обаче грънцкото влияние тука бѣ съвсѣмъ слабо: то се простираше само върху по-първитѣ търговски фамилии, които търгуваха съ Влашко, Русия, Босна, Херцоговина и пр. Търговията принуждавала тия габровскѝ търговци да учатъ дѣцата си на грънцки, понеже тоя езикъ бѣше тогава въ общо употрѣбление между разнороднитѣ търговци на пространната турска империя. Масата, обаче, се държала крѣпко у родния си езикъ, който се прѣподавалъ отъ духовницитѣ на тукашния рилски метохъ.*) Въ „историята на габровското училище“ отъ П. Р. Славейковъ се споменуватъ нѣколко рилски монаха, като учители въ габровския рилски метохъ. Отъ тукъ се научаваме, че въ 1766 г. е училъ дѣцата рилскиятъ духовникъ Теодосий, а по послѣ — Пафнутий и дяконъ Иеротей, ученикъ на рилския духовникъ Прокопия.**) Тука дѣцата изучавали часослова, псалтиря и апостола; отъ аритметика изучавали само численото значение на буквитѣ.

Сé така е вървѣло прѣподаването и въ началото на XIX в. съ тая само разлика, че прѣзъ послѣдното врѣме се явяватъ учители не само рилски духовници, но и миряни, па даже и жени. Така около 1825 год. попъ Симеоница учила момчетата въ алэхой махала. Като учителки въ това врѣме сѫ извѣстни още: Кольовица попъ Йовчовата и Бъртованица. Около 1827 — 28 год. училъ дѣцата духовникътъ Гавраилъ Рилецъ въ черковнитѣ килии на църквата св. Тройца. Той

*) Зданието на тоя метохъ стои и до днесъ на сѣверо-изтокъ отъ цър. св Богородица, на ѫгъла, срѣщу кѫщата на покойния учитель Цв. Недевъ. Сега това старо едноетажно здание принадлежи на габровеца Ив. Силдаревъ.

**) Въ тоя метохъ ще се е научилъ да чете и пише и габровецътъ иеросхимонахъ Спиридонъ, авторътъ на: „История во кратцѣ о болгарскомъ народѣ славянскомъ сочинися и списася въ лѣто 1792 Спиридономъ Іеросхимонахомъ“, който е билъ ученикъ на Пайсия Величковски, основателя на Илинския скитъ, принадлежащъ на светогорския пандократорски мънастиръ.

Отъ Габрово Спиридонъ ще е дошелъ въ св. Гора съ нѣкого отъ таксидиотитѣ на габровския грънцки светогорски метохъ и ще да е постѫпилъ или въ Зогравския, или въ Хилиндарския мънастиръ, а послѣ се е прѣмѣстилъ въ Илинския скитъ при Пайсия Величковски, който се ползувалъ съ голѣмо уважение помежду светогорскитѣ монаси заради строгия си монашески животъ. Тукъ—при Пайсия—се събрали много монаси славяни и власи, и скитътъ станалъ тѣсенъ, Затова Пайсий го напусналъ и отишелъ въ Ромѫния съ 64 монаха . славяни и власи. Съ него тръгналъ и Спиридонъ въ 1763 г. и го придружавалъ прѣзъ всичкитѣ му скитания изъ влашкитѣ мънастири до остановяването му въ м. Нѣмеца, дѣто на 1792 г. той (Спиридонъ) написалъ своята история. (Вижъ печатното издание на тая история — прѣдговора—отъ В. Н, Златарски).

билъ ученъ и дѣятеленъ човѣкъ и въвѣлъ най-напрѣдъ тука руското произношение на буквитѣ: *ъ*, *ь*, *ѣ* и *я*. Той убѣдилъ габровци да съградятъ общъ метохъ или келия, да плащатъ отъ общо (отъ църквитѣ) на учителя, за да могатъ да се учатъ и бѣднитѣ дѣца. За тая цѣль било купено вече мѣсто при гръцкия метохъ, и почнали да носятъ материалъ за сградата; но духовникътъ се поминалъ скоропостижно отъ холерата, и работата се спрѣла. Слѣдъ отца Гавраила настанили за учитель единъ сърбинъ — даскалъ Павелъ, който по послѣ билъ учитель и въ Ловечъ.

Обаче тия килийни учители съ светчего и наусвицата готвѣли само църковни помощници; тѣ не давали на дѣцата познания, които да развиятъ националното имъ съзнание и да имъ послужатъ въ живота. Училището се нуждаело отъ реформи, но кой да ги въведе? Въвеждането имъ било свързано съ сума прѣпятствия: тукъ се изисквали срѣдства, умѣние и настойчивость. Въ България нѣмало човѣкъ, който би можалъ да прѣдприеме тия реформи. За щастие човѣкътъ се намѣрилъ вънъ отъ България — въ Русия — въ лицето на Василия Евстатиевъ Априловъ, у когото българската история на Венелина наскоро бѣ направила цѣлъ прѣвратъ. Тя не само че го възтръгнала изъ пазвата на гърцизма, но го направила и горещъ патриотъ, който тутакси рѣшилъ да направи сжщия прѣвратъ въ цѣлото си отечество. Той още отъ самото начало съзналъ, че това прѣраждане можело да стане само чрѣзъ училищата, ето защо ние го виждаме да се прѣдава съ всичката жаръ на душата си на това велико общенародно дѣло. Това дѣло той рѣшилъ да почне отъ родното си мѣсто — Габрово. Първата му грижа била да намѣри срѣдство, затова той, като рѣшилъ да

Сжщиятъ метохъ станалъ причина да напусне Габрово и хаджи Кесарий, който билъ егуменъ на рилския мънастиръ. Свѣдѣния за него имаме въ слѣдната бѣлѣжка, направена на единъ гръцки номоканонъ:

на сине 1811:

по смерти покойнаго ѿца нюфита їеромонаха расофор. При смерти ставрофоръ именова се Неофитъ наслѣдовахъ азъ сеи номоканонъ: проигꙋм х: кесарїирилецъ: жителя села габрова: 1811:

(Гледай описа на библиотеката при рилския мънастиръ. отъ Е. Спространовъ, стр. 121.)

внася ежегодно по 2000 гроша съ съотечественика си Николая С. Палаузовъ за това дѣло, обърналъ се къмъ богатитѣ си съотечественици — габровци въ Букорещъ, па писалъ и въ Габрово на първенцитѣ да се погрижатъ, за да се направи и отвори едно общо училище. На тая покана и габровскитѣ търговци отъ Букорещъ и габровци въ самото Габрово се отзовали съ голѣма ревность, та още въ 1832 г. отворили подписка помежду си за училищното здание, като турили пзнамѣренитѣ отъ Паскаля Коевъ 10000 гроша за основенъ капиталъ; освѣнъ това осигорили мѣстото за училището, назначили Кънча Генчовъ Сахатчийски за епитропъ и почнали да приготвятъ матервалъ за зданието. Въ 1833 г. 21 мартъ се положили основитѣ на училището, въ присжтсвието на търновския митрополитъ Илариона, и до края на сжщата година зданието било готово.

Като се изкарало училището, Априловъ и Палаузовъ писали въ Габрово, че въ новото училище трѣбва да се въведе прѣподаването на български езикъ по ланкастерската медода; но, като знаели, че нѣма подготвенъ учитель, който да прѣподава по тая метода, съвѣтвали габровци да намѣрятъ нѣкого отъ по-способнитѣ тогавашни учители и да го пратятъ въ Букорещъ да усвои новата метода, а за училището да условятъ приврѣменно нѣкого отъ тогавашнитѣ даскали. Наскоро чрѣзъ посрѣдството на габровскитѣ търговци отъ Букорещъ — братия Мустакови — и по прѣпоржката на търновския митрополитъ Илариона, се пратилъ въ Бурорещъ да изучава новата метода Неофитъ Рилски; а за пръвъ учитель въ новото училище условили нѣкого си Алексея Р. Той билъ първиятъ учитель, комуто се плащало отъ общо. Неговъ помощникъ билъ Гъдьо Геновъ. Слѣдъ 6 мѣсеца смѣнили Алексея съ Иванча Гледача отъ Казанлъкъ, който, както и Алекси, прѣподавалъ на дѣцата пакъ постарому — псалтирь, часословъ и пр. Но това траяло само една година, защото прѣзъ януарий 1835 год. се завърналъ вече отъ Букорещъ Неофитъ Рилски и поелъ прѣподаването по новата метода. Двѣ години и четири мѣсеца Отецъ Неофитъ прѣподавалъ въ Габрово, но и въ това кжсо врѣме успѣлъ да принесе голѣма полза, както за Габрово, така и за околнитѣ села и градове, отдѣто се били стекли много ученици при него: при отварянето на учи-

лището имало 70 ученика, отъ които вънкашни повече отъ 20, а прѣзъ 1837 година — 80. Той напусналъ Габрово на 6 май 1837 г. Слѣдъ него дошелъ за учитель ученикътъ му — Захарий Петровичъ, който учителствувалъ до началото на 1839 год; а отъ 1 януарий 1839 год. Петровичъ билъ замѣстенъ отъ Калиста Луковъ, пакъ ученикъ на Неофита. Той раздѣлилъ учениците на два курса — доленъ и горенъ. Въ долния курсъ по взаимно-обучителната метода прѣподавалъ трети единъ ученикъ на Неофита — Цвѣтко Недевъ, а на горния прѣподавалъ Калистъ славянски и грѣцки езикъ. Въ долния курсъ имало прѣзъ 1839 год. 100 ученика, а въ горния — 120. Като си отишелъ Калистъ Луковъ (14 декемв. 1841 год.) всичките ученици останали на Цвѣтка Недевъ. При него прѣзъ 1842 год. имало 220 ученика въ взаимното училище и около 100 въ по-горното. Одеските настоятели на училището — Априловъ и Н. С. Палаузовъ — много скърбѣли, за гдѣто не можали да се задържатъ за по-вечко врѣме добрите учители въ Габрово, затова изпратили въ Габрово на 10 априлъ 1844 год. Спиридона Н. Палаузовъ да види състоянието на училището и да имъ докладва, какво трѣбва да се направи, за да се подобри. А на слѣдната година тѣ изпратили Николая Хр. Палаузовъ и Василя Н. Рашеевъ да видятъ и уредятъ училището. Послѣдните, като дошли въ Габрово и видѣли състоянието на училището, направили правилникъ, по който да се управлява училището. Правилникътъ прѣдвиждалъ само трима училищни настоятели, запрѣщавалъ въвеждането наусницата и псалтиря въ училището; прѣдвиждалъ глоба за родителите, които би дошли да се оплачатъ, че били дѣцата имъ и когато си вематъ дѣтето по-рано отъ опрѣдѣления срокъ за слѣдване въ училището и др. полезни нѣща за добрия успѣхъ на училището. Като се направилъ тоя правилникъ, който Габровци приели съ радость, билъ пратенъ за учитель Христодулъ Костовичъ. Той приелъ управлението на училището на 4 декемвр. 1845 год., а го прѣдалъ на 10 май 1847 год. на първия одески възпитаникъ Илия Грудовъ. Между това въ сжщата година на 24 августъ Априловъ посѣтилъ Габрово, за да види съ очите си училището, за уредбата на което се бѣ посветилъ всецѣло, и тука турилъ начало на подписката за постройката на днешната габровска гимназия. На 1848 год. повикали

за учитель пакъ Хр. Костовичъ, когото турили да прѣподава Грѣцки и славянски езикъ на по-възрастнитѣ ученици въ *Дечковата кжща.* — На 18 априлъ 1851 год. се турилъ основниятъ камъкъ на гимназията, но слѣдъ тримѣсечна непрѣкжсната работа, постройката била спрѣна, по неумѣние на мастора. На 1852 год. за пръвъ пжть почналъ да се прѣподава турски езикъ въ габровското училище отъ Георгя Емануиловъ, комуто плащали частно бащитѣ на ученицитѣ.

На 1854 год. почналъ да учителствува въ Габрово и отецъ Неофитъ Георievъ, ученикъ на Хр. Костовича, комуто сжщо така плащали частно бащитѣ на ученицитѣ.

Между това махленитѣ отъ *Лжката*, като видѣли, че начената голѣмо училище — гимназията — не ще се свърши скоро, на свои срѣдства и съ помощьта на църквата Св. Иванъ си построили начално махленско училище. Тукъ учителствувалъ отъ май 1859 год. до 1865 под. Михаилъ Мариновъ. Сжщото нѣщо направили и табацитѣ—отсрѣща рѣката—тѣ си построили тъй-нареченото *падалско училище* и настанили за учитель на 1 януарий 1859 год. Ивана Хр. Бурмовъ.

На 1856 год. постжпилъ за учитель въ главното училище Никифоръ попъ-Константиновъ вмѣсто Илия Грудовъ, който, по причина на болесть, напусналъ училището.

Отъ 1845 год., когато се направилъ правилникътъ за училището, до идването на Т. С. Бурмовъ (14 окт. 1857 год.) се прѣподавали слѣднитѣ прѣдмети въ главното училище: свещена история, прѣводъ отъ псалтиря, славянска граматика, аритметика, география, грѣцки езикъ, турски езикъ и краснописание.

Като дошелъ Бурмовъ, нему прѣдали по-силнитѣ ученици и слѣдъ 9 мѣсеца направили за първи пжть изпита публично. Тогава опрѣдѣлили, кои прѣдмети да прѣподаватъ занапрѣдъ, и наредили курса на училището да бжде деветь-годишенъ: 3 години отредили за първоначално образование, а шестѣ — за срѣдно. Първоначалното образование се дало пакъ на Цвѣтка Семерджиевъ, а срѣдното взели: Никифоръ попъ-Константиновъ, Христодулъ Костовичъ и Т. С. Бурмовъ. Ето кои прѣдмети прѣдвидѣли покрай първоначалното образование: свещена история, катехизисъ, аритметика, алгебра (до 2-ра степень), елементарна геометрия, география, всеобща история, църковна история, естест-

вена история, търговско ръководство, писмописание, елементарни понятия отъ логика, риторика и физика, български, турски, славянски, гръцки, френски и нѣмски езици.

Съ тая програма, по която тъкмѣли да почнатъ прѣподаванията прѣзъ настъпаещата 1858-59 учебна година, учениците щѣли да могатъ да получатъ общо образование, ала тя можела да се приложи, само ако се съберѣли всичкитѣ по възрастни ученици наедно, ето защо Бурмовъ прѣдложилъ на другитѣ двама учители, които до тогава прѣподавали на по възрастнитѣ ученици, имено на Хр. Костовичъ и Ник. попъ-Константиновъ, да съберать ученицитѣ наедно и да разпрѣдѣлятъ помежду си прѣдметитѣ, прѣдвидени въ новата програма. Ала, като почнали да разпрѣдѣлятъ прѣдметитѣ помежду си, и прѣдложили най-напрѣдъ на Хр. Костовичъ, като на по-старъ, да избере, кои прѣдмети иска да прѣподава, Костовичъ не се наелъ да прѣподава нито единъ отъ важнитѣ прѣдмети, а пъкъ не искалъ да вземе нѣкой второстепененъ, понеже искалъ да минава за пръвъ учитель, затова заявилъ, че иска да си остане и за напрѣдъ отдѣлно частенъ учитель по гръцки и аритметика. Обаче това дѣление на ученицитѣ съ цѣль да учатъ само гръцки щѣло да бъде въ ощърбъ на общото образование, което тѣ би получили за това врѣме въ общото училище, затова Бурмовъ настоялъ да не става това дѣление, и гръцкиятъ езикъ да се изучава въ общото училище, като второстепененъ прѣдметъ, а обучението да става на български езикъ. Това дѣление само отваряло мѣсто за единъ учитель, който не щѣлъ да помага съ нищо за общото образование на ученицитѣ, ето защо то щѣло да създаде само товаръ за училищния бюджетъ, а покрай това вмѣсто полза щѣло да способствува да се развали и училищната дисциплина, защото то щѣло де даде възможность на нередовнитѣ и мързеливи ученици да прѣминаватъ отъ едно училище въ друго. Прѣдъ видъ на всичко това Бурмовъ силно залѣгалъ да се слѣятъ училищата въ едно. Ала Хр. Костовичъ ималъ на страната си чорбаджиитѣ, понеже знаелъ, какъ да се обхожда съ тѣхъ, и тѣ се застъпили за него, и искали безъ друго да го държатъ за частенъ учитель. Обаче гражданитѣ, като виждали, какъ чорбаджиитѣ искали да условятъ безполезно единъ учитель, който не щѣлъ да работи за общото развитие на ученицитѣ, се обявили про-

тивъ това и поддържели прѣдложението на Бурмова за сливането на училищата. Тогава старото училищно настоятелство, което поддържало кандидатурата на Костовича, се принудило да си даде оставката, а Костовичъ — да напустне Габрово; а гражданитѣ си избрали ново настоятелство, което се прѣдало ревностно на работа подъ ръководството на Бурмова. То въвело за пръвъ пжть ходенето по визити, съ цѣль да се събиратъ пожертвувания за засилване училищнитѣ приходи. На мѣстото на Хр. Костовича новото настоятелство условило Г. Кръстевъ отъ Трѣвна; а за учитель по турки езикъ, отъ който тогава се чувствувало голѣма нужда, и търговцитѣ пращали дѣцата си да ги учатъ чакъ въ Пловдивъ, се повикалъ едвамъ на 6 октомвр. 1859 год. Мехмедъ - ефенди отъ Карлово.

На 10 юний сжщата година напусналъ училището Никифоръ попъ-Константиновъ, а на 3 февр. 1860 год. си далъ оставката и Бурмовъ. Той билъ повиканъ отъ Гавраила Кръстевичъ въ Цариградъ за редакторъ на списанието „Български Книжници“ и, като смѣталъ. че съ работата си въ Цариградъ ще бжде по-вече полезенъ на народа, напусналъ Габрово, при всичкитѣ настоявания и молби отъ гражданитѣ да не напуска училището.

Като си заминалъ Бурмовъ, всичкитѣ ученици отъ главното училище останали на учителя Генка, и училището тръгнало постарому, както до идването на Бурмова, затова по-способнитѣ ученици напуснали училището и се разишли.

За да запълнятъ горѣ-долѣ празнината, която се отворила въ училището съ заминаването на Бурмова, габровци условили Никола Стефановъ отъ к. Сжботковци за прѣподаватель на френски и италянски езикъ. По това врѣме италянци и французи идвали въ Габрово да купуватъ пашкули, та се чувствувала голѣма нужда отъ владеението на френски и италянски езици. Тогава се върнали мнозина отъ възраснитѣ ученици при учителя Н. Стефановъ, който прѣподавалъ тия езици практически, че още въ първата година ученицитѣ му почнали да работятъ и говорятъ на тѣхъ. Освѣнъ езицитѣ той прѣподавалъ българска история и гимнастика, съ които прѣдмети будѣлъ патриотическото чувство у ученицитѣ си и готвѣлъ отъ отъ тѣхъ борци за българската свобода. Прѣзъ 1862 г. той

се опиталъ да вдигне въстание, но работата била открита, прѣди то да избухне, и той билъ принуденъ прѣзъ м. юний да избѣга отъ Габрово.

Прѣзъ априлий 1862 г. приелъ управлението на главното училище габровецътъ Илия Христовичъ, възпитаникъ на Априлова. Благодарение на него още въ сѫщата година всичкитѣ първоначални училища влѣзли подъ единъ надзоръ — подъ надзора на главното училище, та почнали и тѣ да се издържатъ и отъ общитѣ суми, които постѫпали за училищата отъ цѣлия градъ.

Прѣзъ май 1862 г. замѣстилъ даскалъ Цвѣтка въ общото взаимно училище Василъ Миховъ. Прѣзъ есеньта на 1862 г. си далъ оставката отъ главното училище Генко Кръстевъ, а на мѣстото му условили Петка П. Досьовъ Мустаковъ. Прѣзъ декемврий 1863 г. дошелъ за учитель въ главното училище другъ единъ възпитаникъ на Априлова — Игнатъ Ивановъ отъ Габрово, а на 25 октомврий 1864 г. постѫпилъ за учитель въ главното училище трети единъ възпитаникъ на Априлова — Сава Илиевъ Сирмановъ.

Въ тѣхно врѣме въ Габрово имало 6 училища: 4 мѫжки и 2 дѣвически. Отъ мѫжкитѣ 3 били основни, а отъ дѣвическитѣ — едното основно, а другото главно.

Тука излагаме състоянието на училищата, тъй, както то е прѣдставено отъ училищното настоятелство отъ 11 мартъ 1866 г. до г-на П. Кутевъ въ Букорещъ.

„Нашитѣ училища сѫ 6 и сѫ разпръснати изъ разни мѣста изъ Габрово. Четиритѣ сѫ момчешки.

„I. Едното е взаимното; въ него има 133 ученика, които сѫ раздѣлени на 4 класа. Въ първия класъ сѫ 68 ученика, които по таблицитѣ учатъ (отъ начало) четение и писание; въ втория класъ сѫ 13 дѣца и учатъ по началната книжка да прочитатъ и отъ начало чистописание; въ третия класъ сѫ 20 ученика, се приучватъ да учатъ наизустъ отъ началната книжка, още имъ се прѣдава отъ уста числителница и обучаватъ се на чистописание; въ четвъртия класъ сѫ 12 ученика и учатъ вече наустъ отъ началната книжка за дѣцата, устно имъ се прѣдаватъ 4-тѣ аритметически дѣйствия и се упражняватъ въ чистописание. Учительтъ въ това училище е г нъ Георги Симеоновъ.

„II. Въ отдѣлението при взаимното училище има 65 ученика. То е раздѣлено на 3 класа. Въ първия класъ, който е прѣуготвителенъ за главного училище, има 14 ученика. Тѣмъ се прѣдава: пространни катихизисъ до 10-и членъ, кратка св. история (всичката), кратка физическа география, пространната аритметика отъ начало до дробитѣ и начала отъ турския езикъ. Вторая класъ има 21 ученикъ. Тѣ учатъ кратъкъ катихизисъ, кратка числителница, кратка география и се упражняватъ въ чистописание. Въ третия класъ има 30 ученика. Тѣ учатъ кратка числителница, кратка география и упражнение въ чистописание. Учитель е г-нъ Янко Христовъ. За туркия езикъ, споредъ разпрѣдѣлението на часоветѣ, дохажда г нъ Василъ Миховъ.

„Въ Лжчанското училище има 102 ученика, въ Падалското има 88. Както въ едното, тъй и въ другого има отдѣления приготовителни за главного училище, които сж сжщо раздѣлени на 3 класа и се прѣдава сжщого, което и въ тритѣ класа въ отдѣлението при взаимното училище. Пъкъ въ другитѣ двѣ отдѣления на тѣзи училища прѣдава се обучение за четение, приучване на устно учение и писмо. Споредъ разпрѣдѣление на часоветѣ прѣдаватъ въ тия училища учителитѣ: Василь Миховъ, Колчо Илиевъ и Пенчо П. Гавриловъ.

„III. Отъ първитѣ класове ученицитѣ на тритѣ приготовителни отдѣления подиръ изпитането постжпватъ въ главното училище, въ което има 59 ученика и се дѣли на 3 класа. Въ третия класъ днесь сж 50 ученика, прѣдава имъ се: продължение отъ катехизиса, законъ божи, бесѣди за вѣра и нравственость християнска (ветхи завѣтъ), физическа и кратка политическа география, аритметика отъ дробитѣ до края, българска граматика, турски язикъ и начала отъ французки язикъ. Въ втория класъ сж 9 ученика, прѣдава имъ се: бесѣди за вѣра и нравственость християнска (нови завѣтъ), богуслужение на православната черква, опитна психология, приrласена за възпитание и обучение, пространна физическа и математическа география, французки и туски язици всеобща гражданска и българска история, алгебра, геометрия и българска граматика. Въ първия класъ, отъ който шестимата ученици си излѣзоха, прѣдполага се да се прѣдаде: теория на словесностьта, история на литературата, богословие, естествено право, физика, естествена история, нѣмски язикъ и продължение отъ французки и турски язици".

Въ главното училище прѣподавали учителитѣ: Илия Христовичъ. Игнатъ Ивановъ и Сава Илиевъ Сирмановъ.

Между това учителитѣ не се ограничили само съ дѣйностьта си въ училището, — тѣ помогнали на народа да се избави отъ тягостното управление на чорбаджиитѣ. Тѣхното диктаторско управление много тегнѣло на народа, ала той се не рѣшавалъ да се дигне противъ тѣхъ, защото му липсувала оная гражданска доблесть, която кара гражданина да се не бои отъ нищо, когато защищава народнитѣ интереси. Ала тя полека-лека се създавала: модерното училище отхранвало постепенно възмжжели граждани, които най-напрѣдъ обсжждали тихомълкомъ чорбаджийскитѣ произволи, а като дошелъ Т. Бурмовъ, както видѣхме по горѣ, тѣ го подкрѣпили въ борбата му съ чорбаджиитѣ. Слѣдъ заминаването на Бурмова отъ Габрово, народътъ, като се лишилъ отъ водачъ, се притаилъ; ала, щомъ дошли новитѣ учители: Илия Христовичъ, Игнатъ Ивановъ, а по-послѣ и Сава Илиевъ Сирмановъ, той наново се дигналъ и рѣшително повелъ борбата подъ ржководството на тия учители противъ чорбаджиитѣ. И сега той успѣлъ да избере училищно настоятелство отъ своя срѣда — отъ еснафитѣ — па избралъ и за църковни епитропи свои хора *). Учителитѣ, като габровци, познавали добрѣ чорбаджийското управление, затова искрено желаели да се парализира тѣхната власть; а едничко срѣдство за отстраняването имъ отъ властьта било сплотяването на народа около еснафитѣ. Ето защо учителитѣ се заловили съ цѣлата си младенческа инергия да уредятъ еснафитѣ, и, когато еснафитѣ се уредили и поели въ ржцѣтѣ си управлението както на училището, тъй и на църквитѣ,— пакъ учителитѣ ги упжтвали, какъ да управляватъ цѣлесъобразно общественитѣ дѣла и имоти. Нова ера се почнала за града, щомъ влѣзли въ управлението еснафитѣ: избранитѣ отъ тѣхъ школски и църковни епитропи ежегодно свиквали народа на събрания и му давали отчетъ за състоянието на дѣлата и доходитѣ, които той билъ повѣрилъ на тѣхното управление. Народътъ, който сега за прьвъ пжть виждалъ да му се дава отчетъ и да го питатъ, дали билъ доволенъ отъ у-

*) По напрѣжнитѣ епитропи разполагали безконтролно съ църковнитѣ доходи: тѣ задържали у себе си събранитѣ църковни пари, подъ прѣдлогъ, че нѣмало ужъ, кой ща даде сигурна лихва, а тѣ си служели съ тия пари безъ лихва.

правлението, — добрѣ разбралъ, отгдѣ произлѣзла тая негова сила, и почналъ сѐ по-вече и по-вече да се групира около еснафитѣ, и чорбаджиитѣ оставали съвсѣмъ изолирани. При такова едно положение послѣднитѣ рѣшили да прѣмахнатъ учителитѣ, защото виждали, че тѣ били главнитѣ ръководители на еснафитѣ въ борбата имъ противъ тѣхъ. За тая цѣль тѣ не се спрѣли прѣдъ никое срѣдство. Най-напрѣдъ тѣ съобщили на габровския каймакаминъ, че заловили едно писмо, писано отъ московскитѣ даскали, въ което тѣ нападали правителството; а каймакаминътъ доложилъ на търновския мютесарифинъ, че учителитѣ пишели писма и подбуждали народа противъ правителството. Вслѣдствие на това учителитѣ били повикани въ Търново (това било на 20 декемврий 1865 год.) гдѣто били задържани цѣлъ мѣсецъ подъ арестъ, догдѣ успѣли чрѣзъ търновскитѣ български първенци да се оправдаятъ. А по-послѣ (на 11 май слѣдната 1866 г.) учителитѣ били наклеветени повторно пакъ отъ чорбаджиитѣ, че за отпразнуването на тоя день тѣ били научили ученицитѣ да пѣятъ руски пѣсни и химни за руския царь. Благодарение на тоя доносъ, учителитѣ били повикани на 15 май въ Русе отъ Митхадъ-паша, и вече не се върнали въ Габрово, защото Митхадъ-паша имъ забранилъ да учителствуватъ вече тукъ. Това запрѣщение не се отмѣнило и слѣдъ молбата на Ив. П. Златинъ и Василя Ц. Дюзгабановъ пратеници на габровската община до валията, съ цѣль да ходатайствуватъ за завръщането на учителитѣ въ Габрово *).

Тогава одескитѣ настоятели пратили вмѣсто изгоненитѣ учители Михаила Захар. Караспасовъ и Димитра Енчевъ, а общината условила и Янка Бърневъ. Макаръ да се промѣнилъ персоналътъ, учебната 1866 — 67 се прѣкарала при сѫщия редъ и сѫщата програма. Ученицитѣ въ главното училище били раздѣлени прѣзъ тая година на 3 класа. Караспасовъ не доизкаралъ годината: турскитѣ власти му запрѣтили да учителствува и му прѣдложили да напусне Габрово. Вмѣсто него не се условилъ другъ учитель до края на годината.

*) Вижъ по-подробно за клеветитѣ на чорбаджиитѣ противъ учителитѣ у Сивкювски (Сава И. Сирмановъ) въ юбилейния сборникъ на габровската Априловска гимназия, стр. 56—61.

Прѣзъ слѣдната 1867—68 учебна година отворили четвърти класъ, като отчаквали Йосифа Ковачевъ, който билъ условенъ отъ одескитѣ душеприказчици; но той пристигналъ чакъ прѣзъ марта и взелъ само нѣкои прѣдмети въ главното училище, понеже поелъ да води обучението въ едно отъ основнитѣ училища, за да запознае габровскитѣ основни учители съ звучната метода. Но той работилъ тука само мѣсецъ и половина, защото билъ принуденъ да напусне Габрово, по заповѣдь на габровския каймакаминъ; ала и въ това кратко врѣме той успѣлъ да привърже къмъ себе си и учителитѣ и ученицитѣ.

Слѣдната 1868—69 учебна година въ главното училище имало 106 ученика, които били разпрѣдѣлени въ 3 класа.

Въ I класъ се прѣподавали слѣднитѣ прѣдмети: география, българска история, аритметика, българ. граматика, турски и френски езици.

Въ II класъ се продължавали сѫщитѣ прѣдмети.

Въ III класъ се прѣподавало: всеобща история, българска история, наука за търговия, търговски тевтери, алгебра, физиология, анатомия, турски и френски езици. Учители били: Д. Енчевъ, А. Бѣляевъ, Ст. Карапетровъ и В. Миховъ. Въ началото на тая учебна година се направилъ правилникъ за управлението на училището, въ който се прѣдвиждали правата и дължноститѣ на училищното настоятелство, учителитѣ и ученицитѣ.

Прѣзъ 1869/70 уч. год. се открилъ пакъ IV класъ, въ който се продължили нѣкои отъ прѣдметитѣ на III кл. и се въвели нови: черкова история, геометрия и история на българската литература. Учители били: Д. Енчевъ (главенъ), А. Бѣляевъ, Г. Кръстовичъ и В. Миховъ. Главниятъ учитель напусналъ училището въ началото на годината, но прѣподаванията се водѣли и въ 4-тѣ класа отъ останалитѣ 3-ма учители до пристигането на новия главенъ учитель — Д. Витановъ. Слѣдната 1870/71 учеб. год. се изработила програма и за V кл., но училището останало пакъ съ четири класа, въ които се прѣподавали слѣднитѣ прѣдмети: прочитъ, краснописание, български езикъ, начала отъ естеств. история, физически и метеорологически явления, св. история, география, аритметика, българ. история, словесность, черковно пѣние, турски и френ-

ски езикъ. Учители били: Илия Христовичъ — главенъ — В. Миховъ, Мих. Радославовъ, и Ангелъ Владигеровъ.

Слѣдната 1871/72 учеб. год. училището се снабдило съ нови и добрѣ подготвени учители: Р. Каролевъ, Ив. Гюзелевъ и П. Генчевъ, които измѣнили дотогавашната програма на училището и наредили курса на училището да бѫде 7 годишенъ. Его какви прѣдмети прѣдвидѣли за сѣки класъ:

I класъ — законъ Божи, българ. езикъ, география, аритметика, зоологии, френски и турски езици;

II класъ — сѫщитѣ прѣдмети;

III класъ — законъ Божи, бълг. езикъ, георафия, всеобща история, аритметика, алгебра, ботаника, френски и турски езици;

IV класъ — законъ Божи, славян. езикъ, всеобща история (срѣднитѣ вѣкове), българ. история, (до края на XII в.), алгебра, геометрия, химия, френски и турски езици;

V класъ — черковна история, словесность, всеобща история (новата история до XVIII в.), българ. история, алгебра, геометрия, физика, френски и турски езици;

VI класъ — черковна история, история на всеобщата литература, всеобща история, българ. черковна история, алгебра, космография, геометрия, праволинейна тригонометрия, физика, анатомия и физиология, френски и турски езици;

VII класъ — литургика, педагогия, литература (история на българ. писменость и прѣгледъ на другитѣ славян. литератури), физика, физическа георафия, френски и турски езици*).

Но понеже тая програма се много различавала отъ дотогавашнитѣ, затова оставили ученицитѣ да повтарятъ класоветѣ си. Отъ идещата 1872/73 учеб. година постепенно се отварѣли по-горни класове, така че прѣзъ 1874/75 учеб. год. имало седемь класа. Най-добритѣ въ това врѣме български учителски сили станали учители въ Габрово. Освѣнъ учителитѣ: Р. Каролевъ, Ив. Гюзелевъ и П. Генчевъ, които постѫпили въ габровското училище на 1 септемврий 1871 год., били условени още Цани Гинчевъ (на 30 юлий 1872 година), Андрея Маноловъ (на I/XII 1872 год.), Несторъ Марковъ (отъ началото на 1873–74 учеб. година), Стефанъ Згравски и В. Ми-

*) Прѣзъ 1874-75 учебни год. се прѣподавало химия, и въ V, VI и VII класове. Българска черк. история се прѣподавала въ V класъ, литургика — въ VI, а космография — въ VII класъ.

ховъ, които учителствували въ Габрово чакъ до възстанието въ 1876 год. Като се наредило така габровското училище, въ него се стекли ученици отъ всичкитѣ краища на България. За страннитѣ ученици училищното настоятелство открило въ началото на 1871-72 учеб. година пансионъ съ такса 12 $^1/_2$ турски лири за година. Той билъ подъ надзора на учителитѣ. Отъ 30 октомврий билъ условенъ и лѣкарь при пансиона.

Първи випускъ габровската гимназия дала въ 1875 год. и то петь души: четири отъ Габрово и единъ отъ Градецъ (Котленско).

Слѣдната 1875-76 учеб. год., поради габровското възстание, което се провъзгласило на 1 май, не могла да се свърши, но при все това гимназията издала свидѣтелства за свършенъ курсъ на седмината ученици отъ VII класъ.

Прѣзъ слѣдната 1876-77 учеб. год. били отворени само първитѣ три класа на гимназията и основнитѣ училища; а прѣзъ 1877/78 учеб. год. поради войната училищата били затворени.

Слѣдъ освобождението ни гимназията се отвори наново само съ 3 класа, поради липсата на подготвени ученици, и първи випускъ даде прѣзъ учебната 1882-83 год. Сега управлението на гимназията се пое отъ Министерството на Народното Просвѣщение, и тя до 1887-88 учеб. год. бѣ една отъ най-добрѣ уреденитѣ и най добрѣ посѣщавана; но отъ 1888/89 учеб. год., когато и търновската общинска гимназия се обърна въ държавна, ученицитѣ на габровската гимназия намалѣха.

б) Дѣвическо училище. Училище само за момичета се отворило за първъ пжть на 27 октомврий 1856 год. Прѣди тази дата една калугерица отъ габровския дѣвически мънастирь, на име Варвара, учела момичета по старата метода—*буки-азъ =ба* въ една мънастирска стая, която днесъ служи за трапезария. Тя почнала да учителствува тука още прѣди 1846 год. и при нея се набирали до 20 ученички. Прѣди това врѣме сж учили и момичета и Бъртованица въ Куманската махала и Кольовица попъ-Йовчовата въ Каменската махала. Освѣнъ това при учителитѣ: Христодуръ Костовичъ (почналъ да учителствува въ Габрово на 4 декемврий 1845 г.) и Илия Грудовъ (отъ 12 юлий 1847 г.) се́ е имало по десетина ученички. Грудовъ турѣлъ ученичкитѣ на първия столъ и на сѣка-

прѣподавалъ поотдѣлно, поради нееднаквата имъ подготовка. Той ги училъ да четатъ, да прѣвождатъ псалтиря; прѣподавалъ имъ и свещена история, аритетика, славянска граматика, география и краснописание. Отъ Грудова по-възрастнитѣ ученички минавали при учителя Хр. Костовичъ.

Между това въ сжщото врѣме имало ученички и при Варвара въ дѣвическия мънастирь и при Бъртованица. Освѣнъ това въ частното училище на Отца Неофита Георгиевъ, което той отворилъ на 1854 год., имало и ученички.

Въ 1856 год., както казахме по-горѣ, се отворило специално училище за момичета, благодарение грижата на епитропитѣ на църквата „св. Троица". Тѣ поправили една одъ одаитѣ (стаитѣ) на тая църква и довели на 26 октомврий отъ Трѣвна за учителка най-напрѣдъ котленката Недѣля. Тя почнала да прѣподавала по старата метода: *буки—азъ=ба;* ала на 12 ноемврий условили за учителка калугерицата Зиновия Константинова — днешната игуменка на габровския дѣвически мънастирь — а учителката Недѣля напуснала училището по болесть на 30 декемврий 1856 год. Като дошла Зиновия, при нея постжпили и по-възрастнитѣ ученички, които били дотогава при Отца Неофита. А като се увеличило числото на ученичкитѣ, та не можели да се поберать въ одаята при църквата „св. Троица", направило се ново дѣвическо училища въ светогорския грѣцки метохъ, дѣто прѣминала да учителствува Зиновия.

Прѣзъ 1858 г., като се направила програма за мжжкото училище, направила се и за дѣвическото, като опрѣдѣлили курса му да бжде шестгодишенъ.

Ето какво опрѣдѣлили да се прѣподава:

Година 1-ва. Взаимноучително обучение по таблицитѣ и краснописание.

Година 2-ра. Взаимноучително обучение по таблицитѣ, краснописание, кратка свещена история, начала отъ аритметика.

Година 3-та. Взаимното учение по таблицитѣ, краснописание, аритметика, свещена история и кратъкъ катихизисъ.

Година 4-та. Краснописание, аритметика, катехизисъ, христоития, всеобща история. география, начало отъ българска граматика и славянски езикъ.

Година 5 та. Писмописание, аритметика, география, всеобща история, българска граматика, христоития, естествена история и славянски езикъ.

Година 6-та. Аритметика, география, всеобща история, българска граматика, христоития, естествена история, изяснение на литургията и празницитѣ и славянски езикъ.

Обучението въ дѣвическото училище се водѣло отъ Зиновия, която прѣподавала всичко, като изучавала отъ мѫжкото училище ония учебни прѣдмети, по които е била слаба. Тя прѣподавала три години и гръцки езикъ на по-възрастнитѣ ученички. Прѣзъ учебната 1860/61 година въ дѣвическото училище ходѣлъ и учительтъ Н. Стефановъ да прѣподава на най-възрастнитѣ френски езикъ.

Прѣзъ 1862 г. дошелъ за учитель въ Габрово Илия Христовичъ, който се заловилъ да прѣорганизира коренно училищата, и раздѣлилъ дѣвическлого образование на два курса: *началенъ* и *главенъ*. Въ края на 1862 г. Зиновия напуснала училището. Тогава началниятъ курсъ билъ повѣренъ въ рѫцѣтѣ на отца Неофита Георгиевъ, който прѣподавалъ по сѫщата програма, каквато била опрѣдѣлена въ това врѣме и за мѫжкото начално училище, съ разлика, че нѣмало обучение по таблицитѣ. Отъ възрастнитѣ ученички се образували два класа, които съставлявали тогавашното главно дѣвическо училище, което се помѣщавало въ *метоха*. Въ първия класъ учели: кратка свещена история, кратъкъ катихизисъ, кратка география и кратка аритметика. Въ втория класъ учели: пространенъ катихизисъ, съ бесѣди за вѣра и нравственость християнска (ветхи завѣти), кратка физическа география, кратка българска история, аритметика и българска граматика. Въ това училище прѣподавали учителитѣ отъ главното мѫжко училище: Илия Христовичъ, Игнатъ Ивановъ и Сава Илиевъ (Сирмановъ).

При главното училище имало и едно отдѣление за *начално обучение*,*) дѣто прѣподавали поредъ, подъ рѫководство на учителитѣ, двѣ отъ по-възрастнитѣ ученички: Р. Стоянова (Проданова) и Куна Манолова. За пазене реда и тишината въ главното училище, била условена по 40 гр. мѣсечно баба Колевица попъ-Иовчевата, която трѣбвало да отива въ училище

---

*) Изучвало се: четене, наустно учене и писане: букви, слова и цифри.

сутринь рано прѣди момичетата, а вечерь да си отива, слѣдъ като ги пуснатъ.

Отъ 1 януарий 1867 год. поела управлението на дѣвическото училище пакъ Зиновия, като взела за помощница калугерката Елисавета Паскалева. Елесавета прѣподавала на началния курсъ въ *попъ-Неофитовото* училище, а Зиновия водѣла горния курсъ въ *метоха.*

Числото на ученичкитѣ растѣло, и училищното настоятелство се принудило да търси учителка за главното училище, затова прѣзъ май 1868 се писало въ Одеса за *достойна учителка*, но и отъ тамъ не можили да намѣрятъ. Била пазарена Неда Димова, която учителствувала около 3—4 мѣсеца и послѣ замѣнена съ Мана Попова. Прѣзъ юний 1869 г. училищното настоятелство писало до Н. Геровъ въ Пловдивъ да убѣди г-жа Параскева Шушулова да дойде въ Габрово за учителка, но пакъ нѣмало успѣхъ. Тогава условили Тонка Бойчева.

Прѣзъ учебната 1869/70 г. въ главното дѣвическо училище имало два класа, които се помѣщавали въ кжщата на Иоика Дечковъ, а основното училище било въ Метоха. За учителки въ главното училище били: Мана Попова, Тонка Бойчева и Анастьшя Тошева (дошла прѣзъ второто полугодие), а въ основното — Елисавета и Зиновия.

Прѣзъ 1870—71 учебна година се отворилъ III класъ, и главното училище се обучавало отъ Ан. Тошева, Пена Друмева и Ана Стаматова (Владигерова). При главното училище имало и приготвителенъ класъ, въ който прѣподавала Р. С. Проданова. Началното училище се водѣло отъ Зиновия и Елисавета, при които помагала около 3—4 мѣсеца и Пена Манолова.

Прѣзъ тази учебна година въ началното дѣвическо училище, което било раздѣлено на 3 отдѣления, имало 187 ученички. Въ първото отдѣление запознавали дѣцата съ буквитѣ; въ второто сричали и почвали да четатъ; а въ третото се упражнявали въ прочитъ, писмо и се запознавали съ цифритѣ. Въ приготвителния класъ се прѣдавало: разуменъ прочитъ, краснописание, кратка свещена история, кратъкъ катихизисъ, запознаване и писане числата и ржкодѣлие. Въ главното дѣвическо училище се прѣдавали слѣднитѣ прѣдмети: прочитъ (разборъ), чистописание, свещена история (вет. и нов. завѣть), начала отъ естествена история (за човѣка), българска грама-

тика, пространно землеописание, пространенъ катихизисъ, аритметика, българска история, всеобща история, физиология, френски езикъ и ръкодѣлие.

Прѣзъ 1871-72 учебна година при главното дѣвическо училище (при което имало вече IV класъ) се отворилъ пансионъ. Пансионътъ се помѣщавалъ въ кѫщата на Нена Ямантиевъ и се състоялъ отъ 20 пансионерки. Прѣзъ тази учебна година въ началното училище прѣподавали: Елисавета и Зиновия, въ приготвителния класъ — Мария Стоянова, а въ главното — А. Тотева, А. Владигерова, П. Друмева и Ана Лечева.

Прѣзъ 1872-73 учебна година дѣвическото образование, което се дѣлѣло на 3 курса: първоначаленъ, приготвителенъ и главенъ, се водѣло по слѣдната програма:

Първоначално училище.

Отдѣление 1-во.

Четене и писане по звучната метода. Умствено счисление отъ 1—10.

Отдѣление 2-ро.

Четене по български и славянски. Умствено счисление отъ 10—100, запознаване съ цифритѣ и писане до 1000. Прѣдметно обучение. Писмени упражнения (диктовка). Чистописание и чъртание планове.

Приготвително училище.

Четене по български и славянски. Диктовка. Прѣдметно обучение. Умствено счисление отъ 100—1000 и четиритѣ аритметически дѣйствия. Законъ Божи. Рѫкописно четене. Прѣписване отъ книгата. Чистописане и чъртание планове.

Главно училище.

Класъ I. Законъ Божи, български езикъ, география, аритметика, зоология и рѫкодѣлие.

Класъ II. Законъ Божи, български езикъ, география, аритметика, зоология и рѫкодѣлие.

Класъ III. Законъ Божи, български езикъ, география, всеобща история, аритметика, анатомия и физиология, ботаника и ржкодѣлие.

Класъ IV. Законъ Божи, български езикъ, всеобща история, българска история, алгебра, геометрия, физика и ржкодѣлие.

Класъ V. Законъ Божи, всеобща история, българска история, педагогика, физика, български езикъ, литургика, физическа география и ржкодѣлие*).

Въ първоначалното училище прѣподавали учителкитѣ: Елена Добрева и Васила Димитрова, въ приготвителното — Мария Стоянова, а въ главното, което имало петь класа, — А. Тошева, А. Владигерова, Ана Николова и нѣкои учители отъ главното мжжко училище. Въ края на тази учебна година главното дѣвическо училище пуснало първия свой випускъ, който се състоялъ отъ 11 ученички. Дѣвическото училище е отивало така чакъ до освобождението ни отъ турското иго.

Прѣзъ 1872—73 учебна година дѣвическиятъ пансионъ е броялъ 48 легла, които сж се помѣщавали въ двѣ съсѣдни кжщи: Ямантиевата и на Колча Болното.

Прѣзъ 1873—74 учебна година ученицитѣ на главното мжжко училище се прѣхвърлили въ зданието на сегашната „Априловска“ гимназия, а Дечковото здание се употрѣбило за дѣвически пансионъ, който сжществувалъ до въстанието.

Всѣка странна ученичка плащала 10 лири за пансионъ и 1 лира училищна такса. Габровкитѣ плащали въ основното по 10, а въ главното по 20 гроша училищна такса.

Прѣзъ 1873—74 учебна година прѣподавали: въ основното — Цана Иосифова (Промкова), Василка Рачкова и Неда Димова, а въ главното — А. Тошева, Тота Венкова, Цона Иванова и нѣкои учители отъ главното мжжко училище.

Прѣзъ 1974—75 учебна година прѣподавателитѣ били сжщи — само Цона Иванова била замѣстена съ Деша Петрова.

Прѣзъ 1875—76 учебна година въ основното училище прѣподавали: Цана Иосифова, Васила К. Мархорова и Кица Андреева, а въ главното — Зюмбюля Ив. Талимова, Тота Вен-

*) Прѣзъ 1873—74 учебна година българска гражд. история бѣ съ българска черковна история, а физическа география изоставена.

кова, Неда Димова и нѣкои учители отъ главното мжжко училище.

Ето движението на ученичкитѣ въ главното дѣвическо училище до освобождението ни:

Учебни години	КЛАСОВЕ					Всичко
	I	II	III	IV	V	
1869–70	20	16	—	—	—	36
1870–71	36	19	15	—	—	70
1871–72	30	34	18	13	—	95
1872–73	38	29	32	17	11	127
1873–74	48	28	25	30	16	147
1874–75	36	35	26	25	26	148
1875–76	28	27	24	9	14	102
Всичко	236	188	140	94	67	725

Числото на ученичкитѣ и въ главното училище и въ пансиона растѣло, а помѣщенията били тѣсни и нехигиенични, затова по докладъ на доктора А. Христовъ смѣсениятъ казалийски съвѣтъ на 6 априлий 1875 г. рѣшилъ да се прѣдприеме съграждането на дѣвическо училище, което да служи и за пансионъ, като се избере мѣсто и се продадатъ старитѣ здания, въ които сж се помѣщавали дѣвическитѣ училища. Въ заседанието присжтствували членоветѣ на *ихтиаръ меджлиши*. За мѣсто, дѣто да се построи дѣвическо училище, избрали дѣвическия мънастирь, затова на 7 априлий с. год. се писало на калугеркитѣ да отстжпятъ частъ отъ мънастиря за сграж-

дане на училище. Калугеркитѣ не отстжпили и се оплакали на владиката въ Търново, какво насилствено искали да имъ отнематъ мънастиря за училище. На 2 май дошли въ Габрово пратеницитѣ отъ владиката: Никифоръ попъ-Константиновъ — ревизоръ въ търновската епархия, и отецъ икономъ попъ Симеонъ — членъ отъ смѣсения епархиаленъ съвѣтъ, за да изучатъ, какъ стои работата. На 3 май казалийскиятъ съвѣтъ ималъ заседание, въ което присжтствували пратеницитѣ на владиката, училищнитѣ настоятели, д-ръ А. Христовъ и егуменътъ на Соколския мънастирь — архимандритъ Висариовъ. Поканени били и калугеркитѣ, но тѣ не се явили. Пратили архим. Висариона да ги убѣди да дойдатъ, но тѣ пакъ не дошли. Тогава отишли всички въ мънастиря, ала били много неприлично посрещнати отъ калугеркитѣ. Слѣдъ това пратеницитѣ си отишли въ Търново.

Прѣзъ октомврий 1875 г. училищното настоятелство изпратило до търновския владика плана за дѣвическо училище, съ молба да се ходатайствува чрѣзъ Екзарха позволение отъ властьта за съграждането му. Екзархътъ подалъ прошение до правителството, и на 10 февруарий 1876 г. се получило отъ Екзарха писмо, съ което се извѣстявало, че правителството разрѣшава съграждането на дѣвическото училище.

На 1 май 1876 г. се провъзгласило габровското възстание, и въпросътъ за съграждането на дѣвическо училище заглъхналъ.

Прѣзъ 1878-79 уч. год. дѣвическото училище се отворило съ два класа. Главното училище се помѣщавало въ Дечковото здание, дѣто се намиралъ и приготвителенъ класъ. Въ основното училище прѣподавали: Гана Дюзтабанова, Васила Цанкова, Дона Иванова, Деша Петрова и Кица Андреева, а въ главното — Р. Ст. Проданова, Елена Фингова и А. Тотева.

2. Образователни дружества.

Основаното отъ Априлова модерно училище покрай голѣмата полза, която принесло въобще на страната ни, като разсадникъ на просвѣщението, принесло и друга по-близка и голѣма полза частно на града Габрово. То събудило гражданитѣ и ги направило добри патриоти: ние вече ги виждаме да взе-

матъ активно участие въ управлението на града, който до тогава се управлявалъ всецѣло по кефа на агата и чорбаджиитѣ; намираме ги въ първитѣ редове на народната ни черковна борба и едни отъ първитѣ работници за политическа свобода. То развило у гражданитѣ любовь къмъ образованието, затова ние виждаме, че още въ 1861 год. се отворило народно читалище, съ общеобразователна цѣль, а прѣзъ 1870 год. се основало и ученическо дружество, което, макаръ да носи името „ученическо", било отворено отъ младежи граждани за самообразование и на ученици, па се основало въ 1869 год. и женско дружество — „Майчина грижа", то пъкъ да работи за умственото развитие на женитѣ.

Интересна е дѣятелностьта на тия първи народни дружества за града, затова ще дадемъ тука нѣкои свѣдения за тѣхъ.

а) *Габровско народно читалище.* — То се основало на 26 ноември 1861 г. по инициативата на Ив. Христовъ Манафовъ, Георгя Р. Цанковъ, Никодима Ив. Султановъ, Никола Хр. Къневъ и Генча Телеграфа, които образували и първото настоятелство на дружеството, съ прѣдседатель Ив. Хр. Манафовъ, а касиеръ Георги Р. Цанковъ. Изработилъ се уставъ, който прѣдвиждалъ два вида членове: основателни и редовни. Основателни членове били тѣзи, които внесѣли веднажъ за винаги 125 гроша, а редовни, които внасяли мѣсечно по 3 гроша. За помѣщение и читалня била отстѫпена отъ черковнитѣ епитропи одаята при църквата Св. Троица, която одая служела по-рано за дѣвическо училище. Тукъ се прѣнесла и наредила библиотеката на Априлова, която сега за пръвъ пѫть станала достояние на гражданитѣ; изписали се и други книги и се абонирали за списанието „Български книжици" и за издаваемитѣ въ Цдъ български вѣстници. Въ продължение на една година читалището набрало капиталъ 10000 гроша отъ членски вносове и отъ доброволни пожертвувания, и членоветѣ рѣшили въ годишното събрание да се даде тоя капиталъ подъ лихва. Рѣшението се привело въ изпълнение, като се далъ капиталътъ по 12% лихва.

Читалището вървѣло добрѣ, и членоветѣ му ежедневно се увеличавали. Въ помѣщението му младитѣ граждани се събирали, четѣли и се развивали, като размѣнявали мисли по обще-народни и градски работи. Ала възстанието отъ 1862

год. станало причина да се затвори: то принудило най ревностнитѣ му членове, почти цѣлото настоятелство, да избѣгатъ въ странство*). Читалището почнало наново да дѣйствува прѣзъ 1871 год., когато се избрало ново настоятелство. Сега било наето ново здание за помѣщение на читалището, а именно кѫщата на Хр. Дюстабаневъ. Въ долния етажъ на зданието отворили кафене „по примѣра на други нѣкои читалища", както се казва въ дописката отъ Габрово до в. „Право", а въ горния етажъ се помѣщавала читалнята, библиотеката и стаята за настоятелството.

Новото помѣщение, съ своята голѣма читалня, много помагало на читалищната цѣль. Читалнята била снабдена съ всички издаваеми тогава български списания и вѣстници, и била сборенъ пунктъ на тогавашната градска интелигенция. Тукъ почти сѣка седмица учителитѣ отъ гимназията държали сказки съ общеобразователно съдържание, тукъ пакъ гражданитѣ се събирали да разискватъ училищни или други градски работи, па освѣнъ това сѫщия салонъ служелъ и за вечеринки и прѣдставления**).

А понеже габровската гимназия имала много странни ученици, които имали нужда отъ квартири, храна и прислуга, каквито нѣща не можели да намѣрятъ въ частнитѣ кѫщи, затова читалището взело грижата и уредило пансиона прѣзъ 1872 г.***) За тая цѣль то наело кѫщата на попъ Христа, па по край стопанската страна се погрижило и за дисциплината въ пансиона, та издѣйствувало да се назначи основниятъ учитель Миланъ Радивеевъ за надзиратель въ пансиона. Пансионътъ ималъ отъ 30—40 пансионери, отъ които сѣки плащалъ по 10·5 турски лири годишно.

---

*) Тогава избѣгали отъ Габрово членоветѣ: Георги Р. Цанковъ, Никола Хр. Къневъ, Иванъ Геневъ Добревъ, Станчо Колчевъ, Димо Минчевъ, Пенчо Мацката и Дончо Бойновски.

**) Тука станала хубава вечеринка. по поводъ избирането първия български екзархъ.

***) Прѣди да отвори читалището пансионъ, такъвъ единъ съ 10—12 ученика имало отворенъ въ началото на учебната 1871—72 год. отъ училищното настоятелство, но понеже той не билъ добрѣ уреденъ — злѣ продоволствували ученицитѣ — затова билъ затворенъ посрѣдъ годината (учебна), а читалището прибрало останалитѣ безъ квартира ученици и залегнало, та отворило то само пансионъ, който работилъ и слѣдъ разтурването на читалището, подъ домакинското управление на Ив. П. Златинъ — прѣдседателя на читалището — до 1873—74 учеб. година, когато се изкарало новото здание на гимназията, въ което се прѣнесълъ и пансиона.

Читалището било въ сношение и съ цариградското читалище, което искало отъ всичкитѣ български читалища да му пращатъ извѣстна сума, съ която да могатъ да се възпитатъ и взучатъ нѣкои бѣдни момчета отъ Македония, дѣто народното съзнание и образование не вървѣло тъй, както въ България, та писало и на габровското читалище за такава помощь. А послѣдното му отговорило, че било по-добрѣ да пратятъ такива бѣдни дѣца въ Габрово, гдѣто тогава било най доброто българско училище, и читалището ще ги издържа на своя смѣтка. Цариградското читалище, като одобрило това, пратило Константина и Екатерина Василеви - братъ и сестра — отъ гр. Воденъ, отъ които Екатерина постжпила на читалищни разноски въ дѣвическото петокласно училище, а Константинъ — въ мжжката гимназия. И двамата били задължени, като свършатъ учението си въ Габрово, да идатъ да учителствуватъ въ Македония*).

А, като се изчерпали срѣдствата, съ които разполагало училищното настоятелство за изкарване новото здание за гимназията, и читалището се притекло на помощь, като внесло по-голѣмата часть отъ капитала си, който прѣзъ януарий 1871 год. билъ около 25000 гроша, (глед. „Читалище“ год. I брой 15 дописката отъ Габрово).

Слѣдъ това пожертвуване читалището не могло вече да работи, едно защото останало почти безъ срѣдства, и друго, защото дѣятелната младежъ се групирала около ученическото дружество, за което по-надолѣ ще говоримъ.

б) *Женско дружество „Майчина Грижа“*. То се съставило прѣзъ есеньта на 1869 год., а въ началото на 1871 г. имало вече 170 членки. Настоятелството му се състояло отъ 13 членки, отъ които една прѣдседателка, друга касиерка, третя писарка (секретарка) и 10 „настоятелки“ (както е казано въ дописката, за която по-горѣ говорихме) по двѣ отъ сѣка махала. Настоятелството имало сѣка недѣля заседание (въ петъкъ), а недѣленъ день то устроявало бесѣди.

По прѣдложение на училищното настоятелство дружеството основало прѣзъ есеньта на 1871 год. дѣвически пансионъ,

*) И двамата слѣдвали образованието си въ Габрово чакъ до руско-турската война.

въ който прѣзъ учебната 1871–72 год. имало 20 пансионерки, отъ които 3 се издържали отъ дружеството.

Прѣзъ лѣтото на 1873 година и това дружество подарило 2000 гр. за доизкарване новото здание на мѫжката гимназия*).

в) *Ученическо дружество.* На 11 октомврий 1870 год. се основало ново дружесво отъ габровскитѣ младежи, подъ название — „Ученическо дружество“. Това име било турено на дружеството, защото било съставено отъ младежи, току що излѣзли отъ училището, па приемало за членове и ученици. То било съставено съ цѣль да възпита и развие младитѣ си членове и да приготви отъ тѣхъ добри граждани. За тая цѣль се четѣли сѣки празниченъ день сказки, съ общедостѫпно морално и историческо съдържание. Освѣнъ това дружеството имало и друга цѣль – да помага на бѣдни ученици, като имъ доставя нужднитѣ училищни пособия. То получавало всички периодически списания и вѣстници, които се издавали тогава въ Цариградъ.

Прѣзъ 1871 год. то имало вече 70 члена и готовъ капиталъ 1200 гроша. Всѣки членъ внасялъ мѣсечно по 3 гр. Настоятелството се състояло отъ 10 члена, съ прѣдседатель, подпрѣдседатель, касиерь, писарь, книговодитель, водачъ и 4 съвѣтника. Дружествениятъ печатъ прѣдставлява разгърната книга, около която стои надписътъ: ученическо дружество въ Габрово. (Този печатъ се пази въ Априловската гимназия).

Сѣки празниченъ день, както казахме по-горѣ, дружеството устроявало сказки, на които присѫтствували членоветѣ; а слѣдъ свръшването на сѣка сказка, водачътъ разпускалъ членоветѣ и въ залата оставало само настоятелството на редовно еженедѣлно заседание. Само въ първитѣ четири мѣсеца били държани 40 сказки. (гл. „Читалище“ год. I, бр. 15, 1871 г.).

Отъ начало дружеството не се погледнало съ добро око отъ по-старитѣ — особено отъ чорбаджиитѣ, защото гледали, че въ него боравятъ сѐ младежи, ала трѣскавата дѣятелность на дружеството за саморазвитие на членоветѣ си, измѣнила мнѣнието на старитѣ, и тѣ разрѣшили на синоветѣ си да се запишатъ ченове на дружеството.

Още отъ начало дружесгвото се погрижило да се снабди

---

*) гл уч. Р. Каролевъ — «Бѣлѣжки по съграждане зданието на държавната Априловска гимназия въ Габрово». Учил. прѣгледъ год. V, кн XI и XII, стр. 148.

съ библиотека, и тази грижа то имало прѣзъ всичкото врѣме на сѫществуването си до избухването на възстанието въ 1876 г.

Чрѣзъ сказки, прочитъ и прѣдставления*) дружеството развивало у своитѣ членове любовь къмъ доброто и правото, любовь къмъ просвѣщението, а отъ 1874 година въ држеството почнало да прѣобладава политическото възпитание. Прѣкитѣ слѣдствия отъ това възпитание не закъснѣли да се проявятъ: капиталътъ на дружеството почналъ да се употрѣбява за революционни цѣли, а най дѣятелнитѣ му членове — Цанко Дюзтабановъ, Екимъ Цанковъ, Хр. Конкилевъ, Тотьо Ив. хаджи Досевъ, Хр. Топузановъ и пр. — организираха и поведоха възстанието въ 1876 година.

V. Участие на Габрово въ борбата ни съ гръцкото духовенство.

Грабежитѣ, злоупотрѣбленията и безнравственниятъ животъ на гръцкитѣ владици, както е извѣстно, прѣдизвикалъ ропотъ и протестъ най-напрѣдъ отъ страна на най събуденитѣ българи. Тоя ропотъ се носѣлъ въ началото тихо изъ народа: послѣдниятъ се боялъ явно да изкаже незадоволството си, защото гръцкитѣ владици тогакси го прѣдставлявали като невѣрноподаненъ и сполучвали по тоя начинъ да го накажатъ чрѣзъ турското правителство. Но колкото по вече укрѣпвало националното съзнание у народа, толкова по-вече ропотътъ се усилвалъ и най-сетнѣ се проявилъ въ оплакване, отправено и до патриарха и до турската власть.

Въ Габрово гърцизъмътъ никогажъ не е билъ силенъ: тукъ отъ край врѣме сѫ се молили Богу въ църквитѣ на славянски езикъ, а отъ 1835 год., когато се отворило габровското общо училище, народното съзнание бърже се проявило.

*) Членоветѣ на дружеството били главнитѣ дѣйци на габровския театъръ. Първото прѣдставление се дало прѣзъ зимата на учебната 1870—71 год. въ тъй нареченото «даскалъ-Цвѣтково училище» подъ рѫководството на учителя Илия Христовичъ. Прѣдставила се пиесата — «Геновева».

Така, когато въ 1840 год. търновската каза се дигнала противъ митрополита си Панарета (тукъ за първъ пѫть българитѣ явно заявили, че не искатъ гръкъ за владика) — и Габровци пратили свой прѣдставитель — Колча Басмаджи — въ Цариградъ да прѣдстави оплакванията на Габрово отъ злоупотрѣбленията и грабежитѣ на тоя гръцки владика и да поиска да назначатъ вмѣсто него за търнов. митрополитъ българинъ. Прѣдставителитѣ отъ търновската епархия, съ съдѣйствието на архимандрита Неофита Бозвели, монаха Илариона Стояновичъ (по-послѣ епископъ и митрополитъ Макариополски) и на други влиятелни българи въ Цариградъ, издѣйствували отъ турското правителство да се назначи вмѣсто Панарета Неофитъ Бозвели за търнов. митрополитъ; но патриархътъ чрѣзъ подкупъ всѣлъ разногласие между пратеницитѣ*) и успѣлъ да ги склони да приематъ за митрополитъ пакъ гръкъ, защото нѣмало още, казвалъ той, способенъ българинъ за тая длъжность. Той имъ обѣщалъ, че търновскиятъ митрополитъ, щомъ стигне въ епархията си, ще назначи въ Врatца, Русчукъ, Ловечъ, Прѣславъ и Стара загора българи за епископи. За врачански епископъ тъкмѣли Неофита Бозвели, когото тогава назначили, ужъ привремено, протосингелъ на търновския митрополитъ; обаче още въ 1842 год. той билъ пратенъ — вмѣсто за епископъ въ Враца — на заточение въ *Св. Гора*.

Назначаването за търновски митрополитъ пакъ гръкъ жестоко наранило сърдцето на събуденитѣ българи отъ търнов. епархия, и тѣ отдавали всичко това на простотата, неопитностьта, несъгласието и подкупничеството на своитѣ прѣдставители. Габровскиятъ прѣдставитель, като си тръгвалъ отъ Цариградъ, писалъ на Априлова, съ какви срѣдства патриархътъ успѣлъ да всѣе несъгласие помежду имъ (прѣдставителитѣ на търнов. епархия) и да имъ прати пакъ гръкъ за митрополитъ въ Търново. По тоя поводъ одескитѣ родолюбци — Априловъ и Н. С. Палаузовъ — писали на габровската община писмо, въ което най-напрѣдъ изказватъ съжаление, за гдѣто

*) Търнов. прѣдставитель Н. Кетенджиолу билъ подкупенъ, или както казва К. Басмаджи въ писмото си отъ 23 май 1840 г. до Априлова — „приласканъ“ отъ патриарха и не настоявалъ вече да се назначи за търнов. митрополитъ българинъ, като казвалъ, че това нѣщо било невъзможно — нѣмало още подготвенъ българинъ за тоя постъ.

габровския прѣдставитель – К. Басмаджи — имъ писалъ по тая работа, чакъ когато си тръгвалъ отъ Цариградъ, а не по рано, та да можели и тѣ да помогнатъ, за да успѣе народното желание. А за да не могатъ и занапрѣдъ гърцитѣ да си играятъ съ българитѣ, ето какви съвѣти даватъ на габровскитѣ първенци, като на народни дѣйци: „Ако имаха българе те общо согласіе, ако чорбаджіи те имъ, богати-те и голѣмци те гледаха общо-то добро и полза та на народжтъ си и не ги подкупваха хитри-те владици съ дарби и армагани, за да могатъ да угнѣтяватъ простия народъ чрѣзъ тѣхъ . . . немаше нито единъ гръкъ да е владика или епископъ по Болгарія.“ А по-надолу, като имали прѣдъ видъ умственото и нравственото развитие на тогавашнитѣ габровски първенци, продължаватъ: „Онези Болгаре, дѣто своята полза прѣдпочитатъ отъ обща-та полза, дѣто се подкупватъ отъ користолюбіе-то да угесняватъ братьята си, тѣзи Боларе са изчадіе діяволско, іудово колѣно, тѣ иматъ вѣчно-то проклятіе отъ народжтъ си, и иматъ да предстанатъ предъ непритворнытъ страшный сждъ Всевышняго, да дадатъ отвѣтъ за постыдно-то предателство и да получатъ праведно возмездіе, вѣчный адъ и геену.—Слушаме чи архипастыре-те, за да совершатъ желаніе-то си и да удовлеторятъ корысть-та си устрашаватъ Вы съ проклятіе церковно, и нѣкога дохаждатъ до това безуміе, да произнесатъ това тѣхно хуленіе. Праведныятъ Христіанинъ ся смѣе съ безуміе-то имъ, той знае, чи наша-та вѣра е чиста и непорочна, чи кога корыстолюбіе-то и алчность-та на земски-те прихоти са причина-та за тѣзи анаѳемы, това проклятіе и тѣзи анаѳемы падватъ и се обращатъ на оногова, дѣто ги произноси, защо то причина-та имъ е интереса-тъ и злато-то.—Владыци-те откупуватъ епархіи-те съ много пары, зачто това? За да дойдатъ да грабятъ бѣдны-те Болгаре, да платятъ борча-тъ си, и да иматъ да ядатъ и піятъ. Обѣщаніего, дѣто казва Г. Колчо, чи му дали въ Цариградъ за Болгарски епископы и за уничтоженіе-то на злоупотрѣбленія-та митрополитски и проч. чини ни се, чи са останали въ Цариградъ, доде извадятъ и него и други-те отъ тамъ.“ По нататъкъ, като обясняватъ, че гръцкитѣ владици нѣматъ право да налагатъ данъкъ на населението, а сжщо и това, защо гръцкиятъ патриархъ не намира способенъ българинъ за владика, свръшватъ така писмото си: „За общи

работы требва, колкото можете, да проваждате человѣцы любородны и учены, за да не могатъ греци-те да ги излѫжатъ, и да знаятъ, какво да хортуватъ, дето треба, и отъ Ваша страна не оставайте да се совѣтувате сосъ други села и градове, зачтото може други да знаятъ, что-то не знаемъ Мы".

Между това патриархътъ не изпълнилъ обѣщанието си и не назначилъ българи за епископи нито въ Вратца, нито въ Русчукъ, нито въ Ловечъ, нито въ Прѣславъ, нито въ Стара-Загора; а новиятъ търновски митрополитъ Неофитъ не само че не се грижелъ да приготви за тая цѣль нѣкои отъ българскитѣ духовни лица, но гледалъ да пропѫди и съсипе всички по събудени български архимандрити и егумени. Така той изпратилъ на заточение въ Атонъ Неофита Бозвели и егумена на Лѣсковския мънастирь — архимандрита Максима. Българитѣ отъ търновската епархия гледали това съ болка на сърдце, но чакали сгоденъ случай, за да почнатъ борбата. Прѣзъ 1845 г. тѣ подали прошение до патриарха, въ което, като се оплаквали отъ злоупотрѣбленията на Неофита, молили патриарха да ги освободи отъ тоя „чудовище“ митрополитъ и да освободи архимандрита Неофита Бозвели отъ заточение. Обаче Бозвели билъ освободенъ, а митрополитътъ Неофитъ смѣненъ чакъ слѣдъ една година по молбата, подадена на Султанъ Абдулъ Меджита въ Търново, прѣзъ врѣме пѫтуването му по България. Тая молба била поднесена на султана отъ страна на цѣлата търновска епархия и била подписана и подпечатана отъ всичкитѣ по-голѣми села и градове на епархията — въ това число влизало и Габрово.

Но слѣдъ трагическата смрьть на Атанасия — замѣстника на Неофита — за търновски митрополитъ билъ пратенъ пакъ Неофитъ, който разгласилъ чрѣзъ приятелитѣ си въ Търново, че щѣлъ да се откаже отъ извѣстна часть на заплатата си за въ полза на българскитѣ училища; а, като стигналъ въ епархията си, гледалъ да се сближи чрѣзъ подаръци съ народнитѣ първенци и то по-вечето съ първенцитѣ на по-голѣмитѣ села на епархията, та чрѣзъ тѣхъ да може да граби, както и по-рано, народа. Скоро той възбудилъ незадоволство у народа, но това незадоволство не могло да се изкаже, поради кримската война и поради тъй нареченото дѣдово-Николово възстание

Прѣзъ врѣме на войната нѣкои български първенци въ Търново закупили десятъка и беглика, па направили злоупотрѣбления при събиранего на тия давъци. Чорбаджиитѣ на по-голѣмитѣ села отъ епархията открили тия злоупотрѣбления и искали да се изслѣдва работата. Неофитъ се възползувалъ отъ тоя случай, за да има една часть отъ българскитѣ първенци на страната си, и отказалъ да удари печата си върху мазбатата (протокола) на управителния съвѣтъ, съ която се одобрявали дѣйствията на закупвачитѣ по събиранего на налозитѣ. Вслѣдствие на това епархията се раздѣлила на двѣ: едни били съ владиката противъ злоупотрѣбителитѣ, а другитѣ — противъ владиката. Закупвачитѣ не били невинни, но понеже тѣ прикривали личния си интересъ съ патриотически побуждения, по голѣмата часть отъ народа се дигнала срѣщу владиката.

Габрово и въ тоя случай взело страната на народа противъ владиката, затова търновскиятъ управитель Галипъ-паша, който билъ замѣсенъ въ злоупотрѣбленията на закупвачитѣ, писалъ на най-влиятелния габровски първенецъ — Илия Видинлевъ — прѣди да стигне въ Търново валията Моамеръ-паша да изслѣдва оплакванията на населението противъ владиката,— писалъ му — габровци да си прѣдставятъ по-скоро оплакванията противъ владиката. Управительтъ гледалъ да усили оплакванията противъ владиката, за да му отмъсти, загдѣто той не подписалъ мазбатата на управителния съвѣтъ и сганалъ причина да се прати отъ Цариградъ специаленъ пратеникъ — Камилъ-ефенди — по злоупотрѣбленията.

Ето и самото писмо на пашата*):

„Прѣвозлюбленный ми Илія Чорбаджи Видинліолу

въ Габрово.

„Слѣдъ пресладкитѣ ми поздравленія, и глубокого ми къмъ Васъ почитаніе прихождамъ да ви обявя чрезъ настоящего си, какъ Моамеръ вали паша отъ Видинъ заедно съ Енисъ Ефенди подиръ два дни три дни ще пристигни въ Търново за владыковата работа, за когото може да сте и извѣстни. Както и зав-

*) Това писмо сега се пази въ габровския музей, ние тукъ го прѣдаваме буквално съ тогавашната му ортография.

-чера пристигна отъ Цариградъ и Камилъ Ефенди и за мойта работа, и споредъ както са• научавамъ, владыката твърдѣ много са приуготовлява и върху Васъ и върху мене да ма повреди прѣзъ Енисъ Ефенди. Заради туй прѣдварително вы моля Бога-ради ако обичате и ако сте видѣли и познали нѣкогашъ отъ мене нѣкое добро, помогнете сега и на мене и недѣйте ма оставя на душманина ми и на душманина си на ръката: но колкото можите потрудетеса и сега, чи Богъ е помощникъ за Вашето предпріятіе за да се счупи нѣговата глава и обърни гърба му. Сега е врѣме, думамъ, да си намѣрите и вый и азъ правдата. Царската милость е голѣма, кадъръ бъдете да си докажите болката, и той ще се смили на правото, защото азъ колкото време стояхъ въ Търново, надѣвамса да не сьмь повредилъ нѣкого, до колкото ма е той ковладилъ. Вый знайте чи азъ три годины и полувина аскеръ посрещахъ и испроваждахъ, аджаба дали не похарчихъ и азъ петь десеть гроша между това време, дали за зтѣ чалащисвахъ за народа, който е разуменъ нека разсуди и размислы чи моитѣ айлъцы стигнаха ли ми тогазы, и какво искатъ достовитѣ ми сега отъ мене? Но Благоугробныя и Милостивыя нашъ царь Султанъ Абдулъ Меджидъ ефендимизъ, който крывдата изміта а за правдато сѐ пыта (комуто Богъ да продължи двыгѣ и годиныгѣ, и да го укрѣпи на стола му отъ рода въ родъ). Мислете, правете и мене не забравяйте. Богъ забавя но незабравя, събаря и въздига. Принесете поздравленіята ми и на сичкитѣ мои достови, и ма имайте выпаги, както и азъ Васъ имамъ выпаги".

г. Търново, Вашъ Благодѣтелный приятель

25 Іаннуар. 1857 г. Галйпъ Пашà.

Видинскиятъ валия Моамеръ-паша и новиятъ търновски управитель Аширъ-бей (Галипъ-паша билъ смѣненъ) взели страната на Неофита, затова въ Търново били аристувани мнозина първенци отъ народната пария. Но борбата главно се водѣла въ Цариградъ, гдѣто и двѣтѣ партии още прѣзъ декемврий 1856 год. пратили депутации да действуватъ прѣдъ патриарха и Портата. Народната паргия имала за прѣдставители: Георгя Кабакчиоглу отъ Търново, а по-послѣ и хаджи Николи Минчооглу, Никола Евтимовъ Сапуновъ отъ Габрово, Аврамъ Стан-

човъ отъ Бебрево, дѣдо Пеньо чорбаджията отъ Дрѣново и П. Р. Славейковъ отъ Трѣвна. „Положението бѣше критическо, и прѣдприетата борба можеше да има лошъ край“, пише Кисиловъ, „ако водителитѣ й въ Цариградъ не бѣха сполучили да издѣйствуватъ изпращанието на *Харджието* (министерството на Външнитѣ дѣла и Изповѣданията) единъ таенъ комисаръ въ Търново, за да изучи на мѣстото и рапортира самата истина“. Народната партия въ Търново била прѣдизвѣстена отъ Цариградскитѣ си прѣдставители, че пратеникъ ще бѫде полякътъ Корсакъ, който подъ името Мухлисъ ефенди изпълнявалъ службата на драгоманинъ при министерството на Външнитѣ дѣла и Изповѣданията, затова натоварили доктора В. Беронъ да му разясни работата.

Щомъ се явилъ въ Търново Мухлисъ-ефенди, докторъ Беронъ му се прѣдставилъ и добилъ още отъ самото начало довѣрието му. Докторъ Беронъ умѣло прѣдставилъ работата прѣдъ пратеника, и той почналъ да оборва енергически съ рапортитѣ си въ Цариградъ партизанскитѣ донесения на Моамеръ-паша за въ полза на Неофита. „Въ тия рапорти на Мухлисъ-ефенди бѣше спасението“, пише Кисимовъ: „Безъ тѣхъ дѣлото бѣше проиграно; борбата щѣше да се свърши съ пълния триумфъ на Неофита . . . Комисарьтъ Мухлисъ-ефенди бѣше още въ Търново, когато пристигна отъ В. Порта заповѣдь на Моамеръ-паша, да се завърне въ Видинъ и друга заповѣдь отъ Патриаршията на Неофита, да замине веднага за Цариградъ.“ Това било въ края на мартъ сѫщата 1857 г. Така се избавила търновската епархия отъ Неофита, който вече не можалъ да се върне за търновски митрополитъ.

Слѣдъ три години (1860 г.) габровци изгонили и гръцкия духовникъ отъ гръцкия метохъ въ града си. Той духовникъ живѣлъ въ метоха съ една вдовица и двѣтѣ й дъщери моми, па си позволявалъ да закача и женитѣ, които идвали да се изповѣдватъ при него. Единъ день (прѣзъ Великитѣ пости) отишла да се изповѣдва при него жената на Савча Цанковъ, и духовникътъ я закачилъ; Савчовица се оплакала на мѫжа си, и той се заканилъ да убие духовника; но габровскитѣ първенци го раздумали, като го убѣдили, че за тази постѫпка духовникътъ ще бѫде изгоненъ, а, ако той (Савчо) посегне на живота му, ще има лоши послѣдствия и за него.

Случката съ Савчовата жена се пръснала скоро изъ цѣло Габрово, но младежитѣ (тогавашната интелигенция на Габрово) убѣдили Савча да не бърза съ отмъщението си. Единъ день, къдѣ 20 мартъ, когато духовникътъ билъ въ метоха съ вдовицата и дъщеритѣ ѝ, се събрали въ къщата на Минча Петковъ Птичето: Василъ Пецовъ, Генчо Телеграфътъ, Хр. Цоньовъ, Недьо Гюзелевъ, Кольо Главовътъ, Неичо Гутьовъ, Савчо Цанковъ и заедно съ Минча Петковъ Птичето рѣшили да заключатъ отвънъ вратитѣ на метоха съ куфаръ и да развалятъ издълбания на камъка надъ вратата гръцки надписъ, споредъ който метохътъ принадлежалъ на светогорския Ватопетски мънастирь, макаръ зданието да било градско. Това рѣшение тутакси било изпълнено. Горѣпомѣнатитѣ лица издълбали надписа, като се редували единъ слѣдъ други, за да не се хвърли вината върху едного. Въ това врѣме билъ въ метоха и Лазаръ Духовниковъ — сега Иларионъ — старъ калугеръ при габровския соколски мънастирь, — който тогава слугувалъ при духовника. Лазаръ се прѣкачилъ прѣзъ доваря, който ограждалъ метоха, и съобщилъ на мюдюрина. Слѣдъ малко се явили заптии, отворили вратитѣ на метоха, и духовникътъ тутакси отишелъ при мюдюрина и поискалъ да се арестуватъ и накажатъ виновнитѣ. Горѣпоменатитѣ осемь лица били арестувани. Тогава се събрали чорбаджиитѣ, отишли при мюдюрина и му разправили за безнравствения животъ на духовника, па му заявили, че не отговарятъ за послѣдствията, ако не се изпъди духовникътъ. Мюдюринътъ викалъ духовника и му разправилъ оплакванията и отъ чорбаджиитѣ и отъ Савчовица, която била доведена прѣдъ мюдюрина да разправи сама работата. Духовникътъ казалъ, че Савчовича лъже, но тя заявила, че може да посочи и други жени, които духовникътъ закачалъ. Тогава мюдюринътъ обърналъ вниманието на духовника и на живота му съ вдовицата и дъщеритѣ ѝ, а той казалъ, че я прибралъ да му готви. Ала чорбаджиитѣ заявили на мюдюрина, че вѣрата ни не позволява да прислужватъ жени на духовницитѣ въ метоситѣ имъ, и мюдюринътъ съвѣтвалъ духовника да напусне Габрово, защото въ противенъ случай не можелъ да отговаря за живота му. Като видѣлъ, какъ стои работата, духовникътъ осъмналъ на другия день на Червени брѣгъ — около 6 килом. на югъ отъ Габрово, при политѣ на Балкана.

На мѣстото на изпъдения духовникъ дошелъ слѣдъ 3-4 мѣсеца другъ младъ духовникъ, когото въ Габрово нарекли „Лилито." Ала той билъ принуденъ скоро да напусне Габрово, защото никой не отивалъ при него да се изповѣдва, та нѣмало, съ що да се прѣпитава. Слѣдъ „Лилито" не дошелъ вече никой гръцки духовникъ, и Габровци обърнали метоха на дѣвическо училище.

Хатихумаюнътъ отъ 1856 год. потвърдилъ наново свободата на вѣрата, която свобода била провъзгласена още на 1839 год. съ извѣстния хатишерифъ; освѣнъ това той гарантиралъ пакъ имота и живота на всичкитѣ поданици, безъ разлика на народностьта имъ. Слѣдъ издаването на този царски хатъ, цариградскитѣ българи се прѣдставили на Великия везирь и заявили, че искатъ да се управляватъ църковно самостоятелно, съгласно правата, които имъ дава хатихумаюна, а Великиятъ везирь имъ казалъ, че това имъ искане било свързано съ голѣми мжчнотии, но обѣщалъ да направи възможното. Послѣ билъ свиканъ отъ Цариградския патриархъ смѣсенъ съборъ, който да реформира управлението на църквата, съгласно хатихумаюна. На тоя съборъ българитѣ се прѣдставлявали отъ трима прѣдставители, които заявили на събора, че искатъ да имъ се назначаватъ владици, които да знаятъ български и да се опрѣдѣли заплатата имъ, за да не ставатъ злоупотрѣбления. Съборътъ обаче отхвърлилъ желанията на българитѣ, а опрѣдѣлилъ само заплатата на владицитѣ. Противъ това рѣшение на събора постжпили протести отъ страна на българитѣ изъ провинцията до патриарха и правителството. Протестътъ на търновската епархия билъ прѣдставенъ въ събора лично отъ хаджи Николи Минчооглу — прѣдставителя на епархията. Слѣдъ това цариградскитѣ българи съ прошение до Високата порта, като показали пристрастието на събора, искали отъ името на цѣлия български народъ отдѣляне отъ гърцитѣ.

Въ това врѣме католишката пропаганда, която още въ 1859 г. почнала да издава в. „България", за да разпространява католизма между българитѣ, се възползувала отъ упоритостьта на патриаршията и велегласно проповѣдвала, че патриаршията никога нѣма да даде на българитѣ народни владици и че тѣмъ оставало едничко срѣдство, за добиване самостоя-

телно черковно управление — да признаятъ върховенството на папата вмѣсто на патриарха. Тая пропаганда се насърдчавала и отъ турското правителство, което гледало да раздѣли българитѣ, като тикне макаръ и малка една часть отъ тѣхъ подъ властьта на папата, и чрѣзъ това да намали руското влияние помежду ни. А между това гръцката патриаршия се́ упорствувала. При такова едно положение българитѣ, въ желанието си да иматъ независима народна ерархия, можели лесно да се подадатъ на примамванията на пропагандата; тогава народнитѣ водители на църковната борба отъ Цариградъ рѣшили да се обяви народътъ за независимъ отъ патриаршията и да се изхвърли името на патриарха отъ църковната служба, като едничко срѣдство — да се одържи народътъ въ православната си вѣра. Това рѣшение се изпълнило въ цариградската българска църква на врѫхъ Възкресение Христово — първия день — 3. априлъ 1860 г., като се заставилъ отъ народа Иларионъ Макариополски, кога служелъ, да не произнесе името на патриарха.

Тая вѣсть се разнесла като молния по цѣла България, и отъ тамъ почнали да идатъ въ Цариградъ прошения до правителството, съ които то се молѣло да припознае самостоятелностьта на българското духовенство въ лицето на Илариона Макариополски; въ сѫщото врѣме пристигали адреси до Илариона Макариополски, въ които му съобщавали, че се отричатъ отъ гръцкия патриархъ и че ще се подчиняватъ занапрѣдъ нему, като глава на българската народна църква.

Такова прошение до Портата и адресъ до Илариона Макариополски пратили и габровци, а освѣнъ това отричането било провъзгласено тържествено въ църквитѣ на 23. априлъ сѫщата 1860 год. Това събитие намираме хроникирано въ *Духовния Маргаритъ* на цър. св. Богородица:

„1860 априлий 23 се отказахме отъ гръцкия патрикъ народно“.

А когато щѣлъ да става изборъ за цариградски патриархъ на мѣстото на патриарха Кирила, който си билъ далъ оставката, и при избора трѣбвало да зематъ участие депутати отъ 28 голѣми епархии, въ числото на които влизали и чисто-българскитѣ: Софийска, Търновска и Видинска, — цариградскитѣ българи съобщили въ тия епархии, че народътъ, като

се е отказалъ отъ грцката патриаршия, не трѣбва да вема участие въ избора на новия патриархъ. Такова съобщение дошло и въ Габрово, и габровскиятъ чорбаджия Иванчо Димчовъ ето що пише по тоя поводъ на народнитѣ водители въ Търново:

„До истените любородци.

Господа Николай папа Василювъ, съ прочеиге пріятели.

Здравеите.

9 Іулія 1860 Габрово.

„Ето братія Днѣсъ Е време
бжлгари съ іерархіа да ся сбереме
Любовь Согласіе Межлу Насъ да владей
Солтанъ Аблулъ Меджидь да живей
Ясното сланце както грей
Тай солтанатъ да владей
Той като Седна На Стола
обжрна очи Въ Народа
Высоко Заповедь Издади
На Сички Това обади.
Просете Що Вамъ Прелича
Самси го Даржя Въ рачица.

„Каквото Казува И евангеліето просете Щеви ся даде чюкаите Ще ви ся отвори.

„Ето Ніе Днѣсь Имаме големо Почитаніе И сердечна верность Камъ Престола Его Величества, Искаме Искаме и пакъ Искаме, На динеге Царя нашяго отделеніего отъ Грацката Патрикахана, която Е днѣсъ Затворена за която Днѣсъ Тарсятъ патрикъ Ніе Сички бжлгаре Днѣсъ Согласно Трѣба да речемъ Гарците Да си Тарсягъ патрикъ. Ніе Неимся Месимъ На Техніатъ Патрикъ. Ніе За Никого не одобряваме, Ніе Плачимъ Предь Нозеге Солганови Сички народъ бжлгарски Искамя Нашата свѣщена іерархіа и священно началникъ, Каквото ся дадуха И жалбите на великіатъ Везиръ отъ Секаде Че Сичкіатъ Народъ Иска отделеніето отъ фанаріотите, Ето днѣсъ Е време Като ся Не смесимъ На отбираніего Патреаско. И ся отделеме. Нима да Кажите на Глигоріа (Търновския митрополитъ. Н. б.) иди си отъ дето си Си дошелъ. Като

остави Сичките вещи бѫргарски Въ Митрополiята Наша. И тай Като ва братски Поздравиме Молимъ отговорете ся Какъ решавате.

Iванчо Димчовъ" *)

По сѫщия поводъ пише отъ 10/VII 1860 год. на Н. П. Василевъ Златарски и секретарьтъ на габровската община — извѣстниятъ даскалъ Цвѣтко Недевъ — слѣдното: „. . . тези дни може да се прави патрикъ въ Цариградъ и ще пратятъ по епархiите да питатъ владыците кого искатъ, а бѫлгарете требува да кажатъ вiе него познаваме, добаръ ли е или лошъ и не ни требува Гарците само да си го одобрятъ и да си го отбератъ, за тяхъ. Затова требува владиката тер. да се не намира на тронатъ да даде съ народатъ одобренiе за Грацки патрикъ".

На 7. августъ сѫщата година били пратени отъ Габрово двама прѣдставители: Иванчо Калпазановъ (чорбаджията) и Ив. Димчовъ, които заедно съ другитѣ прѣдставители отъ търновската каза, подали въ Свищовъ прошение на В. Визирь, прѣзъ врѣме обиколката му изъ България. Въ това прошение тѣ на първо мѣсто молили „потвърдението и припознаването на българската ерархия" (гл. в. „България" 1860 г. стр. 186–187).

Освѣнъ това епархиотитѣ на търновската епархия не плащали вече данъка си на владиката Григория — послѣдния владика гръкъ въ Търново, който дошелъ слѣдъ изгонения Неофитъ — и той (Григорий), за да може да събере данъка си отъ епархията, се споразумѣлъ съ мютесарифина Фенмъ-паша, и послѣдниятъ тръгналъ да заплашва българското население, за да го принуди да внесе данъка си на владиката. На 15 декемврий 1860 год. той дошелъ въ Габрово, събралъ първенцитѣ и имъ казалъ да внесатъ доброволно сами владишкия данъкъ, за да не го заставятъ да го събира самъ насила; но гражданитѣ се възпротивили и не внесли данъка. (Димитровъ. „Кн. България", часть I, стр. 448).

А когато на 24. февруарий 1861 год. гръцкиятъ церковенъ съборъ, свиканъ отъ цариградския патриархъ, низложилъ

*) Това писмо прѣдавамѣ буквално тъй, както си е безграмотно написано. То е било писано отъ Стефана Евтимовъ — братъ на извѣстния Никола Евтимовъ Сапуновъ, а Иванчо Димчовъ го е само подписалъ.

нашитѣ народни владици — Илариона и Авксентия — отъ сана ;мъ, за гдѣто служели безъ разрѣшение отъ патриарха и за дѣто не споменували името му при службата, — габровци (щомъ е научили за това низложение) афоресали тържествено въ църквата патриарха и цѣлото гръцко духовенство. И това събитие хроникирано въ сжщата книга — Духовенъ Маргаритъ — на църквата Св. Богородица.

„На 1861 год. на 26 день афоресахме ние цѣлъ народъ ългарски караказанскитѣ фанариоти и се отдѣлихме отъ ѣхъ вѣчно".

Слѣдъ низложението на Илариона и Авксентия, църковата ни борба се прѣнесла главно въ Цариградъ, гдѣто тя се одѣла отъ прѣдставителитѣ на епархиитѣ. Габровци съ цѣла търновска епархия пратили за прѣдставитель въ Цариградъ, лѣдъ отказването на хаджи Никола Минчооглу — Н. Михаиовски. Тая борба се водила тука дълго врѣме, догдѣто найослѣ на 28-ий февруарий 1870 год. се издалъ ферманъ, съ който турското правителство учрѣдявало самостоятелно българко църковно управление; но приложението му станало чакъ лѣдъ 2 години. На 12. февруарий 1872 год. билъ избранъ а екзархъ Илариона Ловченски. Това станало извѣстно въ аброво на 19. февруарий и зарадвало много гражданитѣ, та ато се срещнѣли, вмѣсто поздравление си казвали: „Радвай е, че си билъ щастливъ да дочакашъ този день!" Вечерьта а 19-ий мѣстното читалище устроило тържество, на което се ържали отъ учителитѣ 5 рѣчи, съ които се разяснило, защо тавало тържеството, колко упорита и дълбока била борбата, оято най-послѣ се увѣнчала съ успѣхъ за българитѣ. Сѣка ѣчь се съпровождала съ многолѣтствие за Султана, Великия веирь, екзарха и габровския каймакаминъ, който сжщо така приѫтствувалъ на тържеството. На тѣзи благопожелания каймакаинътъ отговорилъ съ тѣзи думи на народа:

„Отъ днеска нататъкъ правителството Ви счита за единъ собенъ народъ, и за това Ви дава правдини, — заради това, ратия, нека се веселимъ и нека се радваме и да живѣемъ аедно съ любезния си царь. Да живѣе Габрово; да живѣе ългарскиятъ народъ!" На това тържество свирила музика и е пѣли турски и български пѣсни. Послѣ народътъ, начело

съ музиката, обиколилъ града, и цѣла нощь се чували викове: „Да живѣе царьтъ; да живѣе българскиятъ екзархъ!“ (глед. в. Право 1872 год.).

VI. Дѣдо-Николово възстание.

Извѣстно е, че хатишарифа, издаденъ отъ Абдулъ Меджита на 3. ноемврий 1839 год., който усигуряваше живота и имота на поданицитѣ си, като прѣдвиждаше и правилно разхвърляне и събиране на данъцитѣ, не можа да се приложи. Така сжщо не се приложи и Хатихумаюна, издаденъ пакъ отъ сжщия султанъ слѣдъ кримската война на 18 февруарий 1856 год. Това убѣдило българитѣ, че тѣ не ще получатъ наготово никакви права, затова въ Търново почнало да се готви ново възстание, извѣстно подъ име дѣдо-Николово възстание.

Никола Филиповски (така се именувалъ дѣдо Никола) билъ родомъ отъ Силистра. Дълго врѣме билъ той кроячъ и шивачъ на европейски дрехи въ Букорещъ, а прѣзъ 1848 г. взелъ участие въ бунта срѣщу властьта. Въ 1853 год. се обявила източната война и прѣди да пристигнатъруситѣ при Дунава, дѣдо Никола сколасалъ да мине въ България и да се установи въ Търново,*) като шивачъ на европейски (тѣсни) дрехи. Той мислѣлъ да образува една волентирска чета отъ българи, съ която да дѣйствува наедно съ руситѣ, когато послѣднитѣ навлѣзятъ въ България. Но, понеже европейската коалиция заставила Русия да си отдръпне войскитѣ отъ Ромжния, затова и планътъ на дѣда Никола не можалъ да се изпълни.

По-послѣ когато сжзнитѣ войски се биели при Севастополъ, дѣдо Никола (55-годишенъ по него врѣме) намислилъ вече да повдигне възстание въ България. Първи съучастници на дѣда Никола били К. Кесариевъ — учитель въ Търново и Ради Колесовъ — двадесетгодишно момче, което било дошло отъ Ямболъ въ Търново да изучи гръцкия езикъ. По-послѣ тайната била съобщена и на П. Кисимовъ, който се съмнѣвалъ въ

---

*) Той живѣелъ въ една стая отъ хана на Никола Стамболовъ (бащя на Ст. Стамболовъ), дѣто му била и шивачницата.

успѣха на дѣлото, затова прѣдложилъ и другитѣ приели да се прѣдстави възстанието като народна демонстрация противъ властьта, за дѣто не прилагала издадения отъ султана хатихумаюнъ. Сега агитацията тръгнала успѣшно. Дѣдо Никола обиколилъ Лѣсковецъ, Елена, Бебрево и Трѣвна. Въ Трѣвна той се запозналъ съ Кънча Генковъ (чорбаджия) и П. Славейковъ (учитель). Послѣдниятъ далъ съвѣти на дѣда Никола, какъ да дѣйствува между селенитѣ, но не разчиталъ на успѣхъ. Той прѣдложилъ на дѣда Никола да бѣга въ Трѣвна, въ случай на несполука; като му обѣщалъ, че ще бѫде покритъ.

Дѣдо Никола идвалъ два пѫти въ габровския мънастирь по врѣме на храма му (15 августъ). Прѣзъ 1854 г. дошелъ само съ К. Кесариевъ, а слѣдната година билъ съ тѣхъ и Р. Колесовъ. Прѣзъ това врѣме той се запозналъ съ Ив. Чомаковъ, учитель въ Новата Махала, комуто съобщилъ намѣренията си. Чомаковъ обѣщалъ да работи за сѫщата цѣль въ Новата Махала. Дѣдо Никола се много сприятелилъ съ тогавашния игуменъ — Иосифа Соколски, който придумвалъ всѣкога дѣда Никола да му остане слѣдъ храма още 3-4 дена гость. Тогава тѣ свободно си хапвали, сръбвали и приказвали, и дѣдо Никола пущалъ своя хубавъ гласъ, та изпѣвалъ по нѣколко народни пѣсни, а Соколски изваждалъ една сабя и махалъ съ нея изъ въздуха.

Въ Габрово той довѣрилъ плана си на Петра Паскалевъ и Христа Цвъркалевъ; но тука се образували двѣ партии: еднитѣ споделяли напълно плана на Дѣда Никола, а другитѣ били противъ възстанието. Глава на послѣднитѣ е билъ Христо Дюзтабана, който е билъ габровски чорбаджия и на когото думата се чувала въ града и околията.

Между това опрѣдѣленъ билъ деньтъ 15. августъ за день на възстанието. Възстанницитѣ отъ Търново, Горня Орѣховица и Лѣсковецъ щѣли да се съберать въ Лѣсковския мънастирь „Св. Петъръ“, а отъ тамъ щѣли да тръгнатъ къмъ крайдунавскитѣ мѣста; отъ Габрово и Трѣвна щѣли да тръгнатъ къмъ Ловечъ и Плѣвенъ, а отъ Елена къмъ Османъ-Пазаръ и Шуменъ. По този начинъ смѣтали да се повдигне цѣла сѣверна България. Това взело да се приказва вече явно, и турското правителство узнало, че се готви нѣщо, та почнало

да взема мѣрки*). Еленчени съобщили въ Лѣсковецъ, че трѣбва да се отложи работата, но дѣдо Никола не искалъ да чака, затова направилъ разпореждане да се съберать момчетата въ гората при Лѣсковския мънастирь. и самъ въ недѣля рано (29 юлий) тръгналъ за тамъ. Прѣзъ деня дошли само 12 души и разправили, какъ стои работата. Дѣдо Никола повикалъ Н. Козлева да го разпита. Слѣдъ като узналъ, какъ стои работата, дѣдо Никола запиталъ: „Нѣма ли баремъ още 50 момчета да дойдатъ?“

Послѣдниятъ отговорилъ: „Нито петь вече има; не чакай други.“

— „Азъ ще вървя напрѣдъ само съ тѣзи, па каквото Богъ даде!“ казалъ дѣдо Никола.

На присъмване той повелъ малката си чета къмъ Капинския мънастирь.

Четата се състояла отъ слѣднитѣ лица:

1. Георги Х. Николовъ отъ Лѣсковецъ
2. Иванъ Н. Слабаковъ „ „
3. Илия Пѣевъ „ „
4, Никола Бояджийски „ „
5. Никола Шутиловъ „ „
6. Петъръ Маноловъ „ „
7. Свещеникъ Стоянъ Брусевъ отъ Лѣсковецъ
8. Хр. Ив. Топаловъ отъ Лѣсковецъ
9. Дѣдо Стоянъ отъ Елена
10. Мрацъ Мустаковъ отъ Горня Орѣховица
11. Ради Колесовъ отъ Ямболъ
12. Семко Сурвичкинъ отъ Търново
13. Иванъ Търновски отъ Търново.

Като минавала прѣзъ трѣвненски колиби, четата прибрала още 4-5 души .

На 30 юлий вечерьта четата стигнала въ ливадитѣ надъ Новата-Махала, дѣто спала; а на 31. влѣзла прѣзъ *Нѣмски долъ* въ Новата-Махала, дѣто била посрещната отъ новомах-

---

*) Въ Търново имало 12 топа, а само 60 войника турски, затова управительтъ—Галибъ-паша—поискалъ отъ Омеръ-паша въ Шуменъ войска. Омеръ-паша извикалъ Н. Козлева отъ Лѣсковецъ и, слѣдъ като го запиталъ, върналъ го назадъ. Н. Козлевъ посъвѣтвалъ тогава лѣсковчани да се остави тази работа за по-сетнѣ.

ленци, начело съ учителя Ив. Чомаковъ, Райко Николовъ и Цоньо Тодоровъ. Тукъ имъ сложили трапеза, и четата яла, пила и се веселила. Чомаковъ накаралъ ученицитѣ си да изпѣятъ нѣколко пѣсни, отъ които Дѣдо Никола останалъ много доволенъ, та далъ двѣ рубли за ученицитѣ и една рубла на попъ Пенча да служи литургия за покойния руски царь — Николая.

Дѣдо Никола нарочно носѣлъ до 600 лева руски пари (сребърни рубли и полимпериали), за да си мислятъ селенитѣ, че е руски човѣкъ. Тѣзи пари той изпросилъ отъ П. Кисимовъ въ Търново въ надвечериего, когато щѣлъ да излиза.

Цѣлото село се събрало около дѣда Никола, и той пожелалъ да говори общо на цѣлото събрание, па се качилъ на едно по-високо мѣсто и казалъ приблизително слѣднитѣ думи:

— „Братя българи! Султанътъ съ своя хатихумаюнъ ни дарува доста добра свобода, но тази свобода се дава само на ония наши братя, които живѣятъ въ Цариградъ, а отвънъ Цариградъ турцитѣ си каратъ постарому: биятъ, обиратъ, безчестятъ, горятъ и колятъ мирната рая. Мисли ли нѣкой, че, като стоиме съ сгърнати ржцѣ, ще дойдатъ турцитѣ сами да ни молятъ съ свобода? Господь дава, ала въ кошара не вкарва! Не дигаме глава противъ царщината, ами ставаме на крака да искаме отъ нея правдини и равенство съ турцитѣ. Нека се изпълни хатихумаюна, нека имаме и ние свой аскеръ, а не да плащаме беделъ. Ако на всѣкждѣ се присъединятъ къмъ мене и станемъ много, азъ нося едно готово прошение, което ще пратимъ на султана, и той безъ друго ще чуе молбата ни. Елате, братя, съ мене. Може да дотрѣбва и хора да се убиватъ: свобода безъ жертви не може. Може и да не сполучимъ, но ще посѣемъ поне сѣмето, отъ което послѣ ще изникне чистата свобода".

— Да живѣе капитанъ Никола! извикалъ Чомаковъ.

— „Да живѣе!" извикали всички.

Четата се увеличила съ десетина новомахленци и потеглила за Габровсия мънасирь.

Игуменътъ на мънастиря билъ въ Габрово, когато четата навлѣвла въ мънастиря. Като се върналъ, той заварилъ четата разположена въ мънастирския дворъ. Нему му станало драго, като се видѣлъ съ стария си приятель — дѣда Никола, ала

трѣбвало да се прѣдварди отъ властьта въ Габрово, затова външно се показалъ недоволенъ отъ тѣхната постѫпка — да влѣзатъ безъ негово позволение въ мънастиря, и поискалъ да ги изпѫди. Четата се възпротивила, и той се укротилъ. Тука се осветило знамето, и четата се нахранила; но, за да се не поврѣди на мънастиря, по прѣдложение на дѣда Иосифа (игумена) четата не останала да спи въ мънастиря, а отишла къмъ мѣстностьта „Гаревското" и нощувала на „Пищовитѣ".*)

Властьта въ Търново, като се научила, че дѣдо Никола е излѣзълъ, изпратила извѣстие въ Габрово да не въставатъ, защото иначе ще бѫдатъ всички избити и града изгоренъ. Тогава никой не помислилъ да въстава.

Новомахленскиятъ чорбаджия — Хр. Митевъ, като не можалъ да разубѣди зетя си — Чомакова, да се не присъедини къмъ четата на дѣда Никола, — намислилъ да възприпятсвува по другъ пѫть; затова пратилъ Ивана Девчевъ (съ прѣкоръ Братътъ) да съобщи на габровскитѣ първенци за появяването на дѣда Никола и за неговата проповѣдь. Послѣднитѣ побързали да съобщатъ чрѣзъ владиката на властьта въ Търново и въ сѫщото врѣме взели мѣрки за излавянето на въстанницитѣ. Отъ Габрово се съобщило на махлебашиитѣ по колибитѣ да кажатъ на своитѣ колибари да се не излъжатъ да се присъединятъ къмъ четата, защото дѣдо Никола билъ изпратенъ ужъ отъ страна на правителството, за да опита, да ли сѫ вѣрни поданицитѣ на султана. Сѫщото съобщили и на игумена мънастирски. А въ Габрово се пръсналъ слухъ, че въ Новата-Махала дошли арнаути, които искали да дойдатъ да ограбятъ и запалятъ града. Пратило се извѣстие и на бюлюкбашията — Ибраимъ-ага, който билъ съ 8 заптиета въ друго село, да се върне.

Още въ тъмни зори на 1. августъ потеглили отъ Габрово за Новата-Махала Христо Дюзтабановъ, Иванъ П. Калпазановъ, Ботьо Бѣлото, Ионко Дечковъ и бюлюкбашията съ 12 заптиета. Изъ пѫтя си тѣ се отбивали по колибитѣ и образували потеря отъ 300 и повече селени. Минали прѣзъ Новата-Махала и отишли да дирятъ въстаницитѣ съ цѣль — живи да

*) Тѣзи мѣстности сѫ на изтокъ отъ мънастиря, а на югозападъ отъ Новата-Махала.

ги закаратъ въ Габрово. Когато стигнали колиби *Недѣлковци*, чорбаджиитѣ се отбили въ кѫщата на дѣда Дойна Недѣлковъ Харизановъ, а потерята продължила пѫтя си.

Билюкбашията пусналъ селенитѣ да вървятъ напрѣдъ, а той съ заптиетата вървѣлъ издалечъ. Дѣдо Никола не помислилъ, че иде срѣщу му потеря, затова оставилъ селенитѣ да се приближатъ доста наблизо, слѣдъ което ги запрѣлъ и запиталъ за намѣрението имъ.

Селенитѣ съобщили на дѣда Никола, че тѣ сѫ пратени отъ габровскитѣ чорбаджии да го поканятъ да слѣзе съ дружината си въ Габрово, дѣто, като се вслуша прѣдложението му, ще се направи обща постѫпка въ Цариградъ.

— Че защо не дойдоха сами габровскитѣ чорбаджии? запиталъ дѣдо Никола.

— „Тѣ сѫ съ насъ, но останаха въ едни колиби, които сѫ съвсѣмъ на близо отъ тука“, отговорили селенитѣ.

Тогава дѣдо Никола рѣшилъ да изпрати при чорбаджиитѣ секретаря си — Радя Колесовъ, за да имъ изложи устно, какво дѣдо Никола не е въстаналъ противъ властьта на султана, а иска само да се дадатъ на българитѣ правдинитѣ, които сѫ изложени въ хатихумаюна, и за доказателство да имъ прѣдстави и готовия до султана адресъ.

— „Азъ ще чакамъ тука за отговоръ и споредъ отговора ще дѣйствувамъ по-нататъкъ“, казалъ дѣдо Никола.

Ради Колесовъ билъ заведенъ при чорбаджиитѣ, които го прѣпратили въ Габрово, дѣто билъ арестованъ въ конака.

Дѣдо Никола чакалъ доста врѣме, но, като видѣлъ, че Ради Колесовъ се не връща, усъмнилъ се въ намѣренията на чорбаджиитѣ, затова далъ заповѣдь на четата си — да върви къмъ Шипка. Селенитѣ изпрѣварили четата кѫдѣ мѣстностьта „Златева-бахчия“ и, като обърнали пушки къмъ дѣда Никола, накарали го да се запре. Тогава дѣдо Никола извикалъ: „Срамъ, срамъ, братя българи! Азъ вѣрвахъ, че ще се притечете на помощь, а вие идите срѣщу мене. Не ме карайте да проливамъ кръвь християнска, а се размахнѣте да убия онова куче!“ и посочилъ съ шишинето си къмъ бюлюкбашията.

Селенитѣ се отдръпнали на извѣстна дистанция и се приготвили за отбрана. Новомахленцитѣ и трѣвненцитѣ, които били

съ четата, като видѣли, че работата мерише на барутъ, напуснали четата.

Бюлюкбашията, който билъ на отсрѣщния баиръ, можалъ да прѣброи възстанницитѣ и, като ги видѣлъ, че били 12—13 души, далъ знакъ, че иска да се разговори съ дѣда Никола. Послѣдниятъ се съгласилъ, и бюлюкбашията се приближилъ на разстояние да могатъ да се чуватъ, па захваналъ да убѣждава възстанницитѣ да се прѣдадатъ, като обѣщавалъ, че нѣма да бѫдатъ наказани. Отначало дѣдо Никола не се съгласявалъ, но, като размислилъ, че съ 13 души нищо не може стори, а за помощь нѣма никаква надежда, съгласилъ се да отиде въ Габрово. „Но напрѣдя ми ще вървишъ", казалъ дѣдо Никола на бюлюкбашията, „иначе олавямъ Балкана". Бюлюкбашията тръгналъ напрѣдъ съ заптиетата, а слѣдъ тѣхъ дѣдо Никола и четата му съ развѣто знаме и съ пѣсеньта: „Кѫдѣ си вѣрна, ти любовь народна?" Тази била най-любимата пѣсень на четата.

Когато Дѣдо Никола миналъ покрай кѫщата на дѣда Дойна Харизановъ, дѣто били габровскитѣ чорбаджии, повикалъ да излѣзатъ чорбаджиитѣ, за да му дадатъ обяснение, какво е станало съ секретаря му, а тѣ не само че не смили да се покажатъ, но и мѣрки взели да се заварлятъ: двама избѣгали, а останалитѣ заключили и натискали съ гръбъ пѫтната врата.

На 1. августъ, по 4 часа слѣдъ обѣдъ, габровци видѣли да се задава изъ пѫтя, който иде отъ мънастиря, едно множество, което се движело къмъ града. Най-напрѣдъ вървѣлъ бюлюкбашията съ заптиетата, слѣдъ—тѣхъ дѣдо Никола на конь и четата съ развито знаме; слѣдъ четата (на разстояние единъ хвърлей) яздѣли на коне габровскитѣ чорбаджии, заобиколени отъ неизброимо число колибари.

Когато Дѣдо Никола дошелъ до мостчето надъ вадата на фабрика „Александръ", което е малко по-надолу отъ паметника, въздигнатъ за падналитѣ тукъ възстаници, миналъ по него и по моста „Шипка", па отишелъ съ четата при южната порта на дѣдовата Илиева ограда*), счупилъ кофаря на портата и влѣзълъ съ четата си, като поставилъ при вратата и на срѣщуположната страна стража.

---

*) Сега това мѣсто е собственость на [illegible]итѣ на Иванч[illegible]евъ.

Бюлюкбашията билъ принуденъ да се върне назадъ, да мине моста и да се останови при сегашния „Михалевъ Ханъ“; а Дюзгабана прѣпусналъ коня си къмъ града и извикалъ гражданитѣ да излизатъ съ оржжие да пазятъ града, защото обиржиитѣ дошли на горния край на града. Колибаритѣ се пръснали по моста и наоколо. За скоро врѣме цѣлия баиръ „Радичевицъ“ и вредъ около моста почърнѣло отъ народъ. Не останала жива душа въ града: всички излѣзли да гледатъ.

При дѣда Никола ходили Йонко Дечковъ и Лазаръ Видинлиевъ и се мжчили да го убѣдятъ, че е сгрѣшилъ, дѣто е постжпилъ така. Дѣдо Никола и тѣмъ казалъ, че билъ станалъ не противъ властьта на султана, а да протестира, за гдѣто не се прилага хатихумаюна. А тѣ му казали: „Не смущавайте хората. Прошение отъ гората не бива. Ако е нужда това, ще го направимъ въ Търново, като идемъ заедно.“

По този начинъ искали да закаратъ четата въ Габрово. Дѣдо Никола имъ казалъ, че ще си помисли, и тѣ си отишли. Слѣдъ това той пратилъ да повикатъ Петра Паскалевъ. Послѣдниятъ разяснилъ на дѣда Никола, че чорбаджиитѣ го лъжели и искали съ измама живъ да го уловятъ.

—„Работата отъ рано е издадена, добавилъ Паскалевъ. Правителството зело рѣшителни мѣрки. Тука иде войска отъ Шуменъ. Никой не смѣе сега да възстане. Търси си и ти колая и бѣгай отъ тука!“

Слѣдъ това дѣдо Никола си повелъ коня и тръгналъ съ четата прѣзъ моста „Шипка“, а слѣдъ тѣхъ потеглили заптиетата.

Като минавалъ по моста, дѣдо Никола срѣщалъ дѣца, които се надпрѣваряли да го гледатъ така примѣненъ: той билъ облѣченъ въ синь сюртюкъ съ сърмена еполети. Дѣдо Никола вземалъ дѣцата на ржцѣ, цалувалъ ги и имъ казвалъ: „Запомнѣте дѣда си Никола! Азъ сега покачамъ звънче, което слѣдъ врѣме ще стане камбана“.

Когато прѣминалъ моста, дѣдо Никола, вмѣсто да върви къмъ града (както си всички мислѣли) потеглилъ къмъ мънастиря Соколски. Въ това врѣме заптиетата били на върха на моста.

— „Ще се върнешъ ли за въ Габрово или не?“ извикалъ бюлюкбашията.

— Моятъ пжть е този: отдѣго съмъ дошелъ, тамъ ще отида, отговорилъ дѣдо Никола.

Заптиетата се заложили задъ первaза на моста и по командата на бюлюкбашията дали единъ залпъ, но никой не падналъ отъ четата.

— „Дръпнѣте се, хора християни!“ извикалъ дѣдо Никола, па гръмналъ съ шишинето си и ударилъ едно заптие въ челото. Заптието умрѣло моментално.

Пакъ изгърмѣли заптиетата. Почнали да гърмятъ и колибари върху четата, и отъ четата паднали ранени Никола Щутиловъ и М. Мустаковъ. (Начо Евтимовъ отъ Егъра убилъ едното момче). Като видѣлъ това, дѣдо Никола се метналъ на коня си и извикалъ: „Бѣгайте!“ па припусналъ къмъ тепавицитѣ.

— „Който иска пари да тича подиря имъ!“ извикалъ Дюзтабана на колибаритѣ, и тѣ се спуснали да гонятъ четата, която се била вече пръснала.

Заптиетата се хвърлили върху раненитѣ да ги сѣкатъ, но единътъ отъ тѣхъ сколасалъ да гръмне съ пищовъ и ранилъ едно заптие.

Послѣ уловили Илия Цѣевъ въ папуря на Иванча Андрейчевъ, а Никола Бояджийски и Хр. Ив. Топаловъ се скрили изъ множеството и щомъ хората взели да се прибиратъ въ града, габровецътъ Вельо Бока ги завелъ у дома си, дѣто ги крилъ 3 мѣсеца, а послѣ прѣдрешени ги изпратилъ въ Лѣсковецъ.

Дѣдо Никола заловилъ пжтя покрай тепавицитѣ, а подиря му се погнали колибари.

— „Що искате отъ човѣка?“ извикалъ отъ тепавицата си Ив. Тотьовъ тепавичаря, и колибаритѣ се върнали. Само Начо Евтимовъ (отъ Егъра) продължавалъ да го гони. Дѣдо Никола уловилъ пжтя къмъ колиби Пройновци. При единъ долъ Начо Евтимовъ настигналъ дѣда Никола и се прицѣлилъ да гръмне. Дѣдо Никола, като видѣлъ това, извикалъ да го чуятъ жетваритѣ и жетваркитѣ, които женѣли наблизо:

— „Гледайте и запомнѣте, хора християни, че този човѣкъ нѣма българска кръвь!“

Тогава Начо Евтимовъ си снелъ пушката и оставилъ Никола свободно да бѣга.

Дѣдо Никола бѣгалъ къмъ Трѣвна, но замръкналъ при колиби *Драганчета*, дѣто се отбилъ да посви малко въ кѫщата на Цаня Пумпала.

— „Като изгече звѣзда зорница, да ме събудишъ“, казалъ дѣдо Никола на стопана и заспалъ.

Стопанътъ не можалъ да стане рано, та събудилъ късно дѣда Никола. Дѣдо Никола тръгналъ съ Цаня за Трѣвна, но, когато достигнали до колибитѣ *Дончовци* (1 часъ до Трѣвна), вече се съмнало, и той се отбилъ въ колибитѣ, дѣто се настанилъ въ кѫщага на нѣкого си Донча. Слѣдъ малко дѣдо Никола пратилъ Донча до чорбаджиитѣ въ Трѣвна, на които да каже, че дѣдо Никола билъ у тѣхъ, и да му купи царвули, тютюнъ и едно шише ракия.

Дончо се явилъ при Кънча Генковъ въ Трѣвна и му разправилъ порѫченото.

— „Че кой е този дѣдо Никола? Азъ не го познавамъ. Българинъ ли е?“ запиталъ Кънчо.

— Българинъ.

— „Е, тогазъ покрий го!“

Кънчо билъ отъ трѣвненскитѣ чорбаджии. Той познавалъ дѣда Никола, но така казалъ на колибарина отъ прѣдпазливость: „Кой знае“, мислилъ си той, „какво може да стане — колибаринътъ е простъ човѣкъ“.

Слѣдъ това Кънчо пратилъ Георгя Радковъ да отиде при дѣда Никола, та да види и направи, каквото трѣбва за покриването му. Георги Радковъ се познавалъ съ дѣда Никола, затова взелъ на драго сърдце порѫчанитѣ отъ дѣда Никола нѣща и съ Донча отишелъ у Дончовата кѫща. Задъ кѫщата имало градина, а въ градината чемширь. Тукъ билъ легналъ дѣдо Никола по желетка и съ гарабина при себе си. Георги го събудилъ. Дѣдо Никола скочилъ съненъ и сграбилъ гарабината, но Георги сколасалъ да улови рѫцѣтѣ му и извикалъ:

— „Не бой се! Азъ дойдохъ да те спася отъ сиръть!“

Познали се.

Георги извадилъ ракията, та сѣднали да си сръбнатъ и поспоприказватъ. Дѣдо Никола разправилъ за случката въ Габрово.

— „За сега можешъ да бѫдешъ спокоенъ тука, а послѣ видимъ, каква ще я вършимъ“, казалъ Георги и потеглилъ Трѣвна.

Дѣдо Никола пакъ легналъ и заспалъ.

Когато Георги излѣзълъ отъ кжщата, видѣлъ да идатъ откждѣ Трѣвна 8 заптиета съ Исинъ Чаушъ на чело, затова се затулилъ задъ едно дърво, отдѣто наблюдавалъ, какво ще стане.

Заптиетата отивали право къмъ Дончовата кжща. Когато наближили, раздѣлили се по четирма и заградили кжщата, та като дошли до плета, напълнили пушкитѣ и гръмнали. Слѣдъ това прѣскочили плета, отсѣкли на дѣда Никола главата и я сложили въ една конска торба.

Георги Радковъ, слѣдъ като видѣлъ това, ударилъ надолу изъ дерето, та слѣзълъ при рѣката и си отишълъ у тѣхъ.

Слѣдъ заминаването на Георгя Радковъ за колибитѣ Дончовци, Кънчо Генковъ срещналъ трѣвненския пръвъ чорбаджия — Бѣлча Цаневъ, комуто обадилъ за криенето на дѣда Никола въ Дончовци.

— „Тя стана та!“ почти извикалъ Бѣлчо.

— Че азъ се разпоредихъ да се покрие, отговорилъ Кънчо.

— „Опасна е работа, хемъ много опасна! Ако го хванатъ живъ, той ще изкаже всички, които дадоха съгласието си, че ще възстанатъ съ него. Тогава и ние и много още свѣтъ ще пострада“.

— Тогава?

— „Азъ ще я оправя“.

И Бѣлчо ставалъ, та право на конака при Исинъ-чаушъ, комуто разправилъ, дѣ се намиралъ дѣдо Никола. „Идѣте и главата му донесѣте“, свършилъ чорбаджията.

Исинъ-чаушъ, както видѣхме, извършилъ поржчката и занесълъ главата въ Трѣвна. Мюлюринътъ не билъ въ Трѣвна, а въ колиби Поповци, затова заптиетата занесли главата въ Поповци. Мюдюринътъ сгълчалъ заптиетата, защо не уловили дѣда Никола живъ, а сж го убили, и заповѣдалъ да се върне и остави главата тамъ, отдѣто е взета. До вечерьта главата била занесена при трупа, а Исинъ чаушъ за наказание стоялъ затворенъ цѣли двѣ години.

И тъй, дѣда Никола убили на сънь на 2. августъ 1876 год. Той билъ заровенъ тамъ, дѣто го убили. Всѣка година въ този день на това мѣсто се прави молебствие и става сборъ.

Заловенитѣ Ради Колесовъ и Илия Пѣевъ закарали въ Търново, гдѣто углавния сѫдъ — джинаетъ межлиши — почналъ да ги изслѣдва. На рапорта, който търновския мютесарифинъ изпратилъ по тая случка, се получила заповѣдь: уловениятъ отъ четата на дѣда Никола Илия Пѣевъ да се сѫди не като бунтовникъ, а като убиецъ на заптиeто, което паднало край Габрово при схватката съ четата; а Радя Колесовъ да освободятъ.

Цѣльта на това била — да не се разчува, че българитѣ сѫ възстанали да искатъ приложение на хатихумаюна, което приложение силитѣ гарантираха въ Парижкия миръ. Така Портата смѣтала да избѣгне възможного намѣсване на силитѣ по приложение на хатихумаюна.

Поради тая заповѣдь слѣдствието се приключило, уловениятъ Илия Пѣевъ се осѫдилъ на смъртъ като убиецъ, а Ради Колесовъ не се пусналъ тугакси, а слѣдъ двѣ години, догдѣто търновския мютесарифинъ Аширъ-бей изтръгналъ 12000 гроша за освобождението му.

Портата, за да умаловажи това възстание, нарекла го „чапкънска работа", а като се бояла, да не би то да има дълбоки корени у народа, пратила Видинския валия Моамеръ-паша ужъ да изслѣдва разпрата между владиката и паството му, а въ сѫщность да издири съучастницитѣ на дѣда Никола; смѣнила търновския мютесарифинъ Галибъ-паша съ Аширъ-бея, ужъ като замѣсенъ въ злоупотрѣбление по беглика, а въ сѫщность за гдѣто не можалъ да узнае, че се готви възстание, та да го спре; пратила и военния миралай Нусредъ-бея съ специална мисия—да гони разбойницитѣ по Балкана, а въ сѫщность да дири съучастницитѣ на дѣда Никола. Его що направили тия специални пратеници, които дошли въ Търново, споредъ както разказва съврѣменикътъ на това събитие П. Кисимовъ: „Тѣ съставиха единъ видъ слѣдствена комисия, за да издири чрѣзъ *негласно разпитване* (курсивътъ е нашъ) не толкова за подбудителнитѣ причини, колкото за самитѣ подбудители на това политическо движение. Тия високи магистрати, като събраха мнѣнието на търновскитѣ *аги* — турцитѣ, поискаха да узнаятъ и това на българскитѣ *чорбаджии*. Тия послѣднитѣ, призвани за тая цѣль, делегираха изпомежду си единого, именно

Лука Х. Парашкевовъ, който да се прѣдстави отъ страна на всички. Поменатиятъ бѣше образованъ човѣкъ на врѣмето си и отъ търговското съсловие, не тъй боезливъ и раболѣпенъ както обикновенитѣ конашки чорбаджии.

„Тайната, която търсите да намѣрите, каза той на комисията, слѣдъ като изслуша зададенитѣ му питания, — се намѣрва въ гроба на дѣда Никола; не я търсѣте на друго мѣсто, освѣнъ ако я знаятъ тѣзи, които пратиха заптиитѣ, та го убиха, вмѣсто да го уловятъ живъ.

„Дѣдо Никола бѣше френкъ-терзия на цѣлия градъ, не само на владикова писарь, Костаки, но и на мютесарифина, Галибъ-паша, и на всички хора въ конака му“. (Глед. „Бъл. сбирка“ год. VII кн. V. стр. 292—293).

А понеже цѣльта на това движение — да протестира противъ неприлагането на хатихумаюна — не съдържала въ себе си наказуемо държавно прѣстжпление, затова не станали арестувания, обиски и не употрѣбили насилствени мѣрки, а освободили и учителя Кънча Кесариевъ — съставителя на протеста, носенъ отъ дѣда Никола — когото (учителя) арестували за едно денонощие, безъ да го изслѣдватъ и да му направятъ обискъ.

Нусредъ-бей се явилъ въ Габрово и почналъ изслѣдване, но се указало, че габровци въ нищо не били виновати. Дѣдо Иосифъ Соколски, егуменътъ на габровския мънастирь, билъ закаранъ въ Търново на изслѣдване. Властьта искала да го изпрати въ окови, но чорбаджиитѣ се застжпили и не допуснали това. Главното обвинение на Йосифа Соколски било: защо е пусналъ четата въ мънастиря и защо я нахранилъ. Въ сжда дѣдо Йосифъ между другото казалъ:

„Тоегитѣ имъ бѣха пробити, а срѣщу пробити тоеги не се стои. Вие да бѣхте на мое мѣсто, не хлѣбъ, а и хоро щѣхте да играете.“

Той билъ оправданъ.

Сега ще се повърнемъ да видимъ, що станало съ убититѣ двѣ момчета отъ четата на Дѣда Никола край Габрово. —Турцитѣ ги съблѣкли и оставили по риза. Така стояли тѣ цѣла нощь. На другия день Ильо Ив. Голосмановъ купи платно за саванъ, повикалъ свещеника Димитра Бочаровъ ги опѣе, па ги заровилъ на мѣстото, дѣто паднали.

На това мѣсто габровци дигнаха на 1. августъ 1884 г. паметникъ,*) при който всѣка година на тая дата излиза цѣлия градъ, за да присѫтствува на панахидата, която се прави за падналитѣ тука отъ четата.

Като трофей отъ разбиване на четата властьта взела единъ конь, натоваренъ съ едни голѣми мишинени дисаги. Въ тѣзи дисаги се намирали двѣ знамена и нѣколко чифта почти театрални дрехи**).

Заптиитѣ въ Габрово — помаци отъ ловченски села — съчинили долната пѣсень, която е останала да се пѣе и до днесъ:

Повдигналъ ми се е, нано, капитанъ Никола,
Капитанъ Никола, нано, капитанско чедо;
У Търново града, нано, войска да събира,
Войска да събира, нано, млади търновчени,
Млади търновчени, нано, сербезъ лѣсковчени.
Думбазъ еленчени, нано, фудулъ трѣвненчени,
Зенгинъ габровчени, нано, шейрегъ дрѣновчени.

VII. Възстание прѣзъ 1862 година.

Извѣстно е, че сръбскиятъ князъ Михаилъ Обрѣновичъ III, за да изгони турския гарнизонъ отъ Бѣлградъ, рѣшилъ да си послужи съ българитѣ. За тая цѣль той повикалъ въ Бѣлградъ, Раковски, Иля войвода и други водители на българскитѣ имигранти и имъ съобщилъ, че Сърбия се готви за война съ Турция; затова тѣ, като желаятъ освобождението на отечеството си, трѣбвало да подготвятъ българския народъ за

*) На лицето на паметника е написано:
«Народному поборнику—
Капитану дѣду Николу!
За права народни и зарадъ свобода
Херой бѣше ти — знамето издигна
И борù се мѫжки тука за народа
До край на живота—до като загина.
1 августъ 1884 г.»
На лѣвата страна на паметника сѫ издълбани имената на участвувалитѣ четата 13 души, а на дѣсната страна личи: „1856 г. августъ 1-ий.“

**) Разправятъ, че тѣзи нѣща се пазѣли сега въ Цариградъ.

— Моятъ пжть е този: отдѣто съмъ дошелъ, тамъ ще отида, отговорилъ дѣдо Никола.

Заптиетата се заложили задъ первааа на моста и по командата на бюлюкбашията дали единъ залпъ, но никой не падналъ отъ четата.

— „Дръпнѣте се, хора християни!“ извикалъ дѣдо Никола, па гръмналъ съ шишинето си и ударилъ едно заптие въ челото. Заптието умрѣло моментално.

Пакъ изгърмѣли заптиетата. Почнали да гърмятъ и колибари върху четата, и отъ четата паднали ранени Никола Щутиловъ и М. Мустаковъ. (Начо Евтимовъ отъ Егъра убилъ едного момче). Като видѣлъ това, дѣдо Никола се метналъ на коня си и извикалъ: „Бѣгайте!“ па припусналъ къмъ тепавицитѣ.

— „Който иска пари да тича подиря имъ!“ извикалъ Дюзтабана на колибаритѣ, и тѣ се спуснали да гонятъ четата, която се била вече пръснала.

Заптиетата се хвърлили върху раненитѣ да ги сѣкатъ, но единътъ отъ тѣхъ сколасалъ да гръмне съ пищовъ и ранилъ едно заптие.

Послѣ уловили Илия Цѣевъ въ папуря на Иванча Андрейчевъ, а Никола Бояджийски и Хр. Ив. Топаловъ се скрили изъ множеството и щомъ хората взели да се прибиратъ въ града, габровецътъ Вельо Бока ги завелъ у дома си, дѣто ги крилъ 3 мѣсеца, а послѣ прѣдрешени ги изпратилъ въ Лѣсковецъ.

Дѣдо Никола заловилъ пжтя покрай тепавицитѣ, а подиря му се погнали колибари.

— „Що искате отъ човѣка?“ извикалъ отъ тепавицата си Ив. Тотьовъ тепавичаря, и колибаритѣ се върнали. Само Начо Евтимовъ (отъ Егъра) продължавалъ да го гони. Дѣдо Никола уловилъ пжтя къмъ колиби Пройновци. При единъ долъ Начо Евтимовъ настигналъ дѣда Никола и се прицѣлилъ да гръмне. Дѣдо Никола, като видѣлъ това, извикалъ да го чуятъ жетваритѣ и жетваркитѣ, които женѣли наблизо:

— „Гледайте и запомнѣте, хора християни, че този човѣкъ нѣма българска кръвь!“

Тогава Начо Евтимовъ си снелъ пушката и оставилъ дѣда Никола свободно да бѣга.

Дѣдо Никола бѣгалъ къмъ Трѣвна, но замръкналъ при колиби *Драганчета*, дѣго се отбилъ да поспи малко въ кжщата на Царя Пумпала.

— „Като изгече звѣзда зорница, да ме събудишъ“, казалъ дѣдо Никола на стопана и заспалъ.

Стопанътъ не можалъ да стане рано, та събудилъ късно дѣда Никола. Дѣдо Никола тръгналъ съ Царя за Трѣвна, но, когато достигнали до колибитѣ *Дончовци* (1 часъ до Трѣвна), вече се съмнало, и той се отбилъ въ колибитѣ, дѣго се настанилъ въ кжщата на нѣкого си Донча. Слѣдъ малко дѣдо Никола пратилъ Донча до чорбаджиитѣ въ Трѣвна, на които да каже, че дѣдо Никола билъ у тѣхъ, и да му купи царвули, тютюнъ и едно шише ракия.

Дончо се явилъ при Кънча Генковъ въ Трѣвна и му разправилъ поржченото.

— „Че кой е този дѣдо Никола? Азъ не го познавамъ. Българинъ ли е?“ запиталъ Кънчо.

— Българинъ.

— „Е, тогазъ покрий го!“

Кънчо билъ отъ трѣвненскитѣ чорбаджии. Той познавалъ дѣда Никола, но така казалъ на колибарина отъ прѣдпазливость: „Кой знае“, мислилъ си той, „какво може да стане — колибаринътъ е простъ човѣкъ“.

Слѣдъ това Кънчо пратилъ Георгя Радковъ да отиде при дѣда Никола, та да види и направи, каквото трѣбва за покриването му. Георги Радковъ се познавалъ съ дѣда Никола, затова взелъ на драго сърдце поржчанитѣ отъ дѣда Никола нѣща и съ Донча отишелъ у Дончовата кжща. Задъ кжщата имало градина, а въ градината чемширь. Тукъ билъ легналъ дѣдо Никола по желетка и съ гарабина при себе си. Георги го събудилъ. Дѣдо Никола скочилъ съненъ и сграбилъ гарабината, но Георги сколасалъ да улови ржцѣтѣ му и извикалъ:

— „Не бой се! Азъ дойдохъ да те спася отъ сиръть!“

Познали се.

Георги извадилъ ракията, та сѣднали да си сръбнатъ и поспоприказватъ. Дѣдо Никола разправилъ за случката въ Габрово.

— „За сега можешъ да бждешъ спокоенъ тука, а послѣ ще видимъ, каква ще я вършимъ“, казалъ Георги и потеглилъ за Трѣвна.

Дѣдо Никола пакъ легналъ и заспалъ.

Когато Георги излѣзълъ отъ кѫщата, видѣлъ да идатъ откѫдѣ Трѣвна 8 заптиета съ Исинъ Чаушъ на чело, затова се затулилъ задъ едно дърво, отдѣто наблюдавалъ, какво ще стане.

Заптиетата отивали право къмъ Дончовата кѫща. Когато наближили, раздѣлили се по четирма и заградили кѫщата, та като дошли до плета, напълнили пушкитѣ и гърмнали. Слѣдъ това прѣскочили плета, отсѣкли на дѣда Никола главата и я сложили въ една конска торба.

Георги Радковъ, слѣдъ като видѣлъ това, ударилъ надолу изъ дерето, та слѣзълъ при рѣката и си отишълъ у тѣхъ.

Слѣдъ заминаването на Георгя Радковъ за колибитѣ Дончовци, Кънчо Генковъ срещналъ трѣвненския първъ чорбаджия — Бѣлча Цаневъ, комуто обадилъ за криенето на дѣда Никола въ Дончовци.

— „Тя стана тя!“ почти извикалъ Бѣлчо.

— Че азъ се разпоредихъ да се покрие, отговорилъ Кънчо.

— „Опасна е работа, хемъ много опасна! Ако го хванатъ живъ, той ще изкаже всички, които дадоха съгласието си, че ще въстанатъ съ него. Тогава и ние и много още свѣтъ ще пострада“.

— Тогава?

— „Азъ ще я оправя“.

И Бѣлчо ставалъ, та право на конака при Исинъ-чаушъ, комуто разправилъ, дѣ се намиралъ дѣдо Никола. „Идѣте и главата му донесѣте“, свършилъ чорбаджията.

Исинъ-чаушъ, както видѣхме, извършилъ порѫчката и занесълъ главата въ Трѣвна. Мюлюринътъ не билъ въ Трѣвна, а въ колиби Поповци, затова заптиетата занесли главата въ Поповци. Мюлюринътъ сгълчалъ заптиетата, защо не уловили дѣда Никола живъ, а сѫ го убили, и заповѣдалъ да се върне и остави главата тамъ, отдѣто е взета. До вечерьта главата била занесена при трупа, а Исинъ чаушъ за наказание стоялъ затворенъ цѣли двѣ години.

И тъй, дѣда Никола убили на сънь на 2. августъ 1876 год. Той билъ заровенъ тамъ, дѣто го убили. Всѣка година въ този день на това мѣсто се прави молебствие и става сборъ.

Заловенитѣ Ради Колесовъ и Илия Пѣевъ закарали въ Търново, гдѣто углавния сѫдъ — джинаетъ межлиши — почналъ да ги изслѣдва. На рапорта, който търновския мютесарифинъ изпратилъ по тая случка, се получила заповѣдь: уловениятъ отъ четата на дѣда Никола Илия Пѣевъ да се сѫди не като бунтовникъ, а като убиецъ на заптието, което паднало край Габрово при схватката съ четата; а Радя Колесовъ да освободятъ.

Цѣльта на това била — да не се разчува, че българитѣ сѫ възстанали да искатъ приложение на хатихумаюна, което приложение силитѣ гарантираха въ Парижкия миръ. Така Портата смѣтала да избѣгне възможното намѣсване на силитѣ по приложение на хатихумаюна.

Поради тая заповѣдь слѣдствието се приключило, уловениятъ Илия Пѣевъ се осѫдилъ на смрѫть като убиецъ, а Ради Колесовъ не се пусналъ тугакси, а слѣдъ двѣ години, догдѣто търновския мютесарафинъ Аширъ-бей изтръгналъ 12000 гроша за освобождението му.

Портата, за да умаловажи това възстание, нарекла го „чапкънска работа", а като се бояла, да не би то да има дълбоки корени у народа, пратила Видинския валия Моамеръ-паша ужъ да изслѣдва разпрата между владиката и паството му, а въ сѫщность да издири съучастницитѣ на дѣда Никола; смѣнила търновския мютесарафинъ Галибъ-паша съ Аширъ-бея, ужъ като замѣсенъ въ злоупотрѣбление по беглика, а въ сѫщность за гдѣто не можалъ да узнае, че се готви възстание, та да го спре; пратила и военния миралай Нусредъ-бея съ специална мисия—да гони разбойницитѣ по Балкана, а въ сѫщность да дири съучастницитѣ на дѣда Никола. Его що направили тия специални пратеници, които дошли въ Търново, споредъ както разказва съврѣменикътъ на това събитие П. Кисимовъ: „Тѣ съставиха единъ видъ слѣдствена комисия, за да издири чрѣзъ *негласно разпитване* (курсивътъ е нашъ) не толкова за подбудителнитѣ причини, колкото за самитѣ подбудители на това политическо движение. Тия високи магистрати, като събраха мнѣнието на търновскитѣ *аги* — турцитѣ, поискаха да узнаятъ и това на българскитѣ *чорбаджии*. Тия послѣднитѣ, призвани за тая цѣль, делегираха измежду си едного, именно

Лука Х. Парашкевовъ, който да се прѣдстави отъ страна на всички. Поменатиятъ бѣше образованъ човѣкъ на врѣмето си и отъ търговското съсловие, не тъй боезливъ и раболѣпенъ както обикновенитѣ конашки чорбаджии.

„Тайната, която търсите да намѣрите, каза той на комисията, слѣдъ като изслуша зададенитѣ му питания, — се намѣрва въ гроба на дѣда Никола; не я търсѣте на друго мѣсто, освѣнъ ако я знаятъ тѣзи, които пратиха заптиитѣ, та го убиха, вмѣсто да го уловятъ живъ.

„Дѣдо Никола бѣше френкъ-терзия на цѣлия градъ, не само на владикова писарь, Костаки, но и на мютесарифина, Галибъ-паша, и на всички хора въ конака му“. (Глед. „Бълг. сбирка“ год. VII кн. V. стр. 292—293).

А понеже цѣльта на това движение — да протестира противъ неприлаганего на хатихумаюна — не съдържала въ себе си наказуемо държавно прѣстжпление, затова не станали арестувания, обиски и не употрѣбили насилствени мѣрки, а освободили и учителя Кънча Кесариевъ — съставителя на протеста, носенъ отъ дѣда Никола — когото (учителя) арестували за едно денонощие, безъ да го изслѣдватъ и да му направятъ обискъ.

Нусредъ-бей се явилъ въ Габрово и почналъ изслѣдване, но се указало, че габровци въ нищо не били виновати. Дѣдо Иосифъ Соколски, егуменътъ на габровския мънастирь, билъ закаранъ въ Търново на изслѣдване. Властьта искала да го изпрати въ окови, но чорбаджиитѣ се застжпили и не допуснали това. Главното обвинение на Йосифа Соколски било: защо е пусналъ четата въ мънастиря и защо я нахранилъ. Въ сжда дѣдо Йосифъ между другото казалъ:

„Тоегитѣ имъ бѣха пробити, а срѣщу пробити тоеги не се стои. Вие да бѣхте на мое мѣсто, не хлѣбъ, а и хоро щѣхте да играете.“

Той билъ оправданъ.

Сега ще се повърнемъ да видимъ, що станало съ убититѣ двѣ момчета отъ четата на Дѣда Никола край Габрово. — Турцитѣ ги съблѣкли и оставили по риза. Така стояли тѣ цѣла нощь. На другия день Ильо Ив. Голосмановъ купилъ платно за саванъ, повикалъ свещеника Димитра Бочаровъ да ги опѣе, па ги зарови на мѣстото, дѣто паднали.

На това мѣсто габровци дигнаха на 1. августъ 1884 г. паметникъ,*) при който всѣка година на тая дата излиза цѣлия градъ, за да присжтствува на панахидата, която се прави за падналитѣ тука отъ четата.

Като трофей отъ разбиване на четата властьта взела единъ конь, натоваренъ съ едни голѣми мишинени дисаги. Въ тѣзи дисаги се намирали двѣ знамена и нѣколко чифта почти театрални дрехи**).

Заптиитѣ въ Габрово — помаци отъ ловченски села — съчинили долнята пѣсень, която е останала да се пѣе и до днесъ:

Повдигналъ ми се е, нано, капитанъ Никола,
Капитанъ Никола, нано, капитанско чедо;
У Търново града, нано, войска да събира,
Войска да събира, нано, млади търновчени,
Млади търновчени, нано, сербезъ лѣсковчени.
Думбазъ елеячени, нано, фудулъ трѣвненчени,
Зенгинъ габровчени, нано, шейретъ дрѣновчени.

VII. Възстание прѣзъ 1862 година.

Извѣстно е, че сръбскиятъ князъ Михаилъ Обрѣновичъ III, за да изгони турския гарнизонъ отъ Бѣлградъ, рѣшилъ да си послужи съ българитѣ. За тая цѣль той повикалъ въ Бѣлградъ, Раковски, Иля войвода и други водители на българскитѣ имигранти и имъ съобщилъ, че Сърбия се готви за война съ Турция; затова тѣ, като желаятъ освобождението на отечеството си, трѣбвало да подготвятъ българския народъ за

---

*) На лицето на паметника е написано:
«Народному поборнику—
Капитану дѣду Николу!
За права народни и зарадъ свобода
Херой бѣше ти — знамето издигна
И бори се мжжки тука за народа
До край на живота—до като загина.
1 августъ 1884 г.»

На лѣвата страна на паметника сж издълбани имената на участвувалитѣ въ четата 13 души, а на дѣсната страна личи: „1856 г. августъ 1-ий."

**) Разправять, че тѣзи нѣща се пазѣли сега въ Цариградъ.

въстание въ момента, когато Сърбия обяви войната. За да може да се постигне гонимата цѣль, той имь прѣпоржчалъ да образуватъ единъ легионъ отъ български волентири въ Сърбия, за който той обѣщалъ оржжие и сръбски инструктори. Съ тоя легионъ тѣ щѣли да влѣзятъ въ България, за да поведатъ народа на общо въстание. Раковски повѣрвалъ на князовитѣ думи и пръсналъ изъ България възвание, въ което, като разправялъ, че турската държава се разкапва, канѣлъ българитѣ да се възползуватъ отъ момента и се готвятъ за дружно въстание. Възванието стигнало и въ Търново, и въ Габрово; но търновчани и габровчани помнѣли добрѣ неуспѣха на дѣдовото-Николово въстание, та не се рѣшавали да се заловятъ за ново въстание. Пратеницитѣ на Раковски: хаджи Ставри Койновъ изъ Сливенъ и Николчо Паскалевъ изъ Ямболъ, живущи въ Браила като търговци, убѣждавали народа, че това въстание ще успѣе, зашото се поддържало отъ Сърбия, която се готвѣла за война съ Турция. Най-послѣ търновчани и габровчани се съгласили и пратили хаджи Христаки хаджи-Николовъ отъ Търново и Ивана Грудовъ отъ Габрово въ Бѣлградъ да провѣрятъ това, което пратеницитѣ на Раковски казвали. Хаджи Христаки и Иванъ Грудовъ се явили въ Бѣлградъ, видѣли готвещитѣ се български чети и получили увѣрения отъ сръбското правителство, че, щомъ се дигне въстание въ България, българскитѣ доброволци изъ Бѣлградъ наедно съ сръбска войска щѣли да нахлуятъ въ България и щѣли да я освободятъ. Пратеницитѣ се върнали въ Търново и Габрово и разказали, що видѣли и чули. Сега вече се породила надежда за успѣхъ, затова търновчани и габровчани почнали да се готвятъ.

Начело на габровското въстание се турилъ Никола Стефановъ, изъ колибитѣ Сжботковци (габров. околия), който билъ дошелъ въ Габрово за учитель въ тогавашното главно училище още на 1860 година.

Никола Стефановъ още отъ дѣтинство се отличавалъ съ своето прилежание къмъ учението. Още на десетгодишна възрасть той знаелъ да чете свободно на часослова и светчето. Родителитѣ му, като видѣли неговия успѣхъ, пратили го въ Дрѣновския мънастирь „Св. Арахангелъ“, дѣто той канералъ въ черкова и продължилъ учението си при калугеритѣ. Три

години стоялъ той въ мънастиря. Слѣдъ нѣколко години прѣминалъ скришомъ отъ родителитѣ си Дунава и отишелъ въ Гюргево, а отъ тамъ въ Браила, дѣто нѣколко родолюбиви българи го натъкмили въ единъ пансионъ, въ който се прѣподавали езицитѣ: гръцки, френски, италянски и нѣмски. Прѣзъ 1841 година билъ ученикъ на Раковски, който отворилъ въ Браила училище, дѣто прѣподавалъ старо-елински и френски. Никола Стефановъ взелъ участие въ четата, която се канѣла да прѣмине съ единъ каикъ въ България, но на това попрѣчило влашкото правителство, като допустнало на едно отдѣление солдати да гърмятъ срѣщу четата. Той ималъ пръстъ и въ заговора на Раковски за убиването влашкия полковникъ Енгелъ, за гдѣто по заповѣдь на послѣдния солдатитѣ стрѣляли върху четата.

Прѣзъ 1842 год. Стефановъ отворилъ частно училище, а прѣзъ 1860 година станалъ учитель въ Габрово, дѣто прѣподавалъ: френски, италянски и гръцки езици, българска история и гимнастика. Съ българската история той възбуждалъ националното чувство у ученицитѣ, а гимнастиката му се състояла отъ сѫщински военни упражнения. По-възрастнитѣ ученици имали пушки и ходѣли на стрѣлба по „градище“ — 2 километра на сѣвероизтокъ отъ Габрово — или на ловъ съ учителя си. И при прѣподаването на езицитѣ той възбуждалъ националното чувство у ученицитѣ си, като ги каралъ да учатъ наизустъ съставени отъ него патриотически диалози.*)

Никола Стефановъ убѣждавалъ габровчани да възстанатъ още прѣди да пристигне възванието на *Раковски*, но габровчани, като помнѣли несполуката прѣзъ 1856 год., го накарали да се остави отъ тази работа. Обаче слѣдъ връщането на пратеницитѣ отъ Сърбия, приготовленията за възстанието тръгна-

*) Единъ день, когато Никола Стефановъ прѣговарялъ съ ученицитѣ си въ класъ патриотическитѣ диалози на гръцки, влѣзълъ търновскиятъ мютесарифинъ, придруженъ отъ габровскитѣ първенци. По знакъ на учителя ученицитѣ мушнали записскитѣ съ диалозитѣ подъ другитѣ си книги. Щомъ пашата седналъ на поднесения му столъ, Н Стефановъ извадилъ при дъската единъ ученикъ, комуто почналъ да диктува по френски едно дълго изречение, въ което Турция се възхвалявала до небеса. Пашата, който разбиралъ доста по френски, прѣкѫсналъ по едно врѣме писането и, като станалъ на крака, обърналъ се къмъ първенцитѣ съ думитѣ:

— Чорбаджиларъ, царьтъ такива достойни учители иска. А на учителя казалъ: «Браво, браво»! и го потупалъ по гърба.

ли успѣшно. Тутакси се съставилъ комитетъ отъ слѣднитѣ лица: Никола Стефановъ (прѣдседатель), Довчо Ст. Бойновски (войвода), Георги Цанковъ Рачковъ (касиеръ), Косьо Христовъ (писаръ), Тодоръ попъ-Койчевъ (векилхарчъ) Иванъ Хр. Манафъ, Ив. К. Кръстниковъ и Димо Минчовъ (доставчици на барутъ и оржжие), Иванъ Геневъ Добревъ, Коста Евтимовъ, Иванъ Рачовъ, Кольо Плачковъ, Станчо Колчовъ, Георги Пецовъ, Пенчо Мацковъ, Девчо Пецовъ, попъ Димитъръ Живодереца, Пеца Цоневъ, Начо Евтимовъ*) (отъ Етъра) Довко Тодоровъ (Новата-Махала), Хр. Досевъ (сжщо), Цанко Каваллжийски (Гарвановъ камъкъ), Хр. Баула (Етъръ) и др.

Опрѣдѣлили мѣстностьта *Бедекъ*, на сѣвероизтокъ отъ Бузлуджа, надъ с. Енина, за сборно мѣсто на възстанницитѣ отъ Търново и Габрово; назначили хора, които да се грижатъ за доставка на барутъ, сѣстни припаси и приготовляване фишеци. Така Златьо Стояновъ (братъ на Довча Бойновски) е прѣнасялъ барутъ отъ Севлиево и го е стоварялъ въ кжщата на попъ Димитра. Отъ тамъ барутътъ се подѣлятъ между участвуващитѣ по 5—10 оки, а останалиятъ се е прѣнасялъ нощѣ отъ Георгя Пецовъ и Денча Пецовъ въ Новата-Махала. Тѣ минавали прѣзъ Етъра, отдѣто се присъединявали къмъ тѣхъ Начо Евтимовъ и Хр. Баула. Барутътъ тѣ прѣдавали въ Новата-Махала на Довка Тодоровъ и Христа Досевъ.

Въ кжщата на Довча Стояновъ се лѣели теллии куршуми и се правѣли фишеци. Оржжие и храна трупали въ Новата-Махла, а отъ тамъ ги прѣнасяли въ скришни мѣста по *Бедекъ*. Купили едно стадо овни и пратили единъ овчарь да ги пасе на Бедекъ. Тѣзи овни били прѣдназначени за храна на възстанницитѣ.

Пенчо Мацковъ донесълъ отъ Търново отрова, която се канѣли да пуснатъ въ фурната на Станча Арнаудовъ, кога се пече аскерския хлѣбъ, та да се измори аскеря: него врѣме Габрово било каймакамлъкъ и имало 200 души войници съ единъ бинбашия.

На 30. май билъ пратенъ Тодоръ Фгичето въ Търново да се научи, какъ отива работата и дали безъ друго ще се про-

*) Този е сжщия, за когото се говори въ възстанието прѣзъ 1856 г. Той още отъ тогава се разкаялъ и търсилъ случай да омие петното си.

възгласи възстанието скоро. Като се върналъ, той съобщилъ, че всичко въ Търново било готово и че щѣло да се възстане къмъ края на мѣсецъ юний. Единъ карловецъ, на име Стоилъ, идвалъ въ Габрово за споразумѣние съ революционния комитетъ и обѣщалъ, че ще дойде съ 200 души конница на Габровския мънастирь. Имало обѣщание и отъ Плѣвенъ, че щѣли да пратятъ 200 души конници. Почти цѣло Габрово знаело и се приготвяло за това възстание. Ето и планътъ, по който мислѣли да дѣйствуватъ. Въ опрѣдѣления день щѣли да излѣзятъ отъ Габрово 200 добрѣ въоржжени момци и щѣли да запалятъ по една кжща въ краищата на града, та, като отиде войската да гаси, останалитѣ въ града габровци да избиятъ войската. Слѣдъ това събранитѣ около Бедекъ възстанници щѣли да заминатъ за Търново, което, като прѣвземѣли, щѣли да заминатъ за Свищовъ.

На 4. юний Девчо и Георги Пецови, попъ Димитъръ Живодерецътъ и Тодоръ попъ-Койчевъ отишли въ Егъра, дѣто се присъединили къмъ тѣхъ Начо Евтимовъ, Христо Баулътъ и още 3-ма души, а отъ тамъ — въ Новата-Махала. Отъ тамъ тръгнали съ тѣхъ Донко Тодоровъ, Хр. Досевъ и още 7—8 души, па всички отишли на Бедекъ да прѣгледатъ овнитѣ и мѣстото.

Всичко било готово и оставали още десетина дена до избухването на готвещето се възстание, ала прѣдателска ржка побъркала на работата.

Иванъ Рачовъ си купилъ отъ единъ чифличенецъ жито и, когато чифличенецътъ занесълъ житото въ мазата Иванова, послѣдниятъ му показалъ една делва съ барутъ и му се похвалилъ, че скоро щѣло да стане нѣщо въ Габрово. Сжщиятъ чифличенецъ отишелъ въ с. Горни Турчета за храна и съобщилъ на нѣкои приятели, че въ Габрово се готвѣло нѣщо. Отъ уста въ уста, дошло до ушитѣ на властьта, която уловила най-напрѣдъ чифличенеца и го завела въ Габрово да покаже човѣка, отъ когото се научилъ за това. Чифличенецътъ показалъ Ивана Рачовъ, когото хванали и почнали да изслѣдватъ, но той нищо не казалъ. Почнали да го изтезаватъ, но той пакъ нищо не казалъ. Щѣло да се размине съ това, да не се билъ явилъ единъ истински прѣдатель — налбантинътъ Хр. Милковъ. Единъ день той отишелъ по работа въ Новата-Маахла, дѣто въ кжщата на Донка Тодоровъ се били събрали нѣколко души отъ комитета. Понеже имало нужда отъ пари, събирали се

волни помощи, затова повикали Милкова и му поискали 2—3 жълтици.

— „Защо ви сж тѣзи пари?“ запиталъ Христо Милковъ.

— Има да ни дойдатъ хора на гости, казалъ попъ Димитъръ.

— „Нѣмамъ у себе си“.

— Ако нѣмашъ пари, прати 100 оки брашно.

Христо Милковъ билъ устабашия на налбантитѣ. Усъмнилъ се той въ тази работа, та отъ тамъ право при дѣда Илия Видинлиевъ въ Габрово.

— „Дѣдо Илия“, казалъ той, „попъ Димитъръ ми иска пари или брашно — трѣбва да има хайдути да храни!“

— Нѣмашъ ли си кжща, а си дошелъ тука? запиталъ дѣдо Илия, като искалъ да му каже да не разправя за такива работи.

— „Имамъ“, отговорилъ Христо. „Но на кого да кажа?“

— На конака.

Христо Милковъ съобщилъ въ конака. Тамъ го запитали, кои били освѣнъ попа, и той посочилъ Георгя Пецовъ и Цанка Кавалжийски. Тутакси уловили Георгя Пецовъ и го запрѣли, а Цанко Кавалжийски избѣгалъ отъ ржцѣтѣ на заптието, което го карало за Габрово, отишелъ при сестра си въ колиби Миневци, дѣто се крилъ, а послѣ избѣгалъ въ Цариградъ. Вмѣсто попъ Димитра Живодерецътъ уловили попъ Димитра Бочаровъ, който едвамъ можалъ да се разправи, че не знае за тая работа, и тѣ го пуснали.

Отъ уловенитѣ властьта нищо не могла да разбере, та пратили прѣдрешенъ въ Новата-Махала помакътъ Залеоло Ахмедъ да шпионува. Послѣдниятъ извършилъ сполучливо мисията, и на другия день докарали въ Габрово Донка Тодоровъ, Нача Евтимовъ, Христа Баула и Хр. Досевъ.

Затърсили и Никола Стефановъ.

Даскалъ Никола (така е извѣсенъ въ Габрово Никола Стефановъ) си билъ купилъ нарочно за възстанието единъ конь, който кръстилъ „кьорчо“, защото съ едното око не довиждалъ. Като се научилъ, че го търсятъ, той се скрилъ у Колча Болното, а коня си прѣдалъ на Кънча Коевъ Кацаровъ да го крие у Илия Николовъ.

Като се научили за тия арести, останалитѣ членове на комитета тутакси се събрали на заседание въ мазата на Тишка Продановъ (баща на извѣстния Чардофонъ) и рѣшили да се възстане още сжщата вечерь. Това било къмъ срѣдата на мѣсецъ юний.

Кънчо Кацаровъ и даскалъ Никола натоварили „Кьорча" съ двѣ пушки (едната чифъ, а другата текъ), една кама, барутъ, капзи и една сабя--всичко притежание на даскала, и Кацаровъ повелъ коня напрѣдъ, а даскалътъ останалъ да тръгне по-подиръ. Когато Кънчо Кацаровъ излизалъ на източния баиръ на Габрово при мѣстностьта „Шондевото", даскалъ Никола го настигналъ, поелъ коня, снелъ тека пушка и подалъ я на Кацарова, като му казалъ:

—„Слѣзъ ей тука долу и, като чуешъ, че идатъ хора, тегли крака на пушката. Ако чуешъ да извикатъ „Крезъ," срещни ги и ги доведи при мене, ако ли не—гърми!"

Кънчо Кацаровъ се заложилъ на мѣстото, дѣто му показалъ даскалътъ, и чакалъ. По едно врѣме се чули хорски гласове. Кацаровъ изтеглилъ крака на пушката, та се чуло: „тракъ", „тракъ", но тутакси се отговорило „Крезъ", и той не гръмналъ. Новодошлитѣ били: Дончо Бойновски, Коста Евтимовъ, Станчо Колевъ и Никола Плачковъ. Кацаровъ ги завелъ при даскала, който ги запиталъ за други, а тѣ му отговорили, че Пенчо Мацката щѣлъ да излѣзе на *Бичкинята* съ 200 души. Това било прѣзъ нощьта. Тръгнали за Новата Махала прѣзъ *Шумата* и *Бичкинята*, гдѣто като стигнали, даскълътъ почналъ да вика: „Крезъ", „Крезъ", но никой се не обадилъ. Слѣдъ това отишли въ Новата-Махала и слѣзли въ кжщата на Пенча Николовъ. Послѣдниятъ, добъръ приятель на Кацарова, отъ по-напрѣдъ заржчалъ, кога щѣли да излѣзятъ като възстанници да се отбиятъ въ кжщата му, та да ги почерпѣлъ по една ракия съ чашката на Дѣда Никола, който прѣзъ 1856 год. се бѣше явилъ съ чета въ Новата-Махала.

Тука се научили, че Залеоло—прѣдрешениятъ помакъ—изпитвалъ и запиралъ новомахленцитѣ въ мазата на Христа Досевъ. Кацаровъ и Станчо Колчевъ се разсърдили и тръгнали да търсятъ помака да го заколятъ, но Бойновски ги възпрѣлъ. Съмнало се. Нашитѣ шестима пжтника излѣзли на *Киселцата*,

възстание въ момента, когато Сърбия обяви войната. За да може да се постигне гонимата цѣль, той имь прѣпоръчалъ да образуватъ единъ легионъ отъ български волентири въ Сърбия, за който той обѣщалъ оръжие и сръбски инструктори. Съ тоя легионъ тѣ щѣли да влѣзатъ въ България, за да поведатъ народа на общо възстание. Раковски повѣрвалъ на князовитѣ думи и пръсналъ изъ България възвание, въ което, като разправялъ, че турската държава се разкапва, канѣлъ българитѣ да се възползуватъ отъ момента и се готвятъ за дружно възстание. Възванието стигнало и въ Търново, и въ Габрово; но търновчани и габровчани помнѣли добрѣ неуспѣха на дѣдовото-Николово възстание, та не се рѣшавали да се заловятъ за ново възстание. Пратеницитѣ на Раковски: хаджи Ставри Койновъ изъ Сливенъ и Николчо Паскалевъ изъ Ямболъ, живущи въ Браила като търговци, убѣждавали народа, че това възстание ще успѣе, защото се поддържало отъ Сърбия, която се готвѣла за война съ Турция. Най-послѣ търновчани и габровчани се съгласили и пратили хаджи Христаки хаджи-Николовъ отъ Търново и Ивана Грудовъ отъ Габрово въ Бѣлградъ да провѣрятъ това, което пратеницитѣ на Раковски казвали. Хаджи Христаки и Иванъ Грудовъ се явили въ Бѣлградъ, видѣли готвещитѣ се български чети и получили увѣрения отъ сръбското правителство, че, щомъ се дигне възстание въ България, българскитѣ доброволци изъ Бѣлградъ наедно съ сръбска войска щѣли да нахлуятъ въ България и щѣли да я освободятъ. Пратеницитѣ се върнали въ Търново и Габрово и разказали, що видѣли и чули. Сега вече се породила надежда за успѣхъ, затова търновчани и габровчани почнали да се готвятъ.

Начело на габровското възстание се турилъ Никола Стефановъ, изъ колибитѣ Сѫботковци (габров. околия), който билъ дошелъ въ Габрово за учитель въ тогавашното главно училище още на 1860 година.

Никола Стефановъ още отъ дѣтинство се отличавалъ съ своето прилежание къмъ учението. Още на десетгодишна възрасть той знаелъ да чете свободно на часослова и светчето. Родителитѣ му, като видѣли неговия успѣхъ, пратили го въ Дрѣновския мънастирь „Св. Архангелъ“, дѣто той канералъ въ черкова и продължилъ учението си при калугеритѣ. Три

години стоялъ той въ мънастиря. Слѣдъ нѣколко години прѣминалъ скришомъ отъ родителитѣ си Дунава и отишелъ въ Гюргево, а отъ тамъ въ Браила, дѣто нѣколко родолюбиви българи го натъкмили въ единъ пансионъ, въ който се прѣподавали езицитѣ: гръцки, френски, италянски и нѣмски. Прѣзъ 1841 година билъ ученикъ на Раковски, който отворилъ въ Браила училище, дѣто прѣподавалъ старо-елински и френски. Никола Стефановъ взелъ участие въ четата, която се канѣла да прѣмине съ единъ каикъ въ България, но на това попрѣчило влашкото правителство, като допустнало на едно отдѣление солдати да гърмятъ срѣщу четата. Той ималъ прѣстъ и въ заговора на Раковски за убиването влашкия полковникъ Енгелъ, за гдѣто по заповѣдь на послѣдния солдатитѣ стрѣляли върху четата.

Прѣзъ 1842 год. Стефановъ отворилъ частно училище, а прѣзъ 1860 година станалъ учитель въ Габрово, дѣто прѣподавалъ: френски, италянски и гръцки езици, българска история и гимнастика. Съ българската история той възбуждалъ националното чувство у ученицитѣ, а гимнастиката му се състояла отъ сжщински военни упражнения. По-възрастнитѣ ученици имали пушки и ходѣли на стрѣлба по „градище" — 2 километра на сѣвероизтокъ отъ Габрово — или на ловъ съ учителя си. И при прѣподаването на езицитѣ той възбуждалъ националното чувство у ученицитѣ си, като ги каралъ да учатъ наизустъ съставени отъ него патриотически диалози.*)

Никола Стефановъ убѣждавалъ габровчани да възстанатъ още прѣди да пристигне възванието на *Раковски*, но габровчани, като помнѣли несполуката прѣзъ 1856 год., го накарали да се остави отъ тази работа. Обаче слѣдъ връщането на пратеницитѣ отъ Сърбия, приготовленията за възстанието тръгна-

---

*) Единъ день, когато Никола Стефановъ прѣговарялъ съ ученицитѣ си въ класъ патриотическитѣ диалози на гръцки, влѣзълъ търновскиятъ мютесарифинъ, придруженъ отъ габровскитѣ първенци. По знакъ на учителя ученицитѣ мушнали записскитѣ съ диалозитѣ подъ другитѣ си книги. Щомъ пашата седналъ на поднесения му столъ, Н Стефановъ извадилъ при дъската единъ ученикъ, комуто почналъ да диктува по френски едно дълго изречение, въ което Турция се възхвалявала до небеса. Пашата, който разбиралъ доста по френски, прѣкжсналъ по едно врѣме писането и, като станалъ на крака, обърналъ се къмъ първенцитѣ съ думитѣ:

— Чорбаджиларъ, царьтъ такива достойни учители иска. А на учителя казалъ: «Браво, браво»! и го потупалъ по гърба.

ли успѣшно. Тутакси се съставилъ комитетъ отъ слѣднитѣ лица: Никола Стефановъ (прѣдседатель), Довчо Ст. Бойновски (войвода), Георги Цанковъ Рачковъ (касиеръ), Косьо Христовъ (писаръ), Тодоръ попъ-Койчевъ (векилхарчъ) Иванъ Хр. Манафъ, Ив. К. Кръстниковъ и Димо Минчовъ (доставчици на барутъ и оржжие), Иванъ Геневъ Добревъ, Коста Евтимовъ, Иванъ Рачовъ, Кольо Плачковъ, Станчо Колчовъ, Георги Пецовъ, Пенчо Мацковъ, Девчо Пецовъ, попъ Димитъръ Живодереца, Пеца Цоневъ, Начо Евтимовъ*) (отъ Етъра) Донко Тодоровъ (Новата-Махала), Хр. Досевъ (сжщо), Цанко Каваджийски (Гарвановъ камъкъ), Хр. Баула (Етъръ) и др.

Опрѣдѣлили мѣстностьта *Бедекъ*, на сѣвероизтокъ отъ Бузлуджа, надъ с. Енина, за сборно мѣсто на възстанницитѣ отъ Търново и Габрово; назначили хора, които да се грижатъ за доставка на барутъ, сѣстни припаси и приготовляване фишеци. Така Златьо Стояновъ (братъ на Довча Бойновски) е прѣнасялъ барутъ отъ Севлиево и го е стоварялъ въ кжщата на попъ Димитра. Отъ тамъ барутътъ се подѣлятъ между участвуващитѣ по 5—10 оки, а оставалиятъ се е прѣнасялъ нощѣ отъ Георгя Пецовъ и Девча Пецовъ въ Новата-Махала. Тѣ минавали прѣзъ Етъра, отдѣто се присъединявали къмъ тѣхъ Начо Евтимовъ и Хр. Баула. Барутътъ тѣ прѣдавали въ Новата-Махала на Донка Тодоровъ и Христа Досевъ.

Въ кжщата на Довча Стояновъ се лѣели теллии куршуми и се правѣли фишеци. Оржжие и храна трупали въ Новата-Махла, а отъ тамъ ги прѣнасяли въ скришни мѣста по *Бедекъ*. Купили едно стадо овни и пратили единъ овчарь да ги пасе на Бедекъ. Тѣзи овни били прѣдназначени за храна на възстанницитѣ.

Пенчо Мацковъ донесълъ отъ Търново отрова, която се канѣли да пуснатъ въ фурната на Станча Арнаудовъ, кога се пече аскерския хлѣбъ, та да се измори аскеря: него врѣме Габрово било каймакамлъкъ и имало 200 души войници съ единъ бинбашия.

На 30. май билъ пратенъ Тодоръ Фичето въ Търново да се научи, какъ отива работата и дали безъ друго ще се про-

*) Този е сжщия, за когото се говори въ възстанието прѣзъ 1856 г. Той още отъ тогава се разкаялъ и търсилъ случай да омие петното си.

възгласи възстанието скоро. Като се върналъ, той съобщилъ, че всичко въ Търново било готово и че щѣло да се възстане къмъ края на мѣсецъ юний. Единъ карловецъ, на име Стоилъ, идвалъ въ Габрово за споразумѣние съ революционния комитетъ и обѣщалъ, че ще дойде съ 200 души конница на Габровския мънастирь. Имало обѣщание и отъ Плѣвенъ, че щѣли да пратятъ 200 души конници. Почти цѣло Габрово знаело и се приготвяло за това възстание. Ето и планътъ, по който мислѣли да дѣйствуватъ. Въ опрѣдѣления день щѣли да излѣзятъ отъ Габрово 200 добрѣ въоржжени момци и щѣли да запалятъ по една кжща въ краищата на града, та, като отиде войската да гаси, останалитѣ въ града габровци да избиятъ войската. Слѣдъ това събранитѣ около Бедекъ възстанници щѣли да заминатъ за Търново, което, като прѣвземѣли, щѣли да заминатъ за Свищовъ.

На 4. юний Денчо и Георги Пецови, попъ Димитъръ Живодерецътъ и Тодоръ попъ-Койчевъ отишли въ Етъра, дѣто се присъединили къмъ тѣхъ Начо Евтимовъ, Христо Баулътъ и още 3-ма души, а отъ тамъ — въ Новата-Махала. Отъ тамъ тръгнали съ тѣхъ Донко Тодоровъ, Хр. Досевъ и още 7—8 души, па всички отишли на Бедекъ да прѣгледатъ овнитѣ и мѣстото.

Всичко било готово и оставали още десетина дена до избухването на готвещето се възстание, ала прѣдателска ржка побъркала на работата.

Иванъ Рачовъ си купилъ отъ единъ чифличенецъ жито и, когато чифличенецътъ занесълъ житото въ мазата Иванова, послѣдниятъ му показалъ една делва съ барутъ и му се похвалилъ, че скоро щѣло да стане нѣщо въ Габрово. Сжщиятъ чифличенецъ отишелъ въ с. Горни Турчета за храна и съобщилъ на нѣкои приятели, че въ Габрово се готвѣло нѣщо. Отъ уста въ уста, дошло до ушитѣ на властьта, която уловила най-напрѣдъ чифличенеца и го завела въ Габрово да покаже човѣка, отъ когото се научилъ за това. Чифличенецътъ показалъ Ивана Рачовъ, когото хванали и почнали да изслѣдватъ, но той нищо не казалъ. Почнали да го изтезаватъ, но той пакъ нищо не казалъ. Щѣло да се размине съ това, да не се билъ явилъ единъ истински прѣдатель — налбантинътъ Хр. Милковъ. Единъ день той отишелъ по работа въ Новата-Маахла, дѣто въ кжщата на Донка Тодоровъ се били събрали нѣколко души отъ комитета. Понеже имало нужда отъ пари, събирали се

възстание въ момента, когато Сърбия обяви войната. За да може да се постигне гонимата цѣль, той имь прѣпоржчалъ да образуватъ единъ легионъ отъ български волентири въ Сърбия, за който той обѣщалъ оржжие и сръбски инструктори. Съ тоя легионъ тѣ щѣли да влѣзатъ въ България, за да поведатъ народа на общо възстание. Раковски повѣрвалъ на княвовитѣ думи и пръсналъ изъ България възвание, въ което, като разправялъ, че турската държава се разкапва, канѣлъ българитѣ да се възползуватъ отъ момента и се готвятъ за дружно възстание. Възванието стигнало и въ Търново, и въ Габрово; но търновчани и габровчани помнѣли добрѣ неуспѣха на дѣдовото-Николово възстание, та не се рѣшавали да се заловятъ за ново възстание. Пратеницитѣ на Раковски: хаджи Ставри Койновъ изъ Сливенъ и Николчо Паскалевъ изъ Ямболъ, живущи въ Браила като търговци, убѣждавали народа, че това възстание ще успѣе, защото се поддържало отъ Сърбия, която се готвѣла за война съ Турция. Най-послѣ търновчани и габровчани се съгласили и пратили хаджи Христакя хаджи-Николовъ отъ Търново и Ивана Грудовъ отъ Габрово въ Бѣлградъ да провѣрятъ това, което пратеницитѣ на Раковски казвали. Хаджи Христаки и Иванъ Грудовъ се явили въ Бѣлградъ, видѣли готвещитѣ се български чети и получили увѣрения отъ сръбското правителство, че, щомъ се дигне възстание въ България, българскитѣ доброволци изъ Бѣлградъ наедно съ сръбска войска щѣли да нахлуятъ въ България и щѣли да я освободятъ. Пратеницитѣ се върнали въ Търново и Габрово и разказали, що видѣли и чули. Сега вече се породила надежда за успѣхъ, затова търновчани и габровчани почнали да се готвятъ.

Начело на габровското възстание се турилъ Никола Стефановъ, изъ колибитѣ Сжботковци (габров. околия), който билъ дошелъ въ Габрово за учитель въ тогавашното главно училище още на 1860 година.

Никола Стефановъ още отъ дѣтинство се отличавалъ съ своето прилежание къмъ учението. Още на десетгодишна възрасть той знаелъ да чете свободно на часослова и светчето. Родителитѣ му, като видѣли неговия успѣхъ, пратили го въ Дрѣновския мънастирь „Св. Арахангелъ“, дѣто той канералъ въ черкова и продължилъ учението си при калугеритѣ. Тр

години стоялъ той въ мънастиря. Слѣдъ нѣколко години прѣминалъ скришомъ отъ родителитѣ си Дунава и отишелъ въ Гюргево, а отъ тамъ въ Браила, дѣто нѣколко родолюбиви българи го натъкмили въ единъ пансионъ, въ който се прѣподавали езицитѣ: гръцки, френски, италянски и нѣмски. Прѣзъ 1841 година билъ ученикъ на Раковски, който отворилъ въ Браила училище, дѣто прѣподавалъ старо-елински и френски. Никола Стефановъ взелъ участие въ четата, която се канѣла да прѣмине съ единъ каикъ въ България, но на това попрѣчило влашкото правителство, като допуснало на едно отдѣление солдати да гърмятъ срѣщу четата. Той ималъ прѫстъ и въ заговора на Раковски за убиването влашкия полковникъ Енгелъ, за гдѣто по заповѣдь на послѣдния солдатитѣ стрѣляли върху четата.

Прѣзъ 1842 год. Стефановъ отворилъ частно училище, а прѣзъ 1860 година станалъ учитель въ Габрово, дѣто прѣподавалъ: френски, италянски и гръцки езици, българска история и гимнастика. Съ българската история той възбуждалъ националното чувство у ученицитѣ, а гимнастиката му се състояла отъ сѫщински военни упражнения. По-възрастнитѣ ученици имали пушки и ходѣли на стрѣлба по „градище“ — 2 километра на сѣвероизтокъ отъ Габрово — или на ловъ съ учителя си. И при прѣподаването на езицитѣ той възбуждалъ националното чувство у ученицитѣ си, като ги каралъ да учатъ наизустъ съставени отъ него патриотически диалози.*)

Никола Стефановъ убѣждавалъ габровчани да възстанатъ още прѣди да пристигне възванието на *Раковски*, но габровчани, като помнѣли несполуката прѣзъ 1856 год., го накарали да се остави отъ тази работа. Обаче слѣдъ връщането на пратеницитѣ отъ Сърбия, приготовленията за възстанието тръгна-

*) Единъ день, когато Никола Стефановъ прѣговарялъ съ ученицитѣ си въ класъ патриотическитѣ диалози на гръцки, влѣзълъ търновскиятъ мютесарифинъ, придруженъ отъ габровскитѣ първенци. По знакъ на учителя ученицитѣ мушнали записскитѣ съ диалозитѣ подъ другитѣ си книги. Щомъ пашата седналъ на поднесения му столъ, Н Стефановъ извадилъ при дъската единъ ученикъ, комуто почналъ да диктува по френски едно дълго изречение, въ което Турция се възхвалявала до небеса. Пашата, който разбиралъ доста по френски, прѣкѫсналъ по едно врѣме писането и, като станалъ на крака, обърналъ се къмъ първенцитѣ съ думитѣ:

— Чорбаджиларъ, царьтъ такива достойни учители иска. А на учителя казалъ: «Браво, браво»! и го потупалъ по гърба.

ли успѣшно. Тутакси се съставилъ комитетъ отъ слѣднитѣ лица: Никола Стефановъ (прѣдседатель), Дончо Ст. Бойновски (войвода), Георги Цанковъ Рачковъ (касиеръ), Косьо Христовъ (писарь), Тодоръ попъ-Койчевъ (векилхарчъ) Иванъ Хр. Манафъ, Ив. К. Кръстниковъ и Димо Минчовъ (доставчици на барутъ и оржжие), Иванъ Геневъ Добревъ, Коста Евтимовъ, Иванъ Рачовъ, Кольо Плачковъ, Станчо Колчовъ, Георги Пецовъ, Пенчо Мацковъ, Денчо Пецовъ, попъ Димитъръ Живодереца, Пеца Цоневъ, Начо Евтимовъ*) (отъ Етъра) Донко Тодоровъ (Новата-Махала), Хр. Досевъ (сжщо), Цанко Каваллжийски (Гарвановъ камъкъ), Хр. Баула (Етъръ) и др.

Опрѣдѣлили мѣстностьта *Бедекъ*, на сѣвероизтокъ отъ Бузлуджа, надъ с. Енина, за сборно мѣсто на възстанницитѣ отъ Търново и Габрово; назначили хора, които да се грижатъ за доставка на барутъ, сѣстни припаси и приготовляване фишеци. Така Златьо Стояновъ (братъ на Донча Бойновски) е прѣнасялъ барутъ отъ Севлиево и го е стоварялъ въ кжщата на попъ Димитра. Отъ тамъ барутътъ се подѣлятъ между участвуващитѣ по 5—10 оки, а останалиятъ се е прѣнасялъ нощѣ отъ Георгя Пецовъ и Денча Пецовъ въ Новата-Махала. Тѣ минавали прѣзъ Етъра, отдѣто се присъединявали къмъ тѣхъ Начо Евтимовъ и Хр. Баула. Барутътъ тѣ прѣдавали въ Новата-Махала на Донка Тодоровъ и Христа Досевъ.

Въ кжщата на Донча Стояновъ се лѣели теллии куршуми и се правѣли фишеци. Оржжие и храна трупали въ Новата-Махла, а отъ тамъ ги прѣнасяли въ скришни мѣста по *Бедекъ*. Купили едно стадо овни и пратили единъ овчарь да ги пасе на Бедекъ. Тѣзи овни били прѣдназначени за храна на възстанницитѣ.

Пенчо Мацковъ донесълъ отъ Търново отрова, която се канѣли да пуснатъ въ фурната на Станча Арнаудовъ, кога се пече аскерския хлѣбъ, та да се измори аскеря: него врѣме Габрово било каймакамлъкъ и имало 200 души войници съ единъ бинбашия.

На 30. май билъ пратенъ Тодоръ Фтичето въ Търново да се научи, какъ отива работата и дали безъ друго ще се про-

*) Този е сжщия, за когото се говори въ възстанието прѣзъ 1856 г. Той още отъ тогава се разкаялъ и търсилъ случай да омие петното си.

възгласи възстанието скоро. Като се върналъ, той съобщилъ, че всичко въ Търново било готово и че щѣло да се възстане къмъ края на мѣсецъ юний. Единъ карловецъ, на име Стоилъ, идвалъ въ Габрово за споразумѣние съ революционния комитетъ и обѣщалъ, че ще дойде съ 200 души конница на Габровския мънастирь. Имало обѣщание и отъ Плѣвенъ, че щѣли да пратятъ 200 души конници. Почти цѣло Габрово знаело и се приготвяло за това възстание. Ето и планътъ, по който мислѣли да дѣйствуватъ. Въ опрѣдѣления день щѣли да излѣзятъ отъ Габрово 200 добрѣ въоржжени момци и щѣли да запалятъ по една кжща въ краищата на града, та, като отиде войската да гаси, останалитѣ въ града габровци да избиятъ войската. Слѣдъ това събранитѣ около Бедекъ възстанници щѣли да заминатъ за Търново, което, като прѣвземѣли, щѣли да заминатъ за Свищовъ.

На 4. юний Денчо и Георги Пецови, попъ Димитъръ Живодерецътъ и Тодоръ попъ-Койчевъ отишли въ Егъра, дѣто се присъединили къмъ тѣхъ Начо Евтимовъ, Христо Баулътъ и още 3-ма души, а отъ тамъ — въ Новата-Махала. Отъ тамъ тръгнали съ тѣхъ Донко Тодоровъ, Хр. Досевъ и още 7—8 души, па всички отишли на Бедекъ да прѣгледатъ овнитѣ и мѣстото.

Всичко било готово и оставали още десетина дена до избухването на готвещето се възстание, ала прѣдателска ржка побъркала на работата.

Иванъ Рачовъ си купилъ отъ единъ чифличенецъ жито и, когато чифличенецътъ занесълъ житото въ мазата Иванова, послѣднията му показалъ една делва съ барутъ и му се похвалилъ, че скоро щѣло да стане нѣщо въ Габрово. Сжщиятъ чифличенецъ отишелъ въ с. Горни Турчета за храна и съобщилъ на нѣкои приятели, че въ Габрово се готвѣло нѣщо. Отъ уста въ уста, дошло до ушитѣ на властьта, която уловила най-напрѣдъ чифличенеца и го завела въ Габрово да покаже човѣка, отъ когото се научилъ за това. Чифличенецътъ показалъ Ивана Рачовъ, когото хванали и почнали да изслѣдватъ, но той нищо не казалъ. Почнали да го изтезаватъ, но той пакъ нищо не казалъ. Щѣло да се размине съ това, да не се билъ явилъ единъ истински прѣдатель — налбантинътъ Хр. Милковъ. Единъ день той отишелъ по работа въ Новата-Маахла, дѣто въ кжщата на Донка Тодоровъ се били събрали нѣколко души отъ комитета. Понеже имало нужда отъ пари, събирали се

волни помощи, затова повикали Милкова и му поискали 2—3 жълтици.

— „Защо ви сж тѣзи пари?“ запиталъ Христо Милковъ.

— Има да ни дойдатъ хора на гости, казалъ попъ Димитъръ.

— „Нѣмамъ у себе си“.

— Ако нѣмашъ пари, прати 100 оки брашно.

Христо Милковъ билъ устабашия на налбантитѣ. Усъмнилъ се той въ тази работа, та отъ тамъ право при дѣда Илия Видинлиевъ въ Габрово.

— „Дѣдо Илия“, казалъ той, „попъ Димитъръ ми иска пари или брашно — трѣбва да има хайдути да храни!“

— Нѣмашъ ли си кжща, а си дошелъ тука? запиталъ дѣдо Илия, като искалъ да му каже да не разправя за такива работи.

— „Имамъ“, отговорилъ Христо. „Но на кого да кажа?“

— На конака.

Христо Милковъ съобщилъ въ конака. Тамъ го запитали, кои били освѣнъ попа, и той посочилъ Георгя Пецовъ и Цанка Кавалжийски. Тутакси уловили Георгя Пецовъ и го запрѣли, а Цанко Кавалжийски избѣгалъ отъ ржцѣтѣ на заптието, което го карало за Габрово, отишелъ при сестра си въ колиби Миневци, дѣто се крилъ, а послѣ избѣгалъ въ Цариградъ. Вмѣсто попъ Димитра Живодерецътъ уловили попъ Димитра Бочаровъ, който едвамъ можалъ да се разправи, че не знае за тая работа, и тѣ го пуснали.

Отъ уловенитѣ властьта нищо не могла да разбере, та пратили прѣдрешенъ въ Новата-Махала помакътъ Залеоло Ахмедъ да шпионува. Послѣдниятъ извършилъ сполучливо мисията, и на другия день докарали въ Габрово Донка Тодоровъ, Нача Евтимовъ, Христа Баула и Хр. Досевъ.

Затърсили и Никола Стефановъ.

Даскалъ Никола (така е извѣсенъ въ Габрово Никола Стефановъ) си билъ купилъ нарочно за въстанието единъ конь, който кръстилъ „кьорчо“, защото съ едното око не довиждалъ. Като се научилъ, че го търсятъ, той се скрилъ у Колча Болното, а коня си прѣдалъ на Кънча Коевъ Кацаровъ да го крие у Илия Николовъ.

Като се научили за тия арести, останалитѣ членове на комитета тутакси се събрали на заседание въ мазата на Тишка Продановъ (баща на извѣстния Чардофовъ) и рѣшили да се въстане още сжщата вечерь. Това било къмъ срѣдата на мѣсецъ юний.

Кънчо Кацаровъ и даскалъ Никола натоварили „Кьорча" съ двѣ пушки (едната чифъ, а другата текъ), една кама, барутъ, капзи и една сабя--всичко притежание на даскала, и Кацаровъ повелъ коня напрѣдъ, а даскалътъ останалъ да тръгне по-подиръ. Когато Кънчо Кацаровъ излизалъ на източния баиръ на Габрово при мѣстностьта „Шондевото", даскалъ Никола го настигналъ, поелъ коня, свелъ тека пушка и подалъ я на Кацарова, като му казалъ:

—„Слѣзъ ей тука долу и, като чуешъ, че идатъ хора, тегли крака на пушката. Ако чуешъ да извикатъ „Крезъ," срещни ги и ги доведи при мене, ако ли не—гърми!"

Кънчо Кацаровъ се заложилъ на мѣстото, дѣто му показалъ даскалътъ, и чакалъ. По едно врѣме се чули хорски гласове. Кацаровъ изтеглилъ крака на пушката, та се чуло: „тракъ", „тракъ", но тутакси се отговорило „Крезъ", и той не гръмналъ. Новодошлитѣ били: Дончо Бойновски, Коста Евтимовъ, Станчо Колевъ и Никола Плачковъ. Кацаровъ ги завелъ при даскала, който ги запиталъ за други, а тѣ му отговорили, че Пенчо Мацката щѣлъ да излѣзе на *Бичкинята* съ 200 души. Това било прѣзъ нощьта. Тръгнали за Новата Махала прѣзъ *Шумата* и *Бичкинята*, гдѣто като стигнали, даскълътъ почналъ да вика: „Крезъ", „Крезъ", но никой се не обадилъ. Слѣдъ това отишли въ Новата-Махала и слѣзли въ кжщата на Пенча Николовъ. Послѣдниятъ, добъръ приятель на Кацарова, отъ по-напрѣдъ заржчалъ, кога щѣли да излѣзятъ като въстанници да се отбиятъ въ кжщата му, та да ги почерпѣлъ по една ракия съ чашката на Дѣда Никола, който прѣзъ 1856 год. се бѣше явилъ съ чета въ Новата-Махала.

Тука се научили, че Залеоло—прѣдрешениятъ помакъ—изпитвалъ и запиралъ новомахленцитѣ въ мазата на Христа Досевъ. Кацаровъ и Станчо Колчевъ се разсърдили и тръгнали да търсятъ помака да го заколятъ, но Бойновски ги възпрѣлъ. Съмнало се. Нашитѣ шестима пжтника излѣзли на *Киселцата*,

колиби съ 3—4 кѫщи, отъ дѣто видѣли, какъ сърнитѣ тичали и играели на Бедекъ.

Никола Стефановъ пратилъ Кацарова въ Новата-Махала да види, имали потеря и какво е станало. Кънчо тръгналъ и на пѫтя си срещналъ попъ Ивана Чомаковъ.

— „Отъ дѣ идешъ?“ го запиталъ попътъ.

— Отъ Казанлъкъ.

— „Този пѫть не е казанлъшки. Тука нейдѣ има наши братя, и въ името Божие те моля да ме заведешъ при тѣхъ. Богъ нека е свидѣтель, че дума нѣма да излѣзе изъ моитѣ уста!“

Кацаровъ склонилъ и го завелъ при другитѣ.

— „Има ли потеря?“ запитали послѣднитѣ попа.

— Нѣма.

— „Вижте тогава, дали сѫ дошли възстаници отъ Търново!“ казалъ даскалъ Никола.

Попътъ и Кацаровъ отишли да видятъ въ колибитѣ Киселци.

— Иванце, обрахте ли пашкулитѣ? викалъ и чукалъ на една порта попътъ.

Излѣзла жена.

— Водя ви човѣкъ да ги купи.

— „Не сме, дѣдо попе,“ отговорила жената.

– Идвали ли сѫ ябанджии хора тука, които да питатъ за нѣщо или да искатъ я хлѣбъ, я?

— „Нѣма такова нѣщо.“

Тогава попътъ и Кацаровъ се върнали при четата, слѣдъ което попъ Иванъ си тръгналъ за Махалата, като обѣщалъ да мине прѣзъ колибитѣ *Лома* и да даде знакъ съ кърпа, дали сѫ дошли отъ нѣкѫдѣ възстанници или не: ако били дошли — щѣлъ да дигне бѣла кърпа, а ако не — червена. Слѣдъ малко малобройната четица видѣла знака червена кърпа и разбрала, че никой не се явилъ.

По едно врѣме се зачулъ женски плачъ, който постепенно се приближавалъ. Всички станали на крака.

— „Трѣбва да е излѣзла потеря подиря ни, па сѫ пуснали нарочно тази жена да плаче, та да ни измамятъ и изловятъ живи,“ казалъ даскалъ Никола.

— Нека иди Кацаровъ да види! добавилъ Дончо Бойновски.

Кацаровъ изпрѣварилъ жената и, като разбралъ причината на плача, завелъ я при дружината.

— „Защо плачешъ буле?“ запиталъ я даскалъ Никола.

— Мжжъ ми е на Доброджа. Оставилъ е пари на единого отъ махлата да ми купува храна за дѣцата. Не знамъ, какво е станало, но никой не смѣе да отиде въ село (разбирай Габрово) да купи храна. Дѣцата ми ще умратъ отъ гладъ, а кой знае, какво ще стане и съ мжжа ми, казала жената и пакъ почнала да плаче.

— „Нѣма нищо, буле! То всичко ще се оправи,“ казалъ даскалъ Никола и далъ на жената 3 бешлика, като добавилъ:

— „На ти тѣзи пари, та купи съ тѣхъ хлѣбъ за дѣцата си. Не бой се!“

Жената си заминала.

Слѣдъ 1 — 2 часа се чуло чукане по едно дърво. Пратили пакъ Кацарова да види. Оказало се, че сжщата жена дошла съ друга една и носѣли хлѣбъ, сирене и череши за дружината. Заплатили на първата жена единъ, а на втората — два бешлика и женитѣ си отишли; а дружината, като била изгладнѣла, се наобѣдвала добрѣ и слѣдъ обѣдъ потеглила изъ дола къмъ колиби *Маренци*. На пжтя ги настигналъ попъ Димитъръ Живодерецътъ. Той носѣлъ единъ ямурлукъ, самочерка, и една долня нова риза — половината памучна и половината калчищена.

— „Охъ майко, какво направихме? . . . Бѣгай, даскале, че тебъ те търсятъ . . . Ние ще идемъ въ Габрово . . . Олеле, олеле-ле-ле-е-е-е . . . ,“ изревалъ попътъ и падналъ на земята, па взелъ да се тръшка и плаче.

Всички разбрали, че иматъ работа съ умопобърканъ човѣкъ, та го оставили.

Кацаровъ и даскалъ Никола продължили пжтя къмъ *Маренци*, а останалитѣ заминали за Габрово, защото видѣли, че не се явилъ ни единъ възстанникъ.

Кацаровъ и даскалътъ стигнали вечерьта по тъмно въ *Желтешъ*, дѣто слѣзли въ кжщата на Хр. Серафимовъ.

— Даскале, каква я завършихте? запиталъ хазяинътъ.

— „Тя стана, каквато стана, но мълчи да се не чува!" казалъ даскалътъ.

На другия день рано двамата пжтника отишли на *Сжботковци* въ бащината кжща на Никола Стефановъ.

Като видѣлъ сина си, дъртиятъ захваналъ:

— „Нощесъ ми разнокриха кжщата да те търсятъ, синко! Каква бѣлà си направилъ, та те толкова търсятъ ?!"

— Нищо, отговорилъ даскалътъ и заминалъ съ коня си къмъ *Пепеляна*, дѣто се скрилъ въ една плѣвня, а Кацарова пратилъ при Тодора попъ Койчевъ въ Габрово да вземе тескерета, каквито имало извадени и да ги донесе, за да избѣгатъ съ тѣхъ въ Влашко.

Кацаровъ дофтасалъ въ кръчмата на Ив. Фгичето въ Габрово и запиталъ за Тодора попъ-Койчевъ.

— „Тодора запрѣха. Пий вино и мълчи!" му казалъ Иванъ.

Кацаровъ си отишелъ у тѣхъ, и жена му, като го видѣла, почнала да му вика:

— „Кждѣ ходишъ, бе мжжо! Ще ни изколятъ, пъкъ тебе те нѣма!"

— Нѣма нищо. Ходихъ по вересии. Дѣ да зная, че ще стане такова нѣщо! оправдавалъ се Кацаровъ.

Слѣдъ малко дошла стрината на Кацарова — Иванца Бѣнината, и, като видѣла Кънча, отъ вратата завикала:

— Да бѣгашъ, че нѣма работа отъ тебе. Дѣдо Илия Видинлиевъ каза, че, ако те уловятъ, ще те обѣсятъ.

На другия день, рано-рано, Кацаровъ си стегналъ царвулитѣ, че за единъ день стигналъ въ Плѣвенъ, дѣто се крилъ и слѣдъ 3 мѣсеца се завърналъ въ Габрово.

Никола Стефановъ доста чакалъ Кацарова да се върне, ала Кацаровъ се не върналъ. Тогава той заминалъ за колиби *Копчалии*, дѣто ималъ вуйкà, комуто далъ наставление, какво да казва, кога го потърси властьта, па хайде въ колиби *Миневци*.

Въ Миневци, на едно отстранено мѣсто, имало запустѣла кжща съ плѣвня, дѣто, по съвѣтитѣ на свака си, отишелъ да се крие даскълътъ. Вързалъ той коня си въ плѣвнята и рѣшилъ да пази това скривалище, догдѣ рѣшелъ, какво трѣбва да прави по-послѣ.

На другия день една колибарка — Кольовица Димовата— чула да коткодяцатъ кокошки въ плѣвнята и, като си помискила, че кокошкитѣ сѫ снесли яйца, отишла да види, но оставала като грѫмната, кога видѣла непознатъ човѣкъ.

— „Ела при мене. азъ не съмъ лошъ човѣкъ. Само никому нищо да не казвашъ, защото мене ме търсятъ отъ конака“, ѝ казалъ даскалъ Никола.

— Ами кой си ти? запитала Кольовица.

— „Азъ съмъ даскалъ Никола“.

— Хѫ! Чувала съмъ. Въ Габрово учишъ, на ли?

— „Така. Остави това. Но можешъ ли ми купи една ока вино?“

— Мога.

Даскалъ Никола ѝ далъ единъ бешликъ и тя заминала. Жената си отишла въ кѫщи и зела да се чуди, какво да прави; най-послѣ отишла у майчини си и разправила на майка си за онова, що видѣла. Майката посъвѣтвала дъщеря си да пази тайна, защото тя познавала даскала.

Кольовица занесла вино, хлѣбъ и сирене на даскала и му върнала остатъка отъ паритѣ; но той не ги взелъ. Това било прѣзъ Петрови пости.

При плѣвнята, дѣто се криелъ даскалътъ, имало една ябалка. Единъ день, привечерь, двѣ момчета — Велчо и Геньо дошли да крадятъ ябалки. Велчо останалъ да гледа, а Геньо се покачилъ да бере. Слѣдъ като набралъ ябълки, той не се върналъ прѣзъ трѣвата, защото било мокро отъ дъжда, който прѣди малко валѣлъ, а миналъ прѣзъ трема на плѣвнята и видѣлъ, че въ плѣвнята имало човѣкъ.

— „Бѣгай, Велчо, да бѣгаме!“ извикалъ Геньо, и двамата почнали да бѣгатъ, колкото сила имали.

Тази случка убѣдила даскала, че скривалището му не е добро, та намислилъ да бѣга отъ тамъ и отишелъ да се крие по „Градище“. Тамъ той се срещналъ съ Златя Стояновъ, който сѫщо се криелъ тука. Отъ него той разбралъ, какъ стои работата. Понеже търсѣли навредъ даскала и въ Габрово и въ к. Сѫботковци, и въ к. Копчалии, — тѣ се съгласили да слѣзе Злати въ Габрово и да гледа да извади за даскала едно тескере, съ което да може той да отиде до въ Русе, а оттамъ самъ щѣлъ да си търси колая.

Злати слѣзълъ въ града, намѣрилъ Петра Дойновъ, който наприличвалъ на даскала, и го убѣдилъ да извади на свое име тескере, което занесълъ на даскала.

Единъ день даскалътъ се облѣкълъ съ колибарски дрехи, натоварилъ коня съ дърволакъ и подъ името Петъръ Доиновъ заминалъ за Свищовъ. Въ Свищовъ той се срещналъ съ нѣкого си Яни, който билъ агентинъ на австрийскитѣ параходи, и му се помолилъ да го прѣхвърли въ Ромѫния; но послѣдниятъ, като се страхувалъ да не падне подъ нѣкаква отговорность, не се съгласилъ. Тогава Стефановъ съ брадва на рамо сѣда въ единъ каикъ и отива да сѣче върболакъ на единъ островъ срѣщу влашкия брѣгъ, а оттамъ въ Зимничъ, дѣто пристоялъ 2 дни, а послѣ отишелъ въ Александрия. Тамъ той хвърлилъ абичката, рунтавитѣ царвули и дънеститѣ гащи, па се облѣкълъ съ европейски дрехи. Русчушкиятъ паша искалъ чрѣзъ александрийската полиция да върне Стефанова въ България, но Петраки Макавѣевъ и др. го взели подъ свое покровителство, дали гаранция и го изпратили въ Букорещъ, дѣто се срещналъ съ Георгя Пападоповъ, който го завелъ въ Питещи. Тамъ Стефановъ отворилъ пансионъ, който работилъ до 1877 год. Прѣзъ руско-турската война Стефановъ билъ прѣводчикъ на генерала Столипина, съ когото ходилъ чакъ до Санъ-Стефано. Слѣдъ освобождението ни Стефановъ билъ назначенъ за членъ на Никополския окрѫж. сѫдъ и билъ избиранъ за прѣдставитель въ народного събрание. По-послѣ билъ назначаванъ за секретарь на иностранната кореспонденция и за и. д. градоначалникъ въ София, а слѣдъ три мѣсеца билъ назначенъ за членъ въ Силистренския окрѫженъ сѫдъ, дѣто е стоялъ три години. Слѣдъ това той захваналъ да страда отъ извънредно силно треперане на рѫцѣтѣ и напустналъ длъжностьта, като останалъ да преживѣва въ Силистра съ една много скромна пенсия. Никола Стефановъ умрѣлъ въ Силистра на 8. септемврий 1901 год. отъ старость (на възрасть 88 години) и мизерия. Опѣлото му станало въ параклиса при гробищата, гдѣто нѣмало нито роднина или познайникъ да отдаде послѣдно цалуване на тоя народенъ труженикъ.

Сега да видимъ, какво станало въ Габрово.

Властьта разбрала, че попъ Димитъръ Бочаровъ е невиненъ, и че виновниятъ е попъ Димитъръ Живодерецътъ*). Погнали се и заптиетата и солдати да търсятъ тогози попа, когото уловили изъ рѣката, кждѣ Новата-Махала. Той, горкиятъ, се побъркалъ въ ума и, като не знаелъ, какво да прави, отишелъ да лови риба.

— „Ти, попе, си добъръ човѣкъ. Кажи си правото и азъ ще те пусна“, казалъ слѣдовательтъ на попа.

И попътъ казвалъ всичко, каквото му хрумнѣло на ума. Тогава се почнало масово затваряне, но отъ по-главнитѣ можали да уловятъ само Тодора попъ-Койчевъ и Георгя Пецовъ, а всички други се изпокрили или избѣгали въ Влашко и Цариградъ.

Много хора изпозатворили, но благодарение на това, че попътъ билъ умствено побърканъ, чорбаджиитѣ могли да защитятъ и подъ своя гаранция да освободятъ повечето, а останалитѣ изпратили въ Търново.

Търновскиятъ мютесарифинъ — Хасанъ Таксимъ-паша, билъ прѣдставилъ работата на възстанието като много сериозна, за това правителството изпратило като комисарь въ Търново Сабри паша. Послѣдниятъ разбралъ отъ изслѣдването, че работата е подбуждана отъ Сърбия и се постаралъ да свърши набърже мисията си, като се сърдѣлъ, за дѣто търновскиятъ мютесарифинъ прѣдставилъ много прѣувеличена и опасна работата.

На 15. октомврий 1862 г. осждили: Тодора попъ-Койчевъ, Нача Евтимовъ, Донка Тодоровъ, попъ Димитра, Богя Караоланчето и Ивана Рачовъ на по 15 годишенъ затворъ и ги пратили на заточение въ Диарбекиръ. Христа Досевъ и Хр. Баула осждили на по 7 годишенъ затворъ, а останалитѣ освободили.

Отъ заточенитѣ попътъ умрѣлъ въ Цариградъ, Ив. Рачевъ — въ Диарбекиръ, а останалитѣ се завърнали послѣ живо и здраво. Ботьо Карауланчето, за да се отърве отъ заточението, записалъ се въ Цариградъ въ *инатъ-казакларъ*, дѣто достигналъ чинъ *чаушъ*. Послѣ се върналъ и взелъ участие въ възстанието прѣзъ 1876.

---

*) Той билъ отначало попъ въ Нова-Махала (около двадесеть години), а послѣ се прѣхвърлилъ въ габровската църква «Св. Троица». Попътъ ималъ хубавъ гласъ и хубаво пѣелъ.

Дончо Ст. Бойновски, Ив. Хр. Манафовъ, Коста Евтимовъ, Георги Рачковъ, Никола (Косьо) Христовъ Къневъ и Иванъ Геневъ Добревъ избѣгали въ Влашко.

Денчо Пецовъ билъ синъ на Пеца Вълчовъ, а Георги Пецовъ — синъ на Пеца хаджи-Христовъ (на хаджи Христа синъ). Пеца Вълчовъ и Пеца хаджи-Христовъ били на врѣмето си първи хора въ Габрово. Георги Пецовъ билъ уловенъ и закаранъ въ Търново, но тамкашнитѣ бейове — приятели на баща му — го освободили. Властьта въ Габрово търсѣла Денча Пецовъ, та не оставѣла на мира майка му. Тя най-послѣ се привудила да отиде въ Търново при брата на мжжа си — Андрея Цончевъ, който билъ влиятеленъ човѣкъ. Послѣдниятъ разправилъ на властьта цѣлата история на това сѣмейството и завършилъ съ думитѣ:

— „Сегашнитѣ габровски чорбаджии се гонѣха съ баща му, затова сега, възползувани отъ случая, обвиняватъ сина му".

Тогава простили Денча Пецовъ и всички, които дотогава не били уловени.

Коста Евтимовъ ходилъ волентиръ въ островъ Критъ, а прѣзъ 1868 г. се явилъ съ четата на хаджи Димитра и падналъ убитъ въ сражението при *Канла-дере*.

Така се свърши и това възстание. И то бѣ слабо организирано, както и онова прѣзъ 1856 г., но то показа, че искрата, която дѣдо Никола запали, е намѣрила добра почва, и тя не изгасна, а се засилваше отъ година на година сѐ по-вече и по-вече, па избухна на 1876 г. въ огънь, който ни донесе свобода.

Отъ това възстание е останала да се пѣе слѣдната пѣсень, съчинена отъ даскалъ Никола.

Вѣтъръ ечи, Балканъ стене,
Самъ юнакъ на коня.
С'тржба зове свойтѣ братя—
Всички на оржжие.
Дойде врѣме ставайте,
Отъ сънь се събуждайте!

Доста робство и тиранство,
Всички на оржжие!
Който носи мжжко сърдце
И българско име,
Да припаше тънка сабя,
Знаме да развие. и пр.

VIII. Възстание прѣзъ 1876 година.

I. Подготвяне на възстанието.

Слѣдъ разтурването на българския легионъ въ Бѣлградъ, екстернирането на Раковски и арестуването на Любена Каравеловъ, българскитѣ патриоти революционери се убѣдили фактически, че Сърбия гледала само да експлоатира българскитѣ доброволци въ своя полза; а неуспѣхътъ на възстаническитѣ чети, сформирани вънъ отъ България, имъ далъ да разбератъ, че безъ подготовка на народа, никога не ще възпѣятъ въ борбата си съ турчина. Ето защо българскитѣ патриоти революционери рѣшили да подготвятъ самия народъ за възстание.

Съ тая тежка длъжность се наелъ въ начало В. Левски. Той почналъ да обикаля България и основавалъ навредъ по градоветѣ и селата ѝ революционни комитети.

Съ такава цѣль той се явилъ въ Габрово прѣзъ зимата на 1868 год., облѣченъ въ расо като светогорски просякъ, и слѣзълъ въ „Кръстниковия ханъ". Просякътъ пѣлъ въ черкова и ходилъ да събира помощи отъ еснафитѣ и чорбаджиитѣ, а вечерьта въ една стая на хана, дѣто присѫтствували: братия кръстникови, (Георги и Гаврилъ), Екимъ Цанковъ, Замфири Петковъ*) и Тотьо Ивановъ, той открилъ революционнитѣ си намѣрения. Отъ присѫтствуващитѣ се образувалъ комитетъ, който обѣщалъ да посвещава полека-лека габровскитѣ младежи въ тайната и да събира помощи.

Прѣзъ мѣсецъ май 1869 год. Левски идвалъ наново въ Габрово; но тоя пѫть не билъ самъ, а съ Матея Прѣображенски. Отъ Габрово тѣ заминали прѣзъ Балкана за Тракия.

По послѣ турскитѣ власти разбрали за Левски, че идвалъ въ Габрово прѣдрешенъ като попъ, та почнали да го търсятъ. Една вечерь (прѣзъ срѣдата на мѣсецъ априлий) влѣзълъ въ горния край на Габрово единъ пѫтникъ, обутъ съ чепици и съ чанта въ рѫка; той слѣзълъ въ хана на Илийца Пѫпката. На другия день се явилъ въ Теофиловото кафене при Ганча Стамболията, дѣто пилъ кафе и запиталъ за Петка Аврамовъ, съ когото се билъ запозналъ въ Пловдивъ. Слѣдъ два часа по-

*) Синъ на Петка Сахатчията. Той билъ родомъ отъ Ст.-Загора и напусналъ Габрово прѣзъ 1875 г.

лицията потърсила човѣка съ чантата, но този вече билъ съ Ганча на пжтя за Севлиево. При сегашнитѣ гробища на града той извадилъ отъ чантата царвули, съ които се обулъ, па си взелъ сбогома съ Ганча и заминалъ къмъ Севлиево. Излишно е да казваме, че тоя пжтникъ билъ Левски.

Прѣзъ мартъ 1871 год. станало събрание въ Букорещъ, дѣто се рѣшило да се работи по енергично, като се одобрилъ и черния теroръ противъ шпионитѣ, които били се наплодили и правѣли голѣма пакость на дѣлото. За прѣдпазване прѣименували градоветѣ, и Габрово се нарекло *Перунъ*. Комитетскитѣ писма се разнасяли отъ тайната поща, но се подписвали съ измислени имена, а се адресирали до чужди на комитета лица, съ влияние прѣдъ властьта.

Въ началото на юний 1871 г. Левски и Ангелъ Кънчевъ минали прѣзъ Габрово и прибрали събранитѣ отъ комитета суми.

Прѣзъ февруарий 1872 год. А. Кънчевъ дошелъ откъмъ Балкана въ Габрово съ единъ червенъ атъ и слѣзълъ въ кжщата на Сжбя Петковъ, кожухарь. Тука той се срещналъ съ Георгя Кръстниковъ, Екима Цанковъ, Замфира Петковъ и Никола Рѣската, на които разправилъ, че отива за Букорещъ. На тръгване Никола Рѣската му далъ 40 минца. А. Кънчевъ стигналъ благополучно въ Русчукъ, но тукъ билъ прѣдаденъ и щѣлъ да бжде хванатъ на пристанището, когато искалъ да влѣзе въ парахода за Букорещъ, затова се самоубилъ. Това било на 5. мартъ 1872 год. Слѣдъ неговото самоубийство, мѣстото му заелъ А. Узуновъ, който поелъ и длъжностьта на Левски — главенъ апостолъ — слѣдъ обѣсването му на 6. февруарий 1873 година.

Единъ день прѣзъ мѣсецъ януарий 1873 год. А. Узуновъ дошелъ въ Габрово и кондисалъ въ Паскалева ханъ. Ханътъ се държалъ тогава отъ братя Паскалъ и Христо Паскалеви, а кафенето — отъ Христа Кобзата. При хана служелъ като ахчия единъ шишкавъ ерменецъ, който знаелъ много добрѣ турски езикъ. Узуновъ поискалъ да му занесатъ въ стаята чай. Слѣдъ като Узуновъ изпилъ чая, ерменецътъ влѣзълъ въ стаята и му прѣдложилъ да си даде тескерето, за да го занесе (по обичая) на конака за каетене.

— „Нѣма нужда!“ отговорилъ Узуновъ.

— Така ни е заповѣдано отъ властьта.

Тогава Узуновъ прѣдалъ тескерето си, което слугата на кафенето — Пенчо Генчевъ — занесълъ въ конака. Кетипинътъ Рушидъ-ефенди се усъмнилъ въ единъ отъ печатитѣ, затова поржчалъ да се яви самия пжтникъ. Като се научилъ за това, Узуновъ отишелъ по нужда въ нуждника, дѣто скрилъ задъ една дъска два печата, направени отъ обикновенъ восъкъ, па тогава отишелъ на конака, дѣто го арестували, макаръ да не се признаълъ за виновенъ. Петъръ Рѣзката станалъ поржчитель, и Узуновъ билъ оставенъ да прѣспи въ Паскалева ханъ. На другия день Узуновъ, конвоиранъ отъ едно заптие, заминалъ за Търново. Тамъ той се отбилъ у хаджи-Давидова ханъ, дѣто поржчалъ двѣ кафета: едно за себе си, а друго за заптието. Слѣдъ това си разпасалъ пояса и го оставилъ при заптието, а самъ отишелъ ужъ по нужда, па избѣгалъ. Властьта не могла да го намѣри. Той се крилъ десетина дена въ една возилница, а послѣ избѣгалъ прѣзъ г. Елена въ Тракия, дѣто на 20. априлий се явилъ въ Хасково и на 3. май стрѣлялъ на хаджи Ставря, но билъ хванатъ и осжденъ на вѣчно заточение.

Слѣдъ откарването на Узунова въ Търново, слугата на кафенето, като отишелъ въ нуждника, случайно намѣрилъ печатитѣ, па почналъ да си играе съ тѣхъ, като ги удрялъ по вѣстникъ Дунавъ. Тогавашниятъ нотариусъ — Афузъ-аа, който живѣелъ въ стая № 3 на сжщия ханъ, когато влѣзълъ въ кафенето, видѣлъ печати по вѣстника, па взелъ вѣстника и запиталъ за печатитѣ. Разбрало се, че слугата си игралъ. Афузъ-аа взелъ печатитѣ и тръгналъ да ги носи въ конака, но другитѣ присжтствуващи намѣрили за по добрѣ да се занесатъ отъ самия кафеджия, защото иначе той можелъ да пострада. Кафеджията тръгналъ съ печатитѣ да ги носи въ конака; отишелъ съ него и единъ отъ братята Паскалеви — Паскалъ; но, когато отишли въ конака; заптиетата ги хванали и затворили поотдѣлно. Слѣдъ това уловили слугата, па и него запрѣли. Изслѣдвали ги два дни, па ги пустнали. Слѣдъ нѣколко дена отъ Търново се получила заповѣдь за арестуването на Петра Рѣзката, когото наскоро пустнали съ условие — да отиде да търси и намѣри Узунова, а, ако не го намѣри, пакъ да се върне въ затвора. Рѣзковъ ходилъ да го търси, но не можалъ да го намѣри. Той билъ освободенъ отъ затвора чакъ слѣдъ улавянето и осжждането на Узунова.

Слѣдъ хасковското приключение до 1875 г. и дѣятелността на габровския револ. комитетъ се запрѣла. Прѣзъ това врѣме въ Габрово се явила дѣятелностьта на тъй нареченото „ученическо дружество". Това дружество се основало прѣзъ зимата на 1870 г., и въ него влизали не само ученици, а и всички по-събудени младежи. Като основатели и главни ръководители на това дружество били: Хр. Конкилевъ, Н. Сарановъ, Ив. хаджи-Андреевъ, Георги Тотевъ и дяконъ Владимиръ Бѣлчевъ. Дружеството разполагало съ доста богата библиотека и давало всѣка недѣля сказки съ патриотическа тенденция. На тия сказки се събирала многобройна публика.

За материални срѣдства освѣнъ членскитѣ вноски дружеството разигравало лотария и давало прѣдставления. Попослѣ приходътъ отъ прѣдставленията отивалъ за комитетски цѣли. И съ прѣдставленията гледали да възбуждатъ патриотическия духъ *).

Прѣзъ 1872 година по-буйнитѣ младежи отъ ученическото дружество почнали да издаватъ въ ръкописъ сатирически вѣстникъ „Ракъ". Той се пишелъ скритомъ въ нѣколко екземпляра и нощемъ се пущалъ изъ кафенетата или се залѣпялъ на нѣкое видно мѣсто въ града. Това било единъ пасквилъ противъ чорбаджиитѣ. Първиятъ брой почвалъ отъ № 52 и въ слѣднитѣ бройове се намалявало числото 52 постепено съ по една единицѫ. Тѣзи пасквили подронили авторитета на чорбаджиитѣ прѣдъ гражданитѣ, и почнали въ изборнитѣ длъжности за околийското управление и околийския съдъ да се избиратъ млади хора.

---

*) Прѣзъ учебната 1872|73 г. въ «Даскалъ-Цвѣтковото» училище се дала пиесата «Райна Княгиня». Въ тая пиеса Конкилевъ играелъ ролята на баба Тула, и въ врѣме на тревогата, която става при извѣстието, черуситѣ нападатъ, баба Тула така майсторски подхвърлила едина си чехълъ, че той се озовалъ на носа на каймакамина, който билъ въ първитѣ редове на публиката. Като се свършило това дѣйствие, каймакаминътъ напусналъ залата. Той смѣталъ това за случайность и нищо не рекълъ, но намѣрилъ за недостолѣпно на чина си да стои по-нататъкъ. А това било нарочно приготвено отъ по-рано, за което Конкилевъ правилъ цѣлъ денъ репетиция.

Прѣзъ 1874|75 г. се приготовлявала пиесата «Крумъ Страшни», но вмѣсто нея се прѣдставила «Меропа». Когато Денчо Ил. Видинлиевъ отишелъ при каймакамина да иска позволение, послѣдниятъ го запиталъ за названието на пиесата, и Денчо я наименувалъ по турски «Сербезъ Крумъ».

— «Геновева, Меновева олуръ! Сербезъ Крумъ олмазъ!» казалъ каймакаминътъ, и «Крумъ Страшний» не се прѣдставилъ.

Его заглавниятъ листъ на „Ракъ“.*)

Год. 1875.	Трупа, трупа Танци.	Февруарий 25 день. Брой 51.
Писма и статии ще се отправятъ до редакцията на ракътъ въ бързея на Трупа, трупа Танци.	РАКЪ	Цѣната на ракътъ е табакъ хартия, перо мастило и една нощь седене.

Писма за общи градски работи приематъ се безплатно**).

Прѣзъ 1875 г. Ст. Стамболовъ се явилъ въ учителската стая на Габровската гимназия, дѣто заварилъ учителя Ив. Гюзелевъ. Почналъ се разговоръ за приготовлението на възстание, и Стамболовъ настоявалъ, щото учителитѣ на гимназията да вземѣли живо участие и да се заловѣли за организацията въ Габрово; но Гюзелевъ доказалъ врѣдата отъ това за учебното дѣло, а наедно съ това — ритване на освободителното дѣло много години назадъ. Събесѣдницитѣ се съгласили, че било по-добрѣ учителитѣ отъ гимназията да не работятъ направо, а посрѣдствено (както работѣли до тогава), и се раздѣлили.

Вечерьта Стамболовъ се срещналъ съ Хр. Конкилевъ въ дома на послѣдния, дѣто станало споразумѣние за образуване на комитетъ и начина на дѣйствие. На другия день Конкилевъ се срещналъ съ Ехима Цанковъ, Н. Сарановъ и Тотя Ивановъ, на които съобщилъ разговора си съ Стамболова, и габровскиятъ революционенъ комитетъ се подновилъ.

Освѣнъ Стамболова, като апостоли въ Габрово сѫ идвали: Никола Кабакчиевъ отъ Търново, Вичо Грънчаровъ отъ Г. Орѣховица и Георги Измирлиевъ Македончето. Стамболовъ и Измирлиевъ идвали тайно, а Кабакчиевъ и Грънчаровъ — като търговци: първиятъ на шаеци, а вториятъ на табашки стоки.

---

*) Нѣколко екземпляра отъ този пасквилъ се пазятъ отъ г. хаджи Георги Хесапчиевъ въ Габрово.

**) За да дадемъ понятие за съдържанието, привеждаме само слѣдното безразмѣрно стихотворение:

Сюлеманъ ефенди и Сапуновъ—двама,
Нѣматъ срама:
Работятъ ехидно,
Хорското не имъ е свидно.

Формаленъ комитетъ съ прѣдседатель, подпрѣдседатель, касиерь, секретарь и пр. въ Габрово не е имало. Тукъ просто хората работѣли, безъ да се кичатъ нито съ една отъ горѣпоменатитѣ титли. Ето имената на тия дѣйци: Екимъ Цанковъ, Хр. Конкилевъ, Тотьо Ивановъ, Пенчо Постомпировъ, Н. Сарановъ, Георги Кръстниковъ, Хр. Топузановъ, Георги Бочаровъ и Асѣнъ Каменовъ. Тѣ дѣйствували прѣдъ свои познати и въ скоро врѣме се образували въ всѣка махала бунтовнически дружинки. Всѣка новина се прѣдавала отъ уста въ уста, а всѣки вѣстникъ (съ важно за цѣльта съдържание) — отъ ржка въ ржка. Всѣка група се събирала въ своята махала; но никога не се събирали всички групи наедно, за да обсждятъ нѣкои въпроси. Само горѣпоменатитѣ лица, които за леснотия ще наричаме комитетъ, рѣшавали заедно, а на другитѣ съобщавали само рѣшението. Прѣзъ пролѣтьта на 1875 г. всѣка махленска група ходила на стрѣлба по закриТитѣ долища, а прѣзъ лѣтото по-буйнитѣ отишли съ оржжие на Габровския мънастирь, дѣто направили единъ видъ маневри: раздѣлили се на двѣ (еднитѣ българи, а другитѣ турци) и гърмѣли само съ барутъ.

Херцеговското възстание прѣзъ 1875 г. възбудило и българскитѣ революционери да възстанатъ сжщеврѣменно. Въ Габрово по-дързостнитѣ момци били вече готови и чакали само знакъ отъ Търново, за да възстанатъ. Но въ Търново, като се увѣрили, че организацията била още слаба, отложили възстанието; възстанали само въ Ст. Загора, защото телегратата за отлагане възстанието пристигнала, когато възстанницитѣ били вече излѣзли. Властьта обаче узнала на врѣме работата, и почти всички възстанници били изловени. Като се разчуло това въ Габрово, всички изкрили оржжията си и се потаили, като чакали удобно врѣме.

На 30. ноемврий 1875 г. излѣзълъ султански ферманъ до Великия Везирь — Махмудъ Недимъ-паша — съ който се искало равноправность за всички поданици *).

Габровскиятъ революционенъ комитетъ, за да прикрие своята революционна агитация и за да има отпослѣ по чув-

*) Четенето на този ферманъ въ Габрово станало на 31 декемврий 1875 г. въ двора на конака, дѣто имало много селени; но никой нищо не разбралъ, защото четенето било на турски езикъ.

Друга една индустрия — кожарството — била силно развита. Тукъ обработвали въ голѣмо количество чехларски гьонъ, за който сурови кожи купували и отъ Русия. По тая търговия ето що намираме въ едно писмо на Н. Х. Палаузовъ отъ Одеса до Андрея Хесапчиевъ въ Габрово отъ 27/X 1855 г.

„Колкото за волскитѣ кожи, то не мога да изпълня просбата Ви, защото цѣната имъ прѣвишава тая, която ми забѣлѣжихте. Тѣ продаватъ тука, на мѣсгото, чивтътъ по 9 р. 40 к. сребр., а пъкъ съ доставката и други разходи до Галацъ ще кощуватъ до 11 карбованци, и слѣдователно по 2 карбованци повече отъ назначената цѣна. Кожитѣ сега се искатъ, и търговцитѣ даже закупиха ги напрѣдъ.

„Така, по голѣмо съжалиние, не мога да изплъня Вашето поручение.“ (Писмото се пази въ габров. мжж. гимназия).

Освѣнъ това тука било развито и копринарството. Прѣди танзимата правото за търгуване съ коприна се закупувало и съ това се експлоатирало населението, което хранѣло буби: плащали му за пашкулитѣ толкова, колкото ги оцѣнявалъ мубаширинътъ — специаленъ правителственъ пратеникъ да оцѣнява пашкулитѣ, — а той се подкупувалъ отъ закупвачитѣ, затова оцѣнявалъ пашкулитѣ по-долу отъ колкото стрували. Тогава идвали да купуватъ въ Габрово пашкули арнаути и бошнаци. Прѣзъ 1838 година и тоя монополъ се онищожилъ, и копринарството много напрѣднало въ Габрово, а особено слѣдъ 1850 год., когато се явила епидемия по бубето на Западъ. Тогава се явили въ Габрово италиянци и французи, които купували пашкули, като отъ по-добритѣ вадѣли бубено сѣме, а останалитѣ опичали и ги носѣли въ страната си.*) Между това и самото население се научило да приготовлява добрѣ бубеното сѣме, и чужденцитѣ почнали да купуватъ и отъ него.

---

*) Прѣзъ 1861 год. дошелъ въ Търново италянецътъ Дойно Викенти и отворилъ фабрика за произвеждане коприна (така наречената послѣ Карагьозова фабрика). Тука той печалъ суровитѣ пашкули, които купувалъ отъ населението, и ги точалъ на коприна. Работили му 300 момичета. Слѣдъ една година той отворилъ клонъ за произвеждане коприна съ ржчни чакръци въ Габрово, гдѣто му работили, подъ надзора на Хр. Н. Селвели, 25 момичета. Прѣзъ това врѣме дошли французи и италянци, които почнали да вадятъ бубено сѣме и го пращали въ Европа. Единъ отъ тѣхъ билъ Джамбарини, който се остановилъ въ Келифарево. А френската компания Спрешеръ се остановила въ Търново и купувала сурови пашкули, които печала и пращала въ Франция. Тя имала агенти въ Габрово — Бр. Р. Цанкови.

Така напр. даскалъ Цв. Недевъ щѣлъ да свърже контрактъ съ французина Майра, за да му извади 20 оки сѣме, а понеже Ц Недевъ можелъ да извади и повече, затова пише на 11/VII 1861 г. на Н. П. В. Златарски, да ли не ще може да продаде въ Търново на тамкашнитѣ търговци около 10—15 оки сѣме. За цѣната на пашкулитѣ ето що пише: „. . . . ако хората ги купуватъ 18—20 гр. оката азъ самъ казалъ 22 гр. да ги зематъ, чи да са отъ най-хубавите пашкули . . ." А пъкъ за цѣната на сѣмето ето що пише по-нагорѣ въ сжщото писмо: „. . . За габровска стока даватъ (чужденцитѣ търговци. Наша бѣлѣжка) по 5—5$^1/_2$ лири турски за оката само да са габровски пашкули". На слѣдната 1862 год. Ц. Недевъ пакъ извадилъ 15 оки бубено сѣме, отъ което продалъ 12 оки на французина Майра, а за останалото пита пакъ Н. П. В. Златарски, съ писмо отъ 25 юний 1862 год., можели да се продаде въ Търново.

Въ Габрово посадили много чарници, за да има, съ що да хранятъ бубето, та пращали разсадъ и въ Търново. Така напр. Ц. Недевъ пише на Н. П. В. Златарски на 17/III 1865 година, че му се пращатъ 125 чарнички отъ хаджи Андрея Хесапчиевъ за хаджи Смаила, а 25 праща Ц. Н. за Златарски. Тогава нѣмало въ Габрово кжща, която да не храни буби. Голѣма търговия вртѣли габровци съ коприна. Още въ 1841 година, както пише Априловъ въ своята Денница, въ Габрово произвеждали годишно по 2000 фунта (820 кил. гр.). Освѣнъ тая, която се произвеждала въ Габрово — годишно до 3000 оки прѣзъ шестдесеттѣ години на миналото столѣтие — габровци пращали копринарски тави да точатъ коприна и въ Севлиево, Плѣвенъ, Вратца, Кутловица и Дрѣново.*) Отъ тука тѣ носѣли коприната въ Габрово, гдѣто я продавали. Коприната, която точели въ Габрово отъ пашкули, тука отгледани, била по добра, та се цѣнѣла около 20 гроша по-скжпо на оката, отъ коприната на другитѣ горѣпоменати градове, ето защо

*) Габровскиятъ търговецъ хаджи Петъръ Х. Бакалъ е ималъ 60 копринарски тави, Рачко Цанковъ—34, Дечо и Георги Хесапчиеви по 30—40, а Георги Рашеевъ около 100. Тия свѣдѣния ни даде г-нъ Йосифъ Рачковъ. Една копринарска тава изкарвала на день отъ двѣ и половина до три оки коприна. Всичко единъ долапъ изкарвалъ 40—50 оки коприна годишно.

габровскитѣ търговци мѣсѣли габровската коприна съ чуждата и продавали по този начинъ и послѣдната за габровска.

Да купуватъ коприна и сѣме, както казахме по-горѣ, идвали търговци въ Габрово, но и габровци ходѣли въ странство да продаватъ тия артикули. Единъ отъ тѣхъ билъ и Димитъръ А. Хесапчиевъ, младъ интелигентенъ момъкъ (Виенски възпитаникъ), който владѣелъ покрай нѣмския и италянски езикъ. Нему пишелъ баща му—Андрея Хесапчиевъ—въ Милано, дѣто билъ отишелъ да продава сѣме, слѣдното:

„Търново, 8/II 1861 год.

Любезний ми сине!

„Вашето смиренно отъ 18/30 януария приехъ днесь въ Търново и содержанието му проумѣхъ, но изкжсо ви казвамъ да не чакате надеждата, но по колкото да ви дадатъ да го продадете и да си дойдите прѣзъ Виена. И пакъ ви повтарямъ да броишъ на кжщата на N. M. и Евс. Селвелия — хиляда и сто феоринта Асегнаци или и двѣстя и на противъ ако да видите че нѣма совсѣмъ копувачи, ще гледате да го (сѣмего—б. наша) раздадете за пашкули какъ какъ да го настаните, за да не би да го хвърлиме, понеже се страхуваме отъ пагуба и проч.

„И днесъ дѣто сми дошли въ Търново ради Церковния въпросъ, да земе нѣкой рѣшителенъ край и проч.

„Като ва родителски поздравимъ уставамъ у надежда за доброто ви дохаждане, Вашъ отецъ

А. Д. Хесапчиевъ".

Нему сжщо така писалъ отъ Габрово на 6/II сжщата 1861 год. Христо Сейковъ по Ивана Димовъ, който занесълъ въ Милано 110 оки бубено сѣме. (И двѣтѣ писма се пазятъ въ габровската мжжка гимназия).

„Габрово, 6 февруари 1861 год.

Г-не Димитре А. Хесапчиевъ! Въ Миланъ.

„Крайното ни молчание до сега бѣ по причина защото габровскитѣ работи не ни оставиха, за да ви пишемъ. Но и

вашето честно очакувахме, но не сполучихме. Писмоносецътъ ни г-нъ Ив. Димовъ отъ когото като приемете братскитѣ ми поздравления имайте го за ближенъ. Той сега стори намѣрението си за въ градътъ ви сосъ 110 оки сѣме бубено, което и го знаете . . . "

Обаче тая индустрия почнала по-късно да запада, понеже и тука се прѣнесла болестьта по бубето. Така, до като прѣзъ 60-тѣ години на миналото столѣтие тукъ се произвеждали около 3000 килог. коприна, прѣзъ 1876 г. се произвели само 594 оки 172 др. пашкули.

Това сж главнитѣ произведения, съ които габровци сж правили по-голѣма търговия до освобождението. Освѣнъ съ тѣхъ тѣ търгували и съ шаекъ, който се изработвалъ изцѣло отъ женитѣ. Такъвъ шаекъ изработвали само калугерицитѣ на габровск. дѣвически мънастирь годишно 1000 аршина, споредъ както бѣлѣжи Каницъ, а всѣка кжща тогава въ Габрово била фабрика за прежда и шаекъ.

По край това търгували и съ глинени издѣлия, които габровскитѣ колибари купували отъ грънчаритѣ въ Габрово и и ги разнасѣли по селата въ Севлиевско, Ловченско, Плѣвенско и Търновско да правятъ размѣнна търговия главно съ жито.

Слѣдъ освобождението ни много занаяти западнаха, а нѣкои наопаки се развиха. Така цъвтещитѣ до освобождението еснафи: ковашки, ножарски, чехларски, гайтанджийски, кожухарски, табашки, грънчарски, сапунджийски, куюнджийски и терзийски, слѣдъ освобождението ни полека-лека западнаха и нѣкои отъ тѣхъ съвсѣмъ пропаднаха. Това западане не стана изеднажъ, а постепенно: новиятъ животъ не можеше да тури кракъ изеднажъ на старото — борбата се почна, но слѣдствията захванаха да се забѣлѣзватъ чакъ слѣдъ 4—5 години. Ето защо ние, като мислимъ, че състоянието на еснафитѣ въ Габрово 3—4 години слѣдъ освобождението е било сжщото, каквото и до освобождението, си служимъ въ паралела, който тука правимъ за състоянието на еснафитѣ до и слѣдъ освобождението, съ статистическитѣ свѣдѣния отъ 1880 година, които смѣтаме, че изразяватъ приблизително, да не кажемъ точно, състоянието на еснафитѣ наскоро до освобождението.

Какъ върви това западане, се види отъ слѣдната таблица:

ствително оправдание прѣдъ властьта за прогласената революция, — рѣшилъ да се направи чрѣзъ легаленъ пѫть постѫпка прѣдъ портата за обѣщаванитѣ отъ султана права на християнитѣ. За тази цѣль помогналъ Н. Сарановъ, който билъ като секретарь на тогавашния „Казалийски смѣсенъ съвѣтъ." Направило се разпореждание отъ страна на казания съвѣтъ, и на 30. декемврий 1875 г. се събрали прѣдставителитѣ на всички махали въ града на заседание. Това заседание било открито съ позволението на прѣдседателя (архиерейския намѣстникъ) отъ Н. Сарановъ съ една рѣчь, въ която той изтъкналъ, какъ султанитѣ прогласявали чрѣзъ разни фирмани „равенство" за всички поданици, но какъ това равенство не било прилагано на дѣло отъ чиновницитѣ. Рѣчьта се завръшвала така: „Г-да прѣдставители! Сѣкой отъ васъ, като се е удостоилъ да бѫде днесъ народенъ прѣдставитель отъ града, трѣва да разбере важностьта на посланието си, та всичко, което изяви, да е мнѣние на махлата му. Най послѣ, като ви прѣпорѫчвамъ благоразумие, желая това събрание да се запише първо по своето благоразумно постѫпване и да бѫде основа за много такива чисто народни събрания. Нека бѫдемъ искрени къмъ народа, искрени къмъ себе си, искрени къмъ общото ни отечество и къмъ върховния господарь Султанъ Абдулъ Хана!"

Ето протокола на това събрание:

„Протоколъ на едно градско събрание въ Габрово."

„Днесъ, 30 декемврий 1875 г., стана извънредно градско събрание, въ което гражданитѣ разискваха за различнитѣ злоупотрѣбления, които потопиха въ дълбока скръбь всичко българско население и, основани на винаги прогласяваното равенство отъ Н. В. Султана, подиръ дълги размишления, рѣшиха да се съчини едно прошение къмъ Великия Везирь и да се попроси отъ страна на всички жители въ Габрово и казата му, щото Правителството да замѣни *бедела* на населението съ *войни* и да проси, щото българскиятъ езикъ да се приеме за официаленъ наравно съ турския въ правителствата. Съчинението на това прошение всичко градско събрание възложи на една комисия, която по вишегласие се състави отъ тия лица: Г-да Денчо Илиевъ Видинли, Атанасъ Кѫневъ, Цанко Хр. Дюзтабановъ, Пенчо Хр. Селвели, Хр, П. Манафовъ, Цанко

Добревъ, Иванъ Бурмовъ и Иванчо Хр. Хесапчиевъ. Слѣдъ това засѣданието се затвори, като задължи комисаритѣ да приготвятъ прошението за идущата поща.

Габрово, 30 декемврии 1875 г.

Прѣдставителитѣ отъ вситѣ махали:

Орта:

Денчо Илиевъ
Атанасъ Къневъ
С. П. Цоневъ
Ц. Д. Стояновъ
Ив. Хр. Хесапчиевъ

Кирчу:

Ив. Х. Досевъ
Хр. Р. Бобчевъ
Цончо П. Бейковъ
Пенчо Хр. Селвели
Хр. Гждевъ

Чумлекъ:

Димитъръ П. Саковъ
Хр. П. Манафовъ
Цанко Хр. Дюзовъ
Цовю Петковъ
Иосифъ Сейковъ

Сахатъ:

Василъ Цанковъ
Василъ Начовъ
Ив. Хр. Бурмовъ
Колю Рачовъ
Хр. П. Паскалевъ.

Ени:

Колчо Цонювъ
Марко Милювъ
Станчо Генювъ
Лазаръ Тодоровъ".

Ето и самото прошение.

„До Негово Височество Великий Везиръ, Махмудъ Недимъ Паша! и пр., пр., пр.

Смиреннейша просба.

Ваше Височество!

„Живущитѣ подъ славния скиптръ на Негово Императорско Величество, Султанъ Абдулъ Азизъ Хана, Милостивейшия ни Царь и Баща, който неуморно залѣга за благодѣнствието и напрѣдъка за всичкитѣ си, безъ различие подданици, като проглашава равенство между всички тѣхъ, въ сжщото врѣме дозволява всѣкиму пълна нравствена свобода въ изя… мѣркитѣ, които би били потрѣбни въ улучшени…

вание на едничкото му върху тази точка зрѣние — желание, — услонени на това, ний вѣрни Нему подданници, покорни Му чада и желатели за благоденствието и благосъстоянието на държавата Му, която е общото ни отечество, просимъ отъ Неговото Милосърдие приемането ни въ военната служба, също и официалностьта на българския езикъ наравно съ мюсюлманския, което е самото срѣдство за изпълнение на Неговото постоянно желание — *Равенство*, което несъмнѣнно ще ни упжти къмъ истинното благополучие.

„Ваше Височество! Намъ е жално, а още и срамно, да гледаме нашия събратъ мюсюлманинъ горделиво да защищава милото ни и общо отечество, а ний постидно да се изкупуваме съ пари отъ такава една свята длъжность; догдѣто вѣрностьта и прѣданостьта, които сме показали въ сѣко отношение къмъ славния прѣстолъ на Османскитѣ царе сж неуспорими. Отстранението на българския народъ отъ военна служба, също и неупотрѣблението на езика му въ управлението сж били най главнитѣ и сжщественитѣ причини, които спиратъ благоденствието и възраждането на Вашитѣ най-вѣрни и покорни подданници; тѣ сж най главната спънка, която отблъснува осжществлението на Вашето едничко желание — „Равенство“; тѣ сж напослѣдъкъ извора на сичкитѣ злополучия, угнетения на Вашитѣ вѣрни подданници — Българитѣ. Ний нѣма да бждемъ никога равни въ заслугитѣ за благосъстоянието на държавата съ нашитѣ събрания — мюсюлмани, догдѣто не ги придружимъ на бойното поле въ защита на общото отечество. Убѣждението на събратията ни мюсюлмани, че ний сме въ сѣко отношение по долни отъ тѣхъ, никога нѣма да изчезне, догдѣто мислятъ, че само тѣ проливатъ кръвьта си за общото отечество, а ний безсрамно се изкупуваме; при това и трагическитѣ сцени, като убийства, обири и обезчестявания никога нѣма да се прѣкратятъ.

„Прочее, истинни защитници на Османската държава и вѣрни подданници на Августейшия ни Императоръ, ний смиренно поднасяме настоящето си прошение прѣдъ Ваше Височество, като убѣдително се надѣваме, че просбата ни не ще остане безъ удовлетворителенъ отзивъ и милосърднитѣ извори на Вашето сърдце изобилно ще се излѣятъ върху изпълнението на нашето желание, което е мислимъ едничкото срѣдство за благо-

състоянието и напрѣдъка на Вашитѣ смирени подданници на Отоманската държава — общото и милото ни отечество.

Габрово,
30 декемврий 1875 г.

Най-вѣрнитѣ и смираннитѣ подданници на Н. Им. Велическо Султана: жителитѣ отъ Габровската каза, Търновски санджакъ, Дунавска область.

Слѣдватъ печатитѣ на 23 махали!" *)

На 18. февруарий 1876 г. се получило въ габровския казалийски съвѣтъ писмо отъ екзарха, въ което се съобщавало, че „прошението се взело въ внимание, и Царското правителство възложило на изпълнителния съвѣтъ да размисли върху това, какъ да се приеме и българскиятъ езикъ за официаленъ, а колкото за искането — да се приематъ и християни на военна служба, като много важна работа, не може да се произнесе за нея."

Отъ външнитѣ агитатори въ Габрово най продължително работилъ Н. Кабакчиевъ.

Слѣдъ Старозагорското възстание прѣкарали отъ Търново прѣзъ Габрово за Сара-Загора Ивана Троенчето**), а наскоро слѣдъ него и Н. Кабачиева, конвоиранъ отъ двѣ заптиета.

Габровскиятъ комитетъ, като се страхувалъ, да не би Кабакчиевъ да издаде работата, разпоредилъ да се съператъ нѣколко по-рѣшителни момчета, които на пѫтя между Габрово и Шипка да убиятъ стражата и освободятъ Кабакчиева; но това не се турило въ изпълнение, защото самъ Кабакчиевъ сколасалъ да каже на едного отъ комитета: „азъ съмъ камъкъ", отъ което се разбрало, че той нищо нѣма да изкаже.

Слѣдъ единъ мѣсецъ Кабакчиевъ се върналъ освободенъ въ Габрово и слѣзълъ въ Кръстникова ханъ, дѣто се срещналъ съ нѣкои лица отъ комитета, и рѣшили да се съператъ въ кѫщата на Метя П. Кожухарь. Слѣдъ вечеря се събрали въ Метьовата кѫща до 18 — 20 души. Тукъ Кабакчиевъ разправилъ, какъ стои работата въ Стара-Загора и далъ насърдчение за ново възстание на пролѣть. Въ това врѣме засвирила музиката, която била въ друга стая (нѣкои се ухитрили да до-

*) Рѣчьта на Саранова, протоколътъ и прошението се пазятъ у д-ръ П. Цончевъ въ Габрово. Рѣчьта и протоколътъ сѫ оригинали, а прошението е прѣписъ.

**) Това момче работѣло въ Търново и г л е н и пушки съ магазинъ отъ жълта мѣдь.

ведатъ градската музика), но Кабакчиевъ посъвѣтвалъ да се изпрати музиката. Когато прѣкжснала музиката, събрали помежду си 18 цванчета, които дали на музикантитѣ, и изпратили музиката. До късно прѣзъ нощьта младежитѣ се веселили и се възхищавали отъ бждащето. Нея нощь рѣшили да се прати въ Ромжния единъ човѣкъ, който да види, какъ стои работата въ главния централенъ комитетъ и да вземе инструкции за дѣйствие. За такъвъ избрали Георгя Бочаровъ, защото той наскоро се билъ върналъ отъ Австрия, дѣто слѣдвалъ по бояджийството, та имало вѣроятность, че турскитѣ шпиони нѣмало да се усъмнятъ въ него.

Отъ нея вечерь се почнало по-дѣятелно приготовление. Прѣдоставено било всѣкиму право да си достави самъ, каквото намѣри оржжие, но безъ друго — калпакъ. Почнали да събиратъ пари за куршумъ и барутъ и за осилване касата на централния комитетъ въ Горня-Орѣховица. Паритѣ отъ прѣдставленията и цѣлиятъ приходъ на *ученическото дружество* отишли въ революционни цѣли*).

Между това пратениятъ въ Ромжния Г. Бочаровъ да види, какъ стоели работитѣ на централ. комит., се завърналъ въ Габрово и на 29. фефруарий 1876 г. имало комитетско събрание, въ което Г. Бочаровъ докладвалъ за своето ходене въ Влашко приблизително слѣдното:

„На 8 того азъ излѣзохъ отъ Габрово и вечерьта пристигнахъ въ Търново, дѣто въ кжщата на Танка Добревъ имаше събрание. Слѣдъ като ми се дадоха нуждпитѣ наставления, отидохме съ Никола Кабакчиевъ въ Горня-Орѣховица,

---

*) За касиеръ на ученическото дружество него врѣме билъ избранъ Хр. Топузановъ, който внасялъ всички суми въ комитета. Болшинството отъ членоветѣ на дружеството усѣщали тази работи, но си мълчели. Дълго врѣме Топузановъ не прѣдавалъ смѣтка; тогава прѣдседательтъ на дружеството — хаджи Христофоръ хаджи-Георгевъ Хесапчиевъ захваналъ да настоява да се даде смѣтка, защото иначе членоветѣ на дружеството щѣли да обвинятъ главно него за тази вероломность. Слѣдъ тѣзи заявления на прѣдседателя, комитетътъ накаралъ дѣловодителя на дружеството — Никола Голосмановъ — да изведе Хесапчиева на „Падало", до Неновото ханче, и да му разправи, какъ стои работата. При това нагласено било, Голосмановъ да запѣе високо, ако Хесапчиевъ не упорствувалъ при изслушването, какъ стояла работата; а, ако упорствувалъ, Голосмановъ трѣбвало да го остави самичекъ. Голосмановъ извършилъ благополучно възложеното. Като чулъ доклада на дѣловодителя, Хесапчиевъ заплакалъ и казалъ: «Ами защо криятъ отъ мене? Защо не ми каза поне ти, Кольо, по-напрѣдъ, та да не се черви прѣдъ другаритѣ си». Голосмановъ запѣлъ. Запѣлъ и Хесапчиевъ. Чуло се пѣсень и отъ членоветѣ на комитета, които били скрити наблизо.

гдѣто сжщо имаше събрание въ кжщата на Сидеря К. Грънчаровъ. Сжщия день прѣскочихме и до Лѣсковецъ, дѣто се срещнахме съ Калча Пасковъ. Този ми даде довинката, съ която трѣбваше да се прѣдставя прѣдъ комитета въ Ромжния. Снабдихъ се още и съ прѣпоржчителни писма, па заминахъ за Русе. Оттамъ минахъ Дунава по леда (Дунавътъ бѣше замръзналъ) и отидохъ въ Гюргево. Тука намѣрихъ Ст. Стамболовъ, който бѣше прѣдседатель на комитета въ този градъ. Нему азъ разправихъ, какъ стоятъ работитѣ въ търновския окржгъ; слѣдъ което рѣшихме да отидемъ наедно съ него въ Букорещъ, дѣто да намѣримъ Филипъ Тотя, комуто да кажемъ да мине въ България и дойде въ Търново, за да прѣдводителствува една чета, понеже въ България нѣмаме хора за войводи. Въ Букорещъ не заварихме Тотя войвода. Тука прѣстояхъ три дни. Прѣзъ това врѣме станаха въ кжщата на Димитра Ценовичъ двѣ събрания, въ които участвува и Хр. Ботевъ. Стамболовъ ме заведе въ една магазия за оржжия, дѣто поржча револвери, чанти и белгийски пушки съ щикове. Слѣдъ това Стамболовъ замина за Гюргево, съ цѣль да прѣмине въ България, а азъ заминахъ за Плоещъ, за да стигамъ Тотя войвода. Въ Плоещъ не намѣрихъ Тотя, затова отидохъ въ Браила, но и тамъ не го намѣрихъ. Отидохъ въ Галацъ, дѣто се научихъ, че той заминалъ за Болградъ и мислѣлъ да отива въ Русия, затова азъ му телеграфирахъ да ме чака въ Болградъ. Въ Болградъ намѣрихъ Тотя, съ когото бѣше Тома Христовъ. Вечерьта се събрахме въ кжщата на Тодора . . . . Баура ли, Балгуря ли, — не помня. Слѣдъ като разправихъ мисията си, рѣши се — да се върнатъ Тотьо и Томата съ мене въ Браила, дѣто бѣше седалището на Ц. Р. Комитетъ, та тамъ да се рѣши, какво ще се прави по-сетнѣ. Отъ Болградъ ни изпратиха тържествено. Десетина души ни придружиха чакъ до блатото. Вечерьта прѣнощувахме въ г. Рени у нѣкогоси дѣдо Петко — старъ български хайдутски войвода. На другия день стигнахме въ Галацъ, а на третия бѣхме въ Браила. Тука стана събрание, въ което взеха участие: Филипъ Тотьо, Тома Христовъ, Хр. Пармаковъ, Попъ Харитонъ, Ив. Драсовъ, Райчо Поповъ, Георги Македончето и др. Слѣдъ дълги разисквания се рѣши да се завърна азъ въ Габрово, а комитетътъ ще се погрижи да ни прати войвода и оржжие. Върнахъ се прѣзъ Букоре

Гюргево, Русе, Търново и се отбихъ въ Горня-Орѣховица, дѣто въ кжщата на Сидеря К. Грънчаровъ стана събрание подъ прѣдседателството на Ст. Стамболовъ, който прѣминалъ прѣди мене Дунава. Тука се рѣши да се работи тайно и дѣятелно; да се разпалва патриотическия огънь между младежитѣ и се приготвятъ, колкото се може по-вече, борци, та, кога дойдатъ войводитѣ, всичко да е готово. Сигналътъ ще се даде отъ централния револ. комитетъ, който ще изпрати прѣзъ Дунава една чета, добрѣ организирана. Тогава ще се възстане едновремено и отъ двѣтѣ страни на Балкана.

Прѣзъ пролѣтьта на 1876 година единъ день Стамболовъ билъ слѣзълъ въ „Кръстникова ханъ". Вечерьта, когато ханътъ билъ заключенъ, осемь заптиета дошли и почукали на вратата. Георги Кръстниковъ, като забѣлѣзалъ заптиетата, далъ на Стамболова знакъ — прѣзъ дѣ да бѣга, а самъ слѣзълъ да отвори. Докато Кръстниковъ отключалъ вратата, Стамболовъ скочилъ въ една кочина, отдѣто се прѣхвърлилъ въ дома на Н. Рѣзковъ, дѣто се крилъ десетина дена, слѣдъ което, прѣдрешенъ въ селски дрехи, избѣгалъ въ Батошовския мънастирь. Заптиетата навлѣзли въ хана и прѣтърсили даже по кюшетата на тавана, ала нищо не намѣрили.

Между това деньтъ на възстанието наближавалъ, и дѣятелностьта се усилила. Н. Рѣсковъ билъ принуденъ отъ Стамболова и Кабакчиева да вземе отъ хаджи Димитра въ Дрѣново всичката храна, която се намирала у него, и той взелъ 30 00 оки жито съ записъ, безъ да му мисли за изплащането. Всѣки отъ комитета събиралъ помощи било въ пари, било въ стока. Който ималъ кредитъ прѣдъ богаташитѣ, вземалъ пари подъ лихва или стока на вѣра, като обращали и стоката въ пари. Всѣкой давалъ, каквото може. Много младежи крали отъ богатитѣ си бащи, само да внесатъ нѣщо въ комитета*).

Събранитѣ пари прибиралъ Кабакчиевъ, кога идвалъ въ Габрово; а иначе Екимъ Цанковъ ги пращалъ направо въ Орѣховица до Вича Грънчаровъ, съ когото той кореспондиралъ. Споразумѣването между Севлиево и Габрово ставало по-

*) Младежътъ Георги Денчевъ Видинлиевъ прѣнесълъ отъ бащина си дюкянъ много ножове и желта тенекия. Прѣнасянето ставало посрѣдствомъ другаря му — Никола Голосмановъ, който ималъ една много дълга шуба, подъ която много добрѣ се прикривали прѣнасянитѣ нѣща.

срѣдствомъ Ионка Карагьозчето, който идвалъ нѣколко пжти въ Габрово.

Сегашната ливница на вощени свѣщи била тогава ливница на куршуми. Като се свършилъ въ града куршумътъ, взели да сливатъ сачмитѣ въ куршуми. Тука била и работилницата за фишеци. Много ятагани и саби били направени въ Габрово и прѣнесени въ Севлиево и Орѣховица.

Тотьо Ивановъ ималъ голѣмо желание да се направятъ хубави саби, затова нагласилъ голяй, дѣто билъ поканенъ единъ турски офицеръ. Голяятъ станалъ въ кжщата на Петра Качето, дѣто присжтствувалъ и Цанко Божана. Петъръ Качето разгледалъ добрѣ офицерската сабя и по неинъ образецъ направилъ послѣ много саби за Габрово и Севлиево *).

Независимо отъ това на Петра Тасевъ дошло на умъ да приготви по свой вкусъ саби, затова самъ изрѣзалъ отъ кора кафезъ за дръжка и поржчалъ на Стояна Куюнджията да излѣе два такива. Накаралъ Хр. Мехочевъ да му направи двѣ острини за саби: едната права, а другата малко изкривена. Станьо Кольовъ му направилъ отъ кокълъ двѣ дръжки, и сабитѣ били готови, но безъ капии. Слугата (калфа) при Ионка Дяврото — Пейо — направилъ отъ дърво капиитѣ и ги облѣкълъ съ *пакфонъ* (особна тенекия). Прѣзъ февруарий (1876 г.) Петъръ Тасевъ взелъ съ себе си двѣтѣ саби и отишелъ въ Орѣховица да се срещне съ Ивана Пановъ, когото познавалъ още кога билъ въ Търново при баща му чиракъ по семерджийството. Въ Орѣховица Тасевъ се срещналъ съ попъ Ионка Икономовъ, който го завелъ въ училището·

— „Тѣ сж сега въ Лѣсковския мънастирь, но скоро ще се върнатъ,“ казалъ дѣдо попъ.

Когато дошелъ Пановъ, взелъ двѣтѣ саби, които му прѣдставилъ Тасевъ и, слѣдъ като ги разглѣдалъ и одобрилъ, прѣдалъ ги на попа да ги скрие въ олтаря на църквата; а на Тасева поржчалъ да дойде слѣдъ обѣдъ въ църквата „Св. Богородица.“ Слѣдъ обѣдъ Тасевъ заварилъ въ църквата Бошнакова, братя Бендереви, Ив. Пановъ и Вича Грънчаровъ. Поржчали му 100 саби отъ изкривенитѣ, като го помолили да

*) Желѣзната часть на сабитѣ била работена отъ Хр. Р. Мехочевъ и Влая Еньовъ.

имъ достави и 100 чив. царвули съ навоитѣ. Тасевъ приелъ поржчката съ изключение на царвулитѣ, за които имъ обѣщалъ, че ще имъ прати нарочно човѣкъ.

— „Кога идвашъ въ Орѣховица, не слизай на хана, а тегли право у дома,“ казалъ Грънчаровъ на Тасева.

Тасевъ прѣнесълъ сабитѣ и навоитѣ въ Орѣховица на три пжти.

Първиятъ пжть Тасевъ наелъ за кираджия Данаила Ивановъ (отъ Новата-Махала) и на връщане донесълъ писмо отъ орѣховския комитетъ до Екима Цанковъ. Сабитѣ били натъкмени въ чували по слѣдния начинъ: наслагали на дъната на два чувала гърнета съ устата нагорѣ, обвили сабитѣ по двѣ наедно съ навои и турнали еднитѣ имъ краища въ гърнетата, а върху другитѣ имъ краища нахтули други гърнета; празнината около сабитѣ изпълнили сжщо съ гърнета.

Въ Търново Тасевъ и Данаилъ Ивановъ се раздѣлили: първиятъ миналъ прѣзъ долнята махала, а вториятъ — прѣзъ Дервеня. Турцитѣ, които срѣщали Данаила, искали да си купятъ бардуци, но той имъ разправялъ, че носѣлъ само гърнета.

— Дай, и гърнета ще си купимъ, завикали турцитѣ.

— „Азъ не мога да продавамъ безъ чорбаджията. Тѣ сж поржчани за въ Орѣховица,“ отговарѣлъ Д. Ивановъ.

Данаилъ Ивановъ закаралъ коня на *съръ-пазаръ*, дѣто го наобиколили купувачи на гърнета. Като не можалъ да се срещне съ Тасева, той отвелъ коня въ едно дере и пусналъ коня да пасе. По едно врѣме изъ шосето се задалъ Стамболовъ, който далъ знакъ на Д. Ивановъ, и послѣдниятъ повѣлъ коня подиря му. Запрѣли при една пуста кжща въ долния край на града.

— Търговецътъ тукъ ли е? запиталъ Д. Ивановъ.

— „Тука“, отговорилъ Стамболовъ.

Стоварили стоката.

На втория пжть Тасевъ наелъ габровски конь и отишелъ самъ въ Орѣховица. Този пжть въ чувалитѣ около сабитѣ наблъскалъ бояджийски корени. Въ Орѣховица му дали едно писмо и 4 прокламации, като му поржчали: „Ще минешъ Дрѣново. Отгатъкъ Дрѣново има ханче, а въ ханчето — нашъ човѣкъ, комуто ще дадешъ тѣзи нѣща и изъ пжтя за Габрово ще бждите съ него другари.“

Тасевъ намѣрилъ човѣка въ ханчето да яде медъ и маслини (това било прѣзъ Велики пости) и му прѣлалъ нѣщата. Този човѣкъ се прѣпоржчалъ за Пенчо Радевъ. И двамата тръгнали къмъ Габрово, яхнали на коне. Изъ пжтя, когато пжтницитѣ влѣзли въ подробни разисквания, Петко Радевъ открилъ на Тасева, че сжщинското му име било Георги Измирлиевъ и че отивалъ по обиколка въ Трѣвна, Габрово, Шипка и Казанлъкъ. Измирлиевъ замолилъ Тасева да го заведе въ Трѣвна, на което послѣдниятъ се съгласилъ.

Въ Трѣвна слѣзли на конакъ у свата на Тасева — Ангела Алексовъ. Тасевъ прѣдставилъ Измирлиева за боленъ ученикъ, когото водилъ въ Търново да го цѣри. Прѣзъ нощьта отишли у Цавя Захариевъ, дѣто дошли: Х. Никола Икономовъ, Тотьо Хаджиевъ и Хр. Тимчевъ. Измирлиевъ прочелъ една прокламация,*) която оставилъ. Оставилъ имъ и копие отъ печата на Българския Революционенъ Централенъ Комитетъ I окржгъ.**)

— Колко събрани пари имате? запиталъ Измирлиевъ.

— „40 лири,“ отговорилъ Тотьо Хаджиевъ.

— Трѣбва да ги изпратите по-скоро на централния комитетъ въ Орѣховица, защото се усѣща голѣма нужда отъ пари, завършилъ Измирлиевъ.

Прѣзъ сжщата нощь двамата конника пжтували къмъ Габрово, дѣто осъмнали. Измирлиевъ молилъ Тасева да го заведе въ Кръстникова ханъ, но послѣдниятъ се боялъ да извърши това, защото било вече съвсѣмъ съмнало.

— Да те оставя сега въ хана на Василя Циганчето, който е тукъ близо при брѣга, а довечера, като се мръкне, ще дойда да те зема и да те заведа въ Кръстникова ханъ, съвѣтвалъ Тасевъ Измирлиева.

— „Не може, защото е извѣстено за моето пристигане и за тамъ съмъ прѣпоржченъ“, отговорилъ Измирлиевъ.

---

*) Не можахме да узнаемъ съдържанието на тази прокламация, но имахме честьта да видимъ печата, ударенъ на една разписка. Той е кржгъ съ диаметъръ 47 милиметра. Околовръстъ е написано: «Български Революционер. Централенъ Комитетъ.» Въ срѣдата има левъ, който държи въ едина си прѣденъ кракъ мечъ. Подъ лева е написано: «1-ви окржгъ»

**) Габрово, Трѣвна, Севлиево, Ловечъ. Търново, Лѣсковецъ, Шипка и Казанлъкъ образували 1-вото рев. окр., съ центъръ — Горня-Орѣховица.

Двамата конника се раздѣлили: единиятъ тръгналъ къмъ югъ, а другиятъ се спусналъ къмъ западъ.

Измирлиевъ пристигналъ благополучно въ Кръстникова ханъ, дѣто вечерьта се срещналъ съ габровския революционенъ комитетъ. На слѣдния день се случила особна случка, която станала причина да се зематъ мѣрки за криянето на Измирлиева.

Его случката:

Едно момче отъ Дрѣново (Генчо Косевъ) идвало въ Габрово за бояджийски корени и си купило една сабя, която недобрѣ обвило и привързало отзадъ на самаря на коня. Когато момчето пжтувало за Дрѣново, било настигнато отъ габровския каймакаминъ. Заптиетата, които придружавали каймакамина, забѣлѣзали сабята. Момчето било хванато и изпратено за изслѣдване въ Търново.

Тави случка стреснала габровския комитетъ и, по съвѣтитѣ на Тотя Ивановъ и Ивана Ионковъ, Измирлиевъ билъ прѣпратенъ да се крие на колиби Негенци въ хаджи-Андреевата даяма, дѣто баба Андрейца му носѣла ядене.

Една сжбота вечерь (срѣщу 7 мартъ) Тотьо Ивановъ взелъ съ себе си Илия Колчевъ Кехайовъ, и двамата отишли на к. Негенци да занесатъ книги за прочитъ на Измирлиева, който искалъ това. Измирлиевъ казалъ на Тотя Ивановъ, че не можелъ да стои вече тукъ да се крие и го помолилъ да се разпореди да го изпратятъ кждѣ Шипка. Тотьо Ивановъ, като се върналъ въ Габрово, пратилъ Петра Тасевъ при Измирлиева, за да го изведе отъ к. Негенци и да го прѣпрати къмъ Шипка.

На 8 мартъ 1876 г., единъ часъ прѣди да се съмне, Петъръ Тасевъ билъ вече при Измирлиева. Тасевъ повелъ Измирлиева и отишли въ колиби Иовчовци, дѣто Измирлиевъ си купилъ една кама за 6 $^1/_2$ гроша, като казалъ: „Ще потрѣбва!“ (Измирлиевъ носѣлъ на кръста си два револвера). Отъ тамъ се отправили въ колиби Гарвановъ-Камъкъ, като се отбили въ кжщата на Ивана Пѣевъ, дѣто ги нагостили съ кисело веле, полѣно съ шарланъ.

— „И въ Одеса не съмъ ялъ така сладко!“ казалъ слѣдъ яденето Измирлиевъ.

Слѣдъ обѣдъ минали прѣзъ к. Газурници и Варчовци, па се отбили въ к. Етъръ у Аврама Начовъ. До тукъ Тасевъ прѣпоръчвалъ Измирлиева за боленъ ученикъ. когото разхождалъ по чистъ въздухъ и когото щѣлъ да води въ Пловдивъ; но прѣдъ Аврама Начовъ, когото Тасевъ познавалъ, че знае за готвящето се възстание, — открилъ работата.

— „Ние сме съ Новата-Махала“, казалъ Аврамъ Начовъ. „Идѣте тамъ у Илия Тотевъ и довечера може да ви намѣря. Отъ мене ще има уловена прѣсна риба за новия приятель“.

Измирлиевъ и Тасевъ отишли въ колиби Новата-Махала, дѣто се срещнали съ Хр. Ильовъ, който ги завелъ въ дома на Илия Тотевъ. Измирлиевъ се прѣпоръчалъ за търговецъ на гаванки, съ име Пенчо Радевъ. Слѣдъ вечеря Измирлиевъ поискалъ да повикатъ учителя на селото — Петра Дянковъ Стаматовъ. Когато учительтъ дошелъ, Измирлиевъ открилъ тайната на своето пътуване и, като намѣрилъ съчувствие, посвѣтвалъ да повикатъ още нѣколко лица. Били повикани: Донко Тодоровъ, Димитъръ П. Априловъ, Пенчо Богдановъ, Данаилъ Ивановъ и Георги Метьовъ. Всички си подали ръка и дали честна дума, че ще работятъ задружно. Слѣдъ това присѫтствуващитѣ поискали да узнаятъ сѫщинското име на непознатия човѣкъ, и Измирлиевъ имъ се открилъ, като имъ съобщилъ, че билъ апостолъ за този участъкъ и ималъ право да открива клонове отъ централния комитетъ, съ сѣдалище Орѣховица. Понеже трѣбвали пари за централния комитетъ, новомахаленци се съгласили да изпратятъ 300 гроша отъ читалищнитѣ си пари.

На другия день Тасевъ, Д. Ивановъ и Измирлиевъ, възседналъ на конь, отишли въ Шипка, дѣто слѣзли въ кѫщата на даскалъ Шиня. Слѣдъ обѣдъ Измирлиевъ съобщилъ на даскала цѣльта на пѫтуването си. Тогава даскалътъ ги завелъ въ училището, дѣто били повикани: братята Петъръ и Христо Дерменджиеви (учители), хаджи Христо Мирчевъ, Данчо Тотевъ, Костадинъ Чапкъновъ, Лальо Хаджиевъ, Недьо Ходжевъ и др. У хаджи Христа имало събрани 45 жълтици, за които Измирлиевъ казалъ по-скоро да изпратятъ въ Орѣховица. Тасевъ купилъ навои и се върналъ съ Д. Ивановъ прѣзъ Новата-Махала въ Габрово, а Измирлиевъ останалъ въ Шипка, защото щѣлъ да ходи въ Казанлъкъ.

На другия день, когато Измирлиевъ се канѣлъ да заминава за Казанлъкъ, Златьо Кашкавалжиевъ донесълъ писмо отъ Габрово. Въ писмото Екимъ Цанковъ съвѣтвалъ Измирлиева да се върне, да не ходи въ Казанлъкъ, защото лицето, до което билъ прѣпоржчанъ по-напрѣдъ, било съмнително. Измирлиевъ се върналъ съ Пеня Кавлака (шипкалия) въ Новата-Махала и слѣзълъ на конакъ въ кжщата на Пенча Богдановъ, дѣто показвалъ на Новомахленци, какъ да правятъ фишеци. Селенитѣ искали да черпятъ, но Измирлиевъ никакво спиртно питие не сръбналъ. „Послѣ ще пиемъ!“ казвалъ той на ония, които го канѣли да сръбне винце или ракийца.

Прѣзъ нощьта срѣщу 12 мартъ Измирлиевъ излѣзълъ съ Данаила Ивановъ отъ Новата-Махала и тръгналъ за Орѣховица. Данаилъ Ивановъ взелъ да занесе въ комитета 300-тѣ гроша. Осъмнали въ Дрѣново, дѣто Измирлиевъ се срещналъ съ даскалъ Радка, Ивана Янковъ, братята Петъръ, Рачо и Колчо попъ-Николови. Вечерьта стигнали въ Орѣховица, дѣто слѣзли въ черковния ханъ. Тукъ ги намѣрилъ Ив. Пановъ. Слѣдъ вечеря Измирлиевъ и Пановъ излѣзли, а Данаилъ Ивановъ спалъ въ хана. На другия день Д. Ивановъ занесълъ паритѣ въ комитета и, като получилъ разписка, върналъ се въ Новата-Махала *).

Слѣдъ десетина дена, когато ученицитѣ отъ VII класъ на габровската гимназия били се прибрали въ класната си стая, влѣзло при тѣхъ едно непознато момче, което се наименувало Иванъ Стояновъ и казало, че дошло да се запише за ученикъ; но учителитѣ му искали изпитъ по много прѣдмети, та го било страхъ да не го скжсатъ.

— „Не бой се! Тѣ така ти казватъ, но иначе, тѣ сж отстжпчиви“, отговорили му седмокласницитѣ.

И мжчили се тѣ да го придуматъ, като го гледали, че било кротко и сладкодумно.

Сжщия день вечерьта въ една стая отъ кжщата на Генча Телеграфа, дѣто живѣелъ седмокласниятъ ученикъ Стефанъ Костовъ (отъ Казанлъкъ), се били събрали двама-трима съ-

---

*) Тази разписка сега се пази у Данаила Ивановъ въ Новата-Махала. Тя е писана отъ Ив. Пановъ, подпечатана съ комитетския печатъ и носи дата 13 мартъ 1876 год.

класници. Ненадѣйно влезълъ въ стаята новопостжпващиятъ ученикъ и строго се обърналъ къмъ Костова:

— Ти си отъ Казанлъкъ. Въ вашия градъ нѣма мѣсто, дѣто да се подслони апостолъ за свободата. Азъ съмъ апостолъ и намирамъ тебе достоенъ да помогнешъ за тая работа. Трѣбва да напуснешъ въ продължение на 7 дена гимназията и да се прѣдадешъ на дѣлото.

— „Трѣбватъ ми още 1—2 мѣсеца, докато свърша. Тогава ще стана учитель и тази ще ми е едничката работа", отговорилъ Костовъ.

— Азъ сжщо съмъ младъ, даже по-младъ отъ тебе, и не можехъ ли да довърша и азъ учението си? Но хора трѣбватъ! Мене ме търсятъ на всѣка крачка и, ако искате, можете да ме прѣдадете, — но ще има, кои да отмъсти за мене. Азъ пакъ повтарямъ, че ти трѣбва да напуснешъ училището, казалъ непознатиятъ и си надигналъ съ една ржка сетрето, та се видѣли да блѣснатъ два реворвела на кръста му.

Ст. Костовъ обѣщалъ, че ще напусне слѣдъ десетина дена, и непознатиятъ напусналъ стаята.

На другия день седмокласнитѣ ученици видѣли новия ученикъ да напуща Габрово като циганинъ, възседналъ на конь, а на коня нѣколко кожи и 2—3 обрача за рашета.

Непознатиятъ билъ Измирлиевъ, който заминалъ за Новата-Махала, дѣто пристоялъ два дена. Той съобщилъ на новомахленци да бждатъ вече готови, защото наближилъ деньтъ за възстанието. На дълго и широко имъ разправѣлъ, какъ ще се възстане, какво можело да стане и, ако не се сполучело, какъ щѣли турцитѣ да ги бѣсятъ и колятъ.

„Най-послѣ ще заплачимъ на Русия и ще ѝ кажемъ: помогни ни сега или никога!" завършилъ Измирлиевъ рѣчьта си.

Петъръ Тасевъ прѣдалъ въ Орѣховица останалата часть отъ сабитѣ на разпѣтия петъкъ (2 априлий); а, когато се връщалъ за Габрово, срещналъ Измирлиева да се вози въ талига, кждѣ *Дълга-Лжка* (близо до Търново) и отъ тогава не го виждалъ вече.

Прѣзъ априлий 1876 г. се засилала още повече дѣятелностьта по приготовленията за възстанието. Вѣстникътъ „Левантъ Таймсъ", въ който се описвали успѣхитѣ на херцоговскитѣ възстанници, се четѣлъ съ особно въодушевление отъ

младежитѣ на всѣка махала на града. Непоколебима била вѣрата, че турското царство безъ друго ще падне; нѣмало човѣкъ, който да се съмнѣвалъ въ това. И какъ е можело да се не вѣрва, когато математически се доказвало, че „Турция ке падне въ 1876 г.“

т + ү + ρ + ų + і + а + к + ɛ + п + а + д +
300 + 400 + 100 + 900 + 10 + 1 + 20 + 5 + 80 + 1 + 4 +
+ н + ɛ
+ 50 + 5 = 1876 *).

И най-невѣрващиятъ не можелъ да обори това доказателство; то изплашило чорбаджиитѣ.

Младежитѣ счестили да се сбиратъ на групи по махлитѣ и какви-не планове не кроели. Едни прѣдлагали да издебнатъ на „Падало“ турскитѣ войници, кога излѣзѣли на учение и си складѣли пушкитѣ, — та да избиели войницитѣ и да заграбѣли пушкитѣ имъ. Други съвѣтвали да се заложатъ съ пушки изъ кѫщитѣ на табашката махала (прѣзъ дѣто минавала войската за учение), та, кога минѣла турската войска, да я избиятъ. Трети настоявали да се купи утрова, и Боньо Фурнаджията, който мѣсѣлъ хлѣба за войската, да я пуснѣлъ въ хлѣба, та да изтрови всичкитѣ войници.

Властьта усѣтила, че се крояло нѣщо, затова се пуснали шпиони, които да узнаятъ, сериозна ли е работата.

Въ Габрово дошелъ да шпионира единъ турчинъ, прѣоблѣченъ въ селски български дрехи. Шпионинътъ почналъ да обикаля и търси групи отъ младежи и намѣрилъ такава група на *„Скокова поляна“*. Младежитѣ разбрали съ какъвъ човѣкъ иматъ работа, затова отишли на „Стойчовото“ **), дѣто почнали веселие нарочно съ вино и сланина. Непознатиятъ се прѣпоръчалъ за Христо отъ с. Мисилимово, и всички почнали да му викатъ „бай Христо“.

— Какъ сте вие тука, готвите ли се? Ние по насъ сме вече готови. Я вижте, колко ви помага мѣстото! Защо не съмъ

*) Това доказателство било изнамѣрено отъ рилския калугеръ Поливектъ, който послѣ ставалъ протестантинъ съ име Петъръ Велянов.

**) Градина съ дюкянче. Намира се на дѣсния брѣгъ на р. Янтра, при моста »Шипка«.

се родилъ тукъ! По тѣзи мѣста никой не може ви удари и пр. и пр., нареждалъ бай Христо.

Дружината на всичко отказвала и гледала да накара бай Христа, по множко сланина да хапне и по множко винце да сръбне. При надвечерь дружината поискала да отведе бай Христа на по-отдалечено мѣсто, та да му метне и малко бой, но бай Христо усѣтилъ работата и не се съгласилъ. Двѣ заптиета обикалѣли издалечъ, за да помогнатъ на бай Христа, въ случай на нужда. Бай Христо се простилъ съ компанията и не посмѣлъ втори пѫть да я безпокои.

Революционниятъ комитетъ въ Габрово не се събиралъ на едно опрѣдѣлено мѣсто, но главнитѣ свърталища били двѣ: Кръстникова ханъ и бояджийнята на Рача Минковъ *). На първото мѣсто сѫ се събирали ужъ на ракия, а на второто и на ядене. Въ бояджийнята Георги Бочаровъ упражнявалъ бояджийството. Тукъ прѣзъ Велики пости постоянно стояло при огъня едно много голѣмо гърне, което бивало пълно съ бобъ. Въ боба често слагали по цѣлъ октоподъ и по $^1/_2$ ока шарланъ. Тука било най-тайното скривалище за спане, ядене и кроене на планове.

Прѣзъ м-цъ априлъ централниятъ революционенъ комитетъ въ Орѣховица поискалъ единъ или двама прѣдставители отъ Габрово за общо събрание, което щѣло да стане на 25 априлъ, за да се опрѣдѣли деня на възстанието. Прѣди членоветѣ на габровския комитетъ да се съператъ на заседание, всѣки отъ тѣхъ си размислѣлъ, кой е най-достоенъ за изпращане.

На 22. априлий 1876 г. Хр. Топузановъ стоялъ въ дюкяна си самичекъ и мислѣлъ за човѣкъ, когото да изпратятъ въ Орѣховица, и ето: явява се при него Димитъръ Денчевъ, който го запиталъ, какво ново има по работитѣ за възстанието. (Трѣбва да се забѣлѣже, че Димитъръ Денчевъ билъ посвѣтенъ въ работитѣ на комитета отъ Топузанова по-рано). Топузановъ съобщилъ на Денчева, че се искало въ Орѣховица прѣдставитель отъ Габрово и че той сега мислѣлъ, кое лице ставало за тази работа.

— Че като какъвъ човѣкъ трѣбва? запиталъ Денчевъ.

---

*) Тази бояджийня сега е притежание на Петра Русчуклиевъ; тя се намира надъ вада-та на дѣсния брѣгъ на р. Янтра, срѣщу женския манастирь.

— „Човѣкъ, който да не прѣувеличи тукашното състояние на работата и който въ сѫщото врѣме да може добрѣ да схване общата организация“, отговорилъ Топузановъ.

— Азъ прѣдлагамъ за такъвъ Цанка Хр. Дюзтабановъ.

Топузановъ се сепналъ.

— Не бой се, продължилъ Денчевъ. Азъ съмъ му откривалъ всичко, що съмъ чувалъ отъ тебе, и той самъ желае да се срещне съ васъ.

— „Ще трѣбва да се срещна съ приятелитѣ, та ще видимъ“, казалъ Топузановъ.

Топузановъ се срещалъ съ Екима Цанковъ, Хр. Конкилевъ, Н. Сарановъ и Тотя Ивановъ, на които разправилъ за мнѣнието на Денчева; но всички останали като гръмнати и слѣдъ една пауза почнали да натякватъ на Топузанова, задѣто не се вардилъ отъ Денчева. Ала, слѣдъ дълги разсѫждения, рѣшили да се срещнатъ съ Дюзтабанова на баира надъ *Гунинъ кладенецъ* *), за което се съобщило на Денчева.

Прѣзъ 1876 г. Гергьовдень се случилъ въ Петъкъ, та агнетата се яли срѣщу празника. На връхъ Гергьовдень у Саранова се събрали: Н. Сарановъ, Хр. Конкилевъ, Хр. Топузановъ, Екимъ Цанковъ и Тотьо Ивановъ, па, като взели останалото отъ гергьовското агне и като купили вино, излѣзли на баира да ядатъ. Избрали такова мѣсто, че да можело да се вижда, кой се приближава при тѣхъ. Когато ядѣли, Димитъръ Денчевъ дошелъ самъ и имъ казалъ:

— Много здрави отъ Цанка. Той не е съгласенъ да дойде на това мѣсто, защото другъ пѫть не билъ идвалъ тукъ, затова сегашното му идване щѣло да се забѣлѣже. Той прѣдлага срѣщата да стане нѣйдѣ по долината на рѣка Синкевица.

Всички се пръснали. Първитѣ петима души се събрали единъ-по-единъ при Боровото, отдѣто минали рѣката и отишли на мѣстностьта „Родевото“. Тукъ тѣ избрали мѣсто подъ една круша, отъ дѣто свободно се виждалъ цѣлия пѫть отъ самия край на града и цѣлия *Баждаръ* съ конака. Това се направило, както и първия пѫть, за прѣдпазване отъ всѣкаква опас-

*) Този кладенецъ се намира въ срѣдата на западния склонъ на брѣга, който се издига на изтокъ до самитѣ кѫщи на гр. Габрово.

Димитръ Денчевъ. Понеже нѣмало никакво извѣстие отъ Орѣховица, рѣшили да се възстане на 1 май, и за войвода избрали Дюзтабанова, който на драго сърдце приелъ.

— „Азъ зная, че нѣма да освободимъ България, но нека научимъ народа си поне да мре; защото той прѣдпочита да ходи голъ, босъ, гладенъ и да тъне въ невѣжество и мракъ, отколкото да мре за свобода и правда,“ казалъ слѣдъ съгласието си Дюзтабановъ.

Опрѣдѣлило се, щото всички възстаници да се съберать на 1 май въ Габровския мънастирь, дѣто щѣли да обмислять плана за по нататъшно дѣйствие. Екима Цанковъ оставяли въ Габрово, за да слѣди разпорежданията на властьта, да ги съобщава на четата и да й доставя припаси и провизия. Станчо Шипченина билъ опрѣдѣленъ за куриеръ, който да прѣнася кореспонденцията между войводата и прѣдседателя на комитета.

Въ сѫщия день Дюзтабановъ взелъ отпуска (той билъ членъ-касиерь при тогавашния околийски сѫдъ) ужъ да отиде да си поправя воденицата, а той се облѣкълъ съ възстаническитѣ си дрехи*) и. вѫоржженъ съ сабя, револверъ и бинокълъ, вечерьта (още било видѣло) излѣзълъ отъ кѫщата си и се отправилъ къмъ к. Бичкинята. Случило се, че, когато стѫпилъ на пѫтя, се прѣпъналъ и падналъ. Съсѣдитѣ, които видѣли това, го прѣтълкували за лошъ знакъ. Дюзтабановъ отнѣсълъ съ себе си 6030 гроша, принадлежащи на сѫда.

Нея вечерь излѣзли отъ Габрово 30 души, минали прѣзъ Етъра, отдѣто се присъединили 12 души, и отишли въ Новата-Махала. Новомахленци били прѣдизвѣстени за деня на възстанието отъ Тотя Ивановъ и Коста Априловъ, които имъ съобщили, че отъ тѣхнитѣ колиби щѣло да се почне възстанието; затова тѣ много тържествено посрещнали габровцитѣ: били черковнитѣ камбани и цѣлото население излѣзло да посрѣща. Всѣки носѣлъ, каквото орѫжие намѣрилъ. Мѫже, жени, старци, дѣца — пълно било по пѫтя. Отъ радость едни плачели, други се смѣели, а трети пѣели. Всички били въ въхищение.

---

*) Дрехитѣ на Дюзтабанова били отъ бѣлъ шеякъ и обточени съ червенъ гайтанъ. Той билъ обутъ съ чепици, а врѣхъ чепицитѣ — лачени тозлуци. Тѣзи дрехи били ошити, по неизвѣстни намъ причини, прѣзъ 1874. г. отъ Допча Ивановъ (търновецъ).

Къмъ четата се присъединили около 37 души новомахлевци. Всички спали въ Новата-Махала и на другия день — 1 май—ходили въ църква. Слѣдъ черковния отпускъ четата, наредена въ редъ, потеглила изъ Балкана.

Пѫтьтъ имъ него день билъ: Новата-Махала, Недѣлковци, Петковци, Кашлитѣ, Ганевци, Кръстевци, Баланцитѣ, Курвина-Могила, Бѣла-рѣка, Златева-бахчия, Потока, Власовци, Чарковетѣ, Бойчетата, Червена-локва, Соколския (габровския) мънастирь.

Въ Новата-Махала взели насила единъ хубавъ конь отъ Пенча Ст. Бурмовъ. Този човѣкъ билъ състоятеленъ и не съчувствувалъ на възстанието. Коньтъ билъ взетъ, едно, за наказание и друго — за да не смѣе да издаде работата на властьта.

Изъ пѫтя Тотьо Ивановъ се отбивалъ изъ колибитѣ да повдига селенитѣ, съ които добрѣ се познавалъ (като търговецъ на дърволакъ) и между които по-рано билъ агитиралъ. На Курвинъ-ломъ (подъ Курвина-могила) четата яла и всѣки отъ въстанницитѣ сръбналъ вода съ чаша отъ хининово дърво, която носѣлъ Дюзтабановъ.

При колиби Ганевци срещнали една мома съ червена прѣстилка.

— „Моме, ще ни дадешъ тази прѣстилка", ѝ казалъ Тотьо Ивановъ.

— Как'ша я дамъ, отговорила момата.

— „Ние можемъ и насила да я вземемъ, но на̀ ти това рубе"; и Тотьо Ивановъ далъ на момата едно рубе.

Момата разпасала прѣстилката и я дала. Пришили на прѣстилката бѣлъ кръстъ, прикачили я на единъ лѣсковъ прѫтъ, и се получило знаме. За знаменосецъ назначили Цанка Н. Каваловъ, който билъ безъ орѫжие*). Тая прѣстилка служила за знаме, догдѣ Гавраилъ Кръстниковъ, който застигналъ четата на 3. май съ 11 още габровски възстанници, донесълъ истинското знаме; но, когато четата се раздѣлила на двѣ, прѣстилката пакъ служела за знаме на едното отдѣление.

---

*) Той билъ ученикъ въ V класъ на габровската гимназия, но напусналъ училището и отишелъ съ възстанницитѣ.

ность. Слѣдъ малко Дюзтабановъ и Денчевъ пристигнали и седнали при първитѣ петь души, та станали всички седмина. Всички мълчели.

Прѣвъ заговорилъ Цанко Дюзтабановъ.

— Димитъръ ми е разправялъ доста за работитѣ на възстанието, но азъ искамъ да чуя отъ васъ по-подробно, какъ тѣ стоятъ!

Разправили му, какъ стояла работата и какъвъ човѣкъ имъ трѣбвалъ.

— Добрѣ! Но какво имате готово? запиталъ Дюзтабановъ.

— „Имаме най-малко 300 души само отъ Габрово, които сѫ готови да се биятъ като левове", отговорилъ Екимъ Цанковъ.

— Орѫжие?

— „Има различни пушки и нѣколко шишинета".

— Да има 20—30 шишинета, тѣ врършатъ работа. Азъ забѣлѣзахъ, че се готви нѣщо и турцитѣ отъ конака сѫщо, но тѣ мислятъ, че всичко е шега. Самъ съмъ твърдо убѣденъ, че нищо не можемъ направи; но, понеже турцитѣ сѫ варвари, може да се прѣдизвикатъ къмъ свирѣпость, па, като почнатъ да колятъ и невинни хора, да се обърне вниманието на Европа.

Най-много Екимъ Цанковъ убѣждавалъ Дюзтабанова да приеме да бѫде габровски прѣдставитель на събранието въ Орѣховица. Изпърво Дюзтабановъ не се съгласявалъ, но отпослѣ приелъ.

— „Едно нѣщо може да ми побърка, казалъ той: оня день колибари отъ к. Парчевци прѣсрещнали турчата отъ с. Адъмово, които били дошли да продаватъ агнета въ Габрово, та ги набили и имъ отнѣли безъ пари нѣколко агнета. Турцитѣ се оплакали и тѣзи дни ще се гледа дѣлото имъ, та може каймакаминътъ да не ми даде отпуска; но ще видимъ! . . ."

Тукъ се рѣшило да се отпуснатъ Дузтабанову 300 гроша за пѫтни, и се разотишли съ благопожелания за добра сполука.

На другия день Дюзтабановъ се отказалъ, понеже не му дали отпуска, та вмѣсто него опрѣдѣлили аптекаря Асѣна Каменовъ. На 25 априлий вечерьта Каменовъ билъ съ жена си въ Търново и на 26-и се явилъ при Джоржа Момчевъ. Послѣдниятъ разправилъ, че роботата била издадена, и Каменовъ продължилъ пѫтя си за Свищовъ, отдѣто билъ родомъ.

2 Провъзгласяване на въстанието.

На 28 априлий въ Габрово се получило извѣстие, че въ Панагюрище било провъзгласено въстанието; затова комитетътъ разпоредилъ да бждатъ готови всички момчета, защото, щомъ додѣлъ отъ Орѣховица войвода, щѣли да възстанатъ.

На 29 априлий сутриньта много селени отъ габровски колиби заминали за пазаря въ Орѣховица, но слѣдъ обѣдъ се върнали. Всѣки любопитствувалъ да се научe, защо се връщали, ала тѣ нищо положително не можели да кажатъ.

— „Казаха ни, че отъ Царева-Ливада нататъкъ било страшно, та да сме се върнѣли, и ние се върнахме. Пъкъ и сами чухме гърмежи,“ разправяли селенитѣ на Топузанова, който ги билъ запиталъ.

Въ сжщия день Топузановъ се срещналъ съ Дюзтабанова.

— „Какво има?“ запиталъ послѣдниятъ.

Топузановъ му разправилъ за онова, което чулъ отъ селенитѣ.

— „Това е истина. Има вече телеграма отъ Търново, че тая сутрина въ зори била забѣлѣзана една възстанич. чета да минава край с. Балванъ, и отъ тука заминаха двѣ роти войници. Сега е врѣме да се помогне на тази чета, и голѣмъ джумбюшъ може да стане; но ще трѣбва да се срещна съ Пенча Постомпировъ,“ казалъ Дюзтабановъ.

И двамата тръгнали да търсятъ Пенча Постомпировъ; но, когато дошли до дюкяна на Топузанова, (дюкянътъ билъ срѣщу църкв. „Св. Богородица“) Топузановъ останалъ да си затваря дюкяна, защото взело било да се мръква, а Дюзтабановъ заминалъ съ Саранова (който се случилъ въ Топузанова дюкянъ) прѣзъ „Байовъ мостъ“ (сега мостъ „Симеонъ Велики“) за у Постомпирова. Послѣдниятъ казалъ да оставятъ работата за другия день, за да можелъ да се срещне съ момчетата, на които той билъ агитиралъ и които той знаелъ за юначни.

— Трѣбва при това безъ друго да се срѣщна и съ Тотя Ивановъ, завършилъ Постомпировъ.

На другия день рано при „Михалевото“ (при моста „Шипка“) се събрали: Дюзтабановъ, Тотьо Ивановъ, Хр. Конкилевъ, Екимъ Цанковъ, Пенчо Постомпировъ, Георги Кръстниковъ и

Димитръ Денчевъ. Понеже нѣмало никакво извѣстие отъ Орѣховица, рѣшили да се възстане на 1 май, и за войвода избрали Дюзтабанова, който на драго сърдце приелъ.

— „Азъ зная, че нѣма да освободимъ България, но нека научимъ народа си поне да мре; защото той прѣдпочита да ходи голъ, босъ, гладенъ и да тъне въ невѣжество и мракъ, отколкото да мре за свобода и правда,“ казалъ слѣдъ съгласието си Дюзтабановъ.

Опрѣдѣлило се, щото всички възставници да се съберать на 1 май въ Габровския мънастиръ, дѣто щѣли да обмислятъ плана за по нататъшно дѣйствие. Екима Цанковъ оставяли въ Габрово, за да слѣди разпорежданията на властьта, да ги съобщава на четата и да й доставя припаси и провизия. Станчо Шипченина билъ опрѣдѣленъ за куриеръ, който да прѣнася кореспонденцията между войводата и прѣдседателя на комитета.

Въ сѫщия день Дюзтабановъ взелъ отпуска (той билъ членъ-касиеръ при тогавашния околийски сѫдъ) ужъ да отиде да си поправя воденицата, а той се облѣкълъ съ възстанишческитѣ си дрехи*) и въоржженъ съ сабя, револверъ и бинокълъ, вечерьта (още било видѣло) излѣзълъ отъ кѫщата си и се отправилъ къмъ к. Бичкинята. Случило се, че, когато стѫпилъ на пѫтя, се прѣпъналъ и падналъ. Съсѣдитѣ, които видѣли това, го прѣтълкували за лошъ знакъ. Дюзтабановъ отнѣсълъ съ себе си 6030 гроша, принадлежащи на сѫда.

Нея вечерь излѣзли отъ Габрово 30 души, минали прѣзъ Етъра, отдѣто се присъединили 12 души, и отишли въ Новата-Махала. Новомахленци били прѣдизвѣстени за деня на възстанието отъ Тотя Ивановъ и Коста Априловъ, които имъ съобщили, че отъ тѣхнитѣ колиби щѣло да се почне възстанието; затова тѣ много тържествено посрещнали габровцитѣ: били черковнитѣ камбани и цѣлото население излѣзло да посрѣща. Всѣки носѣлъ, каквото оржжие намѣрилъ. Мѫже, жени, старци, дѣца — пълно било по пѫтя. Отъ радость едни плачели, други се смѣели, а трети пѣели. Всички били въ възхищение.

---

*) Дрехитѣ на Дюзтабанова били отъ бѣлъ шеякъ и обточени съ червенъ гайтанъ. Той билъ обутъ съ чепици, а връхъ чепицитѣ — лачени тозлуци. Тѣзи дрехи били ошити, по неизвѣстни намъ причини, прѣзъ 1874. г. отъ Дончя Ивановъ (търновецъ).

Къмъ четата се присъединили около 37 души новомахлевци. Всички спали въ Новата-Махала и на другия день — 1 май — ходили въ църква. Слѣдъ черковния отпускъ четата, наредена въ редъ, потеглила изъ Балкана.

Пѫтьтъ имъ него день билъ: Новата-Махала, Недѣлковци, Петковци, Кашлитѣ, Ганевци, Кръстевци, Баланцитѣ, Курвина-Могила, Бѣла-рѣка, Златева-бахчия, Потока, Власовци, Чарковетѣ, Бойчетата, Червена-локва, Соколския (габровския) мънастирь.

Въ Новата-Махала взели насила единъ хубавъ конь отъ Пенча Ст. Бурмовъ. Този човѣкъ билъ състоятеленъ и не съчувствувалъ на възстанието. Коньтъ билъ взетъ, едно, за наказание и друго — за да не смѣе да издаде работата на властьта.

Изъ пѫтя Тотьо Ивановъ се отбивалъ изъ колибитѣ да повдига селенитѣ, съ които добрѣ се познавалъ (като търговецъ на дърволакъ) и между които по-рано билъ агитиралъ. На Курвинъ-ломъ (подъ Курвина-могила) четата яла и всѣки отъ въстанницитѣ сръбналъ вода съ чаша отъ хининово дърво, която носѣлъ Дюзгабановъ.

При колиби Ганевци срещнали една мома съ червена прѣстилка.

— „Моме, ще ни дадешъ тази прѣстилка", ѝ казалъ Тотьо Ивановъ.

— Как'ша я дамъ, отговорила момата.

— „Ние можемъ и насила да я вземемъ, но нà ти това рубе"; и Тотьо Ивановъ далъ на момата едно рубе.

Момата разпасала прѣстилката и я дала. Пришили на прѣстилката бѣлъ кръстъ, прикачили я на единъ лѣсковъ прѫтъ, и се получило знаме. За знаменосецъ назначили Цанка Н. Каваловъ, който билъ безъ орѫжие*). Тая прѣстилка служила за знаме, догдѣ Гавраилъ Кръстниковъ, който застигналъ четата на 3. мъй съ 11 още габровски възстанници, донесълъ истинското знаме; но, когато четата се раздѣлила на двѣ, прѣстилката пакъ служела за знаме на едното отдѣление.

---

*) Той билъ ученикъ въ V класъ на габровската гимназия, но напусналъ училището и отишелъ съ възстанницитѣ.

Изъ пжтя къмъ четата се присъединявали и други селени, та вечерьта на 1 май, когато пристигнали въ Габровския мънастирь, четата брояла 137 души. Прѣзъ нощьта дошли отъ Габрово още 82 души, та всичко станали 219 души.

Игуменътъ на мънастиря — Илариовъ, не искалъ да пусне четата въ мънастирския дворъ, за да не пострада послѣ мънастиря. Тогава на поляната до мънастирскитѣ порти въстанницитѣ наклали много огньове, при които се остановили. Само щабътъ на четата влѣзълъ въ мънастиря*).

Прѣзъ нощьта се явилъ силенъ вѣтъръ, и станало много студено, затова всички навлѣзли да спятъ въ мънастиря.

Тука щабътъ разсжждавалъ за плана, по който трѣбвало да дѣйствуватъ. Появило се слѣдното прѣдложение: да нападнатъ на Габрово, да избиятъ турскитѣ солдати и да имъ вематъ пушкитѣ**), а слѣдъ това да отидатъ направо за Дрѣновския мънастирь; но, като взели прѣдъ видъ 1) че били малко на брой и слабо въоржжени, 2) че отъ Севлиево, Батошево, Кръвеникъ и Ново-село щѣла да се образува нова чета, — рѣшили да заминатъ къмъ казанитѣ мѣста и, като се съединятъ двѣтѣ чети — габровската и оная, която щѣла да се образува отъ горѣпоменатитѣ села, — щѣли да рѣшатъ, какво да правятъ по-нататъкъ.

На 2. май (недѣля) всички отишли въ черкова, а слѣдъ черковния отпускъ наредили се всички на мънастирската поляна, дѣто цѣлата дружина била раздѣлена на 7 чети съ четници: Тотьо Ивановъ, Пенчо Постомпировъ, Христо Конкилевъ, дѣдо Михалъ Гетьовъ, Данаилъ Бурмовъ, Хр. Партиковъ и Никола Каваловъ. Георги Бочаровъ билъ опрѣдѣленъ за писарь на цѣлата дружина.

Понеже пжтьтъ на дружината билъ прѣзъ *Червени-брѣгъ*, а прѣзъ тамъ нея сутринь щѣла да мине пощата, позабавили се, за да минатъ, слѣдъ като заминѣла пощата.

Забѣлѣзвало се неописуемо въодушевление у всички. Войводата опрѣдѣлилъ *авангардъ* и *ариергардъ*, па потеглили

*) Щабътъ се състоялъ отъ: Ц. Дюстабановъ, Тотя Ивановъ, Хр Конкилевъ, П. Постомпировъ, Г. Бочаровъ, Данаила Бурмовъ, дѣда Михаля Гетьовъ, Хр. Партиковъ, Никола Каваловъ и Цвѣтка М. Каролевъ.

**) Войската била въоржжена съ прѣправени пушки «капаклийки», които били за тогава най-добри, защото се пълнѣли съ патрони.

подъ редъ отъ мънастиря прѣзъ р. Срташка за *Червени-брѣгъ*.

Петко Патладжана и Хайдутъ Герги, които били отъ авангарда и вървѣли стотина крачки напрѣдъ, щомъ излѣзли на пѫтя Габрово-Шипка, видѣли насрѣща си пощальона, куриера и едно заптие. Патладжана, безъ да пита и получи разрѣшение за гръмване, гръмналъ върху заптието и го ранилъ въ пръста на едната рѫка. Пощата се състояла отъ пощальонъ, куриеръ и три заптиета. Двѣтѣ заптиета, които били изминали стотина крачки напрѣдъ, отседнали конетѣ си и почнали да стрѣлятъ, а другитѣ съ пощата избѣгали назадъ въ Габрово.

Щомъ се чулъ гърмежътъ, всички възстанници бѣгомъ се притекли на мѣстото и почнали да стрѣлятъ; ала куршумитѣ на възстанницитѣ недостигали заптиетата, когато куршумитѣ на послѣднитѣ пищѣли покрай ушитѣ на възстанницитѣ *). Заптиетата, слѣдъ като изгърмѣли патронитѣ си, спуснали се изъ дола и избѣгали, като оставили конетѣ си. Нѣмало ни убити, ни ранени отъ дружината.

Куршумитѣ на заптиетата, които идѣли отъ едно разстояние повече отъ 1000 крачки и пищѣли покрай ушитѣ на възстанницитѣ, угасили въодушевлението на послѣднитѣ; и болшинството отъ тѣхъ, които не били чували гърмежъ и мислѣли възстанието за играчка, — като видѣли тука, че работата не била шега, заблагоразсѫдили да оставятъ дружината и да се приберातъ у дома си. Малцина били тѣзи, които се опълчили срѣщу заптиетата и ги накарали да избѣгатъ. Слѣдъ прѣстрѣлката останали само 94 души възстанници. Останалитѣ възстанници плѣнили двата коня на заптиетата, прѣсѣкли телеграфнитѣ стълбове, скѫсали жицата и прѣкосили шосето, та отишли въ колиби *Стомонеци* и *Зелено дърво*, а отъ тамъ — въ к. Топлешъ, дѣто обѣдвали. Между к. Стомонеци и Зелено-дърво срещнали трима бърдари, на които войводата завѣрилъ тескеретата, като надписалъ на турски езикъ: „Прѣгледано отъ габровската западна възстаническа дружина. Свободни“.

Въ Топлешъ дошло писмо отъ Екима Цанковъ.

Слѣдъ обѣдъ минали прѣзъ к. *Дележеци* и Руйчовци,

---

*) Пушкитѣ на заптиетата били магазинни отъ системата „Шнайдеръ“ съ по 16 патрона въ магазина си.

та вечерьта стигнали на *Моровешката* стѣна*). Като минавали прѣзъ колибитѣ, по желанието на самитѣ селени, разбивали хамбаритѣ, дѣто се съхранявала храната отъ десятъка**). Изъ пжтя се присъединили отъ околнитѣ колиби много селени: едни съ оржжие, а други безъ оржжие, и на стѣната имало до 400 души народъ, но прѣзъ нощьта повечето избѣгали.

На самата стѣна наклали много огньове, слѣдъ което всички, като се наредили, извадили си сабитѣ и ножоветѣ, па извикали три пжти: „Свобода или смрътъ“.

— „Момчета“, поелъ тонъ войводата, „намъ ни прѣдстоятъ два пжтя: назадъ и напрѣдъ. Вжжето чака оногова, който се върне назадъ, а куршумътъ и ножътъ чакатъ оногова, който върви напрѣдъ. Първиятъ ще умре мърцина на бѣсилката, а вториятъ ще загине славно на бойното поле. Кой, което иска, него да си избере! Виждате, че работата не е шега, затова, който е рѣшенъ геройски да умре за свободата на поробеното ни отечество, нека мине подъ тѣзи саби“!

Дюзтабановъ си кръстосалъ сабята съ тази на Тотя Ивановъ, и всички минали подъ саблената арка.

Тука вечеряли. Слѣдъ вечеря оставили огньоветѣ да горятъ и се оттеглили на сѣверъ въ една гора, дѣто спали. Това станало по стратегически съображения, защото огъньтъ се виждалъ много добрѣ отъ Габрово, та, ако би да тръгне войската прѣзъ нощьта отъ Габрово и да нападне на самата стѣна, дѣто били огньоветѣ, тѣ да бждатъ сигурни.

На 3. май се спуснали подъ к. Мечковци, прѣкосали прѣзъ к. Бойновци, уловили пжтя покрай *Ушитѣ* за *Мечкови-чуки* и достигнали до мѣстностьта „Завой“, дѣто се остановили. Тукъ почнали наново да разсждаватъ за по-нататъшнитѣ дѣйствия. Мнозина се сърдѣли на ония, които обѣщали да излѣзатъ, а не излѣзли. Тѣ не искали да отиватъ по-нататъкъ, а настоявали да се върнатъ и нападнатъ на Габрово, па насила да извадятъ онѣзи, които ги излъгали.

— Да идемъ, ако искате да запалимъ града и да го сринемъ съ земята. Не ви ли е мила поне гимназията?! — Това

---

*) Моровешката стѣна се намира 6 и половина километра на югозападъ отъ Габрово. Отъ тамъ Габрово се вижда много добрѣ.

**) Слѣдъ усмиряването на въстанието, населението било принудено да заплати десеторно тази храна.

най-лошого, що можемъ да сторимъ. Нека не бързаме!...
орѣлъ Дюзтабановъ.

— „Нѣкои идатъ срѣщу насъ съ оржжие“, се обадилъ
инъ отъ четата.

Всички се пръснали да заематъ позиции, защото помис-
ли, че идещитѣ били турци; но оказало се, че тѣ били 11
ни габровци, които идѣли да се присъединятъ къмъ възстан-
цитѣ. Новодошлитѣ били: братя Ганчо, Христо и Цоки
цкови, Илия Марковъ Рѣсковъ, Н. Ив. Рѣсковъ, Гаврилъ
ъстниковъ, Хр. Сирманчето, Пенчо Костилчето, Недѣлко
лески, Тотьо Шапката и А. П. Черното. Тѣ още на 2. май
ерьга се събрали и въоржжили въ чарковетѣ на Тотя Стан
ъ. При такмението имъ въ чарковетѣ присжтствувалъ и Про
ъ Тишковъ (Чардофонъ), който имъ помагалъ при въору
ването. Тѣ тръгнали покрай гимназията и минали прѣзъ к
койцитѣ. Съ тѣхъ наедно вървѣлъ до Бакойцитѣ и Чар-
фонъ, когото насила върнали като малъкъ. Прѣзъ нощьта
губили въ тъмното и осъмнали при хаджи Цонева мостъ.
ъ тамъ отишли въ к. Топлешъ, отдѣто уловили диряга на
тата. Тука Гаврилъ Кръстниковъ извадилъ отъ пазва зна-
го, което носѣлъ отъ Габрово, покачили го на пржтъ и го
ли на Недѣлка Хелески да го носи. Знамето било отъ черве-
сукно. На сукното билъ пришитъ разяренъ левъ, а надъ
за думитѣ: „свобода или смрьть!“ Левътъ и буквитѣ били
рѣзани отъ бѣло асе. Освѣнъ знамето новодошлитѣ носѣли
10 вѣнеца, свити отъ живи цвѣта*).

— „Тѣзи вѣнци ги пращатъ габровскитѣ дѣвици на
итѣ херои, излѣзли да се биятъ за свободата на отечеството
“, казали носителитѣ на вѣнцитѣ и дали на всѣкиго отъ
ба по единъ.

Войводата се усмихналъ и казалъ: „Че какво ли сме
правили, за да заслужимъ тѣзи вѣнци?!“

Тука ги заварила тайната поща отъ Габрово, отдѣто на-
ли, че паника владѣе между турцитѣ въ конака и войската.
ава поддържателитѣ на мнѣнието — да се влѣзе въ Габрово,
ово занастоявали да се нападне на Габрово.

---

*) Знамето било шито отъ Мария Ив. Рѣскова, а вѣнцитѣ били правени
дѣвическия пансионъ и занесени въ кжщата на Ивана Рѣсковъ, отдѣто Чар-
нъ ги занесълъ и прѣдалъ на възстанницитѣ.

— Има ли още да идватъ? запиталъ войводата.

— „Нѣма“, отговорили новодошлитѣ.

Почнали се усилено критикитѣ, какво да се прави.

— Нека обикаляме покрай Балкана и повдигаме селенитѣ на крайбалканскитѣ села, казали едни.

— „Да нападнемъ на Габрово и насила да вмъкнемъ онѣзи, които ни излъгаха, или да ги избиемъ“, се обаждали други, които не искали да се ходи по Балкана.

Войводата мълчалъ.

Всички се подѣлили на групи и така обсждали положението. Въ това врѣме Дюзгабановъ взелъ подъ ржка Гаврила Кръстниковъ и, като го отвелъ на страна, запиталъ го:

— Защо не дойде братъ ти?

— „Тати не го пусна“, отговорилъ Кръстниковъ.

— Излъгани останахме. Онѣзи, които съдраха по два чифта обувки да ме придумватъ да стана войвода, сега ги нѣма. Но азъ нѣма да се откажа отъ честната си дума. Помнишъ ли едно врѣме, когато се бихме на *Падало* съ лжченчегата (махала въ Габрово) и азъ паднахъ, та се ударихъ о единъ камъкъ и примрѣхъ?

— „Какъ да не помня? Тогава ти пакъ бѣше нашъ войвода. Заливахме те съ вода, и ти оживѣ“.

— Тогава се оживѣ, но сега нѣма да се оживѣе: сегашнитѣ бойове нѣма да сж като тогавашнитѣ. Най-много ми е мжчно, за дѣто ме излъгаха: даже на трегина не излѣве онова, което ми Екимъ Цанковъ разправяше; но нѣма що да се прави: думата ми е хвърленъ камъкъ! Азъ приехъ да стана войвода по три главни причини: 1) че нѣмало войвода, 2) че всичко било много добрѣ приготвено и 3) като се жертвувамъ за свободата на отечеството си, да омия пятното, което приписватъ на баща ми*). Ако не бѣха крили отъ мене, а порано ми кажеха, азъ много добрѣ щѣхъ да наредя работата.

Възстанницитѣ взели да се трупатъ около Дюзгабанова и едни настояхали да се нападне на Габрово, а други прѣдоставяли нему правото да рѣши, какво да се прави. Тогава вой-

*) Неговъ баща е Христо Дюзгабановъ, който най-много попрѣчилъ на възстанието прѣзъ 1856 година.

водата се покачилъ на едно по-високо мѣсто и казалъ приблизително слѣднитѣ думи:

— Момчета! Нашата работа трѣбва да е „врѣдъ и никждѣ“. Ние трѣбва да се въртимъ около Балкана, да гледаме да повдигнемъ повече села и по дълго да задържимъ положението. Само въ това е нашето спасение, само по такъвъ начинъ ще обърнемъ вниманието на Европа, а безъ Европа нищо не можемъ направи. Ние насигуръ ще измрѣмъ, но дано поне нашитѣ братя сполучатъ желаната свобода. Азъ мислѣхъ да отидемъ да помогнемъ на възстанницитѣ въ Дрѣновския мънастирь, но сега виждамъ, че това е невъзможно, защото ние сме малко, а отъ нигдѣ нѣмаме извѣстие за помощь. И отъ Севлиево нищо не се чува. Да се върнемъ въ Габрово, ще рече да се дадемъ сами въ ржцѣтѣ на неприятеля и да станемъ причина да се изгори града. И тъй само едно ни остава: да се навъртаме около балканскитѣ села и да гледаме по дълго да се закрѣпимъ въ Балкана. Който е съгласенъ съ мене, да върви подирѣ ми!

„Всички сме съ тебе, войводо!“ извикали възстанницитѣ.

Раздѣлили се на двѣ отдѣления. Едното отдѣление, подъ водителството на Дюзтабанова и четницитѣ: Тотьо Ивановъ, П. Постомпировъ, Хр. Конкилевъ и Хр. Партинковъ, потеглило прѣзъ *Дебелдѣлъ* и *Гжбени* за *Батошево*; а другото отдѣление, подъ водителството на Бочарова и четницитѣ: Данаилъ Бурмовъ, Дѣдо Михалъ и Никола Каваловъ, потеглило прѣзъ *Купенъ*, *Тумбалово* и *Стокитѣ* за Батошево. Съ първото отдѣление било старото знаме, което се носѣло отъ Цанка Каваловъ; а второто отдѣление взело новото знаме, което се носѣло отъ Недѣлка Хелески*).

Първото отдѣление пристигнало по мръкнало при гжбенскитѣ ливади. Тука дошли при войводата гжбенчани и съобщили, че въ селото имъ имало трима въоржжени цигани (единътъ тамкашенъ, а другитѣ — габровски), които пияли въ една механа, а не искали да плащатъ. Освѣнъ това, били се заклѣли, че, кога станѣло рѣзня въ Габрово (което скоро щѣло да ста-

---

*) Хр. Партинковъ, който поддържалъ мнѣнието — да се не отдалечава четата отъ Габровския балканъ, се отказалъ да послѣдва войводата и съ нѣколко свои хора напусналъ четата.

не), тѣ щѣли да отмъкнатъ за свои жени най-имотнитѣ габровски хубавици.

Войводата пратилъ Постомпирова съ нѣколко момчета въ селото да уловятъ циганитѣ и да имъ вэематъ оржжието. Постомпировъ намѣрилъ циганитѣ въ една механа. Габровскитѣ цигани били *Мустанъ* и *Исьо*. Първиятъ отъ тѣхъ позналъ Цвѣтка Миховъ Каролевъ, комуто рекълъ: „*Ошъ гелдинъ, Михоолу*!“ За да се прѣдпазятъ отъ издадничество, Постомпировъ разпоредилъ да се отведатъ циганитѣ въ единъ долъ, дѣто да ги посѣкатъ. Нея нощь било много тъмно. Когато въстанницитѣ водѣли циганитѣ да ги колятъ, тамкашниятъ сполучилъ да избѣгне, и нѣколко момчета се погнали въ тъмнината да го гонятъ, като викали подирѣ му. Въ това врѣме прѣсрещналъ циганина въ тъмнината и го съсѣкалъ Иванъ Денито, който билъ пратенъ отъ Дюзтабанова при Постомпирова да му каже да се не бави, защото наблизо било турското село *Дерелии*.

Когато завели другитѣ цигани въ едно дере, Симеонъ Матевъ пожелалъ да заколи Исья, а Цвѣтко Миховъ — Мустана. Постомпировъ позволилъ. Симеонъ Матевъ замахналъ съ сабята си и ударилъ Исья въ рамото, ала сабята се прѣчупила на двѣ, и цигапинътъ си останалъ правъ. Тогава се спуснали другитѣ въстанници и насѣкли Исья на парчета. Цвѣтко Миховъ Каролевъ отвелъ на страна Мустана и го ударилъ съ сабята си въ врата. Циганинътъ изведнажъ се тъкулналъ на земята. Цв. Миховъ Каролевъ си помислилъ, че го билъ убилъ, та го оставилъ; ала циганинътъ билъ само раненъ въ врата, а се прѣсторилъ на умрѣлъ. Слѣдъ малко Циганинътъ станалъ и отишелъ въ с. Дерелии, дѣто получилъ първа помощь на раната си и разказалъ за случката. Този циганинъ отпослѣ оздравѣлъ и билъ единъ отъ главнитѣ обвинители въ търновския сждъ.

Селенитѣ и попътъ отъ Ѓжбени излѣзли да посрещнатъ въстанницитѣ, и подъ една круша се извършилъ водосветъ. Въстанницитѣ се ръсили и тръгнали за Батошево, дѣто пристигнали на присъмване.

Другото отдѣлѣние стигнало вечерьта на 3 май въ к. *Стокитѣ*, дѣто приспали, а на другия день рано с[illegible] Батошево. Въ к. Попска-махала тѣ намѣрили жени[illegible]

и по-важната покжщнина на батошевчани; а способнитѣ да носятъ оржжие били оставали въ Батошево. Къмъ това отдѣление се присъединилъ Никифоръ Симеоновъ (севлиевецъ), който билъ избѣгалъ отъ Севлиево и се криелъ около к. Стокитѣ.

---

3. Четата въ с. Батошево.

Това село е три часа на югъ отъ Севлиево. То е разположено въ политѣ на Стара-Планина и се мие отъ р. Росица, която се извива около него като ржкописната буква „г". На югоизтокъ отъ селото (задъ рѣката) се издига единъ обрасълъ въ гора хълмъ, нареченъ „Градътъ", а на западъ е „Еньовъ-Рътъ". Прѣзъ 1876 год. това село броило 300 кжщи, имало училищно здание и двѣ черкови — едната на женския мънастирь. Единъ часъ на югозападъ се намира мжжски мънастирь.

Прѣзъ 1875 год. въ Батошево се образувалъ революционенъ комитетъ. Като прѣдседатель и касиеръ на комитета билъ Боньо Куньовъ. Учительтъ Стефанъ Илиевъ (сега свещеникъ) билъ отъ начало писарь на комитета, но по-послѣ тази длъжность и касиерството изпълнявалъ Атанасъ попъ-Кръстевъ. Главниятъ агитаторъ и организаторъ на революционния комитетъ въ Батошево билъ Стефанъ Пешевъ (Севлиевецъ). Освѣнъ Пешева въ Батошево ходили, като агитатори, и слѣднитѣ севлиевци: Йонко Карагьозчето, Никифоръ Симеоновъ и Гочо (Георги) Куевъ.

Въ начало комитетътъ събиралъ само пари, които прѣдавалъ на Пешева, а послѣдниятъ се грижелъ да достави оржжие и барутъ. Пешевъ ходилъ съ Станча Боневъ Шипката въ Троянъ да купува барутъ отъ Ивана Марковъ, който го събиралъ отъ турцитѣ въ с. Команъ. Трѣбвало да се прѣнесе отъ Троянъ за Батошево 100 оки барутъ. Прѣнасянето ставало по слѣдния начинъ: Маринъ Сяровъ (новоселецъ) го прѣнасялъ отъ Троянъ въ Ново-Село у Матя Йонковъ Щърбановъ, а отъ тамъ го вземали Станчо Боневъ и Димитъръ Петковъ Дръндевски (новоселецъ), та го прѣхвърляли въ Батошево. Тази работа не била безопасна. Една нощь, когато Станчо Боневъ и Димитъръ Дръндевски наближили съ единъ конски товаръ ба-

рутъ до ханчето при к. *Лумпаритѣ*, чули викъ по турски: „Кои сте? Елате тука!“

Нощьта била много тъмна. Станчо Боневъ вървѣлъ напрѣдъ, а Дръндевски — слѣдъ него. Послѣдниятъ отбилъ коня въ храсталака, дѣто стоварилъ и скрилъ набърже чувалитѣ съ барутя, слѣдъ което яхналъ коня и офейкалъ въ Ново-Село. Станчо Боневъ се явилъ самъ при ханчето, дѣто билъ Дели-Ибрахимъ (отъ Севлиево) съ 30 заптиета*).

— Дѣ ти другаря? запиталъ Ибрахимъ.

— „Нѣмамъ другарь“, отговорилъ Станчо Боневъ.

— Какъ така? азъ чухъ и конски стжпки.

— „Може да е вървѣлъ нѣкой подирѣ ми, но азъ въ тъмнината не съмъ го забѣлѣжилъ“.

— Кждѣ ходи?

— „Търсихъ майсторъ за черковата“, се сумясалъ Боневъ да излъже.

Прѣзъ пролѣтьта на 1876 год. захваналъ да чести въ Батошево Дончо Фесчиевъ (отъ Ст.-Загора), който давалъ наставления на батошевчани, какъ да си правятъ фишеци, като имъ напомнѣлъ да бждатъ готови, защото наближавалъ деньтъ за възстание. Захванала се трѣскава дѣятелность. Батошевчани, като усѣтили недостатъкъ отъ оржжие, наумили се да приспособятъ коситѣ, съ които косили сѣно, за саби и маждраци (копия). Изправѣли на косата закривената дръжка, която обвивали съ кълчища; приготвѣли отъ върбова кора капия, и сабята бивала готова. Други оковавали въ желѣзни брънки косата о нѣкой пржтъ, като оставяли острата ѝ часть на 1—2 педи свободна, и се получавало оригинално копие.

На 3 май се чуло въ Батошево, че въ Кръвеникъ гърмѣли върху ошурджиитѣ и провъзгласили възстанието. Сжщия день дошелъ отъ Кръвеникъ пратеникъ, който съобщилъ за възстанието и молилъ батошевчани за помощь. Тогава батошевчани рѣшили: всички, способни да носятъ оржжие, да останатъ въ село, а другитѣ да избѣгатъ изъ горитѣ.

Прѣзъ нощьта срѣщу 4 май дошелъ въ Батошево отъ къмъ Гжбени Цанко Дюстабановъ съ едно отдѣление габров-

---

*) Дели-Ибрахимъ познавалъ Бонева още отъ 1868 година, когато го билъ, за дѣто послѣдниятъ далъ на Стефана Караджата едно агне.

ци, а на другия день пристигнало и другото отдѣление отъ къмъ к. Стокитѣ.

Всички пламнали отъ изобликъ херойски, но нѣмало върху кого да го излѣягъ. Него врѣме се случилъ въ селото кехаята Хисенъ-ага (помакъ). Разпаленитѣ за отмъщение юнаци хванали помака и поискали съ неговата кръвь да си накървавятъ ножоветѣ. Помакътъ билъ въ кжщата на тогавашния кмегъ — Тихолъ Радоевъ, който се застжпилъ прѣдъ войводата за него, и войводата запрѣтилъ закаланего му. Тогава възстанницитѣ извадили помака на мегданя прѣдъ кжщата на Коля Сганчевъ, дѣто му дали да яде сланина и за подигравка го кръсгили Иванъ. Единъ огъ габровскитѣ възстанници не се стърпѣлъ и замахналъ съ ножа си, та разцѣпилъ ухото на помака. Войводата, като се научилъ за това, заповѣдалъ да затворятъ помака въ една кжща и сгълчалъ ония, които си позволили да постжпятъ така съ невинния човѣкъ.

На 4 май рано дошелъ отъ Кръвеникъ Хр. Фильовъ да иска помощь. Дюзтабановъ почакалъ да пристигне другото отдѣление на габровската дружина и, като образувалъ петь чети, потеглилъ съ тѣхъ за Кръвенишкия боазъ. Прѣди да тръгне, Дюзтабановъ заповѣдалъ: 1) да се постави стража: а) на *Чокара* (въ лозята срѣщу Дерелии), б) на *Чуката* (при Дерелийския пжть) и в) на върха *Могили* (къмъ Душево); 2) нощя да ходи стража изъ селото, и 3) друга стража да наглежда боаза къмъ к. *Стокитѣ*.

Въ Батошево останалъ Георги Бочаровъ за главнокомандующъ съ помощници: Никифоръ Симеоновъ и Гаврилъ Кръстниковъ. Батошевската чета се състояла главно отъ батошовчани. Имало само 15-20 души отъ габровската чета.

Слѣдъ заминаването на войводата, Бочаровъ прѣброилъ всички възстанници, и тѣ се оказали около 480 души; но отъ тѣхъ само 180 души имали пушки, а другитѣ били съ криваци, копия и саби отъ коси. Огъ 180-тѣ пушки можело да се разчита, че само 40-50 ще влѣзатъ въ работа, при нужда, а отъ останалитѣ едни били счупени, други безъ кремаци: само името имъ било пушка.

Габровското знаме било забито на Чокара, дѣто една часть отъ четата стояла на лагеръ подъ командата на подчет-

ника Гаврилъ Кръстниковъ съ помощникъ Кънчо Буреновъ и байрактаръ Недѣлко Хелески.

Сжщия день 4 май слѣдъ обѣдъ се явили турци отъ Дерелии. Възстанницитѣ, които били на Чукара, се обучавали подъ командата на Кръстникова. Послѣдниятъ нарочно извиквалъ съ извънредно високъ гласъ командитѣ на влашки езикъ. Турцитѣ си помислили, че тука има и чужденци, затова се уплашили и се върнали въ селото си.

Вечерьта Бочаровъ поржчалъ на свещеника хаджи Коста да служи на другия день литургия. Десетина души отъ по-главнитѣ възстанници, които образували щаба, се причастили. Кжщата на дѣда Миня била главната квартира, дѣто заседавалъ щабътъ. Тука билъ и склада на припаситѣ.

Кждѣ обѣдъ се задали отъ къмъ Душево 200 — 300 души турци. Тутакси стражата, която била на върха „Могила" (къмъ западния брѣгъ на селото), дала нуждния знакъ, и слѣдъ малко се явилъ цѣлиятъ щабъ на баира. Главнокомандующиятъ се разпоредилъ да се наредятъ всички възстанници на баира, и баирътъ почернялъ отъ хора. Турцитѣ се уплашили отъ множеството на възстанницитѣ и се върнали. Само 5-ма конни черкези се отдѣлили и направили рекогносцировка, като се приближили на доста близко разстояние до възстанницитѣ. Възстанницитѣ не открили огънь, защото пушкитѣ имъ не можели да биятъ на такова разстояние, но дѣдо Тодоръ Вителътъ (отъ Новата-Махала), който ималъ дълго-бойно шишине, гръмналъ и ударилъ коня на едного отъ черкезитѣ. Коньтъ падналъ, а наедно съ него и оня, който го яздѣлъ. Падналиятъ черкезинъ въ мигъ отседналъ убития конь и съ единъ скокъ се метналъ върху коня на едного отъ другаритѣ си. Тогава 5-тѣ конника припнали като вихъръ на четири коня и избѣгали.

Вечерьта усилили стражата при този баиръ, и щабътъ се върналъ въ селото. Дѣдо Тодоръ Вителътъ отишелъ скришомъ отъ главнокомандующия съ нѣколко момчета по плячка.

Имало образувано нѣщо като врѣменно правителство, което издало заповѣдь, да не се продава вино или ракия. Единъ батошевчанинъ си позволилъ да не изпълни заповѣдьта, затова му съставили актъ и го глобили 5 лири турски.

Нагласено било и интендантство за храна. За началникъ на интендантството билъ назначенъ Петъръ Тасевъ съ помощ-

вици Невчо Алексовъ и Кольо Ивановъ. На 5 май Петъръ Тасевъ далъ команда на Ивана Дянковъ и послѣдниятъ съ още двама батошевчани отишелъ въ една турска кошара, отдѣто донесълъ 18 агнета, които заклали. Главитѣ и дробинетата сварили въ два мѣдника, а труповетѣ опекли въ фурнитѣ. Разбили хамбаря на Коля чорбаджи, отъ дѣто взели жито, което разпрѣдѣлили да се меле на двѣтѣ воденици и брашното да се носи въ женския мънастирь дѣто калугерицитѣ само отсѣвали, мѣсѣли и пекли хлѣбъ.

За другия день Тасевъ поржчадъ за 40 агнета, а тѣ му доставили 48. Имало отредени 15 души, които разнасяли съ коне, натоварени съ саки, вода по баиритѣ, дѣто били поставени четитѣ.

На 6 май, когато възстанницитѣ се готвѣли да се разположатъ да ядатъ и едва била раздадена половината отъ храната, стражата, която била на брѣга къмъ Душево, дала знакъ, че башибозукъ и черкези нападатъ. Станало смущение. Щабътъ билъ въ селото. Докато Бочаровъ се изкачи на върха, черкезитѣ се приближили. Първата редица отъ възстанницитѣ била въ мѣстностьта „Корийката". Изъ нивитѣ на *Босево-Круши* се показали конни черкези, които почнали да гърмятъ отъ конетѣ си и убили Тоя Минчевъ и Гича Тиховъ. Загърмѣли и възстанницитѣ, ала тѣхнитѣ куршуми не достигали неприятеля, а неприятелскитѣ куршуми бияли на месо, затова тѣ заблагоравсждили да бѣгатъ. Бочаровъ, който командувалъ дѣсното крило, и Никифоръ Симеоновъ, който командувалъ лѣвото крило, едвамъ могли да задържатъ изплашенитѣ бѣгачи отъ първитѣ редове. Задъ черкезитѣ се появили башибозуци и наново бърканица и бѣгъ между възстанницитѣ. Напразно Бочаровъ и Симеоновъ си дерѣли гърлата, за да ги спратъ. При тази бърканица всичкитѣ възстанници щѣли да бждатъ изклани, ако да не билъ долътъ, който отдѣлялъ неприятелскитѣ страни и който черкезитѣ не могли да прѣминатъ съ конетѣ си. Благодарение на този долъ възстанницитѣ били спасени. Черкезитѣ се отклонили на лѣво, за да избиколятъ дола, и навлѣзли отъ югозападна страна въ селото. Тогава възстанницитѣ, като били прѣварени отъ коннитѣ черкези, запрѣли се на югоизточния склонъ на Евьовъ-рътъ, дѣто се опитали да завардятъ южния входъ на селото. Черкезитѣ били

рутъ до ханчето при к. *Лумпаритѣ*, чули викъ по турски: „Кои сте? Елате тука!“

Нощьта била много тъмна. Станчо Боневъ вървѣлъ напрѣдъ, а Дръндевски — слѣдъ него. Послѣдниятъ отбилъ коня въ храсталака, дѣто стоварилъ и скрилъ набърже чувалитѣ съ барутя, слѣдъ което яхналъ коня и офейкалъ въ Ново-Село. Станчо Боневъ се явилъ самъ при ханчето, дѣто билъ Дели-Ибрахимъ (отъ Севлиево) съ 30 заптиета*).

— Дѣ ти другаря? запиталъ Ибрахимъ.

— „Нѣмамъ другарь“, отговорилъ Станчо Боневъ.

— Какъ така? азъ чухъ и конски стжпки.

— „Може да е вървѣлъ нѣкой подирѣ ми, но азъ въ тъмнината не съмъ го забѣлѣжилъ“.

— Кждѣ ходи?

— „Търсихъ майсторъ за черковата“, се сумясалъ Боневъ да излъже.

Прѣзъ пролѣтьта на 1876 год. захваналъ да чести въ Батошево Дончо Фесчиевъ (отъ Ст.-Загора), който давалъ наставления на батошевчани, какъ да си правятъ фишеци, като имъ напомнѣлъ да бждатъ готови, защото наближавалъ деньтъ за въстание. Захванала се трѣскава дѣятелность. Батошевчани, като усѣтили недостатъкъ отъ оржжие, наумили се да приспособятъ коситѣ, съ които косили сѣно, за саби и маждраци (копия). Изправѣли на косата закривената дръжка, която обвивали съ кълчища; приготвѣли отъ върбова кора капия, и сабята бивала готова. Други оковавали въ желѣзни брънки косата о нѣкой пржтъ, като оставяли острата ѝ часть на 1—2 педи свободна, и се получавало оригинално копие.

На 3 май се чуло въ Батошево, че въ Кръвеникъ гърмѣли върху ошурджиитѣ и провъзгласили въстанието. Сжщия день дошелъ отъ Кръвеникъ пратеникъ, който съобщилъ за въстанието и молилъ батошевчани за помощь. Тогава батошевчани рѣшили: всички, способни да носятъ оржжие, да останатъ въ село, а другитѣ да избѣгатъ изъ горитѣ.

Прѣзъ нощьта срѣщу 4 май дошелъ въ Батошево отъ къмъ Гжбени Цанко Дюзтабановъ съ едното отдѣление габров-

---

*) Дели-Ибрахимъ познавалъ Бонева още отъ 1868 година, когато го билъ, за дѣто послѣдниятъ далъ на Стефана Караджата едно агне.

а на другия день пристигнало и другото отдѣление отъ ъ к. Стокитѣ.

Всички пламнали отъ изобликъ херойски, но нѣмало вър- кого да го излѣятъ. Него врѣме се случилъ въ селото ке- іга Хисенъ-ага (помакъ). Разпаленитѣ за отмъщение юнаци ѣнали помака и поискали съ неговата кръвь да си накър- ятъ ножоветѣ. Помакътъ билъ въ кѫщата на тогавашния ѣтъ — Тихолъ Радоевъ, който се застѫпилъ прѣдъ войвода- за него, и войводата запрѣтилъ закалането му. Тогава въз- нницитѣ извадили помака на мегданя прѣдъ кѫщата на Коля нчевъ, дѣто му дали да яде сланина и за подигравка го ъсгили Иванъ. Единъ отъ габровскитѣ въстанници не се стър- ъ и замахналъ съ ножа си, та разцѣпилъ ухото на пома- Войводата, като се научилъ за това, заповѣдалъ да затво- ъ помака въ една кѫща и смъмралъ ония, които си позво- ли да постѫпятъ така съ невинния човѣкъ.

На 4 май рано дошелъ отъ Кръвеникъ Хр. Фильовъ да ка помощь. Дюзтабановъ почакалъ да пристигне другото от- ление на габровската дружина и, като образувалъ петь че- потеглилъ съ тѣхъ за Кръвенишкия боазъ. Прѣди да тръг- Дюзтабановъ заповѣдалъ: 1) да се постави стража: а) на *жара* (въ лозята срѣщу Дерелии), б) на *Чуката* (при Де- лийския пѫть) и в) на върха *Могили* (къмъ Душево); 2) щя да ходи стража изъ селото, и 3) друга стража да наглед- боаза къмъ к. *Стокитѣ*.

Въ Батошево останалъ Георги Бочаровъ за главнокоман- ющъ съ помощници: Никифоръ Симеоновъ и Гаврилъ Кръст- ковъ. Батошевската чета се състояла главно отъ батошов- ни. Имало само 15-20 души отъ габровската чета.

Слѣдъ заминаването на войводата, Бочаровъ прѣброилъ ички въстанници, и тѣ се оказали около 480 души; но отъ хъ само 180 души имали пушки, а другитѣ били съ крива- , копия и саби отъ коси. Отъ 180-тѣ пушки можело да се зчита, че само 40-50 ще влѣзятъ въ работа, при нужда, а ь останалитѣ едни били счупени, други безъ кремаци: само ето имъ било пушка.

Габровското знаме било забито на Чокара, дѣто една сть отъ четата стояла на лагеръ подъ командата на подчет-

ника Гаврилъ Кръстниковъ съ помощникъ Къчо Буреновъ и байрактаръ Недѣлко Хелески.

Сжщия день 4 май слѣдъ обѣдъ се явили турци отъ Дерелии. Възстанницитѣ, които били на Чукара, се обучавали подъ командата на Кръстникова. Послѣдниятъ нарочно извиквалъ съ извънредно високъ гласъ командитѣ на влашки езикъ. Турцитѣ си помислили, че тука има и чужденци, затова се уплашили и се върнали въ селото си.

Вечерьта Бочаровъ поржчалъ на свещеника хаджи Коста да служи на другия день литургия. Десетина души отъ по-главнитѣ възстанници, които образували щаба, се причастили. Кжщата на дѣда Миня била главната квартира, дѣто заседавалъ щабътъ. Тука билъ и склада на припаситѣ.

Кждѣ обѣдъ се задали отъ къмъ Душево 200 — 300 души турци. Тутакси стражата, която била на върха „Могили" (къмъ западния брѣгъ на селото), дала нуждния знакъ, и слѣдъ малко се явилъ цѣлиятъ щабъ на баира. Главнокомандующиятъ се разпоредилъ да се наредятъ всички възстанници на баира, и баирътъ почернялъ отъ хора. Турцитѣ се уплашили отъ множеството на възстанницитѣ и се върнали. Само 5-ма конни черкези се отдѣлили и направили рекогносцировка, като се приближили на доста близко разстояние до възстанницитѣ. Възстанницитѣ не открили огънь, защото пушкитѣ имъ не можели да биятъ на такова разстояние, но дѣдо Тодоръ Вителътъ (отъ Новата-Махала), който ималъ дълго-бойно шишине, гръмналъ и ударилъ коня на едного отъ черкезитѣ. Коньтъ падналъ, а наедно съ него и оня, който го яздѣлъ. Падналиятъ черкезинъ въ мигъ отседналъ убития конь и съ единъ скокъ се метналъ върху коня на едного отъ другаритѣ си. Тогава 5-тѣ конника припнали като вихъръ на четири коня и избѣгали.

Вечерьта усилили стражата при този баиръ, и щабътъ се върналъ въ селото. Дѣдо Тодоръ Вителътъ отишелъ скришомъ отъ главнокомандующия съ нѣколко момчета по плячка.

Имало образувано нѣщо като врѣменно правителство, което издало заповѣдь, да не се продава вино или ракия. Единъ батошевчанинъ си позволилъ да не изпълни заповѣдьта, затова му съставили актъ и го глобили 5 лири турски.

Нагласено било и интендансетво за храна. За началникъ на интендансгвото билъ назначенъ Петъръ Тасевъ съ помощ-

вици Невчо Алексовъ и Кольо Ивановъ. На 5 май Петъръ Тасевъ далъ команда на Ивана Дянковъ и последниятъ съ още двама батошевчани отишелъ въ една турска кошара, отдето донесълъ 18 агнета, които заклали. Главитѣ и дробинетата сварили въ два мѣдника, а труповетѣ опекли въ фурнитѣ. Разбили хамбаря на Коля чорбаджи, отъ дѣто взели жито, което разпрѣдѣлили да се меле на двѣтѣ воденици и брашното да се носи въ женския мънастирь дѣто калугерицитѣ само отсѣвали, мѣсѣли и пекли хлѣбъ.

За другия день Тасевъ поржчадъ за 40 агнета, а тѣ му доставили 48. Имало отредени 15 души, които разнасяли съ коне, натоварени съ саки, вода по баиритѣ, дѣто били поставени четитѣ.

На 6 май, когато възстанницитѣ се готвѣли да се разположатъ да ядатъ и едва била раздадена половината отъ храната, стражата, която била на брѣга къмъ Душево, дала знакъ, че башибозукъ и черкези нападатъ. Станало смущение. Щабътъ билъ въ селото. Докато Бочаровъ се изкачи на върха, черкезитѣ се приближили. Първата редица отъ възстанницитѣ била въ мѣстностьта „Корийката“. Изъ нивитѣ на *Босево-Круши* се показали конни черкези, които почнали да гърмятъ отъ конетѣ си и убили Тотя Минчевъ и Гича Тиховъ. Загърмѣли и възстанницитѣ, ала тѣхнитѣ куршуми не достигали неприятеля, а неприятелскитѣ куршуми бияли на месо, затова тѣ заблагоразсждили да бѣгатъ. Бочаровъ, който командувалъ дѣсното крило, и Никифоръ Симеоновъ, който командувалъ лѣвото крило, едвамъ могли да задържатъ изплашенитѣ бѣгачи отъ първитѣ редове. Задъ черкезитѣ се появили башибозуци и наново бърканица и бѣгъ между възстанницитѣ. Напразно Бочаровъ и Симеоновъ си дерѣли гърлата, за да ги спратъ. При тази бърканица всичкитѣ възстанници щѣли да бждатъ изклани, ако да не билъ долътъ, който отдѣлялъ неприятелскитѣ страни и който черкезитѣ не могли да прѣминатъ съ конетѣ си. Благодарение на този долъ възстанницитѣ били спасени. Черкезитѣ се отклонили на лѣво, за да изобиколятъ дола, и навлѣзли отъ югозападна страна въ селото. Тогава възстанницитѣ, като били прѣварени отъ коннитѣ черкези, запрѣли се на югоизточния склонъ на Еньовъ-рътъ, дѣто се опитали да завардятъ южния входъ на селото. Черкезитѣ били

вече на пѫтя. Дала се команда на възстанницитѣ да гърмятъ, и черкезитѣ се запрѣли. Слѣдъ малко послѣднитѣ отседнали конетѣ и пѣша почнали да пъплатъ изъ баира нагорѣ. Почнало се сражение. Явили се и отъ западъ черкези, и за възстанницитѣ нѣмало друго спасение, освѣнъ да бѣгатъ. Въ това врѣме Бочаровъ надраскалъ набърже една записка, която далъ на Никола Ив. Груевски да я занесе въ Кръвеникъ за помощь. Когато това ставало, единъ черкезинъ се спусналъ наблизо задъ единъ шубрѫкъ и гръмналъ съ пищовъ върху Груевски, който падналъ. Бочаровъ си извадилъ сабята и, като подскочилъ, замахналъ въ шубрѫка и съсѣкълъ черкезина. Поозърналъ се Бочаровъ и видѣлъ, че около него останали отъ възстанницитѣ само трима души, които бѣгали и викали и на него да бѣга, защото отъ баира се спущали още черкези. Бочаровъ се спусналъ като молния изъ стръмния източенъ склонъ на баира и скочилъ на пѫтя, дѣто връхлетѣлъ на другъ черкезинъ, който се готвѣлъ да гръмне върху му. Бочаровъ замахналъ съ сабята си върху черкезина и продължилъ да бѣга прѣзъ единъ плетъ къмъ рѣката. Черкезинътъ, който билъ нараненъ отъ удара на сабята, гръмналъ, но не сполучилъ. Тамамъ Бочаровъ скачалъ прѣзъ плета, сѫщиятъ черкезинъ се покачилъ на плета. Бочаровъ забѣлѣзалъ това, събралъ послѣднитѣ си сили и, като замахналъ съ сабята, цапналъ черкезина въ главата и го убилъ. Бочаревъ билъ вече въ двора на женския мънастирь; но, слѣдъ като направилъ нѣколко крачки, падналъ въ единъ трапъ, който се намиралъ при югоизточната страна на църквата. Той билъ въ несвѣсть.

Много жени и старци били слѣзли отъ горитѣ въ селото си, за да приберагъ нѣкои нѣща отъ кѫщитѣ си и да ги отнесатъ въ скривалищата си по горитѣ; но, когато тѣ излизали на тълпи отъ Батошево, били посрещнати отъ черкезитѣ. Станало едно смѣшение отъ гърмежъ, викъ, писъкъ и оплакия до Бога. Черкезитѣ били запрѣни отъ единъ залпъ. който възстанницитѣ изсипали върху имъ отъ баира.

Нѣколко жени и калугерици попаднали въ рѫцѣтѣ на черкезитѣ. Двама старци (Атанасъ Градула и Алекса Нейчовъ) били отминали, но трима черкезина се спуснали съ коне върху имъ. Единътъ черкезинъ настигналъ въ рѣката Атанаса Гра-

дула и го съсѣкълъ. Алекса Нейчовъ, като видѣлъ, че нѣма спасение, извадилъ си пищова и гръмналъ върху единъ черкезинъ, когото убилъ; ала другиятъ черкезинъ гръмналъ и свалилъ Нейчева на земята, слѣдъ което слѣзълъ и го насѣкълъ на парчета.

Когато Еньовъ-рътъ се очистилъ отъ възстанници, черкези и башибозуци нахлули изъ южния входъ въ селото; но, щомъ наближили кѫщата на дѣда Миня, изъ прозорцитѣ пламнали двѣ пушки, и отъ турцитѣ паднали двамина убити. Турцитѣ се върнали. Това много помогнало на останалитѣ въ селото българи да избѣгатъ прѣзъ рѣката въ гората на отсрещния брѣгъ — *Градътъ*.

Втори пѫть се опитали турцитѣ да влѣзатъ въ селото, но пакъ били върнати отъ вѣрнитѣ куршуми, които излизали отъ дѣдовата-Минева кѫща. Турцитѣ не могли да разберать, каква е работата въ сѫщность, затова се събрали на съвѣщание, за да видятъ, какво да правятъ. Въ това врѣме се явилъ арестованиятъ помакъ, който сполучилъ да изкочи отъ кѫщата, дѣто билъ заключенъ, и съ бѣла кърпа на прѫтъ давалъ знакъ на турцитѣ да навлизатъ въ селото. Послѣднитѣ били въ недумѣние, защото се боели отъ измама. По едно врѣме двамина турци се спуснали къмъ помака, хванали го и се увѣрили, че иматъ работа съ правовѣренъ човѣкъ, който не може да ги лъже. Слѣдъ това турцитѣ нахлули отъ всичкитѣ страни въ селото и го запалили. Запалили и дѣдовата-Минева кѫща, дѣто били поставени на стража двѣ габровчета: Иванъ Тасевъ и Иванъ Дянковъ, които не отстѫпили отъ поста си. Тѣ върнали на два пѫти турцитѣ и спомогнали по този начинъ на другаритѣ си да избѣгатъ, но тѣмъ никой не можалъ да помогне: тѣ живи изгорѣли, но не отстѫпили отъ поста си.

Възстанницитѣ, които били при знамето на *Чокара*, като видѣли, че нѣма друго спасение, спуснали се да бѣгатъ прѣзъ рѣката; но турцитѣ, които настѫпали въ това врѣме изъ пѫтя отъ Дерелии, помислили, че възстаницитѣ отиватъ на атака срѣщу имъ, та ударили на бѣгъ назадъ изъ шубрацитѣ и рѣката. Недѣлко Хр. Хелески, който носѣлъ знамето, като дошелъ до моста на рѣката, откѫсналъ платa отъ прѫта и го скрилъ

въ пазва*). Гаврилъ Кръстниковъ, Кънчо Буреновъ и Хелески се настигнали слѣдъ бѣга и спали въ к. *Угорелецъ*, отдѣто на другия день отишли въ Ново-село и сварили сражението при *Зла-рѣка*.

Въ лагера на възстанницитѣ турцитѣ намѣрили 10 човала хлѣбъ, 10 агнета (опечени и оставени на рогозка) и два казана съ варено ястие. Турцитѣ изсипали хлѣба и ястието, па взели само човалитѣ и казанитѣ, а другото оставили на кучетата, които не закъснѣли да се явятъ. Надвечеръ слѣдъ като ограбили и запалили селото, турцитѣ си отишли изъ пжтя за Севлиево.

Водитель на турцитѣ билъ Саадулахъ-ефенди (севлиевски деребей). Подъ негова команда станало ограбването и изгарянето на селото. Той откаралъ като роби нѣколко млади жени и калугерки, които отпусналъ слѣдъ идването на *консулитѣ*.

И така, селото останало пусто. Врѣмето било много горещо. Никакъвъ вѣтъръ не подухвалъ. Пламацитѣ отъ училището, черковата и другитѣ кжщя се издигали право нагорѣ къмъ небето. Цѣла глутница отъ кучета се струпали да лапатъ изсипаното ястие, печенитѣ агнета и топлия хлѣбъ. Почнала се борба между псетата; тѣхниятъ лай и вой се сливалъ съ бученето на пламацитѣ и вселявалъ ужасъ въ сърдцата на изпокригитѣ наоколу батошевчани.

Бочаровъ се свѣстилъ. Тамъ, дѣто билъ падналъ, нѣмало пожаръ. Въ женския мънастирь не влѣзълъ ни единъ турчинъ; защото игуменката била съ черкезитѣ, които я хванали, когато тя бѣгала къмъ к. *Стокитѣ*. Като се упомнилъ, Бочаровъ тръгналъ изъ пжтя къмъ *Стокитѣ*, дѣто се настанилъ съ Никифора Симеоновъ, съ когото наедно отишли въ село *Кръвеникъ*.

Училището, черковата и половината кжщи на Батошево били изгорени.

На другия день прѣзъ нощьта Боньо Куновъ и Цонко Печевъ отишли въ Севлиево да просятъ милость. Тамъ тѣ прѣдставили работата, че габровци ги били насила накарали

---

*) Това знаме е запазено отъ Недѣлка и слѣдъ освобождението ни прѣдадено въ Габрово на Хр. Ковкилевъ. Сега то се пази въ общинското управление отдѣто всѣка година на 1 май се взема тържествено и се носи на молебствието, което става всѣки день на пазаря при градския часовникъ.

да възстанатъ и обѣщали да помогнатъ за излавянето на ония, които сѫ виновни. Тѣ се върнали въ село съ 200 души редовна войска. Дало се заповѣдь — да се приберать всички батошевчани въ продължение на 3 дена, иначе щѣли били да бѫдатъ запалени и останалитѣ кѫщи. Захванали да се прибиратъ въ село. Уловили най-напрѣдъ Илия Колевъ, послѣ Станча Шипката и ги запрѣли въ метоха на мѫжкия мънастирь, дѣто ги подхвърлили на бой и изслѣдване. Слѣдъ това изловили още мнозина и ги закарала въ Севлиево, отдѣто пуснали болшинството, а слѣднитѣ лица: Начо Цоневъ, Илия Колевъ, Станчо Шипката, Нечо Ивановъ, Радой Гергевъ, Стефанъ Илиевъ и Кольо Митевски, като по-виновни, изпратили въ Търново. Слѣдъ амнистията на Султанъ Мурата били пуснати на свобода и тѣ.

---

4. Четата въ с. Кръвеникъ.

Село Кръвеникъ се намира въ срѣдата на пѫтя между *Батошево* и *Ново-село*. Направо срѣщу върха *Острецъ*, по направление отъ сѣверъ къмъ югъ, се протака една планинска тѣснина, (дефиле) наречена кръвенишки боазъ (усте). Между южното устие на боаза и върха Острецъ, по посока отъ западъ къмъ изтокъ, тече рѣка *Негойчица* — лѣвъ притокъ на р. Росица. На изтокъ отъ устието на боаза и на сѣверъ отъ р. Негойчица сѫ пръснати кѫщята на с. Кръвеникъ. Прѣзъ 1876 год. селото брояло до 150 кѫщи и една църква.

Тука възстанието се подготвило отъ севлиевския революционенъ комитетъ, но глава на движението билъ дѣдо Фильо — кметъ на селото. Прѣзъ 1875 г. той билъ въ Цариградъ, отдѣто се завърналъ по Коледа, и прѣзъ зимата ходилъ въ Търново да разбере, какъ стои изобщо работата по възстанието.

Прѣзъ мѣсецъ февруарий 1876 г. дошелъ отъ Севлиево Георги Куевъ, който слѣзълъ на конакъ у дѣдови Фильови. Слѣдъ 2—3 дена дошелъ и Дончо Фесчиевъ (Заралията), който слѣзълъ сѫщо у дѣдови Фильови. Тогава дѣдо Фильо и синъ му Христо почнали да привикватъ по единъ, по двама

кръвеничанитѣ и да ги посвѣщаватъ въ работата на възстанието. За скоро врѣме се почнала дѣятелна работа: правили си фишеци и лѣли куршуми. Кжщата на Минча Димовъ се обърнала на цѣлъ арсеналъ, подъ управлението на Донча Фесчиевъ. Револвери, патрони, ножове и щикове се прѣнасяли отъ Севлиево и тайно се раздавали на кръвеничани. Ножоветѣ и щиковетѣ били поржчвани отъ Ионка Карагьовчего въ Габрово.

Прѣзъ априлий 1876 г. турцитѣ отъ с. Градница поусѣтили, че ставатъ нѣкакви приготовления въ Кръвеникъ, та съобщили за това въ Севлиево. Въ сжщото врѣме властьта въ Севлиево уловила оржжие въ Дюзтабановата воденица, близо до Севлиево. Стефанъ Пешевъ (прѣдседатель на Севлиевския револ. комитетъ) билъ арестованъ, а Гочо Куевъ, Никифоръ Симеоновъ и хайдутъ Ботьо избѣгали кждѣ Батошево и Кръвеникъ.

Отъ Севлиево дошли въ Кръвеникъ три заптиета съ 40 души низами, които търсили у Фильови и у Димовица вдовицата за скрити комити, оржжие и припаси. Като търсили и нищо не намѣрили, дѣдо Фильо ги запиталъ:

— Намѣрихте ли джепане?

— „Не“, отговорили турцитѣ.

— Искамъ да намѣрите, иначе не приемамъ: това е кепазеликъ за моето кметуване.

— „Фильо, твоятъ синъ е комита“, почнали да се шегуватъ турцитѣ.

— Ако е комита, самъ ще го заколя!

Турцитѣ си отишли. Оржжието и припаситѣ били скрити въ кжщата на Минча Димовъ, а избѣгалитѣ севлиевци не били въ Кръвеникъ. Турцитѣ не търсили по-вече, защото дѣдо Фильо ги заблудилъ съ своя коражъ.

Вечерьта срѣщу 1. май въ Кръвеникъ дошло едно заптие, което съобщило на дѣда Филя да отиде въ Севлиево, дѣто властьта го викала.

— Не съмъ досъбралъ още данъка. Ще го събера, па тогава ще дойда, казалъ Фильо.

И заптието си отишло.

Тогава дѣдо Фильо пратилъ да извикатъ Донча Фесчиевъ. Гочо Куевъ и Хайдутъ Ботя, които били въ к. *Табаъ*

рѣшили да провъзгласятъ възстанието на 1 май. Хр. Фильовъ билъ изпратенъ да събере хората отъ колиби *Боаза*, а самъ Фильо събралъ всички въоръжени мѫже на върха *Бабанъ* (въ срѣдата на Кръвеникъ). На 1. май дѣдо Фильо билъ съ цѣлата си чета при к. *Боаза*, дѣто направили укрѣпления и очаквали турцитѣ. По пладня се явилъ отъ Градница хаджи Тюрюди съ двама души: хаджи Яиза и Татара. Гръмнало се отъ страна на възстанницитѣ, и турцитѣ, които били ошуржии, се върнали. Така се почнало възстанието.

Дѣдо Фильо, като взелъ прѣдъ видъ, че слѣдъ тази случка сигуръ ще дойдатъ да ги нападнатъ турци, пратилъ сина си и Донча Фесчиевъ въ Ново-село за помощь, и на 3. май по обѣдъ пристигнали 75 души новоселци. Слѣдъ 1—2 часа се задали турци, които се раздѣлили на три и взели да настѫпатъ. Почналъ су бой, който траелъ 5 часа. Отъ възстанницитѣ паднали убити трима души: Петъръ Крантага (отъ Кръвеникъ) Ионко Тотевъ (отъ Ново-село) и Кънчо Малчевъ (отъ Ново-село). Турцитѣ изгорили 20 кѫщи отъ Кръвенишката махала — Боаза и вечерьта се отдрѫпнали.

На 4 май дѣдо Фильо тръгналъ съ четата си да посрѣща Дюзтабанова, който идѣлъ отъ Батошево Изъ пѫтя го настигнали Аврамъ Драгановъ и Никола Дабевъ, които идѣли отъ Ново-село за сѫщата срѣща. Срѣщата станала при „Висока-могила“ (при кол. Душево). Тукъ се прегръщали и цалували, а нѣкои даже плакали отъ радость. Слѣдъ това четитѣ се наредили на една поляна, дѣто правили военни упражвения, а Фильо и Дюзтабановъ съ щаба се покачили на баира *Висока-Могила*, дѣто Дюзтабановъ гръмналъ съ револвера си три пѫти, съ което искалъ да каже на турцитѣ отъ близкитѣ села: „Заповѣдайте сега да си примѣримъ силитѣ!“

А за да се покажатъ на турцитѣ, които гледали отъ къмъ Градница, че сѫ извънредно много, дало се команда да се строятъ. Раздѣлили се на 4 роти, по 120 души въ рота. Въ всѣка рота влизали по 4 звода. За всѣка рота и всѣки зводъ имало опрѣдѣленъ началникъ. На сѣка рота нечетнитѣ зводове били съ пушки, а четнитѣ — съ брадви или коси. Тръгнали по роти съ дистанция между ротитѣ по 100 крачки. Дюзтабановъ и Фильо яздѣли на коне: първиятъ прѣдъ всички, а вториятъ — слѣдъ първитѣ двѣ роти. Ротнитѣ и зводнитѣ

началници вървѣли съ извадени саби отстрана — всѣкой при своята часть. Така тѣ обиколили нѣколко пжти могилата.

Слѣдъ това възстанницитѣ слѣзли въ р. *Лѣвица* и завзели махалата *Делжкъ*. Тамъ срещнали Ивана Цочевъ, за когото се знаело, че билъ „турски духъ".

— Ето едно турско мекере! завикали нѣколко кръвеничани.

— „Дръжте го!" се обадили други.

Иванъ търтилъ да бѣга, но билъ настигнатъ и хванатъ. Когато го закарали прѣдъ войводитѣ, той взелъ да плаче, да се кръсти и да се моли.

— Ще видимъ! но за сега почакай! казалъ Дюзтабановъ.

Слѣдъ това той написалъ едно писмо до Миня Гължба въ с. Млѣчево и го пратилъ по Цанка Симеоновъ (отъ к. *Стола*). Въ писмото Дюзтабановъ съвѣтвалъ млѣчовчани да възстанатъ и да се присъединятъ къмъ неговата чета.

Иванъ Цочевъ, като разбралъ, за какво се праща писмото, казалъ:

— Турцитѣ иматъ и топове, затова не ви е работа да се биете съ тѣхъ, а се оставѣте отъ това.

— „Вземѣте му главата!" извикалъ Дюзтабановъ.

— Спрѣте! се обадилъ Фильо; тука има неопитни момчета.

— „Моля, простѣте ме! и азъ ще дойда съ васъ", съ хълцание заговорилъ „турскиятъ духъ".

Пуснали го.

Ходилъ той у дома си, отдѣто се върналъ съ единъ пищовъ и тръгналъ съ четата; но прѣзъ нощьта избѣгалъ,

На дълбоки боазъ, при колиби *Дългъ* (Дългодрейтѣ), поставили на стража четирма кръвеничени: Ив. Станчовъ, Илия Тодоровъ, Ив. Кънчевъ и Хр. Василевъ, а четитѣ се прибрали да нощуватъ въ Кръвеникъ.

Вечерьта късно се приближили турци, и стражата изгърмѣла. Турцитѣ, като не знаели числото на стражата, върнали се.

На 5. май Дюзтабановъ заминалъ съ по-голѣмата часть отъ габровската чета за Ново-село, за да пази Новоселския боазъ, а въ Кръвеникъ оставилъ при дѣда филя Тотя Ивановъ и Никола Каваловъ съ 40 души отъ габровската дружина.

Дюзтабановъ искалъ да остави тука Конкилевата чета; но Конкилевъ не се съгласилъ, защото билъ противъ дѣленето на габровската дружина.

— Твоята чета асла е слаба, казалъ Дюзтабановъ на Конкилева.

— „Ще ти докажа, че не е така“, отвърналъ Конкилевъ.

На 7. май пристигнали въ Кръвеникъ избѣгалитѣ отъ Батошево възстанници и се присъединили къмъ четатата на Тотя Ивановъ. Този день пакъ се явили турци при сѣверното устие на боаза, и възстанницитѣ се приготвили за бой; но турцитѣ запалили нѣколко колиби и се върнали. Вечерьта четата пакъ се прибрала въ Кръвеникъ. Тотьо Ивановъ и Г. Бочаровъ спали у дѣдови Фильови, дѣто рѣшили: дѣдо Фильо да остане да пази Кръвенишкия боазъ само съ своята чета, а габровцитѣ да отидатъ въ Ново-село, за да се присъединятъ къмъ другаритѣ си.

Прѣзъ нощьта станало много студено: задухалъ студенъ вѣтъръ и паднало снѣгъ. Още не се било съмнало, и Тотьо Ивановъ заминалъ съ четата си за Ново-село, а Н. Каваловъ, Никифоръ Симеоновъ и още нѣколко новомахленци се отдѣлили и заминали за Новата-Махала, дѣто имало нова чета.

Сутриньта на 9 май на Кръвеникъ нападналъ Плѣвенскиятъ каймакаминъ, Дели-Неджибъ, съ една много голѣма орда отъ башибозукъ и конни черкези. Захваналъ се неравенъ бой, въ който българитѣ били заобиколени. Турцитѣ запалили селото. Едни отъ възстанницитѣ били убити съ куршумъ, други посѣчени, а трети, подъ водителството на дѣда Филя, сполучили да си пробиятъ пѫть прѣзъ неприятеля, минали прѣзъ огъня на селото и избѣгали въ Балкана на планина *Зелениковецъ* (на сѣвероизтокъ отъ Мара-Гидикъ), дѣто се пръснали да се криятъ. Дѣдо Фильо си намѣрилъ добро скривалище въ мѣстностьта „Плочата“, дѣто мислѣлъ да прѣкара извѣстно врѣме, а послѣ да избѣга въ Сърбия; но каракачани го издали на турци, които идѣли отъ Казанлъкъ. Турцитѣ заобиколили дѣда Филя и искали живъ да го хванатъ, ала не можали, защото той юнашки се защищавалъ. Гърмѣлъ Филю, докато ималъ куршуми, а кога ги свършилъ, впусналъ се съ гола сабя да си пробие пѫть прѣзъ неприятеля, но билъ убитъ. Турцитѣ отрѣзали главата му, която носили въ Казанлъкъ, а послѣ занѣсли въ Севлиево, дѣто я показвали на запрѣнитѣ българи, като имъ казвали:

— Ето ви войводата!

Послѣ я хвърлили въ нужднацитѣ на севлиевския затворъ. Прѣзъ 1877 година Драгньо Стойчевъ (отъ Ново-Село) извадилъ Фильовата глава отъ нужднацитѣ и я погребълъ на прилично мѣсто.

Христо Фильовъ се срещналъ слѣдъ 11 май на Мара-Гидикъ съ нѣкои момчета отъ габровската чета, съ които ходили до колибитѣ Тодорчета; но послѣ се върналъ въ селото си, дѣто самъ се прѣдалъ на властьта, за да не изколятъ останалитѣ живи кръвеничани, които били до единъ изловени. Христо Фильовъ билъ воденъ въ Ново-Село, послѣ въ Севлиево, а слѣдъ това билъ изпратенъ въ Търново, дѣто го осѫдили на смърть.

Той билъ обѣсенъ въ Севлиево, наедно съ други петима души: Павли Венковъ, Велчо Петровъ, попъ Радиовъ, Никола Дабевъ и Ив. Прѣсначето (послѣдниятъ севлиевецъ, а другитѣ — новоселци).

Отъ Кръвеникъ турцитѣ изловили като най-виновни около 15 души, които вързани закарали въ Ново-Село, а отъ тамъ въ Севлиево, отъ дѣто били освободени на Петровъ-день сѫщата година.

---

5. Четата въ с. Ново Село.

а) *Ново-Село.* Десеть километра на сѣверозападъ отъ върха *Мара-Гидикъ*, по двата брѣга на р. *Острецъ* е разположено *Ново-Село.* Малко по-надолу отъ селото р. Острецъ се влива въ р. *Видима.* Четири километра на сѣверъ отъ селото е върха *Черни-връхъ*, а единъ километъръ на сѣвероизтокъ се намира женски мънастирь. Това село прѣзъ 1876 г. броило повече отъ 500 кѫщи съ училище и църква.

Тукъ още прѣзъ 1872 г. Левски, който често посѣщавалъ Троенския мънастирь, прискочилъ и хвърлилъ първото сѣме за приготовление и образуване революционенъ комитетъ. За по-нататъшното развитие на дѣлото се грижилъ отецъ Матей Прѣображенски, който често посѣщавалъ селото. Той носѣлъ цѣлъ товаръ книги, които ужъ продавалъ, а главната му цѣль била да събира тайно хората и да имъ разправя за несносното положение на раята, какво се приготовлявало за ос

бождение отъ игото и какъ трѣбвало да дѣйствуватъ, за да спомогнатъ на дѣлото. Една вечерь той сполучилъ да събере до 12 души новоселци въ кжщата на Коля Пачника, дѣто се образувалъ комитетъ, който билъ подведенъ подъ клетва отъ попъ Петка. Всичко се държало въ строга тайна, но по-послѣ тайната била съобщена и на други, и въ числото на съзаклятницитѣ влѣзли и учительтъ Никола Дабевъ, попъ Радионъ, свещ. Георги Христовъ и др.

Прѣзъ 1875 г. миналъ прѣзъ селото съ агитаторска мисия Христо Ивановъ (ловчалията). Сжщиятъ дошелъ на Връбница 1876 г. съ Гоча Атанасовъ (севлиевецъ) и донесълъ двѣ саби за проба, като условилъ Коля Тодоровъ (майсторъ ковачъ) и Димитъра Бочовъ (подмайсторъ) да правятъ саби. (Кольо Тодоровъ направилъ и котки за царвулитѣ). Желѣзото и стомоната давалъ Стойо Пелтека, (той билъ убитъ послѣ на Балкана при р. *Тжжа*) а капиитѣ правилъ Матьо Ионковъ Щърбана. За разплащането се казвало, че смѣтката ще се гледа слѣдъ освобождението. Къмъ края на мѣсецъ априлий полицията затърсила Христа Ивановъ. Той въ това врѣме се криелъ въ Троенския мънастирь; но, като се явила опасность и тамъ, той избѣгалъ тайно до с. *Скандлото*, (шесть километра на сѣверозападъ отъ Ново-Село), а отъ тамъ се прѣхвърлилъ въ Ново-Село въ кжщата на попъ Петка, дѣто се крилъ три дни на тавана, а послѣ заминалъ къмъ Троянъ. При него ходѣлъ на таенъ разговоръ Кольо Пачника. Отъ день-на день числото на посветенитѣ въ тайната растѣло. Една нощь Хр. Ивановъ ги събралъ въ училището, дѣто се дала нова клетва. Тѣ често се събирали въ училището при църквата „св. Параскева".

Една нощь, като станало дума за оржжие, Хр. Ивановъ, който присжтствувалъ, казалъ:

— Пушки и саби ще ни артисатъ, но хора ни трѣбватъ.

— „И хора ще се намѣрятъ, се обадилъ единъ: но не може ли да се не палятъ селата?"

— Не може, отвърналъ Хр. Ивановъ.

Малка пауза, слѣдъ която послѣдниятъ продължилъ:

— Че какви кжщи ще се горятъ? Вашитѣ кжщи сж за нуждници на гражданитѣ.

Христо Ивановъ въ всѣко заседание, въ което взималъ участие, завръшвалъ съ слѣднитѣ думи:

— Вие бждѣте готови, и още 4—5 хиляди ще минатъ Дунава. Русия и Сърбия се готвятъ за война, та и тѣ ще сж съ насъ.

Най-главниятъ организаторъ билъ прѣдседательтъ на Севлиевския р. комитетъ Стефанъ Ив. Пешевъ, който идвалъ тукъ съ Гоча Атанасовъ, съ Ионка Карагьозовъ или съ Ивана Прѣсначето.

На 1. май дошелъ отъ Кръвеникъ Иванъ Матевъ (новоселецъ) и съобщилъ, че тамъ хвърлили на хаджи Тюрюди, който билъ отишелъ съ още двамина турци на коне и искалъ да улови дѣда Филя.

— Хвърлиха му и го раниха въ корема, завършилъ Иванъ Матевъ.

— „Брей, рѣшителни хора!“ се обадилъ единъ.

— И нишанджии, додалъ другъ.

Него день се намиралъ въ селото юзбашията Дели-Ибреамъ съ 7—8 заптиета. Той билъ на квартира въ хана на Иванча Петровъ.

Извѣстието за случката въ Кръвеникъ насърдчило новоселцитѣ, и нѣколко разпалени глави намислили да убиятъ Ибреама. Въ 9 часа прѣзъ нощьта десетина новоселци заградили хана, дѣто билъ юзбашията, и Цоньо Хр. Карамановъ почукалъ на портата. Явилъ се ханджията, комуто Карамановъ съобщилъ, какъ стои работата. Ханджията не билъ съгласенъ и едвамъ сполучилъ да ги разубѣди да се оставятъ отъ това си намѣрение.

На другия день юзбашията уловилъ Караманова, когото позналъ прѣзъ нощьта по гласа, и го запрѣлъ въ стаята при заптиетата.

Въ *Ново-Село* всѣка недѣля ставалъ голѣмъ пазарь. Селени и селенки отъ околнитѣ колиби идвали въ *Ново Село* да се черкуватъ, а слѣдъ черковния отпусъ си пазарували едно-друго. За този пазарь ходѣли и габровски търговци. 2. май 1876 г. се случилъ въ Недѣля, а никой външенъ човѣкъ не дошелъ ни да се черкува, ни да пазарува. Това обърнало вниманието на юзбашията, и той запиталъ за причината, но никой не можалъ да му съобщи сжщинската причина. По

врѣме дошелъ при юзбашията познатиятъ на новоселци шпионинъ — Еминчето, който съобщилъ на юзбашията, че Севлиево горѣло и че боазътъ крѣвенишки билъ заетъ отъ възстанници. За юзбашията оставало да бѣга, но той рѣшилъ да се научи по-напрѣдъ, на какво мнѣние сѫ новоселскитѣ чорбаджии, затова пратилъ да ги извикатъ.

— Подочувамъ, че нѣкои села възстанали, и има си хасъ и вие да мислите подобно нѣщо! Помнѣте, че срѣщу царя се не отива! говорѣлъ съ малко сдържанъ тонъ юзбашията на чорбаджиитѣ.

Чорбаджиитѣ се спогледали въпросително.

— Както обичате, но азъ ви съвѣтвамъ да не правите тази глупость, защото послѣ ще се каете, ама късно ще бѫде вече.

— „Нѣма такова нѣщо, ефендимъ!“ се обадилъ кмета — Цонко Ивановъ.

— Ако нѣма такова нѣщо, дайте ми на подписъ!

Направилъ се единъ актъ, въ който се казало, че новоселци нито били мислили, нито щѣли да мислятъ да възставатъ. Подписали се всички членове на общината, и се ударилъ печата на кмета. Юзбашията взелъ този актъ и наедно съ Еминчето и заптиетата заминалъ къмъ *Дебнево*. Това било по обѣдъ.

Слѣдъ обѣдъ дошли въ Ново-Село отъ Кѣвеникъ Христо Фильовъ и Дончо Фесчиевъ да искатъ помощь. Събрали се десетницитѣ и рѣшили да се провъзгласи възстанието. Само кмета не се съгласявалъ; но надвечеръ пристигналъ отъ Крѣвеникъ и Ионко Карагьозчето, който придумалъ и кмета.

На 3. май рано всички се събрали съ орѫжието си на пазаря, дѣто се раздѣлили на двѣ чети: едната, подъ водителството на Хр. Фильовъ и Донча Фесчиевъ, заминала за крѣвенишкия боазъ (усте); а другата, подъ командата на Ионка Карагьозчего, отишла изъ новоселския боазъ къмъ Дебнево. Карагьозчего билъ облѣченъ съ бѣла форма, шита нарочно за случая. Всички били весели и радостни, като си въображава, че станало вече българско царство.

Карагьозчето си настанилъ четата при *Зла-рѣка*, дѣто сега има паметникъ. Тука били настанени два дървени топа съ обърнати къмъ пѫтя гърла. Топоветѣ не били поставени на колелета, а били овързани о дърветата съ синджири. Еди-

нътъ билъ буковъ, а другиятъ — черешовъ. И двата били оковани съ желѣзни гривни. Тѣзи топове били приготвени по указанията на Карагьозчето отъ Йонка Колевъ и отъ сина му — Кольо Йонковъ Марангозовъ. За топчии били опрѣдѣлени Йонко Колевъ и Кольо Пенкинъ. Топоветѣ били напълнени: първиятъ (буковиятъ) съ топузи отъ кантари, а другиятъ (черешовиятъ) — съ камъни; но не били опитвани. Чакало се приближението на турцитѣ, за да направятъ върху тѣхъ пробата, защото иначе баруѭ щѣлъ да отиде *ягма*.

Всички съ нетърпение очаквали да се срещнатъ съ пегвековния душманинъ. И ето на 4 май се явили откъмъ Дебнево около 500 души башибузуци, които нападнали на възстанницитѣ. Почнало се сражението. Подпалили и двата топа, но буковиятъ се пукналъ. Побѣдата клонѣла къмъ страната на възстанницитѣ, защото турцитѣ, като чули топовенъ гърмежъ, се доста изплашили; но Хасанъ Помака, който стоялъ 5-6 години като зебитинъ въ Ново-Село и познавалъ добрѣ мѣстата, прѣвелъ една часть отъ турцитѣ изотвадѣ на възстанницитѣ. Възстанницитѣ били заобиколени, и гърмежътъ се замѣнилъ съ сѣчь. Карагьозчето, като видѣлъ, че сѫ заобиколени, извадилъ дългата си сабя и, като извикалъ: „Напрѣдъ слѣдъ мене, момчета!“ спусналъ се върху турцитѣ, а слѣдъ него и другитѣ възстанници. Турцитѣ, като видѣли Карагьозчето въ форма, го помислили за московецъ, та се уплашили и се пръснали. Възстанницитѣ минали свободно *Зла-рѣка*. Турцитѣ набърже събрали своитѣ убити и ранени, натоварили ги на кола и заминали за Дебнево. Отъ българитѣ имало убити 12 души, които вечерьта били прибрани въ плѣвнята на Пенка Минковъ Нищелката, дѣто пристоели цѣла нощь, а на другия день били извадени отъ тамъ и погрѣбани.

На 5. май въ Ново-село пристигналъ Цанко Дюзтабановъ съ четата си. Станало блѣскаво посрѣщане отъ страна на новоселци. Не останала жива душа въ селото: всички излѣзли да посрѣщатъ. Една стара бабичка, която едвамъ пристѫпала отъ старость, носѣла единъ мѣдникъ съ прѣсно млѣко, което прѣдлагала на юнацитѣ и съ сълзи на очи повтарѣла:

— Охъ баба, баби! Жива бѣхъ да видя българско царство! Но кой ви е царя? запитала тя.

— „Този съ бѣлитѣ дрехи, бабо!“ казалъ Коста Апривъ и посочилъ съ пръстъ къмъ Дюзтабанова.

— Да е живъ, да е живъ баба! Блазѣ на тази майка ... сподь .... заблагословяла бабичката.

Четата отминала съ пѣсни и се запрѣла на пазаря, дѣто анало едно юнашко хоро. Не останалъ човѣкъ, който да не играе на това хоро. Било радость и веселие за неизказване. етата се пръснала да спи въ кѫщята на селото. Войводята ѣзълъ въ кѫщата на свещеника хаджи Михаилъ попъ девъ.

Къмъ габровската чета се присъединилъ Ионко Карагьозто съ 90 души новоселци. Дюзтабановъ подѣлилъ всички зстанници на петь чети съ четници: 1) Пенчо Постомпировъ, Хр. Конкилевъ, 3) Ионко Карагьозчето, 4) Данаилъ Бурмовъ 5) дѣдо Михалъ Гетьовъ. Иванъ Иовевъ (отъ бичкинята) лъ назначенъ за военевъ началникъ на Ново-Село.

На 6. май мѣстностьта „Тотина-поляна“ била опрѣдѣлена лагеръ и построили нѣколко шатри. Него день четата яла лагера. Направили укрѣпления при *Зла-рѣка*, дѣто сега а въздигватъ паметникъ и дѣто на 4. май станало сражението.

Него день Дюзтабановъ ходилъ въ женския мънастирь и каралъ калугеркитѣ да приготвятъ хлѣбъ и да опекатъ агта въ мънастирската фурна. Калугеркитѣ си били изкрили ичкитѣ сѫдове; но войводата ги накаралъ да ги извадятъ, то ги насърдчавалъ да не се боятъ, защото той щѣлъ да пази съ своитѣ юнаци.

На 7. май се явилъ при войводата Дончо Фесчиевъ и искалъ да го зачисли въ нѣкоя чета. Фесчиевъ билъ само една кама. Войводата пратилъ да кажатъ на Метя Пѣевъ си даде пушката на Фесчиева, а самъ да остане като тѣлозитель при него (Дюзтабанова).

— Не си давамъ пушката! Кога падна убитъ, който изѣвари да я вземе, казалъ Метьо Пѣевъ на изпратенитѣ.

— „И да я дава, не я вземайте вече!“ казалъ войвота, кога му съобщили думитѣ на Пѣева.

Дончо Фесчиевъ си смѣнилъ тогава камата съ сабята на икола Гюдюлевъ *) и постѫпилъ въ четата на Постомпирова.

---

*) Камата на Фесчиева сега се пази у Никола Гюдюлевъ въ Казанлъкъ.

Пътьтъ, който идѣлъ откъмъ Дебнево, билъ засѣченъ съ камъни и дървета, за да не могатъ да прѣминатъ ни кола, ни коне.

По обѣдъ стражата съобщила, че дебневскитѣ ливади почернѣли отъ турци. Тогава Конкилевата чета се пръснала въ цѣпь и заела позиция по баира надъ колиби Стоевци — на лѣвия брѣгъ на р. Видима. За резерва на Конкилевата чета били четитѣ на Постомпирова и дѣда Михаля. Четитѣ на Карагьозчето и Данаила Бурмовъ били на баира *Каменска-ляка* — на дѣсния брѣгъ на р. Видима.

Конкилевъ желаелъ да се отличи четата му въ днешното сражение, за да измѣни войводата мнѣнието, което изказалъ за нея въ Кръвеникъ; затова наредилъ всѣко момче задъ дърво и имъ поржчалъ да не хабятъ куршумитѣ на вѣтъра, а да чакатъ да ги наближи неприятельтъ, та на месо да хвърлятъ.

Турцитѣ навлѣзли въ с. Скандалото и запалили околнитѣ колиби.

Конкилевъ, като видѣлъ околнитѣ колиби въ пламаци, съ обърнати очи и прострѣни къмъ небето ржцѣ, извикалъ:

— Боже ти мой! забравили ни? нѣма ли да се смилишъ за българина?! Не видишъ ли! толкова христиански трудъ, и за една минута всичко се обръща на пепель отъ огъня на агарянеца!...

Слѣдъ това той поискалъ шишинето на Нача Иосифовъ и гръмналъ върху една купчина отъ турци. Падналъ единъ убитъ. Турцитѣ се разшавали и почнали да нападатъ. Въ това врѣме Иосифовъ гръмналъ и убилъ турския знаменосецъ, който яздѣлъ на бѣлъ конь. Момчетата, които били на близо, по команда на Конкилева вдигнали на ржцѣ три пжти Иосифова и извикали „достоенъ!“ Конкилевъ се дотолкова въодушевилъ, че почналъ да псува турцитѣ и да хвърля голѣмия си калпакъ нагорѣ. Сжщото направили и другитѣ въстанници.

По едно врѣме нѣколко турци попълзали и се приближили при въстанницитѣ, като викали по български: „Елате бре!“ (Турцитѣ нарочно си били обвили фесоветѣ съ пояси, както се носѣли тамкашни селени отъ български села).

— Иде насрѣща ми селенинъ. Да гърмя ли, г нъ четникъ? запиталъ Стефанъ Фтичето.

— „И баща ти да е, нали е насрѣща ти — гърми!“ му извикалъ Конкилевъ.

И Фгичевъ гръмналъ. Тогава се наче괌лъ отвредъ грьмотъ. Турцитѣ взели да напиратъ по насрѣщния баиръ. Тогава Постомпировата чета побързала и се изкачила на върха на сжщия баиръ, на който била Конкилевата чета. Турцитѣ, като видѣли, че отгорѣ сж изпрѣварени, ударили съ сичка сила върху Конкилевата чета. Станало усилено сражение, но юнацитѣ добрѣ пазѣли позициитѣ си.

Турцитѣ продължавали да насилватъ съ главнитѣ си сили върху Конкилевата чета. Въ това врѣме Дюзтабановъ, който наблюдавалъ съ бинокълъ сражението, изпратилъ дѣда Михаля съ нѣколко момчета на помощь, и турцитѣ почнали да отстжпатъ.

Сражението траяло около 5 часа. Отъ възстанницитѣ имало само единъ убитъ.

Турцитѣ отстжпили въ с. Млѣчево.

Вечерьта войводата се разпоредилъ да отидатъ да вардятъ на позициитѣ новоселци, а габровцитѣ да влѣзятъ въ селото, дѣто да си починатъ и спятъ прѣзъ нощьта. На Конкилева билъ пратенъ конь отъ войводата съ поржчка да го възседне и тържествено да влѣзе съ четата въ Ново-Село. Слѣдъ вечеря Конкилевъ билъ повиканъ въ квартирата на войводата, дѣто послѣдниятъ му изказалъ своята благодарность и му съобщилъ, че билъ писалъ за това сражение въ Габрово.

— „Азъ ще гледамъ да направя нѣщо повече“,—казалъ Конкилевъ и, като си взелъ сбогома, отишелъ да спи.

Войводата не забравилъ да похвали Пенча Постомпировъ, дѣда Михаля, Нача Иосифовъ, Метя Пѣевъ и другитѣ момчета, които юнашки се били прѣзъ деня.

— „Браво!“ рекълъ той на Метя Пѣевъ. „Имашъ право, за дѣто не си даде пушката!“

На 8 май дошелъ въ Ново-Село Тотьо Ивановъ съ четата си, къмъ която се били присъединили: Г. Бочаровъ, Кънчо Буреновъ, Гаврилъ Кръстниковъ, Недѣлко Хелески и момчетата отъ разбитата при Батошево чета. Тукъ станало братско посрѣщане и равцалуване между габровци, които рѣшили да се не дѣлятъ, а наедно да мратъ.

Въ сжщия день въ с. *Млѣчево* отишли: Дели-Неджабъ (плѣвенски каймакаминъ) и Сабдула-ефенди (севлиевски деребей), които разпитвали за силата на възстанницитѣ въ Ново-село.

— Задъ всѣко дърво и юнакъ, и на дали сж тукашни, имъ разправѣли турцитѣ, които вземали участие въ сражението на 7 май.

Отъ Млѣчево изпратили въ Ново-Село за съгледачи (шпиони) единъ мжжъ и една жена. Послѣднитѣ сполучили да се промъкнатъ въ Ново-Село, дѣто се срещнали съ единъ старецъ, когото запитали:

— Отдѣ е тази войска? Много се плачатъ турцитѣ отъ нея. Власи ли сж, сърби ли сж или сж московци?

— „Абе, нашенци и габровци“, отговорилъ наивно старецътъ.

Съгледачитѣ се върнали и разправили онова, що научили; но турцитѣ не повѣрвали, затова запрѣли тѣзи и изпратили на 9 май други съгледачи — пакъ мъжъ и жена. Въ това врѣме главнитѣ турски сили нападнали на Кръвеникъ, а само една часть отъ тѣхъ се въртѣла по млѣчовскитѣ ливади, за да отвлича вниманието на възстанницитѣ, които били на позиции въ новоселското устие (дефиле).

Дюзгабановъ дочулъ, че идвали отъ турска страна шпиони, затова далъ заповѣдь, строго да се наблюдава. Вторитѣ съгледачи били хванати и закарани прѣдъ войводата.

— Отъ дѣ сте и какво търсите тука? ги запиталъ войводата.

— „Отъ Млѣчево сме и дойдохме на пазарь,“ отговорили тѣ.

— Вземѣте ги и имъ отрѣжете главитѣ! заповѣдалъ войводата.

Мжжътъ и жената (съгледачи) паднали въ краката на войводата, па взели да плачатъ и да се молятъ за прошка, като изказали истинската причина, за която били пратени въ Ново-Село. Тѣ се клели въ най-милото си на свѣта, че нѣма да се връщатъ въ селото си, стига да имъ се харижe живота.

— „Много сганъ турци дойдоха. Тѣ щѣха да запалятъ селото ни, и ние, за да запазимъ селото, се рѣшихме на тази постжпка. Прости ни, войводо!“ плачели и нареждали тѣ.

Слѣдъ тази сцена войводата заповѣдалъ да ги затворятъ въ единъ дамъ, дѣто да стоятъ затворени до второ разпореждане.

Ливадитѣ около Млѣчево се напълнили съ турци. Възтанницитѣ си поправили позициитѣ, като изправили голѣми плочи задъ дърветата, и чакали нападение; но турцитѣ още не нападали.

Войводата прѣгледалъ позициитѣ и, като ги намѣрилъ добри, казалъ:

— Не бойте се, момчета, защото позициитѣ сѫ прѣвъзходни. И двайсеть хиляди души неприятели можемъ отблъсна. Само куршумитѣ добрѣ да се пастрягъ и да не се хвърлятъ напразно.

Възстанницитѣ били разположени по старитѣ позиции така: на лѣво отъ рѣката били четитѣ на Конкилева, Постомпирова и Тотя Ивановъ, а на дѣсно — четитѣ на Карагьозчето и дѣда Михаля.

По пладня отъ *Черни-връхъ* се спуснали къмъ Ново-село безбройно число турци, водени отъ Генджъ-ага*) и Хасанъ-ага. Тѣ идѣли отъ Кръвеникъ, дѣто взели участие при разбиването на дѣда Филя. Въ тѣхната орда имало много помаци отъ с. Борина. Тая орда се настанила на западъ отъ женския мънастирь и забила тамъ байрака си.

Малко прѣди това врѣме войводата билъ пратилъ едного отъ тѣлопазителитѣ си**) въ Ново-село съ порѫчка да се занесе яденето на позициитѣ. Пратениятъ (Симеонъ Петковъ) не се върналъ, затова войводата се разсърдилъ и отишелъ, придруженъ отъ Хр. Точилото (габровецъ), самъ да види, какъ стои работата. Когато влѣзълъ въ селото, той видѣлъ, че баирътъ при женския мънастирь се зачервилъ отъ фесове. Войводата се уплашилъ отъ изненада, но съобразилъ, че Кръвеникъ ще да е разбитъ и че дружината се застрашава да бѫде заобиколена; затова яхналъ единъ конь и отишелъ тутакси при позициитѣ, дѣто далъ заповѣдь на четитѣ бързо да от-

---

*) Тези турчинъ билъ много едъръ. Ималъ прошарена брада, която била подстригана и имала до една рука дължина. Той ималъ 60-годишна възрасть. Подъ негова команда станало ограбването и изгарянето на женския мънастирь.

**) Като тѣлопазители при войводата били: Ботьо Стоевъ (отъ с. Недевци) и Симеонъ Петковъ (отъ Габрово)

стжпатъ изъ Балкана, по посока къмъ Мара-Гидикъ. Когато възстанницитѣ се изкачили на Балкана, всички разбрали, че още малко да сж стоели на позициитѣ си, щѣли да бждатъ заградени. Сега на всички станало ясно, че турцитѣ, които се движели по полянитѣ около *Млѣчево*, нарочно демонстрирали прѣдъ позициитѣ имъ, за да ги задържатъ, докато другитѣ минатъ Кръвенишкото устие и ги заградятъ.

Макаръ войводата да направилъ доста навреме разпореждането за отстжпване, но турцитѣ пакъ можели да прѣсѣкатъ пжтя на половина отъ възстаницитѣ, ако да не билъ попъ Георги, който гръмналъ отъ мънастирския дворъ върху турцитѣ и съ това отвлѣкълъ вниманието имъ къмъ женския мънастирь. Изпърво турцитѣ настжпали и гърмѣли къмъ югъ, къмъ кждѣто отстжпали възстанницитѣ, които били надъ селото. Изгърмяването на попъ Георгя накарало турцитѣ да навлѣзатъ въ мънастиря, дѣто сѣкли, грабили и палили, а съ това се забавили и дали пълна възможность на четитѣ, които били на лѣвия брѣгъ на р. Видима, да отстжпятъ правилно и благополучно въ Балкана. Не така била работата съ другитѣ чети, които били на дѣсния брѣгъ на рѣката: тѣ се пръснали по разни посоки.

Арестованитѣ съгледачи се възползовали отъ положението, та счупили вратата на затвора и избѣгали. Мнозина отъ новоселцитѣ, които били въ четитѣ, поискали да влѣзятъ въ селото си, но били посрещнати отъ черкези, та едни паднали убити, а други се спасили, като се скрили по дърветата и прѣзъ нощьта заминали за Балкана. Ионко Карагьововъ забѣгналъ кждѣ колибитѣ *Кая-башъ*, дѣто билъ хванатъ отъ властьта, а послѣ осжденъ въ Търново и обѣсенъ въ Севлиево наедно съ Ст. Пешевъ.

Турцитѣ напълнили селото и до вечерьта клали, обирали, безчестили и запалили кжщитѣ. Пламацитѣ цѣла нощь освѣтявали околнитѣ височини, по които се намирали избѣгали мжже, жени и дѣца. Тѣ гледали, какъ изгарѣлъ имотътъ имъ и горко плачели.

Когато турцитѣ навлѣзли въ селото, Кольо Топоровъ (майсторътъ на сабитѣ) едвамъ сколасалъ да се скрие съ жена си и тритѣ си дѣца въ единъ долъ, който билъ близо до кжщата му. Тукъ го набутали двама турци, отъ които единътъ съ

насочена пушка се приближавалъ къмъ него и му искалъ пари. Колю Тодоровъ си билъ скрилъ въ трѣвата една пушка и една кама.

— „Чакай да ти дамъ пари!“ рекълъ той на турчина и, като измъкналъ бързишкомъ изъ трѣвата камата, проболъ го съ нея. Въ сжщия мигъ сграбчилъ пушката си и сполучилъ да убие и втория турчинъ, който не прѣдполагалъ, че ще гръмнатъ върху му. Слѣдъ това той взелъ пушкитѣ на убититѣ турци и вечерьта се прибралъ въ кжщата си, дѣто всичкото домочадие се молило Богу цѣла нощь. На другия день той стоялъ на прозореца на кжщата си съ тритѣ пушки при себе си. Въ това врѣме нападнали на кжщата му нѣколко турци, отъ които той успѣлъ да убие двамина, но билъ раненъ отъ единъ куршумъ въ киткитѣ на двѣтѣ си ржцѣ. Пусналъ той пушкитѣ и се опжтилъ да се прости съ челядьта си; но когато билъ дигналъ на ржцѣ и цалувалъ просълзенъ най-малкото си дѣте, билъ хванатъ отъ турцитѣ, които го вързали и откарали наедно съ жена му и дѣцата му къмъ Дебнево. Когато били отвънъ селото, срещналъ ги Генджъ-ага, който сгълчалъ турцитѣ, защо го водѣли живъ. Когато турцитѣ се приготвяли да го колятъ, пристигналъ единъ старъ турчинъ и не позволилъ да стане убиването му прѣдъ очитѣ на жена му и дѣцата му, затова послѣднитѣ били отведени отъ Димитра Ив. Вълковски.

Вълковски се криелъ въ вира на р. Видима и по едно врѣме видѣлъ, че изъ пжтя върви единъ старъ турчинъ, който му билъ добъръ приятель; затова излѣзълъ отъ рѣката и падналъ на молба прѣдъ турчина, който се съгласилъ да го вземе подъ свое покровителство. Сжщиятъ турчинъ не далъ да стане убийството на Коля Тодоровъ прѣдъ дѣцата му, като накаралъ Вълковски да ги отведе. Кольо Тодоровъ билъ сѣченъ парче, по парче: отсѣкли му ушитѣ, носа, ржцѣтѣ и пр.*)

На 11. май, праздника на нашитѣ просвѣтители, черкезитѣ ходили къмъ Мара-Гидикъ, дѣто прѣсрещнали възстанницитѣ и ставало едно продължително сражение, слѣдъ което

---

*) Неговътъ гробъ се намира на дѣсно отъ пжтя, който отива отъ Ново-село за Дебнево, при Тотина-поляна.

четата била разбита и пръсната. Вечерьта всички турци се прибрали въ селото.

На 12. май новоселецътъ Стойчо Матеевъ билъ пратенъ съ едно заптие по околнитѣ височини да привиква селенитѣ да се прибиратъ въ село. Ходѣлъ той отъ баиръ на баиръ и, като мѣтвалъ съ една бѣла кърпа, привиквалъ всички. Новоселци зели да се прибиратъ въ село; но всѣки трѣбвало да мине прѣзъ турски ржцѣ. Невиннитѣ пущали, а подозрѣнитѣ биели и запирали. Тогава Петровица Манковата (една развалена жена), която знаела много добрѣ турски, защищавала когото искала, а когото не, клеветила го.

На 13. май слѣзли около 500 души мжже, жени и дѣца. Женитѣ и дѣцата закарвали въ женския мънастирь, а мжжетѣ въ кжщата на попъ Петка, дѣто били на конакъ Дели-Неджибъ и Сабдула-ефенди.

Обирътъ и паленето се прѣкратили чакъ на 15. май, когато дошла редовна войска, подъ командата на Амзи-бей.

Захванали да събиратъ оржжието, като не оставяли даже ножъ съ дължина една педя. Само единъ занесълъ едно ржждиво ножче; но, когато турцитѣ захванали при изслѣдването да употрѣбяватъ бой, само якитѣ натури не си изказали оржжията, а всички други ги занесли или водили турцитѣ при мѣстото на закопаването, за да ги изкопаятъ. Събрали до 3 кола оржжие: пушки, пищови, ножове и двата топа.

Като събрали оржжието, Сабдула-ефенди искалъ да се изколятъ мжжетѣ, за която цѣль донесли и пъне, върху които да става посичането; но Дели Неджибъ и Амзи-бей не позволили, защото нѣмало отъ царя „емиръ“ (заповѣдь) да колятъ *раята*.

Завръщането на новоселцитѣ и арестуването имъ се продължавало до 20. май. На 20. май навързали двама по двама съ пояси и вжжа 52 души новоселци, които били показани отъ Петровица Манковата за виновни, и, конвоирани отъ войската, били закарани въ Севлиево, дѣто турцитѣ влѣзли триумфално. Задъ арестантитѣ се возѣли тритѣ кола съ оржжия, върху които най отгорѣ били дървенитѣ топове.

По-послѣ на нѣколко пжти турцитѣ ловили и закарвали въ Севлиево по десетина души новоселци, та всички се набрали въ Севлиевския затворъ до 150 души. Слѣдъ изслѣдва-

нето имъ въ Севлиево, пуснали 90 души, а отъ останалитѣ избрали за най-виновни десетина души, които изпратили въ Търново. Въ Търново били осждени на смрътъ: попъ Радиовъ, Никола Дабевъ, Павли Венковъ, Велчо Петровъ Ночевъ и Маринъ Сяровъ, отъ които само първитѣ четири души били обѣсени въ Севлиево, защото вмѣсто послѣдния билъ закаранъ по погрѣшка въ Севлиево Маринъ шопътъ (съселенинъ на Маринъ Сяровъ) и за изкупуване на грѣшката, която наврѣме се узнала, Маринъ шопътъ билъ освободенъ, а Марина Сяровъ пратили на заточение. На заточение били изпратени и слѣднитѣ новоселци: Петрѣ Мариновъ, Вълко Ионковъ, Драгни Стойчевъ, Аврамъ Драгановъ, Нанко Ц. Пачниковъ и Петко М. Щърбановъ.

Свещеникъ Петко попъ-Николовъ билъ много мжченъ въ Севлиево: връзвали го съ синджиръ за врата и така го дигали, щото само палцитѣ на краката му да се допиратъ до земята. Той билъ освободенъ, но слѣдъ завръщането си въ село три мѣсеца подъ редъ му текло гной изъ ушитѣ и кръвь ходѣлъ по нужда. Цѣлъ билъ отекълъ. Много билъ измжчванъ и Ненчо Пачниковъ. Него до толкова изтезавали, че месата му зели да капятъ и кокалитѣ му се показали. Лѣкуванъ билъ отъ турцитѣ въ севлиевската болница, а отъ тамъ изпратенъ на заточение.

Турцитѣ всичко ограбили и изгорили. Изъ селото тукътамѣ останали здрави кжщи, а женскиятъ мънастирь билъ цѣлъ изгоренъ. Числото на избититѣ и посѣчени мжже, жени и дѣца възлѣзло на 142. Слѣдъ осмиряването на възстанието всички останали живи новоселци тръгнали да просятъ въ Севлиево и Габрово, като раздавали дѣцата си за храненчета.

Сега при Зла-рѣка до пжтя, който свързва Ново-село съ Скандалото, има въздигнатъ паметникъ, който прѣдставлява четирижгълна усѣчена пирамида, съ кръстъ отгорѣ. На лицето на паметника е написано: „Въ паметь на падналитѣ 142 человѣка въ сражението противъ турцитѣ въ новоселского възстание отъ 1-ви до 9-ти май 1876 г.“, а на кръста — „Упокой господи души рабъ твоихъ“.

б) Женски мънастирь „св. Тройца“. Прѣзъ 1876 г. въ този мънастирь имало до 30 калугерки съ една игуменка — Сосана. Когато се обявило възстанието въ Ново-Село и имало

вече сражение съ турцитѣ на 4. май, калугеркитѣ взели мѣрки да си изпокриятъ едно друго и сами тѣ мислѣли да бѣгатъ изъ горитѣ; но на 5. май ги заварилъ Цанко Дюзтабановъ съ четата си и не имъ далъ да бѣгатъ. Той ги накаралъ да извадятъ всички изпокрити нѣща.

— Не бойте се, казвалъ имъ той: азъ ще ви вардя съ моитѣ юнаци. Менѣ ми трѣбва хлѣбъ и ястие, и това го искамъ отъ васъ!

И почнали калугеркитѣ да готвятъ ястиета и да мѣсятъ хлѣбъ. Запалили мънастирската фурна и напекли хлѣбъ и агнета.

Когато паднало снѣгъ, войводата на нѣколко пѫти завеждалъ въ мънастиря недообути и недооблѣчени момчета и каралъ калугеркитѣ да ги обуятъ и облѣкатъ. И тѣ горкитѣ дерѣли шеяци за навои, давали чорапи и обувки за необутитѣ, а фланели за потънко облеченитѣ.

Серафима (сегашната игуменка) подарила на войводата тънъкъ бѣлъ шаекъ около 20 аршина, за което войводата ѝ далъ една жълтица.

— За какво давате тѣзи пари? запитала Серафима.

— „За св. Тройца“, отговорилъ войводата.

На 9. май сутриньта рано войводата дошелъ въ мънастиря набърже и порѫчалъ на калугеркитѣ да мѣсятъ и приготвятъ песметъ за четата.

Почнало се мѣсенето на песметя.

По обѣдъ цѣлия баиръ на сѣверозападъ отъ мънастиря почернѣлъ отъ турци, които забили байрака си на западъ отъ мънастиря. Нѣкои калугерки видѣли по-рано турцитѣ и сколасали да избѣгатъ, ала другитѣ останали.

Турцитѣ гърмѣли къмъ югъ, отъ дѣто идѣли гърмежи отъ българи, които изпразнѣли пушкитѣ си върху турцитѣ и бѣгали въ Балкана. Никой турчинъ не гръмналъ къмъ мънастиря.

Него врѣме въ мънастиря се случилъ попъ Георги съ майка си и дъщеря си — шестъ годишно момиче. Той не можѫлъ да се сгърпи и, макаръ калугеркитѣ да не му позволявали, отишелъ на сѣверозападния ѫгълъ на мънастирския дуваръ, па гръмналъ върху турцитѣ. Тогава турцитѣ захванали да гърмятъ и къмъ мънастиря. Попътъ позналъ грѣшка отишелъ съ майка си и дъщеря си да се скрие

„св. Иванъ“.*) Калугеркитѣ, които останали въ мънастиря, сколасали да се скриятъ въ храма, дѣто почнали да четатъ молитви, за да ги запази Богъ. Тука се скрила и София, която мѣсѣла песметя и която не успѣла да си омие ржцѣтѣ; тя съ тѣстени ржцѣ държала светчето и четѣла богородичния акатецъ.

Куршумитѣ отъ турскитѣ пушки взели да влизатъ прѣзъ прозорцитѣ и вратата на храма, та петь калугерки паднали убити: игуменката, друга Сосана, Ефросиния, Християна и Калистена. Въ храма се били скрили и двама мжже: Иосифъ попъ-Радевъ (сестринъ синъ на игуменката) и нѣкой си Вълко отъ Млѣчево, който мѣсѣлъ просфоритѣ.

Турцитѣ, като видѣли, че отъ мънастиря не излизатъ вече гърмежи, почнали да навлизатъ. Единъ куршумъ ударилъ попъ Георгевата дъщеря въ устата и попъ Георги разгнѣвенъ излѣзълъ срѣщу турцитѣ и почналъ да се кара:

— Какво искате отъ шесть-годишното дѣте? Не ви е срамъ, поганци безчеловѣчни!

Ала, докато се нагълчи въ яда си, попътъ билъ съсѣченъ отъ нѣколко турци. Убита била и баба Елисавета при мънастирската врата. Турцитѣ влѣзли въ храма, съсѣкли мжжетѣ, взели робини двѣ млади калугерки, а на останалитѣ нищо не направили; но София сопнато извикала: „Какво искате отъ насъ? Защо мърсите храма Господенъ? защо...?“ Тя не била свършила още думитѣ си, и единъ турчинъ ѝ прѣсѣкълъ тѣстенитѣ ржцѣ, които тя била прострѣла къмъ турцитѣ. Тя съ голѣми мжки издъхнала слѣдъ три дни.

Отъ младитѣ калугерици едни избѣгали по-рано, а други се скрили въ единъ водопроводъ, който минава подъ земята на западъ отъ мънастиря. Отъ младитѣ били останали въ мънастиря само двѣ, отъ които едната била послушница. И тѣхъ турцитѣ отмъкнали въ харемитѣ си.

— Избийте и насъ, се обадила баба Никифора, когато турцитѣ отвлѣкли младитѣ калугерици.

— „Нѣма, бабо!“ отвърналъ по български единъ турчинъ.

---

*) Този параклисъ е нѣколко крачки на югоизтокъ отъ мънастирската църква.

Гавазътъ—турчинъ отъ с. Градница—извадилъ отъ ноктитѣ на грабителитѣ двѣтѣ калугерки и ги прѣдалъ на попъ Петка Нанковъ отъ колибитѣ *Баира*. Попътъ едвамъ ги укрилъ, защото грабителитѣ се научили, дѣ се криели и ходили да ги търсятъ.

Освѣнъ убититѣ имало и наранени калугерки: Ефгимия — въ рамото, Варвара — въ крака, Фифрония — изплитко въ пояса.

Слѣдъ това турцитѣ се пръснали да обиратъ изъ стаитѣ.

Дъщерята на попъ Петка Нанковъ, която била послушница (сега калугерка София) се била скрила въ единъ джамалъ, дѣто стояла до вечерьта, а послѣ избѣгала.

Слѣдъ 16 дни турцитѣ върнали почти всички живи калугерки, та ги накарали да влачатъ и предатъ за чорапи и да имъ готвятъ ястиета. По цѣли нощи тѣ не мигвали, само да успѣятъ да наплетатъ исканото число чорапи и да наготвятъ поржчанитѣ ястиета.

---

6. Послѣдно сражение и разпръсване на четата.

Четата тръгнала по билото на баира — по посака къмъ Мара-Гидикъ, дѣто смѣтали да стигнатъ благополучно и тамъ да рѣшатъ, накждѣ ще отиватъ и какво ще правятъ по-нататъкъ. Така като вървѣли, тѣ видѣли единъ букъ, на който имало издълбанъ кръстъ. За този кръстъ се знаело, че билъ изрѣзанъ прѣзъ 1867 год. отъ четата на Филипъ-Тотя, затова Г. Бочаровъ и Д.Бурмовъ изрѣзали на сжщия букъ новъ кръстъ и — „1876. май.“

Вечерьта стигнали при мѣстностьта *Мезличъ*, дѣто трѣбвало да спятъ гладни на снѣга: тѣ напуснали позициитѣ при Зла-рѣка така набързо, че не успѣли да си вэематъ храна. За да се сгрѣятъ, наклали огньове. Когато огньоветѣ се разгорѣли, провидѣнието се погрижило за възстанницитѣ, та изпратило въ лагера имъ двѣ даначета, които били хванати, заклани и одрани. Нѣмало соль, затова сѣки си отрѣзвалъ мрѣвка, опичалъ я въ огъня и безсолна я изядалъ. Тукъ всички почувствували истинската горчивина на бунтов животъ. Нея нощь планало Ново-село и всичкитѣ о

в. При вида на този пожаръ възстанниците почнали да се
ѣватъ, че всичко това ще се узнае, и Европа не ще остане
участна къмъ нещастията на българина. Тукъ всички били
ма души.*)

Сутриньта рѣшили да отидатъ на нѣкое непристѫпно мѣс-
и за такъво избрали върха *Водния-камъкъ* пр. *Бързовъ-*
ъ.

На този високъ и канаристъ връхъ тѣ мислили да се
ищаватъ, защото, по причина на снѣга, не можели да у-
итъ диритѣ си, а знаели, че безъ друго ще бѫдатъ прѣ-
двани отъ турцитѣ. Прѣзъ него день врѣмето било хубаво.
нцето грѣело силно, и почти всичкиятъ снѣгъ се стопилъ.
о по сѣвернитѣ склонове на баиритѣ и въ долинитѣ оста-
о да се бѣлѣе снѣгъ. Отишли на *Долни-полиници*, слѣзли
Стърна-рѣка и надвечеръ се изкачили на *Водния-камъкъ*
Бъзовъ-дѣлъ), дѣто рѣшили да прѣнощуватъ. Тукъ намѣ-
и единъ козарь, отъ когото взели 8 ерета, които опекли.

Когато се готвѣли да ядатъ, дошелъ при тѣхъ единъ 40-
ишенъ селенинъ съ срѣденъ растъ, грапаво лице и кьоравъ
едното око. На рамо носѣлъ пушка, а на пояса си билъ
кналъ ножъ и два пищова. Той се казалъ, че е отъ ново-
ско. Този добрѣ въорѫженъ българинъ съобщилъ, че 40—
души възстанници отъ троянско го били пратили да търси
овската чета и, ако я намѣрѣлъ, да я заведе при тѣхъ.
водата се зарадвалъ, защото се очаквала такава чета. Ко-

---

*) Ето имената на тѣзи 72-ма души:

ндрея Черното
ндрея Шипката
отьо Петровъ
отьо Шипкалийчето
елко Велковъ
аврилъ К. Левтеревъ
аврилъ К. Кръстниковъ
анчо В. Мацковъ
атьо Ионковъ
енчо К. Рачевъ
еорги Д. Бочаровъ
еорги Хр. Ильовъ
анаилъ С. Буржовъ
ончо Фесчиевъ
осьо Диновъ
Иванъ А. Девито
Иванъ Иовевъ

18. Иванъ К. Чоликовъ
19. Иванъ С. Распоповъ
20. Илия К. Кехайовъ
21. Илия М. Рѣзковъ
22. Илия Н. Меджедиевъ
23. Илия П. Московецъ
24. Илия П. Цокевъ
25. Илия Рачовъ
26. Колчо Влайковъ
27. Колчо Ив. Ковачъ
28 Кольо С. Кьосето
29. Кольо Цанковъ
30. Кольо Цоневъ
31. Коста Гюзелевъ
32. Коста П. Априловъ
33. Косьо Недковъ
34. Кънчо Буреновъ

гато този човѣкъ говорѣлъ на войводата, Дончо Фесчиевъ го разглеждалъ отъ петитѣ до главата и го процѣнилъ за човѣкъ, който е дошелъ съ нечисти намѣрения, затова прѣдложилъ да не отиватъ слѣдъ него, а да го задържатъ; но войводата и болшинството не се съгласили, като мислѣли, че слѣдъ тѣзи пакости, които турцитѣ направили въ новоселско, не било възможно българинъ да имъ услужва съ съгледничество или прѣдателство.

Когато го попитали, накждѣ сж троенцитѣ, той показалъ по една посока и казалъ, че тѣ тамъ ги чакали. „Азъ сега ще отида при тѣхъ, а послѣ, кога се смръкне, ще дойда да ви взема и заведа при тѣхъ“, казалъ кьоравиятъ селенинъ и заминалъ. Агнетата се опекли и били раздадени на 10 души по едно. Изяли ги безъ соль и хлѣбъ. Слѣдъ това всички усѣтили силна жажда, затова пратили Недѣлка Хелески, който билъ отъ новоселски колиби и знаелъ мѣстата, да отиде да потърси вода. Той отишелъ, но не се върналъ вече при тѣхъ, защото, кога слѣзълъ при мѣстностьта „Лагеритѣ“, намѣрилъ тамъ Хр. Ивановъ (ловчалията) съ една чета новоселци и останалъ при тѣхъ.

Изминали се 2 часа, откакъ мръкнало, но нито Недѣлко се връщалъ, нито кьоравиятъ водачъ се явявалъ. Тогава рѣшили да вървятъ по оная посока, къмъ която заминалъ непознатиятъ. Отъ това мѣсто се виждало къмъ сѣверъ на голѣмо разстояние, и възстанници видѣли да се издигатъ въ небеса пламацитѣ на

---

35. Метьо Пѣевъ
36. Милчо Пенчевъ
37. Минко Кънчевъ
38. Недѣлко Хр. Хелески
39. Недьо Деневъ
40. Недьо Илиевъ
41. Никола И. Гюдюлевъ
42. Никола Ковачевъ
43. Никола Павлевъ
44. Никола Т. Фтичевъ
45. Пенчо Г. Костилчето
46. Пенчо Ц. Маринчевъ
47. Пенчо Ц. Постомпировъ
48. Петко Бѣсата
49. Петко Ив. Милчевъ
50. Петъръ Н. Бумовъ
51. Петъръ Ц. Маринчевъ
52. Русе Станчевъ
53. Симеонъ Матевъ
54. Симеонъ В. Папазовъ
55. Станьо Трифоновъ
56. Стефанъ Т. Фтичевъ
57. Стойо Венковъ
58. Тотьо Димовъ
59. Тотьо Ив. хаджи—Досевъ
60. Тотьо М. Ябанозовъ
61. Христо В. Мацковъ
62. Христо В. Точилото
63. Хр. К. Конкилевъ
64. Хр. П. хаджи-Стойчевъ
65. Цанко Хр. Дюзтабановъ
66. Цанко К. Божановъ
67. Цанко Н. Каваловъ.
68. Цвѣтко Клисурчето
69. Цвѣтко М. Каролевъ
70. Цвѣтко Н. Ватевъ
71. Цоки В. Мацковъ
72. Цоньо Д. Постомпировъ

запаленитѣ отъ турцитѣ села и колиби. Отъ това тѣ заключили, че още продължаватъ турскитѣ звѣрства.

Възстанницитѣ забѣлѣзали по посока на сѣвероизтокъ огньове, за които помислили, че сѫ накладени отъ българи и че сѫ наблизо, та въ тъмнината тръгнали по нея посока. Вървѣли 2—3 часа, ала огньоветѣ си оставали сѐ на сѫщото разстояние. Тогава тѣ разбрали, че огньоветѣ сѫ много надалечъ, но нощната тъмнина лъжела очитѣ имъ. Нощьта била тъмна, макаръ небето да било ясно. Като вървѣли така въ неизвѣстность, тѣ чули да шурти вода и, като жедни, спуснали се по задникъ въ дола, дѣто била водата. Напили се съ вода, но не можали да излѣзятъ отъ дола, защото брѣговетѣ му били почти отвѣсни. Принудили се да останатъ тамъ, докато се съмне. Нѣмало мѣсто ни за сѣдане, ни за лѣгане, затова всѣки обикрачилъ и прѣгърналъ по едно дърво и така мигнали малко. Кога се съмнало, потеглили надолу изъ дола.

Този день (11 май) врѣмето било много хубаво, и всички се чувствували бодри. Насрѣща си тѣ виждали Мара-гидикъ, която била вече прѣдъ самитѣ тѣхъ. Още малко и тѣ щѣли да се изкачатъ на самия връхъ, а оттамъ тѣ вече се надѣвали да си управятъ пѫтя.

Слѣзли въ р. *Лѣва-Видима*, която прѣгазили и минали на дѣсния ѝ брѣгъ, дѣто намѣрили удобенъ пѫть. Тамамъ щѣли да тръгнатъ по пѫтя, при тѣхъ се явилъ непознатиятъ кьорчо и имъ съобщилъ, че къмъ нея страна, по посока на която мислѣли да вървятъ, имало черкези и че трѣбвало да вървятъ по друга посока, която той имъ показалъ. Възстанницитѣ и тоя пѫть повѣрвали на думитѣ му и тръгнали по показаната посока, като — по прѣдложение на Донча Фесчиевъ — взели и кьорча съ себе си. Още не били изминали 100—150 крачки, когато забѣлѣзали напрѣдѣ си черкези. Тогава чакъ възстанницитѣ разбрали пъкленитѣ планове на този извергъ, но било вче късно! Възстанницитѣ напуснали пѫтя и ударили прѣзъ гората на мѣстностьта *Печенака* къмъ *Ранибунаръ*. Когато излѣзли на една полянка, забѣлѣзали пакъ черкези, затова се приготвили за бой.

Наредили се въ боенъ редъ и тръгнали прѣзъ гората къмъ *Ранибунаръ*. Тука ги подирило едно малко кученце, което постоянно скимтѣло. Тѣ го били, връщали, но то не се

отдѣляло отъ тѣхъ. Това подѣйствувало на суевѣрието на нѣкои момчета, които си помислили, че ще ги сполети нѣщо недобро. Като изминали една часть отъ гората, излѣзли на Раѝибунаръ, дѣто при една малка полянка имало единъ студенъ бистъръ изворъ. Мѣстото било очарователно, затова всички, макаръ да били въ такова възбудено нервно състояние, пакъ се позапрѣли да се порадватъ на природната хубость, защото прѣдчувствували, че е наближилъ вече края на живота имъ.

Тука намѣрили единъ новоселски свещеникъ, който билъ избралъ това мѣсто за скривалище. Този свещеникъ почналъ да кълне и тѣхъ и себе си, като нареждалъ, че черкезитѣ заради тѣхъ и него щѣли да намѣрятъ и да го убиятъ. Никой отъ възстанницитѣ не обърналъ внимание на тѣзи проклятия, а всѣки бързалъ по-скоро да стигне на върха *Марагидикъ*; но, ни били изминали стотина крачки, черкези ги прѣсрещнали.

Възстанницитѣ били подѣлени на три отдѣления. Едното вървѣло напрѣдъ и залавяло позиции задъ дървета, дѣто чакало, докато другитѣ изминѣли 200 крачки напрѣдъ. Тогава залавяло позиции второто отдѣление, докато третото изминѣло 200 крачки напрѣдъ и т. н.

Когато черкезитѣ ги прѣсрещнали, първото отдѣление било изминало напрѣдъ, а третото се намирало още низко. Почнало се сражение между черкезитѣ и срѣдното отдѣление на възстанницитѣ. Другитѣ отдѣления, като чули гърмежа, спуснали се на помощь. На първитѣ редове били Пенчо Постомпировъ и Дончо Фесчиевъ. Прѣвъ изгърмѣлъ единъ черкезинъ, но безъ сполука. На това отговорилъ Постомпировъ, чийто куршумъ свалилъ единъ черкезинъ. Другитѣ черкези се спуснали върху убития, когото сплаквали или опѣвали около 2 минути. Въ това врѣме нѣколко възстанически пушки гръмнали върху имъ, та убили или наранили още двамина. Когато черкезитѣ си свършили обичайния обрядъ, спуснали се върху възстанницитѣ, и се почналъ ожесточенъ бой. Куршумитѣ като градъ падали; неестествени човѣшки викове и крѣсъци заглушавали гората. Борбата се продължавала около 1 часъ. Черкезитѣ били запрѣни, но получили подкрѣпление, та се спуснали на пристѫпъ. Почналъ се бой съ саби, ножове и ками.

Постомпировъ и Фесчиевъ били съсѣчени, Колчо Влайковъ, Никола Фгичевъ и Досьо Димовъ — убити, а войводата раненъ въ дѣсната ржка.

Възстанницитѣ отстжпили назадъ и се пръснали изъ гората. Бочаровъ и Хр. Велчевъ Точилото отвели войводата въ единъ гжстакъ, дѣто намѣрили двѣ черги, единъ одварникъ съ папурено брашно, 4—5 яйца и малко калчища. Отъ калчищата направили тефтикъ, та прѣвързали раната, защото не носѣли никакви медикаменти. Отъ ржката на войводата изтекло много кръвь, та го втресло. Тукъ той заспалъ, затрупанъ съ черги, а Бочаровъ и Точилото стоели на щрекъ съ пушки въ ржцѣ, — но нищо не се случило. Черкезитѣ не отишли да прѣслѣдватъ отстжпилитѣ възстанници, а се върнали назадъ. Нѣколко души отъ четата, които били изминали напрѣдъ, като достигнали върха (калето), заложили се между канаритѣ, отъ дѣто стрѣляли върху неприятеля чакъ до вечерьта.

Войводата спалъ около 2—3 часа. Въ това врѣме миналъ единъ българинъ отъ новоселски колиби, когото Бочаровъ придумалъ да ги заведе до върха на Мара-гидикъ. Минали прѣзъ мѣстото, дѣто били паднали убити Постомпировъ и Фесчиевъ. Труповетѣ имъ били съблѣчени, очитѣ имъ извалакани, а главитѣ имъ така сѣчени и обезобразени, че едвамъ ги познали. Пжтницитѣ се постарали да ги завиятъ съ шума и, като се прѣкръстили, съ сълзи на очи казали: „Богъ да ги прости"! па отминали за върха.

На върха взели да изпъкватъ възстанници отъ разни страни и до вечерьта се събрали около 20 души. Тукъ имало доста новоселци съ сѣмействата си. Тѣ нощемъ спѣли на калето, а денемъ се криели изъ пещеритѣ и долинитѣ. Новоселцитѣ направили дивякъ и всички яли. Цанко Дюзгабановъ прѣдложилъ да му намѣрятъ ледъ, за да сложи на ржката си, защото взела да отича. Илия Московеца ходилъ, намѣрилъ и бърже донесълъ искания ледъ. Слѣдъ това разнищили на конци една ленена кърпа, взели отъ единъ новоселецъ блажно масло (нѣмало дървено) и направили лапа, съ която прѣвързали наново ржката на войводата.

Вечерьта станало въпросъ, кждѣ да вървятъ и какво да правятъ. Едни прѣдлагали да тръгнатъ на западъ по Стара-планина, та да отидатъ въ Сърбия; други съвѣтвали да оти-

датъ кждѣ *Узана* — Вжтро-поле — дѣто имало мандри, а отъ тамъ да се пръснатъ и избѣгатъ въ Ромжния. Понеже били малцина и войводата билъ раненъ, рѣшили да се раздѣлятъ на групи, които постепенно да се дѣлятъ на други по-малки групи, докато се пръснатъ по единъ, като сѣкиму се прѣдоставяло право да постжпа, както намѣри за добрѣ. Сутриньта тръгнали на групи.

Групата, въ която влизалъ войводата, се състояла отъ 9 души: Ц. Дюзтабановъ, Г. Бочаровъ, Хр. Конкилевъ, Ил. Колчевъ, Тотьо Димовъ, Г. Хр. Ильовъ, Хр. П. Точилото, Хр. Мацковъ и Кънчо Г. Буреновъ. Възстанницитѣ отъ тази група потеглили по посока къмъ изтокъ, прѣминали върха Мара-Гидикъ и слѣзли въ р. *Тжжа*. На отсрѣщния брѣгъ (Русалийскитѣ гробища) имало около 300 турци, които забѣлѣзали възстанницитѣ и се спуснали върху имъ. Възстанницитѣ видѣли една горичка и потеглили къмъ нея; но, докато достигнатъ горичката, турцитѣ ги почти настигнали. Турцитѣ не гърмѣли, а само викали на възстанницитѣ да се прѣдадатъ. Когато възстанницитѣ навлѣзли въ горичката, Бочаровъ, Конкилевъ и Буреновъ се заложили задъ крайнитѣ дървета, а другитѣ заминали съ войводата. Най-напрѣдъ се появили въ горичката двама турци. Конкилевъ пръвъ гръмналъ и свалилъ единя, а слѣдъ него Буреновъ свалилъ втория. Когато Хр. Конкилевъ и Кънчо Буреновъ си пълнѣли пушкитѣ, явилъ се трети турчинъ, който билъ убитъ отъ Бочарова. Тогава и тримата побързали да настигнатъ другаритѣ си. Като излѣзли отъ горицата, минали прѣзъ една поляна и навлѣзли въ една голѣма гора. Щомъ възстанницитѣ навлѣзли въ голѣмата гора, явили се много турци прѣдъ горицата, но не смили да навлѣзатъ въ горицата, а се върнали.

Възтанницитѣ вървѣли сé къмъ изтокъ и бързали да намѣрятъ нѣкое стратегическо мѣсто, дѣто да могатъ добрѣ да се защищаватъ. Наскоро тѣ намѣрили такова мѣсто и останали тамъ до обѣдъ. Никой не ги прѣслѣдвалъ, но гладътъ ги накаралъ да излѣзятъ отъ укрѣплението и да тръгнатъ изъ гората да търсятъ храна. Опитали се да ядатъ букова шума, но тя била поврѣдена отъ валѣлия прѣди нѣколко дена снѣгъ и не ставала за ядене. Тѣ били гладни и ужасно жадни, освѣнъ това и раната на войводата, като не промивана,

смърди. Положението имъ било несносно. По едно врѣме намѣрили вода, па се напили, омили раната на войводата като си починали, тръгнали пакъ къмъ изтокъ изъ гората. ѣдъ залѣзването на слънцето тѣ чули блѣене на овци и се правили по посока на гласа, дѣто намѣрили 300—400 ов- и 50—60 говеда, който кръвенишкитѣ селени сполучили откаратъ тука, за да ги запазятъ отъ черкезитѣ. Овчарь кучета нѣмало при стадото, но възстанницитѣ не смили да приближатъ. Когато се стъмило добрѣ, тѣ се рѣшили да ванатъ едно агне и да го заколятъ. Въ това врѣме се явилъ ивъ овчарь, който имъ заклалъ едно яре, което опек- и яли безъ хлѣбъ и соль. Тукъ тѣ прѣспали. На другия нь се срещнали съ дѣда Филя, който имъ разправилъ за рското нашедствие и упостошение на балканскитѣ села. Сж- ятъ имъ съобщилъ, че нѣмало вече спасение, че неговитѣ ра се пръснали и че той мислѣлъ да отиде въ Сърбия. Раз- остили се, и дѣдо Фильо тръгналъ на западъ, а тѣ — - на гокъ. Гладътъ, жаждата, дългото ходене и раната не давали зможность на войводата да се избави отъ треската, напро- въ тя се засилвала. Това карало другаритѣ на войводата да стрѣмятъ къмъ Габрово, дѣто да намѣрятъ нѣкой познатъ ениивъ, който да укрие и помогне за изцѣряване на вой- дата.

Този день (13. май) тѣ цѣлъ день вървѣли се изъ гора. вѣнъ гора и небе, нищо друго не виждали. По едно врѣме ли да пѣе пѣтелъ, па се упжтили къмъ гласа и изтѣзли на а полянка, дѣто личало, че имало пологарь, но всичко би- изгорено и освѣнъ пѣтелътъ нѣмало друга жива душа. По- й полугаря минавалъ пжть. Тѣ прѣкосили пжтя и отишли отсрѣщния баиръ, който билъ покритъ съ папратъ. Тукъ станницитѣ намѣрили ягоди, па се пръснали да бератъ и ъ. Въ това врѣме на сѣверъ изъ пжтя се задали черкези. оженнето на възстанницитѣ станало критическо, защото нѣ- о наблизо гора, дѣто да могатъ да се прикриятъ. Прѣди бждатъ забѣлѣзани отъ черкезитѣ, тѣ се сумясали да на- атъ изъ папраьта и да се оставятъ на Божието провидѣ- . Черкезитѣ минали и заминали, и възстанницитѣ били спа- и. Когато черкезитѣ, които били 80 души, отминали и се

затулили, възстанницитѣ оставили ягодитѣ и побързали да отидатъ въ една гора, дѣто прѣнощували.

На другия день слѣдъ обѣдъ нашитѣ пжтници стигнали до една рѣка, дѣто се запрѣли при една стружня, която не била развалена; но никого не намѣрили въ нея. Гладътъ имъ взелъ вече да минава границата. Тѣ оставили стружнята и се опжтили къмъ една гора, дѣто намѣрили трима селени, които се криели. Селенитѣ слѣдъ дълги колебания се явили при възстанницитѣ, които имъ поискали хлѣбъ, но тѣ нѣмали. Само у единого отъ селенитѣ се намѣрило около $^1/_4$ литъръ ракия, която била изпита отъ гладницитѣ. Умръзнало на възстанницитѣ да се катерятъ безъ пжть по баири и канари и да се спущатъ въ долища, затова тръгнали по работния пжть, който минавалъ покрай рѣката; но не били изминали още 1 километъръ и срещнали двама говедари, които карали много бърже около 50—60 говеда, за да ги прикриятъ отъ турцитѣ нѣйдѣ въ Балкана. Отъ говедаритѣ възстанницитѣ се научили, че 1 километъръ по-надолѣ се остановили турци, които тамъ щѣли и да нощуватъ. Нашитѣ пжтници нѣмали касметъ да пжтуватъ по удобенъ пжть. Тѣ били принудени да се отбиятъ на дѣсно прѣзъ баири и вървѣли въ неизвѣстность до срѣдъ нощь, когато се почувствували съвсѣмъ уморени и легнали да си починатъ. Тѣ останали само 8 души, защото Христо Велчовъ Точилото се изгубилъ.

На 15. май слънцето било вече изгрѣло, когато нашитѣ пжтници се събудили. И този день тѣ вървѣли гладни изъ гора, но надвечерь излѣзли на билото на баира, който е вододѣлъ на рѣкитѣ *Росица* и *Янтра*. Тукъ тѣ тръгнали по широкъ пжть, но слѣдъ $^1/_2$ километъръ вървежъ чули гласове и трѣбвало да взематъ мѣрки за прѣдпазване. Бочаровъ отишелъ дебнешкомъ напрѣдъ и видѣлъ, че повече отъ 200 души турци и черкези карали овци, кози, говеда, коне и пр. и кладѣли огньове на една поляна, дѣто се канѣли да нощуватъ. Изново се простили съ пжтя и тръгнали пакъ изъ гората, дѣто спали на единъ стръменъ склонъ.

На 16 май пжтницитѣ разгледали околностьта добрѣ и разбрали, че сж близо до колиби *Тодорчета*, затова рѣшили да отидатъ въ тѣзи колиби. Когато наближили кол
били се въ една горичка, която била близо до п

битѣ, и чакали да мине нѣкой селянинъ изъ пжтя. Слѣдъ $^1/_2$ часъ се явило съ говеда едно говедарче. Възстанницитѣ повикали говедарчето при себе си, взели му хлѣба и му дали пари да отиде и имъ донесе още хлѣбъ. То отишло, но не се върнало. Слѣдъ 1 часъ възстанницитѣ рѣшили да пратятъ нѣкого отъ тѣхъ си да отиде въ колибитѣ и за такъвъ избрали Тотя Димовъ (отъ Шипка), който облѣкълъ едни потури*), наложилъ селски калпакъ, взелъ въ ржка една сопа и отишелъ;но и той не се върналъ. Тогава Георги Хр. Ильовъ поискалъ да отиде, и нему позволили. Наложилъ той единъ кирливъ фесъ, който си носѣлъ нарочно, оставилъ си пушката и отишелъ въ колибитѣ, но и той не се върналъ. Тогава останалитѣ намислили да се пръснатъ, кой на кждѣто види, и по такъвъ начинъ да си търсятъ храна и халъ на главата; но, когато да пристжпятъ къмъ изпълняване на начъртаното, единъ селенинъ, съ брадва на ржка, се явилъ и, като се озърталъ, приближавалъ се къмъ възстанницитѣ. Селенинътъ имъ донесълъ само $^1/_2$ хлѣбъ. Той билъ баща на говедарчето, на което сутриньта възстанницитѣ взели хлѣба.

Слѣдъ това рѣшили да се пръснатъ; но Дюзтабановъ, като раненъ, помолилъ Бочарова да върви съ него, и този се съгласилъ. Тѣ тръгнали къмъ долината на р. Синкевица. Когато въ единъ долъ Бочаровъ миелъ раната на войводата, нѣщо зашумѣло. Бочаровъ се приготвилъ за стрѣляне по посока на шума, но вмѣсто неприятель или звѣръ явилъ се тѣхниятъ другарь — Хр. Мацковъ, който искалъ да върви наедно съ тѣхъ. Надвечеръ и тримата стигнали надъ колиби *Бойновци* и пратили Мацкова за хлѣбъ въ селото. Той донесълъ хлѣбъ и съобщилъ, че жената, която му дала хлѣба, го познала що за човѣкъ е и му казала да бѣга, защото имало турци въ колибитѣ. Понеже мръкнало, останали да спятъ на сжщото мѣсто, подъ една канара. Прѣзъ нощьта завалѣлъ дъждъ и задухалъ студенъ вѣтъръ, та нашата троица била измокрена до коститѣ и простудена. Втресло не само Дюзтабанова, но и Бочарова. На другия день Дюзтабановъ съобщилъ на другаритѣ си, че той тукъ наблизо ималъ въ едни колиби добрѣ по-

*) Тѣзи потури Бочаровъ билъ намѣрилъ на Мара-Гидикъ и нарочно ги носѣли за въ случай на нужда.

знатъ човѣкъ, дѣто мислѣлъ да отиде да се крие и цѣри; но, понеже било опасно да се влиза въ колибитѣ по срѣдъ день, отишли да се криятъ въ една пещеря и да чакатъ да се мръкне. Стояли нѣщо 2 — 3 часа въ пещерята, но тамъ било толкова студено, че не могли да изтърпятъ и излѣзли. Дюзтабановъ прѣдложилъ да влѣзятъ въ селото, на което Бочаровъ се съгласилъ, а Мацковъ не се съгласилъ, макаръ Бочаровъ да го убѣждавалъ. Когато Бочаровъ се мъчелъ да убѣждава Мацкова, Дюзтабановъ заминалъ. Бочаровъ, като не можалъ да убѣди Мацкова, взелъ си сбогома и тръгналъ да настига Дюзтабанова, но не можалъ ни да го настигне, ни да разбере, наkждѣ е отишелъ. Дюзтабановъ билъ съ чепици, и Бочаровъ вървѣлъ по стѫпкитѣ му до едно мѣсто, но послѣ стѫпкитѣ се изгубили и той, като не знаелъ, накждѣ да върви, почналъ да вика и да подсвирва така, както билъ знака за намѣрване, но никой не му се обадилъ. Тогава той се върналъ на първого мѣсто, дѣто намѣрилъ Мацкова, който си размислѣлъ, какво да прави. Надвечеръ двамата намѣрили Христа Цоневъ (отъ к. Цоневци), който ги хранилъ и крилъ 40 дена, слѣдъ което и двамата отишли да се криятъ въ Габрово.

Войводата се появилъ призори надъ к. Бойновци. Найнапрѣдъ го забѣлѣзалъ Иванъ Георгевъ, който го прѣсторилъ за черкезинъ — Дюзтабановъ билъ съ мушама и калпакъ — та отишелъ да съобщи на съселенитѣ си. Докато ставало съвѣщание, какво да се прави, дошелъ братътъ на Ивана — Хр. Георгевъ, който съобщилъ, че видѣниятъ не е черкезинъ, а Цанко Дюзтабановъ. По-младитѣ прѣдлагали да го скриятъ въ даямата на Петка Станевъ, но по-старитѣ казали, че това вече е опасно, защото цѣлото село го видѣло и за единъ човѣкъ щѣло да пострада цѣлото село. Изпратенъ билъ Димитъръ Гатевъ въ к. *Горнова-Могила* да съобщи на селския чорбаджия — Ивана Колевъ, а този го прѣпратилъ да съобщи това на властьта въ Габрово.

Дюзтабановъ отишелъ въ кѫщата на Стояна Пенчевъ Врабецъ, съ когото се добрѣ познавалъ. Стоянъ го отвелъ въ плѣвнята си, дѣто Дюзтабановъ се покачилъ на тавана и поискалъ да му занесатъ млѣко. Слѣдъ малко намѣрили млѣко и го пратили по Стояна Хр. Глухого.

Ржката на войводата била обвита съ ерешка кожа и прѣ-
рзана за врата. Той билъ въ трескаво положение и рана-
му сило смърдѣла. Като изпилъ млѣкото, той легналъ да
, защото билъ съвсѣмъ изтощенъ физически.

Въ това врѣме селскиятъ чорбаджия Ив. Колевъ взелъ
себе си махлебашията — Минча Анадолчето, и азата — Хр.
атиката и отишли въ к. Бойновци. Къмъ тѣхъ се присъе-
или нѣколко селени отъ Бойновци и отишли въ плѣвнята,
го билъ Дюзтабановъ.

— Цанко, можешъ ли слѣзи? запиталъ Ив. Колевъ.

— „Не мога", отвърналъ Дюзтабановъ отъ тавана.

Тогава изправили сълба, по която нѣколко селени се
качили при войводата и, като го подпирали, свели го долу.
искали да го свържатъ съ пояси, но той имъ рекълъ:

— „Не ме свръзвайте — азъ съмъ вързанъ вече."

Дюзтабанова повели къмъ Габрово, но още при края на
ото ги срещналъ Исинъ-чаушъ съ три заптиета, които от-
и Дюзтабанова въ Габрово. Наедно съ заптиетата отишелъ
Габрово и Иванъ Колевъ, който получилъ за награда 10
илика (10 лева). Дюзтабановъ приспалъ една нощь въ габ-
ския затворъ, а на другия день билъ закаранъ въ Тър-
о, дѣто го осждили и обѣсили.

Сега да видимъ, какво станало съ другитѣ възстанни-
ки групи.

Слѣдъ сражението на 11 май съ Тотя Ивановъ тръгнали:
ия Марковъ, Метьо Пѣевъ, Милчо Петровъ, Коста Апри-
ъ и Цвѣтко Клисурчето. Тѣ вървѣли по посока къмъ из
ъ и на пжтя си срещнали нѣколко жени, отъ които купили
3 гроша едно комаче хлѣбъ, та си хапнали по единъ за-
къ. Вечерьта стигнали подъ калето на Мара-Гидикъ, дѣто
мѣрили единъ селенинъ и една селенка, при които спали.
ленинътъ билъ съ едно стадо овци и кози. Възстанницитѣ
или отъ селенина едно яре, на което дробиетата сварили
изяди безъ хлѣбъ, а трупътъ обиварили и го взели за пжть. На
угия день тѣ помолили селенина, ако не може да ги заведе
дѣ Габрово, да имъ покаже поне пжтя. Селенинътъ се по-
ралъ да имъ разправи, накждѣ да вървятъ, и възстанници-
тръгнали по указанията. Излѣзли на една равнина, дѣто
ѣрили овчарь и пили млѣко. Спуснали се въ една долина,

дѣто намѣрили една даяма, която била на дѣда Филя. Нашитѣ пжтници забѣлѣзали на насрѣщния баиръ двама души. Тотьо Ивановъ погледналъ съ далекогледа си и позналъ, че били: Хр. Фильовъ и единъ неговъ другарь отъ Кръвеникъ. Двамата се присъединили къмъ нашитѣ пжтници, та всички станали осмина. По прѣдложение отъ Тотя тръгнали да търсятъ даямата на Дима Шопа (отъ к. Огорелецъ), дѣто той знаелъ, че имало папуръ и брашно.*) Хр. Фильовъ ги повелъ къмъ даямата. Когато стигнали на единъ баиръ, забѣлѣзали, че прѣдъ тѣхъ гори нѣщо, но не можали да разбератъ, що е. Спуснали се въ долината на р. *Мокра-Бѣла* и тръгнали по лѣвия ѝ брѣгъ. По едно врѣме чули глъчъ отвждъ рѣката и се дръпнали въ една гора. Прѣзъ рѣката минавали по стжпала 4 селенки и единъ селенинъ, които забѣлѣзали възстанницитѣ и се запрѣли всрѣдъ рѣката.

— „Вървѣте!“ се обадилъ Тотьо.

— Кои сте? запитали женитѣ.

— „Не сме лоши хора“, отговорилъ Тотьо.

Селенкитѣ и селенинътъ минали на лѣвия брѣгъ на рѣката. Отъ тѣхъ възстанницитѣ се научили, че онова, което тѣ видѣли да гори, било даямата на Дима Шопа.

— Кой я е запалилъ? запиталъ Тотьо

— „Турци, които дойдоха откъмъ *Вжтро-поле* и които до скоро се вѫртѣха тждѣва, но сега трѣбва да сж отишли по колибитѣ за плячка и да спятъ,“ отговорили селенкитѣ.

Селенкитѣ били на работа по мюлковетѣ си и чакали да мръкне и да се приберать турцитѣ, та тогава да тръгнатъ за колибитѣ си.

Селенкитѣ тръгнали по течението на рѣката, а нашитѣ пжтници минали по стжпалата на дѣсния брѣгъ и отишли въ една честа гора, дѣто забѣлѣзали да свѣти огънь въ една даяма. Пратили Милча Петровъ и другаря на Хр. Фильовъ да отидатъ и видятъ, какви хора сж въ даямата. Пратеницитѣ се върнали и съобщили, че въ даямата имало овци, които се пазѣли отъ двѣ момчета. Тотьо Ивановъ върналъ пратеницитѣ

---

*) Димо Шопа билъ ловджия и добъръ приятель съ Пенча Постомпир[ов]. Неговата даяма била въ Балкана, затова габровскиятъ комитетъ се билъ ра[з]редилъ още прѣди 1 май да се скрие въ нея папуръ и брашно за провизии.

ново при пастирчетата, за да вземать позволение да прѣно-
ватъ всички въ тази даяма.

— Имаме още 5—6 души другари. Можемъ ли да прис-
мъ тази нощь въ вашата даяма, защото може тази нощь
ждъ да завали? запитали пратеницитѣ.

— „Може“, отвърнали пастирчетата, като помислили, че
угаритѣ ще сж като пратеницитѣ съ потури и безъ оржжие.
Когато другаритѣ въоржжени се вмъкнали въ даямата,
стирчетата дотолкова се уплашили отъ изненада, че дълго
ѣме стоели като вкаменени. По едно врѣме тѣ взели да
ачатъ и да се молятъ на възстанницитѣ да се махнѣли, за-
ото щѣли да пострадатъ и тѣ и овцитѣ имъ.

— То по-хубаво за васъ, бе момчета, че тази нощь ще
вардимъ, а утрѣ рано ще си заминемъ, казалъ Тотьо
ановъ.

Пастирчетата се поуспокоили и по молба на възстанни-
тѣ забъркали въ едно менче качамакъ. На другия день рано
шитѣ пжтници продължили пжтя си прѣзъ гжстата гора и
лѣзли на една поляна, дѣто намѣрили толкова много яготи,
ги ринали съ ржцѣ като съ лопати и яли. Тукъ седнали да
починатъ при една клада, и Тотьо Ивановъ пратилъ Милча
етровъ да отиде при изгорѣлата даяма и да види, има ли
мъ живъ човѣкъ и нѣщо за ядене. Пратеникътъ ходилъ и,
то се върналъ, съобщилъ, че всичко било изгорѣло и че
ало убитъ българинъ, на когото трупътъ билъ на едно мѣсто,
главата му—на друго мѣсто. По бѣлѣзитѣ, които далъ очеви
цътъ, Тотьо и Хр. Фильовъ разбрали, че убитиятъ е Димо
опа.

Слѣдъ това възстанницитѣ продължили пжтя си къмъ из-
къ и се спрѣли при една изгорена воденица. До воденицата
ало кошара, а въ кошарата, около заградата, — насипано
пурено брашно, което тѣ събрали въ една торбичка, но не
или да го ядатъ, защото си помислили, че турцитѣ сж го
ѣсили съ отрова и нарочно пръснали. Слѣдъ обѣдъ стигна-
на мѣстностьта *Коритà*, дѣто пили вода и си починали.

— Отъ тука вече пжтьтъ ни е оправенъ, казалъ Тотьо
вановъ и ги повелъ къмъ колиби *Тодорчета*.

Изъ пжтя Метьо Пѣевъ, като знаелъ, че папуреното браш-
е сладко, кога се яде сурово, рѣшилъ се да хапне. Слѣдъ

него се рѣшили и другитѣ, та торбичката вървѣла отъ ръка на ръка, докато стигнали даямата на дѣда Стойна Минчевъ, надъ к. *Тодорчета*.

Тотьо Ивановъ оставилъ другаритѣ си при една горичка, а той самъ отишелъ въ даямата, дѣто намѣрилъ едно овчарче, което изпратилъ при овцитѣ, а той сложилъ едно менче съ вода на огъня да ври. Послѣ се върналъ при другаритѣ си, взелъ брашното, направилъ качамакъ и го занесълъ да ядатъ. Когато мръкнало, всички се прибрали въ даямата да спятъ. Тотьо пратилъ извѣстие по овчарчето на дѣда Стойна, който дошелъ при възстанницитѣ, като донесълъ една голѣма пита хлѣбъ, една ока тютюнъ и ока и половина ракия.

Дѣдо Стойно имъ съобщилъ, че властьта издала заповѣдь по всички колиби да слѣдятъ селенитѣ и, щомъ се появи нѣгдѣ нѣкой възстанникъ, да го хващатъ или да съобщаватъ за това на властьта. Въ противенъ случай ще бждѣло наказвано селото. Тотьо Ивановъ прѣдложилъ да се пръснатъ по колибитѣ, като всѣки си намѣри по нѣкои познатъ и вѣренъ човѣкъ, дѣто да се крие.

— „Азъ ще стоя около тѣзи колиби до единъ или два мѣсеца: има, кой да ме крие. Азъ още се надѣвамъ, че ще мине чета Дунава и ще стане нѣщо. Но и нищо да не стане, азъ живъ нѣма да се дамъ,“ завършилъ Тотьо.

На другия день всички се пръснали и въ даямата останалъ само Тотьо Ивановъ. Вечерьта минали покрай даямата Хр. Конкилевъ, Инката Колчевъ и Кънчо Буреновъ. Кучетата лавнали и дѣдо Стойно се показалъ. Пътницитѣ, слѣдъ като изказали обикновенното поздравление, запитали за Тотя Ивановъ; но дѣдо Стойно имъ отговорилъ, че не го е виждалъ. Въ това врѣме Тотьо, който позналъ другаритѣ си по гласоветѣ, излѣзълъ и ги поканилъ въ даямата.

Стопанинътъ се съгласилъ да ги храни, но съ условие да се пръскатъ прѣзъ деня и да се пазятъ никой да ги не вижда.

— Иначе, отивамъ по дяволитѣ, прибавилъ той, защото има приказание отъ властьта, ако се види такъвъ, да се покаже на властьта или да се улови.

На другия день при тѣхъ се явилъ наново Коста Априловъ и Хр. Фильовъ. Шестимата проживѣли тукъ до 4 —

дена. Стопанинътъ на даямата имъ носѣлъ нощя соль и брашно, а тѣ сами си мѣсѣли и пекли хлѣбъ.

На петия день Тотьо Ивановъ пратилъ до брата си въ Габрово писмо по сина на дѣда Стойна — Станьо Стойновъ.

— „Ще го мушнешъ въ самаря. Ще вържешъ коня въ двора на бащината ми кѫща и ще повикашъ батя, комуто ще дадешъ писмото. Той ще ти каже послѣ, какво ще правимъ", настанилъ Тотьо.

Той искалъ пари, тютюнъ, восъкъ и др.

Селенинътъ извършилъ порѫчката. Тотьовътъ братъ, като прочелъ писмото, дотолкова се уплашилъ, че извикалъ на селенина.

— „Скоро да те нѣма тука!"

Станьо Стойновъ побързалъ да се върне въ селото си, дѣто разправилъ на баща си за думитѣ, които чулъ отъ Тотьова братъ. Тогава дѣдо Стойно отишелъ при възстанницитѣ и имъ събщилъ за случката, като добавилъ:

— Не мога ви вече храни. Братъ и баща се отричатъ, а азъ съ жена и дѣца — нѣмамъ врѣме. Търсѣте си халъ на главата!

Прѣзъ нощьта пристигнала войска въ Тодорчетата и се пръснала на квартира по кѫщитѣ. Станьо Стойновъ билъ уловенъ и свързанъ. На другия день турцитѣ го подкарали да имъ покаже мѣстото, дѣто се криели комититѣ. Той имъ показалъ мѣстото, дѣто тѣ тършували 1—2 часа и се върнали въ Габрово, като откарали и Станя съ себе си.

Възстанницитѣ се били прѣхвърлили на ближенъ по-високъ баиръ, отдѣто свободно наблюдавали движението на турцитѣ, но не гръмнали. Слѣдъ това тѣ рѣшили да се пръснатъ. При к. Тодорчета останали само Тотьо Ивановъ и Хр. Фильовъ, които прѣзъ нощьта слѣзли въ кѫщата на Коля Еленкинъ и поискали да се криятъ въ колибитѣ, но Кольо имъ казалъ, че това ще е много рисковано, затова ги завелъ въ една горичка, заобиколена наоколо съ ниви, — на югъ надъ селото. Тукъ той имъ носилъ хлѣбъ 18 дена, слѣдъ което Хр. Фильовъ заминалъ къмъ Кръвеникъ, а Тотьо останалъ тамъ самъ. Слѣдъ 4 дена той пратилъ Коля Еленкинъ въ Габрово при брата си, за да му дадатъ чисто брашно, сланина, захарь и кафе.

Кольо Еленкинъ извършилъ поржчката; но, когато той си тръгвалъ за колибитѣ, билъ настигнатъ отъ Афузъ-аа при Байовъ мостъ (сега мостъ „царь Симеонъ“) и върнатъ въ конака, дѣто съ бой и заплашване билъ принуденъ да каже, за какво идвалъ и дѣ се крие Тотьо Ивановъ.

Слѣдъ обѣдъ нѣколко заптиета и 30 души войници тръгнали наедно съ Коля Еленкинъ прѣзъ долината на р. Синкевица за к. Тодорчета. Пжтницитѣ замръкнали при върха надъ к. Бойновци, но продължавали пжтя си въ тъмнината. Когато наближили мѣстото, дѣто се криелъ Тотьо Ивановъ, видѣли огънь. Войската заобиколила мѣстото и чакала да се съмне.

Щомъ съмнало, военната тржба изсвирила, и заптиетата завикали на Тотя Ивановъ да се прѣдаде.

— Азъ живъ нѣма да се дамъ! извикалъ Тотьо Ивановъ и гръмналъ съ револвера си, та ранилъ едного отъ турцитѣ.

Тогава изсвирила втори пжть военната тржба, и залпъ отъ куршуми се изсипали върху Тотя Ивановъ, който, прѣди да падне на земята, успѣлъ да рани съ револвера си още единъ турчинъ. Слѣдъ това турцитѣ се спуснали върху убития юнакъ, отсѣкли му главата, турили я въ единъ миндилъ*), който се намиралъ тамъ, и я дали на Коля Еленкинъ да я носи. Всички се спустнали въ Тодорчетата, отъ дѣто наели два коня за раненитѣ и тръгнали за Габрово. Прѣдъ турцитѣ вървѣлъ Кольо Еленкинъ, който носѣлъ Тотьовата глава въ мендиля. Когато минали колиби *Дележеци*, турцитѣ отсѣкли единъ пржтъ, на който набучили главата и така набита я дали на Коля Еленкинъ да я носи. Главата била занесена тържествено прѣзъ главната улица на Габрово въ конака.

Трупътъ на Тотя Ивановъ билъ оставенъ на брѣга само по долня риза и гащи. Когато колибаритѣ запитали Исинъ-чауша, какво да се прави съ трупа, той отговорилъ:

— Нека стои да го ядатъ гаргитѣ.

Селенитѣ, като не смили да го заровятъ, прибрали го въ плѣвнята на Станя Данаиловъ, дѣто стоялъ три дни, а

---

*) Този миндилъ билъ на Коля Еленкинъ. Съ него той билъ завилъ хлѣба, който занесълъ на Тотя Ивановъ прѣди нѣколко дена.

слѣдъ това станало погрѣбението. Коститѣ на Тотя Ивановъ засега се намиратъ въ гробищата на колиби Тодорчега.

Слѣдъ пръсването на четата, освѣнъ поменатитѣ по горѣ групи, образували се и други по двама, трима, петима и пр. И тѣзи групи наново се пръскали за по лесно укриване. Едни отъ тѣхъ отишли по троенския балканъ, втори се спуснали въ Тракия, а трети се завърнали къмъ Габрово. Нѣкои отъ тѣхъ били настигнати и убити*) отъ турскитѣ потери, други били хванати живи и откарани въ търновския затворъ, а останалитѣ сполучили да се укриятъ. Отъ укрититѣ едни се крили изъ България по тавани, гори и долини чакъ до идването на руситѣ, а други избѣгали прѣзъ Дунава въ Влашко или прѣзъ Цариградъ въ Русия.

Въ врѣме на руско-турската война почти всички нехванати отъ властьта възстанници постжпили въ опълчението и наедно съ руситѣ се сражавали съ заклетия български врагъ — турчина, и наново прославили българското име.

---

7. Убийството на Узунъ-Али.

Вечерьта на 30. априлий Тотьо Ивановъ хаджи-Досевъ заминалъ за к. Новата Махала, като поржчалъ на съграждани на си — Христо Петровъ, да отиде да събере готовитѣ момчета по колибитѣ: Тодоровци, Ильовци, Богданчовци, Баланитѣ и Генчовци, па да го стига на Габровския мънастирь, дѣто щѣли да се събератъ всички възстанници.

Христо Петровъ отишелъ срѣщу 1. май въ к. Тодоровци, дѣто прѣспалъ, а на другия день обиколилъ околнитѣ колиби и събралъ десетина души, но не бързали да стигатъ четата. На 2. май, когато се ударила пощата на *Червени-брѣгъ*, Христо Петровъ билъ съ събранитѣ момчета въ Тодоровци, отдѣто се чувалъ гърмежа. Когато възстанницитѣ се наканили да тръгнатъ да стигатъ габровската чета, завърналъ се въ колибитѣ дѣдо Петъръ Петковъ, който билъ ходилъ по рабо-

*) Андрея Шипката и Коста Гюзелевъ били хванати и убити отъ тракийски турци.

та въ Габрово, и съобщилъ, че двѣ заптиета — Селимъ и Узунъ-Али — били излѣзли по Генчевска община.

— Трѣбва да сж пратени да шпиониратъ, затова нека се очистятъ, добавилъ дѣдо Петъръ.

Христо Петровъ се разпоредилъ да се разбере, дѣ се намиратъ заптиетата. Разбрало се, че били въ к. *Богданчовци* у Петка Келеша и питали за кмета — Иванъ Баша. Пратили човѣкъ, който да съобщи на заптиетата, че кметътъ е ужъ въ к. Тодоровци, та, когато заптиетата минаватъ изъ пжтя за Тодоровци, да бждатъ убити при завоя „Срѣдния-Зарядъ". Когато на опрѣдѣленото мѣсто пристигнали Станьо Петровъ (синъ на дѣда Петра) и Димитъръ Еневъ, заптиетата се показали. Тогава двамината селени, безъ да чакатъ другаритѣ си, изгърмѣли върху турцитѣ. Само единътъ куршумъ ударилъ отстрана Узунъ-Али въ коланя. Коланьтъ се скжсалъ, и тесакътъ на заптието падналъ на земята. Заптиетата тутакси избѣгали. Другитѣ селени, като чули гърмежъ, притекли се на помощь и се спуснали съ викъ слѣдъ заптиетата. Други селени отъ к. *Кряковци*, като чули викъ и видѣли заптиетата да бѣгатъ, спуснали се и тѣ подиръ заптиетата. Послѣднитѣ били настигнати при Келифарската воденица, (малко на югъ отъ к. *Бичкиня*) дѣто селенитѣ си изпразнили пушкитѣ върху тѣхъ. И заптиетата гръмнали по веднажъ, но Узунъ-Али билъ раненъ и падналъ при рѣката, а Селимъ избѣгалъ гологлавъ въ Габрово.

Петко Станчевъ (отъ Бичкинята) се спусналъ къмъ ранения да го коли, като разчиталъ, че пушката му е изпразнена; ала заптието гръмнало съ пищовъ върху му, и Петко билъ убитъ. Тогава се спуснали другитѣ селени, па съ брадви и колове добили заптието и го затрупали съ камъни. Кънчо Иовевъ (отъ Бичкинята) взелъ пушката на заптието.

Слѣдъ идването на Фазлж-паша въ Габрово, като виновници за убиване на заптието били уловени и изпратени на сждъ въ Търново: Кънчо Иовевъ, ГаврилъВелчевъ (отъ Кряковци), Станьо Тодоровъ (отъ Кряковци) Петъръ Тодоровъ (отъ Тодоровци) Станьо Петковъ (отъ Кряковци), Рачо Генчевъ (отъ Кряковци) и дѣдо Петъръ Петковъ *) (отъ Тодоровци). И

*) Послѣдниятъ, за да избави сина си, поелъ всичката му вина върху себе.

седемтѣ души били осждени на смрьть. Клетитѣ селени били обѣсени на 10 юний 1876 г. въ Търново.

Слѣдъ като убили заптието, селенитѣ размислили, че ще излѣзе войска да ги прѣслѣдва, затова образували една чета отъ 30—40 души, подъ командата на Хр. Петровъ, и се укрѣпили близо до Кряковци на мѣстностьта „Кръста". Тука тѣ пазили 2—3 дена, ама никой не отишелъ да ги безпокои. На 5 май тази чета се присъединила къмъ новомахленската чета, на която главенъ войвода билъ Хр. Н. Патревъ отъ село Шипка.

---

8. Четата на Патрева.

Главниятъ революционенъ комитетъ въ Ромжния, чието седалище било въ г. Гюргево, се грижелъ да изпраща отъ Ромжния въ България по-вѣщи лица, които да бждатъ като организатори и ржководители на четитѣ възстанически. На 28 мартъ 1876 г. били изпратени отъ Ромжния въ Свищовъ слѣднитѣ лица: попъ Харитонъ (отъ Габрово), Ст. Халачевъ (отъ Габрово), дѣдо Никола Генчевъ (отъ с. Хаинито), Хр. Кованлъченина (отъ Търново), Ив. Д. Жилковъ (отъ с. Енина), Тодоръ Ст. Кирковъ (отъ Ловечъ), Хр. Н. Патревъ (отъ Шипка) и Станьо Гъдевъ (отъ Шипка). Отъ Свищовъ тѣ били отвезени съ двѣ комитетски талиги въ с. *Поликраище* *). Талигаритѣ сговарили живата си стока въ Поликраище и заминали съ празни кола за Орѣховица да съобщатъ за пристигането на седемтѣ войводи отъ Ромжния.

На 1 априлий 7-тѣ души били въ с. Самоводени, дѣто се срещнали съ Ст. Стамболовъ, Ив. Пановъ, Никола Кабакчиевъ, даскалъ Кира (отъ Бѣла-Черква) и Стефана Къневъ (сега свещеникъ) и се рѣшило: Хр. Кованлъченина и Иванъ Д. Жилковъ да останатъ въ Самоводени, Попъ Харитонъ — въ Горня-Орѣховица, дѣдо Никола — за Хаинито, а Патревъ, Кирковъ и Гъдевъ да отидатъ въ Шипка, Трѣвна и Нова-Махала. Кабакчиевъ и Пановъ заминали за Търново, а Стамболовъ, попъ Харитонъ, дѣдо Никола, Патревъ, Кирковъ и

*) Горнѣорѣховскиятъ комитетъ разполагалъ съ нѣколко коня и нѣколко талиги.

Гъдевъ отишли въ Орѣховица, дѣто мислѣли да прѣкаратъ свѣтлитѣ праздници. Това било на разпетия петъкъ.

На другия день дошли отъ Търново въ Орѣховица два табора редовна войска, и гоститѣ били принудени да напуснатъ града: Стамболовъ и попъ Харитонъ отишли въ Лѣсковския мънастирь, а другитѣ четворица отишли у Марина Станчевъ въ г. Лѣсковецъ. Тукъ тѣ получили по една пушка и багажа си, който били оставили въ Зимничъ. Отъ тамъ прѣзъ Капинския мънастирь отишли въ *Хаинската планина*. Дѣдо Никола останалъ въ *Хаинито*, а тримата заминали къмъ с. *Шипка*. Въ Шипка тѣ успѣли да запишатъ до 40—50 момчета, които подвели подъ клетва, какво ще бѫдатъ готови, кога стане нужда. На 2 май тѣ (тримата) пратили писмо до Хр. Досевъ въ Новата-Махала. Въ писмото се прѣдлагало на Хр. Досевъ да се яви на 3 май за срѣща въ мѣстностьта „Сидачевецъ" (подъ върха „Кокошката' — 3 километра на западъ отъ колиби *Езерото*). На 3 май слѣдъ обѣдъ на опрѣделеното мѣсто се явили: Хр. Досевъ, Пейо Христовъ, Патревъ, Кирковъ и Гъдевъ. Слѣдъ като размѣнили мисли, всички тръгнали наедно и по срѣдъ нощь стигнали въ Новата-Махала.

На 4 май въ Новата-Махала се събрали до 15—20 души новомахаленци и, като се съвѣщавали, рѣшили: Патревъ и Кирковъ, придружени отъ Пѣя Христовъ, Хр. Къневъ, Герга Метевъ (сé отъ Новата-Махала), Митя Митевъ (отъ Гъзурницитѣ), Рача Митевъ и Коля Коевъ (отъ Етъра), да обиколятъ Трѣвна и Боженцитѣ, а Гъдевъ и Начо Лазаровъ (отъ Шумелитѣ) да обиколятъ останалитѣ околни колиби, та, колкото момчета успѣятъ да приберать за въ четата, да ги заведатъ въ Новата-Махала.

Трѣвненскитѣ младежи, като се научили за приближаването на Патрева и Киркова съ още шестима души, събрали се на брой 16 души въ дома на Цаня Захариевъ, отдѣто излѣзли съ развито знаме и отишли на *Ганьова ханъ* да посрѣщатъ. Слѣдъ като посрещнали гоститѣ, отишли всички на площада при градския часовникъ, дѣто забили знамето и завардили околнитѣ улици. Трѣвненскиятъ мюдюринъ — Иванчо Бакаловъ — билъ въ отпуска и се намиралъ него врѣме при брата си въ Габрово. Въ Трѣвна имало само единъ чаушинъ съ четирма заптиета, които заблагоразсѫдили да избѣгатъ. Въз-

ганницитѣ се разполагали на свобода само единъ день и една ощь. На другия день тѣ минали прѣзъ Боженцитѣ, отдѣто се рисъединили осмина души, и отишли въ Новата-Махала, дѣто или посрещнати тържествено. Къмъ Станя Гъдевъ и Н. Лаировъ се присъединилъ Христо Петровъ съ още 25 души селяни, та всичко въ Новата Махала се събрали до 50 души ъзстанници. За войвода билъ избранъ Патревъ съ помощници: ирковъ и Гъдевъ. На другия день числото на възстанницитѣ покачило до 70 души. Училището било обърнато на военна азарма. При вратата на казармата било забито знамето, а при намето били поставени двама души на стража.

Десетина души новомахленци, които имали да даватъ на енча Бурмовъ съ записи по 100 — 1000 гроша, начело съ одора Аневъ, поискали да се скжсатъ записитѣ и Пенчо Бурювъ да даде още 200 лири за въ общата каса, иначе искали го убиятъ. Бурмовъ се принудилъ да скжса за 1000 лева аписи и да даде само 20 лири, като увѣрявалъ, че това му али всичкитѣ пари. За да убѣди възстанницитѣ, че наистина ова му били всичкитѣ пари, Бурмовъ натъкмилъ послѣдната ира съ рупчета и пегачета; но възстанницитѣ не повѣрвали а думитѣ му и го арестували въ казармата, дѣто стоялъ 24 аса. На другия день той пакъ отказвалъ да даде още пари; о, за да се освободи отъ главоболия, обѣщалъ, че ще върви аедно съ възстанницитѣ въ бой, та билъ пуснатъ на свобода.

Него день дошли отъ Габрово Минко Р. Пайнавеловъ и танчо Кърпача, които били взети отъ възстанницитѣ за съгедатели, та били бити и арестовани.

На 6 май вечерьта се взело рѣшение да тръгне цѣлата ружина по колибитѣ, та по този начинъ да се съператъ още омчета за четата.

На 7 май сутриньта се направило молебствие въ черкоата. Слѣдъ молебствието четата тръгнала съ развѣто знаме ъмъ к. *Костадинитѣ*. И Пенчо Ст. Бурмовъ билъ съ четата, о се оставалъ изотзадѣ. Не изминали още 2 километра пжть той, ужъ се отбилъ по нужда, хваналъ гората и избѣгалъ. Нѣкои новомахленци искали да се върнатъ, да го настигнатъ да му светятъ маслото, но войводитѣ не позволили. Излѣзли а върха *Бърдото*, дѣто забили знамето и се поспрѣли да си очинатъ. Отъ тука войводитѣ свободно виждали съ далеко-

гледъ движението на турската войска около конака въ Габрово. Вечерьта пристигнали въ к. *Желтешъ*, дѣто прѣспали.

На другия день се присъединилъ къмъ възстанницитѣ попъ Георги Антиповъ съ още осмина души, и тръгнали за к. *Боженцитѣ*. Изъ пѫтя си тѣ срещнали единъ раненъ момъкъ, който едвамъ вървѣлъ. Този момъкъ, на име Пейо Недѣлчевъ (отъ Бѣла Черкова), участвувалъ въ сраженията при Дрѣновския мънастирь. Раненията билъ прѣвързанъ и изпратенъ въ Новата Махала. Отъ него войводитѣ разбрали за разбиването на Дрѣновския мънастирь. Възстанницитѣ, като минали прѣзъ колиби *Бончевци*, взели двата коня на Ивана Султана и ги натоварили съ провизия. Кѫдѣ пладня стигнали въ колибитѣ *Боженци*, дѣто въ срѣдъ селото забили байрака. Тукъ момчетата си починали и се нахранили. Къмъ четата се присъединили десетина божанкалии. По състоятелнитѣ селени дали на четата около десетина добри пушки. Отъ тамъ, като минали прѣзъ върха *Сѣченъ камѫкъ* и прѣзъ колибитѣ: Радковци, Маренци и Генчовци, отишли вечерьта въ Новата-Махала, дѣто заварили Никола Каваловъ и още нѣколко души отъ Дюстабановата чета, отъ които едни се отдѣлили отъ Батошево, а други отъ Кръвеникъ. Завареннитѣ доброволно се присъединили къмъ четата.

На 9 май, рано сутриньта, къмъ четата се присъединилъ Никифоръ Симеоновъ (севлиевецъ). Наскоро слѣдъ това пристигналъ въ Новата-Махала запъхтѣнъ Ильо Велкьовъ (отъ Кряковци) и съобщилъ, че отъ Габрово идатъ много турци — башибузукъ и редовна войска. Войводитѣ рѣшили да се дръпнатъ съ четата въ мѣстностьта *Дебели-рътъ* (Чокара), дѣто да чакатъ неприятеля. Когато турцитѣ навлѣзли въ Новата Махала, попъ Георги Антиповъ*) и Хр. Досевъ заблагоравсждили да оставятъ четата и отишли съ женитѣ и дѣцата да се криятъ по Балкана. Сѫщото направили и мнозина други, та въ четата останали половината (отъ 120 на 60 души).

Войводитѣ прѣгледали добрѣ мѣстото и опрѣдѣлили *позицията*, дѣто се разположили възстанницитѣ и чакали неприятеля. Отъ позицията се виждало на разстояние 4—5 километра, та войводитѣ свободно наблюдавали движението на неприятеля.

---

*) Водителитѣ на турцитѣ — Афузъ-ага и Исинъ-чаушъ — забѣлѣзали между възстанницитѣ попа, но го припознали за габровския свещеникъ Ивана попъ-Петковъ.

Прѣдъ войската вървѣли башибузуци. Като минали Бичкинята, башибузуцитѣ ударили прѣзъ к. Кряковци, Тодоровци, Костанини, Балани и обѣдвали на Генчовци. Изъ пѫтя си тѣ гърмѣли, обирали и палѣли. Войската отъ Бичкинята потеглила къмъ Желтешъ. Войводитѣ помислили, че войската заминава за Трѣвна и спокойно очаквали приближаването на башибузуцитѣ. Позицията на възстанницитѣ се простирала отъ изтокъ къмъ западъ съ дължина 500 крачки, а ширина 80 крачки. Прѣдъ позицията на сѣверъ имало по висока, но гола мѣстлина, а отъ другитѣ страни било гористо. Петъръ Ц. Барабановъ (трѣвненецъ), който пазѣлъ на единъ врѣхъ, съобщилъ за приближаването на башибузуцитѣ, и възстанницитѣ заели позиции задъ дърветата. Хр. Патревъ командувалъ източното крило, Ст. Гъдевъ — западното, а Тодоръ Кирковъ — срѣдата. Послѣдниятъ билъ много пъргавъ, затова самъ пожелалъ да е въ срѣдата, та да може на по-много момчета да дава куражъ и команда.

Турцитѣ се показали на високя голъ рътъ и почнали да гърмятъ, но куршумитѣ имъ прѣхвърлели възстанницитѣ. Почнали да гърмятъ и възстанницитѣ. Башибузуцитѣ мислѣли, че иматъ работа само съ прости колибари, та се впущали като на зайци, но страшно си изпатили: били убити до десетина души турци. Гърменето отъ страна на турцитѣ почнало постепенно да утихва. Кирковъ сколасалъ да съобщи на Патрева и Гъдева да се спустнатъ въ атака, и гърнистътъ на възстанницитѣ, Недѣлко Пандурски (трѣвненецъ), изсвирилъ съ трѫбата. Въ сѫщото врѣме отъ къмъ сѣвероизтокъ се обадили други трѫби и се явила редовната войска. Сега чакъ войводитѣ разбрали маневритѣ на войската. Войската се пръснала въ верига и захванала да обхожда възстанницитѣ. Тогава възстанницитѣ се принудили да отстѫпятъ на югъ въ Балкана, дѣто се пръснали и не можали вече да се съберать наедно. Турцитѣ заели позицитѣ, но никого не можали да хванатъ отъ възстанницитѣ.

Слѣдъ това турцитѣ ограбили и изгорили к. Нова-Махала. Само черковата и кѫщата на Хр. Досевъ останали не изгорени. Ограбването и изгарянето на колибитѣ станало подъ командата на Афузъ-аа, който запазилъ кѫщата на Хр. Досевъ, на която надписалъ съ вългенъ: „Оставихъ я, защото

сжмъ ялъ и пилъ много пжти въ тази кжща". До вечерьта турцитѣ се прибрали въ Габрово, като отнесли 36 товара плячка.

Отъ турцитѣ имало убити и ранени около 20 души, а отъ българитѣ имало само 4-ма убити: Петъръ Генчевъ (отъ Трѣвна), Иванъ Мърсъка (отъ Негенцитѣ), Добри П. Пенчевъ и Наньо Филиповъ (отъ Новата-Махала). Послѣднитѣ трима били малоумни. Мърсъкътъ билъ убитъ, като пасѣлъ овцитѣ, а Наньо Филиповъ и Петъръ Генчевъ били убити при позицията на възстанницитѣ.

Ст. Гъдевъ и Никифоръ Симеоновъ се крили въ горитѣ между Шипка и Габрово чакъ до мѣсецъ септемврий, когато Тинката Минчевъ (габровецъ) ги завелъ въ братовата си воденица при Бичкинята, дѣто пристоели 4 — 5 дена; а отъ тамъ Тинката ги извадилъ като работници (единътъ съ мотика, а другиятъ съ лопата на рамо) и ги завелъ въ Габрово, дѣто тѣ се крили цѣли 5 мѣсеца. Прѣзъ февруарий 1877 год. тѣ седнали въ една талига и като търговци минали прѣзъ Дрѣново, Търново и отишли въ Свищовъ, отъ дѣто се прѣхвърлили въ Ромжния.

Тодоръ Кирковъ, като се скиталъ по Балкана, слѣзълъ въ едни колиби (около града Елена) за хлѣбъ, дѣто билъ уловенъ и закаранъ въ Търново. Тукъ той билъ сжденъ и осжденъ на смрътъ. Обѣсването му станало въ Ловечъ на 24 юний 1876 год.

Хр. Н. Патревъ ударилъ изъ Сливенския балканъ, дѣто при село *Ченгя* билъ прѣдаденъ отъ единъ овчарь и заобиколенъ отъ турци. Той не се прѣдалъ, а се билъ юнашки, докато падналъ убитъ. Главата му била отрѣзана, набита на колъ и занесена въ гр. Айтосъ. Това било въ края на мѣсецъ май 1876 год.

---

9. Какво станало въ Габрово.

Прѣзъ 1876 год. въ Габрово имало 850 души низами (войници) съ единъ бимбашия (дружиненъ командиръ) — *Ташъ-Кюпру-Табору-Хаджи-Мехмедъ-Али.*

Полицията се състояла отъ 16 пѣши и 8 конни *запти-та* (стражари) съ двама чауши и единъ онбашия, подъ ко-андата на *Мехмедъ-аа*, който билъ по чинъ *мюлезиминъ*.*)
Каймакаминъ (околийски началникъ) билъ *Юрданчо ефенди* — българинъ отъ гр. Елена. При каймакамина имало четирма *зи* (членове): Цанко Рачковъ, Хр. Манафовъ, Стоянъ Кехле-аревъ и Димитъръ Г. Хесапчиевъ, които образували така на-ечения *идаре-меджлиши* (околийско управление).

Кадия (сѫдия) билъ *Мехмедъ-Еминъ* и при него четир-а *ази*: Цанко Хр. Дюзтабановъ, Цанко Добревъ, Ив. П. Зла-инъ и Петко Ив. Андрейчевъ, които образували *давие-мед-клиши* (околийски сѫдъ). Членоветѣ на този сѫдъ получавали о 150 гр. мѣсечна заплата.

Белидие-реизи (градски кметъ) билъ Цоньо Илиевъ съ рима помощника: Станчо Колчевъ, Димо Минчевъ и Петъръ Дваркалевъ, които се назначавали отъ идарето. Въ всѣка маха-а имало по единъ *махлебашия*, който събиралъ отъ махла-а си правителственния данъкъ и го прѣдавалъ на *сандък-менията* (държавенъ бирникъ), комуто се плащало по 250 роша мѣсечно. Нея година сандъкимения билъ Екимъ Цан-овъ. Прѣдседатель на *меллетъ-одаса* билъ архиарейския амѣстникъ — попъ Михалъ. Касиеръ на *итамъ-сандъа* сирашка каса) билъ Пенчо Хр. Калмукъ, който получавалъ о 100 гроша мѣсечна заплата.

Турцитѣ въ Габрово усѣщали, че се готви нѣщо, но не знаели, въ кой день ще стане възстанието, та войската посто-янно стояла на щрекъ.

Габровци се приготовлявали на животъ и смрътъ — въ всѣка кѫща имало орѫжие. Възстанницитѣ излѣзли на 1 май въ Балкана, а останалитѣ въ града съ нетърпѣние очаквали да видятъ, какво ще стане. Въ всѣка кѫща се прѣдчувству-вало, че нѣщо недобро ще се случи.

Габровската гимназия, която прѣзъ нея година имала ве-че седемь класа, се посѣщавала отъ ученици изъ всички гра-дове на България, Тракия и Македония. Въ горния ѝ катъ има-ло пансионъ за страннитѣ ученици. Пансионеритѣ усѣтили, що

*) Той изпълнявалъ длъжностьта на полицейски и сѫдебенъ приставъ.

се готви, та и тѣ се снабдили скришомъ кое съ кама, кое съ револверъ.

На 2 май се върнала пощата, която отивала за Шипка, и изведнажъ градътъ се напълнилъ съ мълва, че нѣщо станало съ пощата.

„Разбойници, чапкъни, хайдути нападнали пощата," казвали турцитѣ.

„Пощата ударена отъ възстанницитѣ," казвали българитѣ.

Граждани и ученици се разшавали. Нито еднитѣ си гледали работата, нито другитѣ посѣщавали уроцитѣ. Сѣки чакалъ да чуе новина и послѣ самъ да я прѣкрои посвоему. Новинитѣ били баснословни. Едни си шепнѣли, че въ Тракия възстанницитѣ съ дървени топове избили турскитѣ солдати. Други си прикаввали, че габровската чета завзела Балкана и прѣсѣкла пѫтя при „Св. Никола", та нѣмало страхъ отъ казанлъшкитѣ башибузуци. Трети съобщавали, че откъмъ Севлиево идѣла трихилядна чета, за да се присъедини подъ командата на Дюзтабанова. Четвърти разправяли, че въ трѣвненския балканъ излѣзла хвъркована чета, която всѣвала страхъ и трепетъ на турцитѣ. Пети разказвали, че Босна напрѣдвала, че Сърбия обявила война и че „дѣдо Иванъ" се явилъ при Дунава. Шести твърдѣли, че въ Дрѣновския мънастиръ възстанницитѣ се биели така юнашки, че и всичката турска войска да се струпа, не можала ги разби.

Него день полицията уловила учителя Ив. Гюзелевъ и го закарала въ Търново, за да отговаря на обвинението, че, съ помощьта на нѣкакъвъ-си физически апаратъ, приемалъ тайнитѣ депеши на правителството и ги прѣдавалъ на възстанницитѣ.

Вечерьта се забѣлѣзали огньоветѣ на Моровешката стѣна.

— Това сѫ нашитѣ; и села горятъ, казвали българитѣ.

— „Това ще сѫ комититѣ," казвали турцитѣ.

Всички турци се прибрали въ конака. Страхъ обзелъ и турци и българи. Телеграфическия апаратъ билъ прѣнесенъ отъ станцията, която била на Падало, въ конака.

На другия день (3 май) се разчуло: „Идатъ! Наближиха!" Едни помислили, че идатъ башибузуци отъ Казанлъкъ, а други — че идатъ възстанницитѣ. Дюкянитѣ се изпозатворили. Войската се окопала около конака. Всѣко живо се прибрало въ жилището си. По едно врѣме въ горния край на града влѣзли

ръжени отъ пети до глава башибузуци, които гледали като
дни звѣрове по прозорцитѣ и псували.

Когато башибузуцитѣ минавали край кжщата на свеще-
ка Иванъ попъ-Петковъ, послѣдниятъ прибиралъ едното си
те отъ отворения прозорецъ. Нѣколко турци отправили пу-
итѣ си къмъ попа, ала попътъ се дръпналъ и затворилъ
розореца. Слѣдъ малко попътъ излѣзълъ отъ кжщата си съ
ъ ножъ въ ржка и, като вървѣлъ изъ улицата, викалъ съ
вълнуванъ гласъ:

— „Братя! Единъ отъ башибузуцитѣ, които ей сега ми-
ка, щѣше да ме убие. Нашитѣ синове и братя отидоха въ
лкана да заявятъ на турчина за народна свобода, ала тур-
тѣ не отиватъ тѣхъ да гонятъ, а идатъ въ града насъ да
иятъ. Тогава трѣбва ли съ сгърнати ржцѣ да стоимъ и да
оставимъ на тия дрипльовци да ни изколятъ? Нека всѣки се
ръжи и бодро застане прѣдъ вратата си, защото не се знае,
ква участь ни очаква. Щомъ видимъ, че нашитѣ възстанни-
нападатъ конака, нека всички се спуснемъ и имъ помог-
ъ. Нека се уповаваме на Всевишния и се не боимъ. Богъ
съ насъ и той нѣма да ни остави!"

Попътъ билъ много разтревоженъ и щѣлъ още да про-
лжава, но шуря му — Рачо Кънчовъ, заблагоразсждилъ да
настигне и върне назадъ. Горнокрайскитѣ момци, които не
шли въ Балкана, се натъкмили като възстанници и се тру-
ли около попа да му целуватъ ржка, а той ги благославялъ.

Всички габровци наизлѣзли въоржжени прѣдъ домоветѣ
Чакало се само единъ гърмежъ отъ пушка, и всичко щѣ-
да се прѣдаде на огънь и сѣчь. За щастие не гръмнала
шка. За това трѣбва да се благодари на бинбашията на габ-
вския гарнизонъ, който билъ благоразуменъ и съ кротъкъ
авъ човѣкъ. Той не допущалъ своеволия, и неговитѣ войни
били обуздани.

Нѣкои отъ габровцитѣ не се задоволили да стоятъ само
ѣдъ домоветѣ си, а взели да се разхождатъ като въ сво-
дно българско царство и си позволили нѣкои волности. Стан
Кота, човѣкъ съ много голѣми мустаци, срещналъ едно зап-
и му опалилъ единъ шамаръ. За това нѣщо отпослѣ по-
здали мустацитѣ му. Самъ бинбашията обиколилъ по пазаря

и, като видѣлъ въоржженитѣ габровци, съвѣтвалъ ги да се приберать, че е „яжкъ за тѣхъ". Въ това врѣме Пецьо Карахмедчего, който идѣлъ отъ горния край на града, се провикналъ: „Какво се пръскате! попъ Иванъ нареди четитѣ на горния край".

Прѣзъ цѣлата нощь никой габровецъ не заспалъ. По-напрѣдъ патраулъ ходѣлъ изъ улицитѣ и денемъ и нощемъ, но нея нощь нѣмало патраулъ. Башибузуцитѣ били задържани въ конака, а послѣ изпратени за Казанлъкъ. Гражданитѣ се поуспокоили и си отворили дюкянитѣ.

На 7 май дошелъ отъ Търново бинбашията Тефикъ-бей съ 800 войника. Той ималъ позволение отъ Фазлж-паша да извърши, каквото намѣри за добрѣ. Тефикъ-бей искалъ да изколи габровци и да изгори града, но габровскиятъ бинбашия се възпротивилъ, като му казалъ:

— „Азъ живѣя тукъ 11 мѣсеца и 6 дена и нищо лошо не съмъ позналъ. Щомъ мислишъ да постжпишъ така, азъ ще пръсна аскеря си изъ града, та прави тогава съ града, каквото обичашъ.

Тефикъ се простилъ съ намѣрението си, ала за пакость пусналъ своитѣ войници изъ улицитѣ на града. Послѣднитѣ, като срещнѣли нѣкого на улицата (жени никакъ се не показвали по улицитѣ) грабвали му феса и му изували обувкитѣ; освѣнъ това влизали въ дюкянитѣ и вземали, каквото искали, безъ да заплатятъ нѣщо, като биели онogова, който се осмѣлявалъ да поиска пари. Пакъ се затворили дюкянитѣ. Нѣколко граждани се оплакали прѣдъ влиятелния въ него врѣме чорбаджия хаджи Георги Хесапчиевъ, и послѣдниятъ се рѣшилъ да повика въ кжщата си градскитѣ първенци, за да размислятъ, какво да се прави. Събранитѣ били: хаджи Георги Хесапчиевъ, Тонката Рашеевъ, Георги Хесапчийски, Добри Стояновъ, Цоньо Пенчовъ и Денчо Илиевъ.

— „Не чувате ли, какво върши аскеря?" започналъ хаджи Георги.

— Какъ да не чуваме?! Виждаме биля съ очитѣ си, но врѣмето такова, възразилъ единъ.

— „Да протестираме", рекълъ хаджи Георги.

— Ние те мислѣхме за уменъ, пъкъ ти си билъ глупавъ, казалъ натъртено Добри Стояновъ.

— „Ние ще отидемъ да му направимъ честьта, а тур-
ътъ, както знаете, като го почетешъ, отстжпа“, посъвѣтвалъ
жи Георги.

Съгласили се и отишли при Юрданча-ефенди.

— „Не идвате никакви, а трѣбваше да дойдите“, ги
рещналъ Юрданчо.

— Нали имате ази?! се обадилъ хаджи Георги.

— „Азитѣ ходиха, но той ги изпжди — много сертъ чо-
къ!“ съобщилъ Юрданчо.

— И азъ съмъ сертъ, рекълъ хаджията.

— „Знамъ те, но трѣбва малко по-меко да се държи
предъ него. Нѣма какъ — ще се мълчи, додѣ дойде по-
ѣмъ“, настанилъ каймакаминъгъ.

Първенцитѣ отишли при *Кашлата*, дѣто билъ Тефикъ-
. На сълбата имало часовой.

— „Геурларъ! Изуйте си чепицитѣ, па тогава горѣ“,
икалъ часовоятъ.

По стжпалата било пълно съ каль, ала трѣбвало да се
ятъ и по чорапи да излѣзатъ горѣ.

— „Едепсисъ, мескинъ комита! Тебе не искамъ да зная!
ка дойде баща ти — съ него ще се разговоря, а ти си пичъ!“
ули първенцитѣ викъ отвжтрѣ.

Вжтрѣ билъ Екимъ Цанковъ, който спорѣлъ нѣщо съ бин-
пията Тефикъ-бей. Като се показали първенцитѣ, Екимъ
нковъ си отишелъ, а габровскиятъ бинбашия, който билъ
трѣ, излѣзълъ да ги посрещне.

— „Буюронъ, ефендилеръ! Буюронъ, ефендилеръ!“

Първенцитѣ влѣзли и, като направили по едно низко те-
ане, седнали на столове, а габровскиятъ бинбашия седналъ
кревата.

Тефикъ билъ на столъ до кревата. Той прѣглеждалъ и
дписвалъ нѣкакви книжа, които му поднасяли трима юзба-
и. Четѣлъ той и подписвалъ, безъ да погледне влѣзлитѣ
рвенци. Като свършилъ съ подписването, запухтѣлъ съ чо-
ка и пакъ не ги поледналъ.

— „Ефендимъ, тѣзи сж най първитѣ и вѣрни на царя
ра въ града“, се обърналъ къмъ Тефикъ-бея габровския бин-
шия.

Първенцитѣ се понадигнали и направили теамане.

— Затова сѫ изпратили комити въ Балкана, начумерено казалъ Тефикъ-бей и звѣрски погледналъ първенцитѣ.

— „Грѣшите, ефендимъ. Ние знаемъ само, че пощата е ударена и нищо друго“, се обадилъ хаджи Георги.

— Тъй а?! Дѣца ли ще лъжете? Ние всичко знаемъ. Сички сте комити!

— „Хаиръ, ефендимъ. Туй не ни е кабулъ“, извикали нѣколко гласа изведнажъ, като се поподигнали отъ мѣстата си и направили темаане.

— Добрѣ! ще ви питамъ едно нѣщо.

— „Питайте, ефендимъ!“ рекли първенцитѣ и пакъ направили темаане.

— Защо затворихте дюкянитѣ си, та да не може да пазарува аскеря ми? Не е ли отъ инатликъ?

— „Защото се удари пощата. Тука имаме 800 души войска и вие дойдохте съ 800, та си помислихме, че ще има клане, та всѣки се затвори въ кѫщата си да мре при сѣмейството си“, рекълъ хаджи Георги.

— Туй се вика *сипетъ лакардия.* Цѣлиятъ градъ е комита!

Отъ думата сипетъ лакардия хаджи Георги се докачилъ, та казалъ:

— „Ефендимъ, азъ те излъгахъ. Сега мога да ти кажа истината, но да се условимъ, че нѣма да се сърдимъ“.

— Условѣте се! Той е малко сертъ, но правъ човѣкъ, казалъ Габровския бинбашия на Тефикъ-бея.

Съгласили се да се изслушатъ, безъ да се сърдятъ.

— „Вие сте тукъ двама бинбашии. Царьтъ Ви е повѣрилъ за команда по 1000 души. Нѣмате ли за това законъ?“ запиталъ хаджи Георги.

— Има, отговорилъ Тефикъ-бей.

— „Само за единъ бинбашия ли е или за всички?“

— За всички.

— „Тукашниятъ аскеръ е живѣлъ братски съ насъ. Два дни нѣма, откакъ сте дошли, и народътъ викна *Илъ-аллахъ* отъ васъ“.

Тефикъ-бей кипналъ отъ ядъ и надулъ чобук

но, че тютюнътъ изкочилъ на постелката. Вардачътъ при вратата се затекълъ да го прибере.

Другитѣ първенци смушкали хаджи Георгя, който доста се уплашилъ; но, като погледналъ въ очитѣ габровския бинбашия, получилъ насърдчение*).

Пауза.

— Какво сж направили? запиталъ по едно врѣме Тефикъ бей.

— „На 84 души фесоветѣ сж взели. На 56 чепицитѣ сж изули. Въ много дюкяни захарь и кафе безъ пари сж взели. На мнозина, които сж се защищавали, главитѣ сж сцѣпили".

— Кои сж тѣзи? Кажи ги!

— „На по голѣмъ ще дамъ смѣтка", казалъ хаджи Георги.

Другитѣ защипали хаджията да замълчи, но габровскиятъ бинбашия съ погледъ го пакъ укоражилъ.

— Е чорбаджи, зжбитѣ ти сж стомонени. За такива думи вжже те чака! казалъ Тефикъ бей.

— „Имашъ право. Въ смутно врѣме недостойнитѣ вършатъ, каквото поискатъ. Азъ отъ Бога ще търся правда", възразилъ хаджи Георги.

— Та какво има още?

— „Вчера бѣхте по Балкана.**) Войската, като се връщаше изъ града, чукаше по кепенцитѣ".

— Косуръ ли е? Вашитѣ лайна чистиме.

— „На другиго не би казалъ тѣзи думи. Тринадесеть жени пометнали отъ това. Азъ зная, че аскеря е честьта на царя и като момичета трѣбва да ходятъ между мирнитѣ хора, а като лъвове да сж на бойното поле".

Тефикъ-бей извикалъ юзбашиитѣ и прѣдъ първенцитѣ имъ заповѣдалъ да се разпоредятъ и съобщатъ на солдатитѣ мирно и тихо да ходятъ.

Слѣдъ излизането на юзбашиитѣ, Тефикъ се обърналъ къмъ първенцитѣ съ думитѣ:

---

*)Хаджи Георги билъ много добъръ приятель съ кадията и бинбашията габровски, които му съобщавали всички распореждания отъ Цариградъ; а отъ Цариградъ разпорежданията били: да се изглажда работата, за да не вземе сериозенъ характеръ. Приятелсвото на хаджи Георгя съ Кадията и бинбшията отивало до тамъ, че послѣднитѣ му прѣдлагали да се потурчи.

*) Войската ходѣла до Балкана, само да конвоира пощата, безъ да се рѣши да потърси възстанницитѣ.

— Ако видите сега нѣщо да прави аскеря и не ми кажете, на Бога *жевапъ* ще давате.

Първенцитѣ поблагодарили и си отишли, изпроводени отъ габровския бинбашия.

Слѣдъ търновския бинбашия дошелъ отъ Казанлъкъ другъ съ малко войска, а повечето съ башибузукъ за усилване на габровския гарнизонъ. Габровскитѣ низами всѣки день обикаляли по баиритѣ, а другитѣ правѣли обкопи и укрѣпления по Баждаръ.

Башибузукътъ на търновския бинбашия безчинствувалъ, ала дошлиятъ отъ Казанлъкъ миналъ границата. Казанлъшкитѣ дошли само за плѣнъ и пожаръ. Тѣ носѣли фитили и подпалителни вещества, но нищо не подпалили, защото габровскиятъ бинбашия ги прибралъ въ конака, а на другия день ги изпратилъ назадъ за Казанлъкъ. На връщане тѣ гърмѣли върху всѣки българинъ, когото видѣли по пѫть или по баиръ и убили двама селени.

На 9 май една рота войници и една чета башибузукъ, подъ водителството на Афузъ-аа, заминали за к. Нова Махала, дѣто разбили четата на Христа Патрего, изгорили и ограбили нѣколко колиби и вечерьта се завърнали съ 36 коня, натоварени съ плѣчка.

На 10 май се разчуло, че Фазлѫ паша билъ въ Трѣвна и че щѣлъ да дойде да бомбардира Габрово. Този слухъ съвсѣмъ изпоплашилъ гражданитѣ. И самиятъ каймакаминъ — Юрданчо-ефенди — се завилъ и замаялъ, какво да прави. Когато нѣкой го запитвалъ за сѫдбата на Габрово, той отговарялъ: „И азъ не зная, що ще стане!". Всички се изпозатворили и притаили. По десетина сѣмейства се сбирали наедно и се разтушавали съ люта ракия. По-буднитѣ се каели, за дѣто не отишли въ Балкана да умратъ на бойното поле, а останали въ кѫщитѣ си да умратъ мърцина, заклани като кокошки. Чорбаджиитѣ се сърдѣли на сѣмействата, които дали комити и на еснафитѣ, които съчуствували на възстанието. Говорѣли си обидни думи и за учителитѣ, като се натяквало, че това положение се докарало отъ многото учене.

Въ всѣка кѫща се вземали мѣрки за отбрана. Като с усѣщало недостигъ отъ орѫжие, приготвили камъни и черве пиперъ, за да хвърлятъ въ лицето на нападателитѣ. Така

ло изъ града, така било и въ пансионитѣ мжжки и дѣвически.

На 11 май се разбрало, че Фазлж-паша потеглилъ за Габрово. По улицитѣ не се виждало жива душа. Чорбаджиитѣ се събрали на съвѣтъ и рѣшили да излѣзятъ да посрѣщатъ, защото иначе щѣло да бжде по-злѣ за града. Въ 1 часа слѣдъ обѣдъ на пжтя, който иде отъ Трѣвна, се събрали около 100 души габровци и се наредили отъ хана на Васиня Циганчето нагорѣ. Слѣдъ 2 часа минали 20 конни заптиета. Слѣдъ тѣхъ двама вързани българи отъ Боженцитѣ: Иванъ Карадимитровъ и Станьо Лазаровъ. Минало и едно отдѣление войска, а слѣдъ войската — самиятъ паша, възседналъ на червенъ атъ, съ щаба си. Посрѣщачитѣ дали селямъ и извикали: „Добрѣ дошелъ, паша ефенди!“ Ала пашата хвърлилъ само единъ звѣрски погледъ къмъ тѣхъ, като не отвърналъ на поздравлението нито съ ржка, нито съ глава. Слѣдъ пашата слѣдвала войската, която била около 3—4 хиляди.

Въ това врѣме на пазаря били: Несторъ Марковъ, Цоньо Пенчевъ и Иванъ Сапуновъ, които не успѣли да отидатъ при трѣвненския пжтъ да посрѣщатъ. Когато пашата миналъ покрай тѣхъ, тѣ му дали селямъ, но той не ги погледналъ даже. Слѣдъ заминаването на пашата, Цоньо Пенчевъ посъвѣтвалъ другаритѣ си да отидатъ въ конака да кажатъ на пашата: „хошъ-гелдинъ!“ Отишли въ конака, дѣто слѣдъ малко получили позволение да влѣзятъ. Влѣзли въ една голѣма стая, дѣто пашата се намиралъ. Той, облегнатъ съ гръбъ о възглавница, се билъ изтегналъ на единъ миндерликъ и гледалъ втренчено въ тавана. Поклонили му се тѣ, а той ги погледналъ съ прѣзрѣние. Стоели тѣ доста врѣме *диванъ-чепразъ*, като чакали първо пашата да почне да говори, ала пашата мълчалъ. По едно врѣме пашата ги погледналъ още веднажъ съ звѣрски погледъ и почналъ съ надутъ тонъ по турски: „Аферимъ, аферимъ, чорбаджиларъ! Изпратихте сиромашкитѣ дѣца въ Балкана противъ царя! Какво зло видѣхте? Всичко ви е хубаво, ала не сте кадърни да го пазите. Азъ нарочно съмъ пратенъ тербие да ви сторя!“

— Ние не знаемъ подобно нѣщо, паша-ефенди. Може да сж дошли отъ Сърбия или Ромжния нѣкои хайти, казалъ Несторъ Марковъ.

— „Ние всичко знаемъ, но защо лъжешъ!" извикалъ пашата, па почналъ да хока и псува, каквото му дошо до устата.

Въ това врѣме били дошли отвънъ другитѣ чорбаджии; но, като чули думитѣ на пашата, намѣрили за добрѣ да не се явяватъ, па се върнали и отишли по домоветѣ си.

Слѣдъ като пашата се нагълчалъ хубаво и млъкналъ, Сапуновъ казалъ:

— Аманъ, ефендимъ! не сме криви ние. Може да има и отъ тука нѣколко чапкъни, млади момчета, да сж излѣзли въ Балкана, но вие ще ги изловите и накажите. И ние не сме доволни отъ тѣхното поведение.

— „Какво ще ми разсжждавате. Отъ васъ умъ не ща азъ! Когато дойдохме тукъ, трьни намѣрихме, и трьни ще оставимъ!" казалъ нагъртено пашата.

Троицата направили до земята по едно темаане и си излѣзли. Отвънъ вратата ги посрещналъ адютантътъ (яверина) на пашата — Риза-бей, и имъ казалъ: „Чорбаджиларъ, да приготвите вжтрѣ въ два часа квартири за 4000 души аскеръ".

На това Цоньо Пенчовъ съобразилъ и казалъ:

— Твърдѣ добрѣ, ефендимъ! Ей сега ще бжде готово главното училище.

— „Хайде бакалъмъ, ханзъръ керагаларъ!" извикалъ Риза-бей.

Изъ пжтя Цоньо Пенчевъ се обърналъ къмъ Нестора Марковъ съ думитѣ: „Даскале, иди се разпореди да се изпразне училището, защото иначе аскеря ще нахлуе изъ кжщята".

Н. Марковъ отишелъ въ Гимназията.

— Хайде изнасяйте се! извикалъ той на пансионеритѣ: войска ще влѣзе въ училището и пансиона.

— „Но кждѣ да вървимъ?" запитали нѣкои.

— По кжщята на града, само по-скоро!

Всички ученици замаени се разтичали изъ стаитѣ да си прибиратъ дрехитѣ и сандъчетата. Сандъчетата се снели набърже на двора, а дрехитѣ, юрганитѣ, дюшецитѣ се нахвърляли изъ прозорцитѣ, и въ скоро врѣме гимназията била изпразнена. Солдатитѣ нахълтали вжтрѣ. Н. Марковъ (учитель) замолилъ едного юзбашия да не се отваря стаята, дѣто билъ физическия кабинетъ. Юзбашията прѣгледалъ кабинета, запе-

чаталъ го и при вратата поставилъ караулъ, който да не пуща никого освѣнъ Маркова.

Съ идването си въ Габрово пашата обявилъ околията въ военно положение и, като повикалъ каймакамина при себе си, казалъ му:

— „Каймакамъ-ефенди, отъ тебе искамъ комити!“

— Вашата ржка е дълга — вие ще ги намѣрите, отговорилъ каймакаминътъ.

— „Въ такъвъ случай прѣдай управлението и си иди въ кжщи на почивка!“ казалъ пашата.

Каймакаминътъ билъ принуденъ да се покори.

Пашата слѣзълъ на квартира въ кжщата на Василя Стамболлията*), дѣто вечерьта се напилъ хубаво съ ракия и, прѣди да си легне, заповѣдалъ да се обѣсятъ двамата божанкалии. Заповѣдьта за обѣсване била дадена на търновския *табуръагаса* (джандармски началникъ) — Исмаилъ ага.. Този не се съгласилъ да изпълни устна заповѣдь и поискалъ писмена заповѣдь.

— „Какъ смѣешъ да се противишъ и да не изпълнявашъ заповѣдитѣ ми? Не знаешъ ли, че сега е военно врѣме?“ извикалъ разярено пашата и тутакси далъ заповѣдь да се отчисли и арестува Исмаилъ-ага, а вмѣсто него зачислилъ свирѣпия Тефикъ-бей, който веднага обѣсилъ двамата невинни селени. Единътъ билъ обѣсенъ при вратата на сегашния „Михалевъ ханъ“, а другиятъ — при чешмата на „Бърата“. Обѣсването станало само по единъ кефъ на пашата, безъ да иматъ селенитѣ вина и безъ да били изслѣдвани**).

*) Тази кжща е била при грънчарската чешма, на мѣстото на сегашнатѣ кжща на Сава Сирманонъ. Кетипинътъ Мехмедъ-ефенди я държалъ подъ наемъ, а стопанинъ билъ Василъ Цвѣтковъ Белберъ.

**) На 10 май се разчуло въ к. Боженци, че има пожаръ къмъ Габровския мънастиръ Станьо Лазаровъ и Иванъ Карадимитровъ се въоржжили (първиятъ съ револверъ, а вториятъ съ револверъ и пушка) и отишли да видятъ, що гори. Когато се навалили надъ к. Торбалъжи, разбрали, че гори Новата-Махала; затова се спрѣли на мѣстностьта Торбълъженъ кръстъ да наблюдаватъ. Въ това врѣме три заптиета карали отъ Габрово за Трѣвна трима селени. Станчо прѣдложилъ да бѣгатъ, ала Карадимитровъ не се съгласилъ, защото билъ добрѣ познатъ съ тѣзи заптиета. Заптиетата се отбили при божанкалиитѣ и влѣзли въ разговоръ. По едно врѣме едното заптие поискало отъ Карадимитрова пушката да я ужъ разгледа. Карадимитровъ я далъ. Щомъ заптието поело пушката, другитѣ заптиета се хвърлили върху божанкалиитѣ и ги обявили за арестувани. Послѣднитѣ, като невинни, не се противили, а се оставили да имъ

На другия день рано пашата казалъ да се извикатъ и изпитатъ божанкалиитѣ.

— По ваша заповѣдь, паша-ефенди, тѣ сж вече обѣсени, казалъ му Риза-бей.

— „Иокъ зараръ!“ издумалъ пашата.

Гражданитѣ, като видѣли на 12 май обѣсенитѣ, още повече се изплашили.

Него день хаджи Георги слѣзълъ кждѣ пазаря, дѣго, като видѣлъ, че аскеря псува и бие, кого дѣ срещне, — отбилъ се да се затули въ една уличка. Въ това врѣме отдолу идѣли нотариусътъ Афузъ-ага и Риза-бей, които забѣлѣзали хаджията и го извикали.

— Защо не дойдохте вчера при пашата? Докарвате съ това шупе (подозрѣние). Пашата е много добъръ. Елате и ще се убѣдите! Събери първенцитѣ, които отбиратъ отъ дума, па елате днесъ при пашата, казалъ Риза-бей.

— „Върху насъ е хвърлено пятно, и ние сме почернени, затова се срамуваме. Но ще видимъ“, отвърналъ хаджията.

Хаджията събралъ първенцитѣ, и всички отишли на конака, дѣто билъ пашата *). Отъ страхъ първенцитѣ се доста колебали, да ли да влѣзятъ и какъ да влѣзятъ.

— Азъ ще вървя напрѣдъ и, каквото правя азъ, сжщото ще правите и вие, казалъ Иванчо Димчовъ и тръгналъ да влѣзе.

Слѣдъ него тръгнали и влѣзли всички.

Първенцитѣ отдали нуждния селямъ и се наредили прави, ала пашата нито имъ отговорилъ, нито ги поканилъ да седнатъ. Той само пушелъ и настрана гледалъ.

— Какъ вие, като първенци и по-умни, не можахте да възпрете станалото? казалъ по едно врѣме пашата.

взиматъ револверитѣ и да ги сържатъ. Вечерьта божанкалиитѣ били закарани въ Трѣвна, дѣто билъ Фазлж-паша. Сжщата вечерь закарали въ Трѣвна отъ колиби Кумапти единъ убитъ турчинъ. Габровскитѣ заптиета, за да подигнатъ акцинтѣ си, обявили, че божанкалиитѣ убили този турчинъ, който билъ намѣренъ убитъ въ една плѣвня. Пашата искалъ да ги убѣси, но трѣвненскитѣ чорбаджи, които ги познавали за честни и почтени търговци, се застжпили за тѣхъ, и убѣсването имъ се отложило, за да се закаратъ и изпитатъ въ Габрово.

*) При пашата ходили: Хаджи Георги Хесапчиевъ, Цоньо Пенчовъ, Тонката Рашеевъ, Георги Д. Хесапчийски, Денчо Илиевъ, Добри Стояновъ, Дянко Илиевъ, попъ Михалъ, Пенчо Калмука и Иванчо Димчовъ.

— „Ефендимъ, ние отъ тѣзи работи хаберъ нѣмаме. Чухме само, че на 1 май нѣкои ударили пощата“, отговорилъ единъ отъ първенцитѣ.

— Какъ така? Това съ врѣме се е готвило!

— „Богъ е свидѣтель, паша-ефенди, че ние нищо не знаемъ по това срамно за града ни дѣло. То ще е работа на младежкитѣ буйни глави“, казалъ другъ отъ първенцитѣ.

— Виждате ли двата масуря*), на прахъ и пепель ще направя града ви!

— „Ние сме въ ваши ржцѣ, паша-ефенди, каквото поискате, направвате и струввате“, казали първенцитѣ.

— Но нищо. За 50—60 души чапкъни, нѣма да сторя зянъ цѣлия градъ. На царя ржцѣтѣ сж дълги: той ще ги излови и накаже.

Слѣдъ това първенцитѣ били поканени да седнатъ, за да вэематъ по една цигара и кафе.

Това било прѣди обѣдъ.

Въ сжщия день се издала заповѣдь да се изловягъ и затворягъ всички по-млади и събудени граждани. Изловени били всички учители. Запрѣнигѣ възлизали до 70 души.

Вечерьта пашата отишелъ у Иванча Димчовъ на ракия и изпилъ $1\frac{1}{2}$ оки ракия Тукъ Афузъ-аа довелъ Караахмедчето и казалъ на пашата:

— Пенчо Селвели ми прѣпоржча тогова човѣка за знаещъ нѣщо по възтанническитѣ работи тука, затова го доведохъ прѣдъ васъ, паша-ефенди, казалъ Афузъ-аа.

— „Сюйле, сюйле, евледжмъ!“ казалъ пашата.

Караахмедчето разправило, че попъ Иванчо давалъ команда на горния край, като ходѣлъ отъ кжща въ кжща гологлавъ и съ ножъ въ ржка да изкарва насила хората да възставатъ.

Слѣдъ това Афузъ-аа прѣдставилъ единъ списъкъ на пашата, споредъ който на другия день били привикани още нѣколко души въ затвора.

На 13 май (Възнесение) попъ Иванчо светявалъ масло у Дося Ионковъ, отдѣто го подкарали за конака. Когато миналъ покрай кжщата си, той успѣлъ само да подаде на попадията

---

*) Искалъ да каже за двата топа, които били поставени срѣщу града.

си, която била на пжтя, требника съ епатрахиля, безъ да каже сбогомъ, защото не подозиралъ слѣдствието, което го сполетѣло.

Него день Хафузъ-аа много затворници смазалъ съ бой, но най-много билъ битъ попъ Иванчо. Него го повалили на земята и единъ манафинъ съ цѣлъ снопъ сурови пржчки почналъ да го бие. То било ужасъ и олелия (споредъ както разправя Н. Марковъ) — ритали го въ гърдитѣ, тъпкали го по снагата. Слѣдъ като го докарали въ несъзнателно състояние, изправили го правъ и го накарали да подпише единъ актъ, споредъ който той се самопризнавалъ, че подстрекавалъ народа къмъ възстание, че станалъ водитель на бунта и че излѣвалъ съ чета; но, като видѣлъ войската, избѣгалъ.

Попа вкарали при другитѣ затворници. Той билъ съ синьо лице и съ оцапани отъ каль и прахъ дрехи. Когато дошелъ въ съзнание, Н. Марковъ го запиталъ:

— Какъ е твоята работа, отче попе?

— „Пенчо Калмучето ми изяде главата,“ полека и плахо отговорилъ попътъ.

Сжщия день, въ голѣмата стая на конака били събрани старейшинитѣ отъ всички градски махали.

— Искамъ до утрѣ вечерь да се събере данъкътъ, ако ли не — ей топоветѣ! И сто града като Габрово да се изгубятъ, царьтъ нищо не пострадва! заповѣдалъ пашата.

— „Не можемъ за сега да съберемъ всичкия, паша-ефенди, защото хората ни сж въ странство по работа и ще се завърнатъ чакъ слѣдъ Димитровъ день,“ се осмѣлилъ да каже нѣкой.

Това се потвърдило отъ всички, и пашата се съгласилъ да се събератъ за сега само $^2/_3$ отъ данъка.

Търсянето и запирането на виновни и наклеветени продължавало. Не стигало това, но се разчуло, че пашата ще удари на града, затова нощя взели да се заключватъ по нѣколко сѣмейства въ една кжща.

Въ кжщата на хаджи Георгя се били заключили вечерьта сѣмействата на попъ Станча, даскалъ Цвѣтка и Христа Ильовъ. Софрата била сложена и, тамамъ щѣли да пиятъ ракия, почукалъ нѣкой на пжтнитѣ врата. Самъ хаджията слѣзълъ да види, кой хлопа.

— Кой хлопа?

— „Азъ.“

— Кой си ти?

— „Не ме ли познавашъ? — Ибреамъ-чаушъ.“

— Що?

— „Пашата те вика.“

Лоша мисъль прѣминала прѣзъ ума на хаджията.

— Само мене ли или и други вика?

— „И другитѣ твои другари.“

— Иди ги повикай, та ела.

— „Азъ съмъ дошелъ за тебе, а други сѫ пратени за ругитѣ.“

Докато запалятъ фенеря, ето и другитѣ пристигнали. Заеждатъ ги въ кѫщата на Иванча Димчовъ, дѣто пашата отиелъ да си пие ракията и се разпоредилъ да се повикатъ орбаджиитѣ.

Извиканитѣ чорбаджии били: хаджи Георги, Добри Стоновъ, Цовьо Пенчевъ и Тонката Рашеевъ. Когато пристигнаи прѣдъ кѫщата на Иванча Димчовъ, видѣли на пѫтната враа двама солдати на караулъ. Ибреамъ-чаушъ съобщилъ, че одѣнитѣ сѫ викани отъ пашата, и били пропуснати. Вѫтрѣ ило пълно съ офицери и чиновници, та едвамъ прѣминали. амъ тѣ заварили: Денча Илиевъ, Пенча Калмукътъ и попъ ихаля.

Първенцитѣ влѣзли и направили поздравление на пашата а *итекя* му (при краката му). Пашата стоялъ облегнатъ въ гала на миндеря, а прѣдъ него на една масичка върху подосникъ се мѫдрѣли двѣ шишета съ спиртни питиета: едното ълто, а другото — бѣло. Около шишетата имало чанийки съ екеръ, рахатъ, зеле и други мезелици.

Товъ пѫть пашата благоволилъ да каже „боюрунъ!“ но ървенцитѣ не седнали, докато не чули втори пѫть „боюунъ!“ Като насѣдали, пашата поздравилъ всѣкиго поотдѣлно ь селямъ.

— Какъ сте? запиталъ пашата.

— „Слава Богу. На царя на денетѣ сме добрѣ,“ отгорили първенцитѣ.

— Благодаренъ съмъ, че не излѣзе, както се разправѣе. Сега се научихъ, че вие нѣмате намяса, и че сте вѣрни

на царя. Рака веринъ ефенделере! (почерпѣте съ ракия първенцитѣ) заповѣдалъ пашата.

Единъ юзбашия наливалъ ракия, а други поднасяли мезета, та почерпили първенцитѣ.

— Ние сме много благодарни, за дѣто царя изпрати като васъ достоенъ човѣкъ. Много сме доволни отъ вашето идване! се рѣшилъ да каже хаджи Георги.

— „Азъ живѣя въ Шуменъ, но дѣсната ми ржка ще е надъ васъ. Каквато нужда усѣтите, на мене ще пишите, а азъ — на царя,“ казалъ пашата.

Пенчо Калмукътъ и Денчо Илиевъ постоянно влизали и излизали съ Риза-бея.

По едно врѣме Риза-бей донесълъ една жълта чушка, която подалъ на пашата, като я хвалѣлъ, че е богато мезе за ракия.

— Не ямъ горчиво, казалъ пашата.

— „Само хапнѣте!“ молѣлъ Риза-бей.

— Махни се!

Риза-бей излѣзълъ и смигналъ на Денча Илиевъ и Пенча Калмука да излѣзятъ съ него, а слѣдъ малко се върнали и тримата и седнали. Тогава Риза-бей се обърналъ къмъ пашата и му казалъ:

— Паша ефенди, тѣзи сж първитѣ и най-вѣрни на царя хора. Азъ съ тѣхнитѣ уста ще говоря. Тѣ казватъ, че всичко произлѣзло отъ учителитѣ, които не учели дѣцата на добро, а на комитажилъкъ. Всички изловени и запрени до сега били сѐ комити. Тѣ молятъ правителството да ги избави отъ тѣзи учители и да накаже изловенитѣ досега. Ако има нужда, готови сж и съ подписитѣ си да засвидѣтелствуватъ това въ една *мазбата*.

— „Добрѣ,“ казалъ пашата.

Риза-бей извикалъ хаджи Георгя вънъ да му говори за написването на мазбатата.

— Азъ сега чувамъ за пръвъ пжть подобно нѣщо, казалъ хаджи Георги.

— „ Самъ пашата иска това и другитѣ се съгласиха,“ отговорилъ Риза-бей.

— Който иска, нека се подписва, азъ ще си помисля, рекълъ хаджи Георги.

— „Тогава ще остане за утрѣ."

— Добрѣ.

Хаджи Георги се върналъ при пашата, комуто казалъ:

— Паша ефенди, извинявайте, за дѣто ви отекчихме. Дѣца и жени мислятъ за насъ, затова благоволѣте да ни разрѣшите да си отидемъ!

— Добрѣ. Свободни сте! Но до утрѣ трѣбва да се подпише мазбатата, че сте даваджии на възстанницитѣ и че не желаете за учители хора, които сѫ се учили въ Русия. Искамъ още едно: до утрѣ вечерь трѣбва да се събере всичкия данъкъ. Благодаря ви! пакъ заповѣдайте!" завършилъ пашата.

Първенцитѣ излѣзли. Иванчо Димчевъ настигналъ хаджи Георгя и му казалъ:

— Пашата е мой гостенинъ, затова трѣбваше да чакате той да стане, та послѣ вие. Нека останатъ нѣкои отъ васъ, за да не стане докачение.

— „Да останатъ", казалъ хаджи Георги.

Останали Пенчо калмукътъ, Денчо Илиевъ и попъ Михалъ.

Когато хаджи Георги се върналъ въ дома си, намѣрилъ кѫщнитѣ да го чакатъ за ядене. Всички съ голѣмо любопитство го разпитвали, на което той само това казалъ:

— Пашата добъръ, но ние сме лоши.

— „Сега е врѣме, киръ хаджи, да се отличишъ", казалъ даскалъ Цвѣтко.

На другия день, още не съмнало, мазбатата била занесена за подписване у Денча Илиевъ, дѣто се събрали чорбаджиитѣ и пратили Георгя Радоевъ да повика хаджи Георгя, защото Тонката Рашеевъ, Добри Стояновъ, Доньо Пенчовъ и Георги Хесапчийски не искали да си ударятъ мехуритѣ безъ хаджи Георгя. Когато хаджи Георги отишелъ, намѣрилъ мазбатата на едно столче. Тя била написана на високъ арабски стилъ съ български букви, (почъркътъ билъ на Пенча Калмука).

Хаджи Георги не се съгласилъ да подпише, и другитѣ не рачили безъ него.

— Ти ще станешъ причина да се упропасти града, казалъ Денчо Илиевъ на хаджията,

— „Ако бѣше благодарителенъ адресъ, и ржката си ударямъ“,казалъ хаджията.

— Но такъво искатъ хората, а безъ тебе не може, казали другитѣ и заплакали.

— „Азъ не го разбирамъ, какво му е съдържанието, но прѣдчувствувамъ, че е много лошо“.

— Да викаме тогава Афузъ-аа да го прѣправи.

— „Надали ще може, но да се изпитаме“, казалъ хаджията.

Тръгнали за у Иванча Димчовъ, но понеже взело да се разсъмнува и хората зели да се разставатъ, тѣ се пръснали и единъ по единъ минали покрай рѣката. Събудили Иванча Димчовъ, който спѣлъ, и пратили за Афузъ аа.

Дошелъ Афузъ-аа, който, като разбралъ работата, обърналъ се къмъ хаджи Георгя:

— Сега е врѣме, хаджи, да се отличишъ прѣдъ правителството. И ние, чиновницитѣ, знаемъ тия работи, че сж така, но нашитѣ подписи не важатъ.

— „Азъ нищо не зная“, казалъ хаджи Георги.

— Какъ така?!

— „Може да сж ме мислили за турски духъ, та всичко сж крили отъ мене, затова нищо не зная“.

— Ти го подпиши, и азъ, като го занеса на пашата, ще кажа, че едно ефенди подписа, но рече, че грѣхъ е сторилъ. Тогава навѣрно пашата ще се откаже отъ махзара.

Хаджията не се съгласилъ, а Афузъ-аа не смилъ да прѣправи писаното, затова пратили за Риза-бея.

— Подпечата ли се мазбатата, запиталъ Риза-бей.

— „Не: хаджията става причина за това“, съобщилъ Афузъ-аа.

— Защо? Не е ли истина?

— „За мене не е истина“, казалъ хаджията.

— Чиновницитѣ увѣряватъ за това. И ето Денчо Илиевъ и Пенчо Христовъ сжщо потвърдяватъ.

— „Нека тѣ подпишатъ“.

— Кое не харесвашъ?

— „Всичко“.

Тука хаджи Георги поискалъ разяснение за много изражения, които не разбиралъ.

— Има ли вѣра, която да позволява да се каже за лъжа-а истина? Не може ли само благодарителенъ адресъ да даемъ? запиталъ хаджи Георги.

Риза-бей се разсърдилъ и казалъ:

— Добрѣ! Благодарителенъ адресъ ще направя!

И написалъ слѣдния адресъ:

„Бу дефа севкъ боюруланъ джунуди дженаби мелюкяйсийэ командан ъ сеадетлю фазлѫ паша хазретлерининъ, ваакѫланъ тедабири саикаси ве олуинъ икдаамъ ве сайгайретлери жехегле вадей асаишъ ве истирахатънъ анджакъ мувафакжети джидарелери семересинденъ олджги джумлемиседже маалюмъ ве юселемъ олмагле омумъ, чаакирлери хакинай алийсе́ хазрети ехви шахаве́ аризжи мемгеранемиздъръ дженабѫ вааджибюлъ джудъ, виджуди хюмаюнларънѫ аалямъ ве икдарданъ масунъ юрсунъ вехеръ биръ душманларънѫ ишге шу комите наймийле мкаяланѫ джуретъ идерекъ аанивахитте махвю наа бутъ оланаръ гиби ейлюсинъ. Аминъ“.*)

Този адресъ билъ подписанъ отъ всички присѫтствуващи,- хаджи Георги си взелъ копие.

Прѣзъ деня Афузъ-аа тръгналъ изъ града съ махзаря обвинителенъ актъ) и каралъ по първитѣ граждани да подписатъ, като имъ задавалъ слѣднитѣ въпроси: „Вѣренъ ли си на аря? Даваджия ли си на въстанницитѣ? Подпиши!“. Който е подписвалъ, бивалъ закарванъ въ конака. По този начинъ е събрали около 30 подписа. Само двама—трима отъ подписанитѣ сѫ знаели сѫщинското съдържание на махзара.

На 14 май се пръснало изъ града извѣстието, че запрѣнитѣ ще бѫдатъ откарани въ Търново. Всички жени и дѣца е събрали на пѫтя прѣдъ конака, дѣто чакали да видятъ, може би за послѣденъ пѫть, своя мѫжъ, синъ, братъ или баща. Пълно било по прозорцитѣ и по покривитѣ на околнитѣ кѫщи. Мѫже нѣмало, защото тѣ били или въ затвора, или изкрити о таванитѣ.

---

*) Този документъ, написанъ съ български букви, се пази отъ хаджи Герги. Ето смисъльта му: На всички ни е извѣстно и доказано, че вслѣдствие разпореждането на изпратения Фазлѫ-паша се възстанови мирътъ и тишината. Богъ а го пази отъ всички неприятности и да му помага да има сполука въ сичкитѣ прѣдприятия противъ неприятелитѣ, както е съ прѣслѣдването и унищожението а комититѣ. Аминъ.

Затворницитѣ били извадени и наредени на конашкия дворъ, дѣто ги вардѣли 400 души войници. Никого не пропущали въ конашкия дворъ. Явилъ се Фазлѫ-паша, който, като изгледалъ затворницитѣ съ единъ строгъ погледъ, нагърчено казалъ:

— Аферимъ, аферимъ, даскалларъ! Вие изкарахте габровскитѣ момчета въ Балкана. Стѣгайте си сега краката, че въ Търново ще ходите, дѣто джевапъ ще давате!

Слѣдъ малко се дало команда, и арестантитѣ, които били около 72 души, потеглили, конвоирани отъ солдатитѣ на търновския бинбашия — Тефикъ бей.

Щомъ конвоиранитѣ се показали на пѫтя, въздухътъ екналъ отъ ужасенъ писъкъ. Женитѣ се втурнали съ открити обятия къмъ своитѣ синове и мѫже, а дѣцата се стискали о политѣ на майкитѣ си и само пищѣли. Плачътъ, писъкътъ и отчаенитѣ викове били сърдцераздирателни. „Мѫжо, синко рожбо, тате, бате!“ задавени отъ сълзи викали нещастнитѣ жени и дѣца, и насилвали къмъ конвоиранитѣ; но солдатитѣ не давали никому да се приближи. Женитѣ не обрѫщали внимание на щиковетѣ солдатски и отчаено се впущали. Солдатитѣ ги поваляли на земята съ прикладитѣ на пушкитѣ си. Поваленитѣ ставали и пакъ се впущали, но наново бивали повалени. Писъкътъ още по-вече се усилилъ. Изъ околнитѣ кѫщи не останало човѣкъ, който да не изпищи и да не пролѣе сълзи. Сълзи рукнали изъ очитѣ и на конвоиранитѣ. Неописуема била картината. Очевидцитѣ и днесь, като си спомнятъ тази картина, заплакватъ.

Дало се заповѣдь да вървятъ бърже, и солдатитѣ сгушкали конвоиранитѣ, та въ скоро врѣме се озовали на *Падало.* Никоя майка не могла да прѣгърне сина си, никоя жена не могла да стисне рѫката на мѫжа си, никое дѣте не могло да цалуне рѫка на баща си. То било жива раздѣла!

На 14 май, когато пашата се готвѣлъ да заминава, повикалъ първенцитѣ въ квартирата си. Когато чорбаджиитѣ влизали, пашата държалъ въ рѫцѣ една книга, която оставилъ, щомъ ги видѣлъ, че идатъ.

— Ще ви питамъ, имате ли богати хора, които да работятъ съ милльони? запиталъ пашата.

Хаджи Георги се усѣтилъ, че това ще се отнася за хад-
и Димитра отъ Дрѣново, за когото се било чуло, че билъ ужъ
оставчикъ на храна за комигитѣ, затова отговорилъ.

— Тука нѣмаме, но въ Дрѣново има една компания, ко-
то не е богата, но има кредитъ, та закупува десятъка. Въ
ефгеритѣ на тази компания могатъ да се срещнатъ милльони
ки жито и грошове.

— „Така ли е?" се обърналъ пашата къмъ другаритѣ на
аджията.

— Така е, паша-ефенди! потвърдили тѣ.

— „Пъкъ Денчо чорбаджи не можà да ми го разправи.
зъ сега отивамъ въ Севлиево, но скоро ще се прибера въ
Шуменъ, дѣто можете да ми пишете, щомъ усѣтите нужда отъ
ията помощь", казалъ пашата.

Първенцитѣ поблагодарили, поклонили се и си отишли.

Пашата заминалъ за Севлиево, като изпратилъ запрѣнитѣ
ъ Търново и оставилъ двата топа въ Габрово.

На 18 май Риза-бей се върналъ за топоветѣ. Тогава
фузъ-аа, Денчо Илиевъ и Пенчо Калмукътъ, които били взе-
и много пари отъ мнозина невинни хора, за да ги ужъ за-
рилятъ, — съгласяватъ се да изиграятъ и другаритѣ си, за-
ова прѣдставили работата прѣдъ тѣхъ, какво пашата искалъ
50 жълтици.

— Мина се вече, и пашата си отиде благодаренъ, казалъ
аджията.

— „Не става то така. Както сѫ дали отъ Дрѣново и
рѣвна и ние трѣбва да дадемъ", казалъ Денчо Илиевъ.

— Нека му дадемъ, нали минахме лесно, прибавилъ До-
ри Стояновъ.

Рѣшили да се дадатъ 100 лири, но кой да ги даде?
Хаджи Георги казалъ, че не може да даде нищо, защото па-
ритѣ му били заровени. Пенчо Калмукътъ прѣдложилъ да
е събератъ отъ компрометиранитѣ габровци. Попъ Михалъ
ъобщилъ:

— У мене има общи пари отъ *одаята* 25000 гр., та,
ко нѣма други колай, тѣзи пари може да дадемъ.

Най-послѣ Добри Стояновъ се рѣшилъ да брои паригѣ,

а другитѣ дали на подписъ, че ще му заплатятъ пая си. *)

По царска заповѣдь на 20 май се назначила комисия да събере оржжието. Членове на комисията били: хаджи Георги, Дянко Илиевъ, Добри Стояновъ, двама юзбашии и Афузъ-ага. Събирането станало на три мѣста: 1) въ дюкяна на Пантя Тимчовъ, 2) въ кафенето на Ст. Бижевъ и 3) въ кафенето на Венка Чернокожа. За събирането на оржжието гражданитѣ били извѣстени чрѣзъ глашатай (телалинъ), който съобщавалъ, че съ смърть ще се накаже оня, който не си занесе доброволно оржжието. И отъ колибитѣ събрали оржжието. Мнозина отъ турскитѣ чиновници си присвоили оржжието, което имъ харесало, и всичкитѣ заптиета си смѣнили оржжието. Останалото оржжие било натоварено на 11 кола и изпратено въ Търново.

Въ началото на мѣсецъ юний отъ горния край на Габрово влѣзли тържествено три заптиета и 30 души турски войници. Прѣдъ тѣхъ вървѣлъ Кольо Еленкинъ (отъ к. Тодорчета) и носѣлъ на рамо набита на колъ главата на Тотя Ивановъ. Шедствието минало прѣзъ срѣдъ града.

Главата на Тотя била занесена на конака, а слѣдъ това заровена при р. Синкевица, отдѣто прѣзъ нощьта я изкопала баба Драголица и я погребла въ гробищата при църква „св. Богородица“.

Тотьо Ивановъ хаджи-Досевъ билъ синъ на заможни родители. Той загиналъ нежененъ на 28-годишна възрасть. Ималъ срѣденъ растъ, обло лице, черни очи и черна коса, съ дебели вѣжди и голѣми мустаци. Свършилъ тогавашното главно училище въ Габрово, но рано се прѣдалъ на търговия. Обичалъ много музиката и свирѣлъ отлично на армоника. Той билъ здрава натура, много прѣдприемчивъ и извънредно трудолюбивъ. Отъ него бликало сила, рѣшителность и неустрашимость. По характеръ билъ кротъкъ, честенъ, искренъ и добродушенъ.

Наскоро слѣдъ това дошелъ отъ Тракия Селями-паша съ единъ табуръ арабска войска и двама вързани въстанници отъ габровската чета: Христо Точилото и Илия Меджедията.

Пашата прѣспалъ у Иванча Димчовъ, дѣто повикалъ при себе си каймакамина — Юрданча, и бинбашията на габровския

*) Слѣдъ освобождението Добри Стояновъ далъ хаджи Георги, Цоню Печовъ, Тонката Рашеевъ и попъ Михаля подъ сждъ, та ги осждилъ и си взелъ паритѣ, които платилъ за тѣхна смѣтка.

гарнизонъ. Първиятъ билъ разпитванъ за възрастьта и положението на главнитѣ възстанници, а към втория отправилъ слѣдния въпросъ:

— Ти защо не удари на града?

— „За 50—60 чапкъни не мога да бия царската рая", отговорилъ бинбашията.

На другия день пашата заминалъ за Търново, отъ дѣто се върналъ слѣдъ нѣколко дена, като водѣлъ на коне, оковани въ желѣза, двама тракийски възстаника: Тодоръ Каблешковъ и Орчо войвода. Орча запрѣли окованъ въ затвора, а Каблешкова, като болнавъ, развързали и оставили въ заптийската стая.

Пашата пакъ слѣзълъ на квартира у Иванча Димчовъ, дѣто прислужвалъ Иванъ Бояджийски. Въ стаята при пашата стоялъ на крака каймакамина. Когато вечерята била сложена и пашата се канѣлъ да захваща да яде, дошелъ уплашенъ Мехмедъ-аа и помолилъ Ив. Бояджийски да извика каймакамина. Когато каймакаминътъ излѣзълъ на чердака, Мехмедъ аа се затюхкалъ и заудрялъ съ ръцѣ по главата:

— Ти не знаешъ, Юрданчо-ефенди, какво стана?

— „Какво стана?" запиталъ Юрданчо.

— Уби се оня арестантъ, който бѣше запрѣнъ въ заптийската стая.

— „Ами какъ?"

— Не ме питай, но какъ да се съобщи на пашата?

— „И менѣ не ми стига умътъ".

Най-послѣ Юрданчо се рѣшилъ и, като влѣзълъ при пашата, казалъ:

— Паша ефенди, мюлезиминътъ долага, че се убилъ арестантинътъ, който билъ запрѣнъ при заптиетата.

Пашата позеленѣлъ отъ ядъ и въ яда си така силно ударилъ масата, че чинии се счупили и ястие се излѣло.

— Нека дойде оня, който съобщава това, казалъ слѣдъ малко пашата.

Влѣзълъ Мехмедъ-аа.

— Бе читакъ, бе кяфиръ! Като се прѣдаде на твоитѣ ръцѣ, защо не вардишъ добрѣ, се разгълчалъ пашата.

— „Извинявай, паша ефенди, калпави заптиета имало," продумалъ дрезгаво Мехмедъ-аа.

— Че отдѣ е зелъ оржжие да се убие?

— „Убилъ се съ пищова на едного отъ заптиетата.“

— Че какъ така?

— „И азъ не зная още, паша ефенди.“

— Не знаешъ а?! Скоро да ми доведешъ заптието, съ чието оржжие е станало самоубийството!

Довели заптието, което било съ брада.

Пашата го уловилъ за брадата и захваналъ да го хока:

— Бе ханзжръ, кьоравъ ли бѣше? Дѣ ти бѣше силяха?

— „На стѣната,“ едвамъ могло да отговори заптието.

— Бе кератаваръ, не знаете ли, че, кога има арестантинъ, не се оставя така оржжие? Разправи ми, какъ стана това!

— „ Ефендимъ, ефендимъ! Той се разхождаше изъ стаята и разправѣше, че, като яздилъ презъ деня на самаръ, срекли му се краката, та се разхождаше, да се развърватъ. Докато му извикамъ да седне, той грабна пищова отъ стѣната и се уби“.

Слѣдъ това пашата отишелъ въ конака да се увѣри съ очитѣ си за случката. Каблешковъ билъ изваденъ отъ стаята и туренъ на двора подъ стрѣхата, но на другия день пашата заповѣдалъ да се махне тѣлото на убития. Повикали дѣда Стойка Ивановъ — малебашията на Ени махлеси, а той съобщилъ въ махалата. Събрали се жени и се разпоредили да го погрѣбатъ прилично. Това било по срѣдата на юний.*)

Прѣзъ мѣсецъ Юлий дошелъ въ Габрово единъ англичанинъ (кореспондентъ на нѣкой вѣстникъ**) и искалъ да изучи сжщностьта на положението; но властьта прѣпятствувала на гражданитѣ да изложатъ устно самата истина, затова габровци направили едно писмено изложение, което скришомъ му дали.

Ето това изложение: ***)

„Господине!

„Простете, дѣто незнаймы нито името, нито фамиліѭтж, нито чинътъ Ви; затова сж просто обрѫщамы къмъ Васъ съ

---

*) Прѣзъ 1883 год. копривщенската община изискала коститѣ на Каблешкова отъ Габрово, отгдѣто тѣ били изпратени тържествено за Копривщица.

**) Трѣбва да е билъ Макгаханъ, кореспондентъ на «Daily News».

***) Копието е написано отъ Илия Христовичъ и се пази у Стояна Кировъ въ Габрово. Тукъ нарочно оставяме правописа на самото копие.

общоупотребителнжтж титла *Господине.* Но ние сме увѣрены, че Вие, безъ да обрѫщате вниманіе на обыкновенныгѣ етикеты, като натоварены съ мисіж и по длъжность, великодушно ще поглѣдните на безпримѣрныгѣ побѣды, които, като страшенъ ураганъ са принесохж върху злополучното Габровско населеніе. Ный въ името, на истинжта, въ името на правдѫтж и въ честьтж на Англійскійтъ народъ, който отъ много години насамъ просвѣтява Българыгѣ чрезъ Евангелскитѣ си общества и мисссіонеры, представямы Ви нареченныгѣ побѣды въ долнето изложеніе, а Господство Ви ще можете очивѣстно по много да се освѣтлите, отколкото да може изложеніето да Ви го представи.

„1. На 9 май Афусъ Емлякчія предводительтъ на единъ таборъ башибозуцы потегли съ тѣхъ камъ Егара, Новж и Генчовскж махлы, гдѣто бихж, блудствувахж съ жени, моми и дѣца, палихж дору черковы и училища, обирахж, забѣлѣжете, все мирны и трудолюбивы селены, които останахж голи — голненички, нѣкои си безъ кжщя, добытъкъ и дрехы; и тѣзи побѣдоносцы са завърнахж съ трийсять и шесть товара плячкж кжщовническж. Преди нѣколко дена отъ днесь реченыя Афусъ, за отличнитѣ си усмирителны подвиги ся награди съ орденъ отъ повысокото правителство.

„2., Главныя командантинъ Фазлж Пашж, подиръ единайсять дена бой и обсада, близо съ шесть хиляды войска редовна и резерва, Дрѣновскія старъ мънастырь, въ който былы затворени триста и деведесеть въстанницы, отъ които 32 са раняватъ, убиватъ и нѣкой си живи олавятъ, а останалыгѣ избѣгватъ, — той гитирисва два топа, разсипва до дъно мънастиря, разорава го и обира. Подиръ тая усмирителнж постжпкж командантинътъ въ длъжностьтж си да забрани мѣстото отъ повреды потегли за Трѣвнж, гдѣто, на скорж ржкж, излавя връхъ стотинж мирны жители и ги испроважда въ Търново, отдѣто тѣ се оправдаватъ и освобождаватъ. Отъ Трѣвнж Фазлж паша минува презъ Боженцитѣ, гдѣто въ пжтя си къмъ Габрово олавя на пжтя двама съ праздны ржцѣ хора — Иванъ Карадимитровъ и другарина му мухтаринъ на селото. Забѣлѣжете, тѣзи хора сж първыгѣ и богатыгѣ хора въ селото. Тѣ излѣзли да си наглѣдатъ мюлкътъ и халата на Фазлжтж ги увлича и вечерьтж ги довлича, като тріумфъ въ Габрово. Ве-

черьта Фазлж паша, до четеры — петь часа презъ нощьтж, като испива около три оки ракія, рѣшава да се обѣсжтъ реченытѣ Божанкаліи, рѣшеніето се извръшва часътъ по 7 сутриньтж. Господине! Тѣзи несчастници, които, съ търговіжтж си може да докарвахж около четырсять хиляды гроша приходъ на царщинжтж, ревахж отчаянно и давахж хиляда лиры да виджтъ само женытѣ и дѣцата си, но рѣшеніето зверски са извърши. Фазлжтж, щомъ са пробужда на другія день, попытва за тѣзи лица, за да ги испытва; но ся научва, че по неговж заповѣдь нощесь ги обѣсили. Това не са е публиковало, като безъ журналъ работж.

„3., На 11 маія, когато народътъ излѣзваше отъ черковытѣ, а дошлелытѣ съ Фазлж пашж войскары и други башибозуцы бѣхж обградыли улицытѣ предъ вратытѣ на черковытѣ, грабяхж фесоветѣ, обущата и дрехитѣ на мирнытѣ жители — мжжы и жены, които излѣзвахж отъ черковж,- —главныя командантинъ издаде высока заповѣдь да се сбере за двайсять и четеры часа данокъ отъ мѣстото 1200 лиры, или, въ противенъ случай, ще разсипи градътъ съ двата топа, които носяше съ себе си. Като забѣлѣжи, че царьтъ нищо не пострадава, ако бы че са изгубили и връхъ стотина градове, като Габрово. Въ сжщото време, като насили, съ сжщото заплашваніе, да му подпишжтъ нѣкои отъ гражданытѣ нѣкаквж си хартіж, ушь за умиряваніе на работытѣ, която и тѣ, насилены, безъ да ж знажтъ, подписватъ. Господството му напълни училището съ войскары и башибозуцы, пребра споредъ реестра на горѣреченныя Афуазаа всичкитѣ учители, повечето священницы поразумѣнни лица, около 130 души мирны граждани и на 12 (!) маія рано ги испроводи за въ Търново по найбезчеловѣченъ начинъ; като кометаджія испроводи са и телеграфическжтж машина отъ училищныя физическій кабинетъ; но правосждіето оправда и възвърна почти всичкитѣ речены души, дору и реченнжтж машинж, на която халътъ може и сега да видите въ тукашнія конакъ. Отъ реченнытѣ души невинныя попъ Иванъ съ боя и мжкитѣ барабаръ насили са да си подпиши скроеното отъ нѣкои чиновници присжждaніе за обѣсваніето му; други 7 фамилисты хора отъ Бечкійнята, защото предъ тѣхнитѣ дюгены са убилъ единъ заптія и защото нѣкой си шпіонинъ ялъ доброволно, салъ да се подведе, сланинж и тѣ сж

обѣсены. И тъй Фазлж паша, който съ очитѣ си видѣ и палявіето, и обиритѣ, който затвори единственнжтж гимназіж въ Европейско турско, който пропжди около двѣ хиляды ученицы и ученички, безъ да подири въ балкана никого отъ въстанницитѣ, съ двата си топа и съ билюкъ войскары и башибозуцы на 12 (?) маія рано са упжти за Севліево, гдѣто въ пжтьтъ му имахж несчастіе да претърпжтъ опустошеніе доста кжщи на мирни селены.

„Незнаймы за постжпкитѣ му въ Севліево, но дозехмы, че, съ неговото пристигане въ Севліево той испроводилъ по много отъ половинжтж мирно българско населеніе въ Търново и въ затворъ, а по неизвѣстно поканванье Сабдулла-паша, Севліевецъ и въйвода на башибозуцы и черкезы, опустоши и опропасти мирнытѣ села — Батошево, Ново-село, Кръвеникъ, а съ този си подвигъ за нѣколко годины спчели ежегодна загуба на царщинжтж около 40—50 хиляды лиры Той, и презъ деньетѣ, на Паскалювътъ тукъ ханъ съ безбройны мржсны прикаски дору и връхъ най священнытѣ религіозны тайнства са похвали за тѣзи постжпки и злъчно се заканваше и връхъ Габрово и неговжтж околность.

„4., Господине! Габровцытѣ сж кърджіи балканджіи; мѣстото не задоволява тѣхнытѣ потребы, ако не излѣзжтъ навънъ; затова помногото отъ тѣхъ имжтъ малко много оржжіе за забранж отъ хайрсазлжцытѣ, които ставатъ въ кжра отъ разбойницы и черкезы; а балканджіитѣ сж изложены на опасность отъ звѣрове. Но слѣдъ заминуваньето Фазлж паша остави на свое мѣсто Афуза; този Афузъ, види се, по неговж заповѣдь, съ единъ безпжтенъ начинъ прибра оржжіето на мѣстото, и сички видѣхмы, какъ мнозина чиновници и заптіета измѣнувахж си оржжието, а други и тжй земахж. каквото си щѣха; останалото оржжие на 11 кола са закара въ Търново.

„Въ тѣзи притѣснителни времена, Господине, Афузъ, може не безъ негово само разумѣванье, събра доста лиры, ако не — кометата ще е готова .... Това всичко можемъ потвърди съ подписи, но Вые ще си замините, а вые пакъ оставамы подъ необузданыя произволъ на деспотизма на мѣстнытѣ слуги и чиновницы.

1876. юлія 29. Габрово".

10. Габровскитѣ затворници въ Търново.

а) Затворътъ. Габровскитѣ затворници били изкарани отъ Габрово съ усиленъ ходъ, който продължавалъ чакъ до Бойката, дѣто направили малка почивка. Тукъ Тефикъ-бей ги прѣдупрѣдилъ, че ако нѣкой се опита да бѣга, войницитѣ ще стрѣлятъ върху него, а останалитѣ арестанти ще бѫдатъ избити.

Тоя день горещината била извънредна, и арестантитѣ едвамъ се дотътрали до Дрѣново. Тукъ нѣколко души съвсѣмъ капнали отъ умора, затова беятъ имъ разрѣшилъ да си наематъ коне.

На излизане отъ Дрѣново, градъ камъни се изсипали върху главитѣ на арестантитѣ. Тѣзи камъни се хвърляли прѣзъ дуваритѣ отъ дрѣновскитѣ каджни, циганки и циганчета.

На пѫтя между Дрѣново и с. Дебелецъ ги срещнали нѣколко цигани, които почнали да дюхкатъ на срѣща имъ и да псуватъ вѣрата имъ, като ги наричали „попове“ (папази) *).

— Дайте ми единъ да си заколя! се обърналъ съ просба единъ отъ циганитѣ къмъ офицера.

— „Върви по дяволитѣ, бе ченгене! Иди въ Балкана, та си улови!“ казалъ офицеринътъ и заповѣдалъ на едного отъ солдатитѣ да даде единъ *дипчикъ* на циганина. Солдатинътъ изпълнилъ заповѣдьта, и циганинътъ заоралъ съ глава по земята.

Въ с. Дебелецъ направили единъ часъ почивка. Тукъ извѣстната *кака Пена* влѣзла между арестантитѣ и ги почерпила по една ракия, като ги окуражавала да се не боятъ. „Не бойте се, бре! Какво има? Ще ви пуснатъ!“ имъ говорѣла тя.

— Бѣгай, мари развратнице! извикалъ по едно врѣме бинбашията: стига прави толкова икрамъ на комититѣ!

— „И за тебе има“ отвърнала кака Пена.

— Мнозина давали на послѣдната пари, но тя ги не приела.

Взело да се смрачава. Тръгнали въ мрачината и влѣзли въ Търново по тъмно. Изъ улицитѣ на града нѣмало жива

*) Между конвоиранитѣ имало нѣколцина попове, па и всички учители били съ бради.

уша. Вкарали конвоиранитѣ въ конашкия дворъ, дѣто ги наедили на колело, а слѣдъ малко ги повели за въ яхъритѣ а конашкитѣ коне. Докато навлѣзатъ, мнозина опитали по главитѣ и гърбоветѣ си сопитѣ и камънитѣ на турчàга, които се абрали въ конашкия дворъ. Нишо за ядене не имъ било дадено. Въ затвора билъ внесенъ само единъ чебъръ съ вода. 'ази нощь била за затворницитѣ по-мжчителна и отъ ада: а едни се подбили краката, на други се подули главитѣ; ѣлъ день не били яли, а сега трѣбвало на гола и влажна емя да спятъ. Цѣла нощь се чувало само охкане и вайкане.

Не стигало вонята и влагата, но и много гадъ нападалъ затворницитѣ, затова тѣ били съвѣтвани отъ учителя Цаи Гинчевъ да се пощатъ. Слѣдъ 2—3 дена началството ъобщило, че затворницитѣ могатъ да даватъ долнитѣ си дреи за пране; ала тѣ, като нѣмали други дрехи, съ които да е прѣоблѣкатъ, прѣдпочели поскането. По-послѣ почти всички мали дрехи за прѣбличане, но чиститѣ дрехи много привлиали насѣкомитѣ, затова болшинството взело да се ползува отъ ецептата на Петка Патладжана, която се състояла въ слѣдото: купили асе, което опрали и раздрали на тѣсни ивици; сѣки взималъ по една ивица, която пъхалъ въ гърба си; пѣдъ извѣстно врѣме ивицата, накитена съ гадъ, се изваждаа и изтръсвала въ мивката, а слѣдъ това пакъ се пъхала ъ гърба.

Ядене можелъ да има само оня, който си купѣлъ; то се ъстояло отъ малко хлѣбъ, чесновъ лукъ и сирене, но и послѣдното рѣдко се позволявало. По едно врѣме властьта се азпоредила да се запишатъ имената на арестантитѣ, които ѣмали срѣдства да си купуватъ хлѣбъ, и почнали да имъ даатъ само хлѣбъ. Затворницитѣ ставали отъ день на день поабби и по-нервозни. Почнали да не могатъ да се търпятъ динъ другъ и постоянно се карали. За развлечение учителиѣ отъ гимназията разказвали всичко, що помнѣли отъ романиѣ, които чели нѣкога. Когато се захванали *истинтацитѣ*, сички посърнали и се умислили.

При всичката сериозность на положението си, възстанниитѣ често бивали свидѣтели на комични сцени, които разсмиали и най-печалния.

При затвора се намиралъ единъ старъ турчинъ — *Ибрямамъ-ага Топузлията*, който по чинъ билъ юзбашия. Той прѣди въстанието билъ на служба въ Севлиево, а послѣ командированъ при търновския затворъ. Този турчинъ много приличалъ на нѣкого си дѣдо Димо отъ Габрово, затова габровскитѣ затворници го прѣкоросвали *дѣдо Димо*. Той билъ смѣшникъ, та често разгонвалъ мрачнитѣ мисли на въстанницитѣ.

Единъ день двама заптии мъкнѣли къмъ затвора кошъ съ хлѣбъ.

— Какво е това? запиталъ *дѣдо Димо* заптиетата.

— „Хлѣбъ", отговорили тѣ.

— За кого?

— „За въстанницитѣ".

— Назадъ, назадъ, назадъ! Като ядатъ такъвъ хлѣбъ, ще пробиятъ доваритѣ на затвора.

Заптиетата взели да връщатъ хлѣба.

— Хайде, хайде, дайте имъ го, на окаянитѣ! разрѣшилъ *дѣдо Димо* и се поусмихналъ.

Слѣдъ малко други заптиета носѣли едно казанче варено месо*).

— Тука соватчийница ли е, та носите месо да ги гоимъ? казалъ *дѣдо Димо* и шеговито погледналъ къмъ затворницитѣ.

Често Ибрямамъ-ага, безъ да го пита нѣкой, разказвалъ на затворницитѣ за своитѣ дипломатски и херойски постжпки.

— Викамъ на нашитѣ севлиевци, разправялъ той: „Бе дѣца, има у васъ нѣщо!" — „Нѣма", ми отговарятъ. *Таке дюштю, келъ ачалда!* (Его че шапката падна, и кельтъ се лъсна). И смѣхъ на самодоволство оживилъ неговото добродушно лице; смѣли се и затворницитѣ.

— Отидохъ въ Ново-Село, почва наново той, и имъ викамъ: „Чада, синове, милички, прѣдайте се!" — „Не" отговарятъ тѣ и гърмятъ. Обаче, като изкомандувахъ: „огънь!" язъкъ стана за сиромаситѣ.

Цанка Дюзтабановъ закарали по тъмно въ Търново и го запрѣли въ една стая на горния катъ на конака. На другия день го извадили прѣдъ сжда, дѣто той разправилъ всичко,

---

*) И хлѣбътъ и месото били пратени отъ женското дружество въ Търново.

както е било. Като докарали Дюзгабанова въ Търново, повикали тутакси д-ра Ст. Антоновъ да му прѣвърже ржката. Докторътъ приблѣднѣлъ отъ страхъ, като видѣлъ войводата.

— Какво си се уплашилъ? Нѣма да се казва нищо, казалъ войводата полугласно на доктора за утѣшение. Послѣ се обърналъ къмъ Ибрямъ-ага, който билъ тамъ, и казалъ високо: „Този ми е родиина, но е вѣренъ на царя“.

Единъ день Дюзтабановъ отишелъ въ едното отдѣление на затвора, дѣто били габровцитѣ, па седналъ на прага. Ибрямъ-ага далъ селямъ на войводата, па седналъ до него на прага, и извикалъ: „Кафеджи, кафеджи!“

Кафеджията се явилъ.

— „Направи двѣ кафета: едното за бимбашията, а другото за юзбашията“, казалъ *дѣдо Димо*, па посочилъ съ показалецъ къмъ Дюзтабанова, а съ палецъ къмъ себе си.

Когато кафеджията тръгналъ, Ибрямъ-ага го спрѣлъ и, като се обърналъ къмъ Дюзтабанова, запиталъ: „Какво го желаешъ, бимбаши — сладко ли или горчиво?“

— Какво-да-е, отговорилъ послѣдниятъ усмихнато.

— „На бимбашия сладко се прави, добавилъ Ибрямъ-ага.

Слѣдъ като изпили кафетата, Ибрямъ-ага почналъ: „Е, убихте онова заптие, Узунъ-Али, да му вземете пушката. Какво ще направите съ 1, 10, 100, 200 пушки? — Нищо“

— И съ 500 нищо, се обадилъ Ст. хаджи-Петровъ.

— „И съ 600“, казалъ Ибрямъ-ага.

— И съ 1000, добавилъ първиятъ.

— „Ба, съ 1000 става“, възразилъ и се усмихналъ агата.

Единъ день Тодоръ Анастасовъ (учитель) запиталъ *дѣда Дима*, дали бива да си напише писмо.

— „Бива, но ще го чета, ха! Азъ гръцки говоря, влашки зная, па и отъ вѣрата ви и отъ езика ви разбирамъ“, рекълъ Ибрямъ-ага.

Въ сжщото врѣме едно заптие донесло единъ пакетъ тютюнъ.

— „За кого е?“ запиталъ Ибрямъ-ага.

— За въстанницитѣ, отговорило заптиего.

— „За колко пари го купи?“

— За трийсеть пари.

— „А, трианда уна!“ рекълъ Ибряамъ-ага и самодоволно погледналъ къмъ затворницитѣ, като искалъ да имъ каже: „Видите ли, че зная влашки?“

Веднажъ Ст. х. Петровъ поискалъ позволение отъ агата да напише една записка до жена си въ Габрово. Шеговитиятъ *дѣдо Димо* рекълъ да покаже властьта си.

— „На тебе не позволявамъ, нека го напише ей-тозъ“, казалъ той и посочилъ на едного отъ затворницитѣ, който случайно се попадналъ отпрѣдѣ му.

Слѣдъ малко Ибряамъ-ага, като погледналъ на Ст. х. Петровъ, забѣлѣзалъ на врата му колосана яка и рекълъ: „Азъ ти забранихъ, но зная, че ти ще напишешъ на яката си и ще го изпратишъ съ дрехитѣ си за пране. Виждамъ, че повечето отъ васъ иматъ такива работи по вратоветѣ си, но азъ не съмъ простъ — нѣма да ви оставя!“

И разпоредилъ се той да се приберать колосанитѣ яки на затворницитѣ. Малко слѣдъ това прибрали и джобнитѣ ножчета на ония, които носѣли такива.

— Защо ни вземате ножчетата? запиталъ нѣкой.

— „Ба, да ви ги оставимъ, та, като разберете, че ще ви бѣсятъ, да се изколите!“ рекълъ Ибряамъ-ага.

На 23 май вечерьта докарали отъ Габрово и вкарали въ затвора още 30 души, между които били попъ Г. Антиповъ, Метьо Пѣевъ и виновницитѣ за убиванего па Узунъ Али. Изъ пжтя имало звѣрско изтезаване. На попа скубали брадата, а Метьо отъ бой падналъ въ несвѣсть, та отъ с. Дебелецъ до Търново го прѣнесли на кираджийски конь. Прѣди да бжде покаченъ на конь, Метьо билъ влаченъ отъ другаритѣ си, съ които билъ свързанъ, та пръститѣ на краката му се изтрили. Метьо Пѣевъ билъ стоваренъ въ затвора като безчувственъ трупъ. Краката му били отекли. Нѣкои отъ затворницитѣ почнали да налагатъ краката му съ мокри кърпи, и Метьо по едно врѣме се съвзелъ, но не можалъ да стжпи на краката си. Слѣдъ нѣколко дена краката му червясали и табанитѣ му се отпрали, но благодарение на цѣроветѣ, които прѣдписалъ д-ръ Антоновъ, Метьо оздравѣлъ.

На 28 май обѣсили въ Търново Панова и даскалъ Кира. Всички затворници посърнали. Това било въ петъкъ. Слѣдния петъкъ обѣсили виновницитѣ за убиванего на У-

зунъ Али. Тогава затворницитѣ си създали правило, че е опасна работата на оногова, когото извикатъ отъ затвора въ Петъкъ. На 15 юний обѣсили свещ. Ив. попъ-Петковъ, Ц. Дюзтабановъ*) и Ек. Цанковъ. 15 юний се падналъ въ вторникъ. Слѣдъ тоя день затворницитѣ забъркали смѣтката и се отчаяли, но слѣдъ нѣколко дена почти всички били пуснати по обща аминистия. Отъ габровцитѣ останали въ затвора само: Н. Сарановъ, П. Цатладжана, Хр. Топузановъ, Д. Денчевъ и Хр. Партинковъ.

б) *Сждътъ.* Слѣдъ избухването на габровското възстание отъ Цариградъ билъ изпратенъ въ Търново за чрѣзвичаенъ комисарь Али-Шефикъ-бей; той пристигналъ въ Търново на 8 май и съставилъ извънредна сждебна комисия отъ 14 души, отъ които седемтѣ били българи**), а другитѣ — турци.

Мютесарифъ-паша билъ официаленъ обвинитель, а Джовани Икономовъ — защитникъ. Ала това било само за форма: всичката власть била въ ржцѣтѣ на прѣдседателя; той насрочвалъ и отлагалъ дѣлата и получавалъ заповѣди и наставления направо отъ Цариградъ, като съобщавалъ въ сжда само тия, които намиралъ за нуждно. Бехчетъ-ефенди и Саами-бей били слѣдователи. Рѣшенията на тази извънредна комисия били окончателни и безапелационни.

На 18 май се възцарилъ Мурадъ V, и отъ Цариградъ почнали да идатъ заповѣди, които постепенно смекчавали първитѣ наставления, дадени на прѣдседателя. Първа била заповѣдьта — да се пуснатъ запрѣнитѣ по подозрѣние; втора — да се пуснатъ подъ поржчителство ония виновни, на които виновностьта не може положително да се докаже; третя — да се пуснатъ подъ здраво поржчителство всички, които сж взели участие въ бунтоветѣ, но послѣ сж се разбѣгали, та сж били

---

*) Раната на Дюзтабанова не отивала добрѣ: едно кокалче паднало отъ ржката му. При една срѣща, която Дюзтабановъ ималъ съ майка си въ полицейския дворъ, той далъ кокалчето на майка си, като ѝ казалъ слѣднитѣ думи: «Вземи това, майко, за споменъ! Не мисли вече за мене, а гледай дѣцата. Азъ съмъ взелъ отъ касата на габровския окол. сждъ 6030 гроша, които ще платятъ Цанко Добревъ и Ив. П. Златинъ».

Тѣзи пари отпослѣ били изплатени отъ Петра Гюлчевъ — зеть на Дюзтабанова.

**) Ето имената на българитѣ: Илия Поповъ, Юрданъ П. Тодоровъ, Ради Маждраковъ, Янко Станевъ, Георги Аврамовъ, Симеонъ Халачина и Първи Павловъ.

уловени безъ оржжие въ ржцѣ. Само главатаритѣ и агитаторитѣ оставало да се сждятъ съ всичката строгость на закона.

Сждътъ почналъ най-напрѣдъ отъ трѣвненцитѣ, отъ които осждили на затворъ само двама души, а другитѣ, които били около 20 души, пуснали.

Слѣдъ трѣвненцитѣ сждили орѣховчанитѣ. Въ затвора били: Иванъ Пановъ (Семерджиевъ), Георги Измирлиевъ (Македончето), Маньо Арабаджиевъ, Стати попъ-Статевъ, баба Пантелейца и други 50 невинни.

Панова и Измирлиева осждили на смрътъ, а Арабаджиева — на 10-годишенъ затворъ. Наедно съ тѣхъ осждили на смрътъ и Бача Кира. Панова и Бача Кира обѣсили въ Търново, а Измирлиева *) — въ Орѣховица на 28 май.

Баба Пантелейца била осждена на 5-годишенъ затворъ, а Стати попъ-Статевъ и другитѣ били освободени.

Слѣдъ това се почнало сждението на габровци.

Най-напрѣдъ почнали отъ убийцитѣ на Узунъ-Али, които осждили на смрътъ и на 4 юний ги обѣсили въ Търново. Имената на обѣсенитѣ сж: Кънчо Иовевъ, Петъръ Тодоровъ, Гаврилъ Велковъ, Станьо Тодоровъ, Станьо Петковъ и Рачо Генчовъ; отъ тѣхъ първиятъ билъ отъ Бичкинята, вториятъ — отъ Тодорчета, а останалитѣ — отъ Кряковци.

Противъ габровскитѣ учители, освѣнъ махзара, подписанъ отъ габровскитѣ първенци, нѣмало други улики. Въ махзара се казвало, че откакъ дошли въ Габрово учителитѣ, които се учили въ Русия, почнали да се съставятъ комитети и да се дигатъ бунтове. Махзарътъ искалъ да се накажатъ и махнатъ отъ Габрово тѣзи учители. Прѣдседательтъ на три пжти внасялъ и оттеглялъ махзара. Най-послѣ се почнало изслѣдването, отъ което не се установило нищо прѣстжпно, затова сждътъ ги освободилъ подъ поржчителство и съ условие — да не оставатъ учители въ Габрово **). Гюзелева обвинявали още и за това, че той съ помощьта на телеграфния училищенъ апаратъ улавялъ тайнитѣ разпорежданiя на правителството; но

---

*) Измирлиевъ самъ се покачилъ на бѣсилката и извикалъ: «Колко сладко е да умре човѣкъ за отечеството си!»

**) Разправятъ, че нѣкой човѣкъ минаiъ отъ Свищовъ въ Влашко, отдѣто телеграфиралъ на Априловитѣ душеприказчици въ Одеса, и послѣднитѣ подѣйствували чрѣзъ руското правителство за освобождението на учителитѣ.

той разяснилъ прѣдъ сѫда, че е просто учитель по физика, та билъ освободенъ. Само Н. Серановъ билъ осѫденъ на 3-годишенъ затворъ за участието му въ заседанието при *Родевото.*

Стоянъ Миралая (отъ габровски колиби) стоялъ постояно въ конака и билъ ваденъ въ сѫда при изпитването на ония възстанници, които не се самопризнавали.

Отъ другитѣ габровци били осѫдени само: Ц. Дюзтабановъ, Екимъ Цанковъ, свещ. Иванъ попъ-Петковъ, Хр. Топузановъ, Д. Денчевъ, Хр. Паргинковъ и Петко Патладжана.

Цанко Дюзгабановъ още при първото си излизане прѣдъ сѫда казалъ: „Азъ никога не съмъ лъгалъ и сега нѣма да излъжа". И почналъ той да разправя всичко до най-малки подробности, като се мѫчелъ да докаже, че възстанието е дѣло на цѣлия български народъ.

— Ами какво участие взеха габровскитѣ учители? запитали турцитѣ.

— „Тѣ само знаеха, но никакво участие не сѫ вземали", отговорилъ Дюзтабановъ.

Тогава прочели махзара на Габровскитѣ чорбаджии и попитали Дюзтабанова, какво ще каже.

— Това е клевета. Не вѣрвамъ да повторятъ това габровскитѣ чорбаджии. Тѣ сѫ били заставени отъ Фазлѫ-паша насила да подпишатъ, отговорилъ Дюзтабановъ.

Дюзгабановъ билъ ваденъ прѣдъ сѫда почти слѣдъ всѣки два дена. Турцитѣ се отнасяли много вѣжливо къмъ него: наричали го „Цанко-ефинди", поднасяли му столъ за сѣдане и му давали цигари да пуше.

Дюзтабановъ всѣкога поддържалъ прѣдъ сѫда, че Хр. Топузановъ и Д. Денчевъ сѫ само членове на комитета, а глава на революционния комитетъ и главенъ виновникъ на всичко станало билъ Екимъ Цанковъ. Послѣдниятъ всичко отказвалъ. При една очна ставка, когато Екимъ пакъ не признавалъ виновностьта си, Дюзтабановъ се обърналъ къмъ Саранова съ слѣднитѣ думи:

— Кажи си право, Сарановъ, не бой се: твоятъ кабахътъ (вина) не е голѣмъ! Спородъ закона ти ще стоишъ само петь години запрѣнъ, а пъкъ въ това врѣме азъ ще храня майка ти отъ воденицата си.

Дюзтабановъ повторилъ това 2—3 пѫти, като настоятелно искалъ, щото Сарановъ да се признае. Тогава послѣдниятъ се разколѣбалъ и съ сълзи на очи потвърдилъ думитѣ на Дюзтабанова. Слѣдъ това и Екимъ призналъ за истински показанията на Дюзтабанова. Ала Топузановъ и Денчевъ продължавали да упорствуватъ и да не признаватъ виновностьта си.

Откровенностьта и честностьта на Дюзтабанова направили особено впечатление на прѣдседателя Али-Шефикъ—бея, който се рѣшилъ да иска за него милость отъ Султана, ала послѣдниятъ не го помилвалъ.

Дюзтабановъ разправялъ прѣдъ сѫда и най-малкитѣ подробности отъ своето войводство и нарочно разтакалъ работата, за да спечели врѣме, защото се надѣвалъ, че ще получи прошка отъ Султана или че ще бѫде амнистиранъ по намѣсата на европейскитѣ посланници. Той всѣкога говорѣлъ прилично и въздържано къмъ властьта; ала, щомъ нѣкой турчинъ го прѣдизвиквалъ, отговарялъ дързостно.

Турцитѣ еднажъ го запитали:

— Цанко-ефенди! Ти, който си толкова ученъ и знаешъ историята и много други науки и който познавашъ нашето орѫжие и нашата сила, — не можа ли да прѣдвидишъ, че нѣма възможность да се борите вие, — една шъпа хора — съ такава силна държава като нашата? Чудно ни е, какъ можа и ти да се увлѣчешъ въ тая глупава работа и да станешъ бунтовникъ.

Той имъ отговорилъ:

— Азъ зная много добрѣ, че царството ви е голѣмо, че силата, войската и орѫжието сѫ въ вашитѣ рѫцѣ, че съ сила не ще ви надвиемъ; но зная още, че вие сте варвари и тирани, че поради въстанието ще нападнете на невиннитѣ и мирни жители и ще извършите звѣрства. Нашата цѣль не е била да ви надвиемъ съ сила, а само да ви прѣдизвикаме да направите звѣрствата, които вече прѣмного направихте и благодарение на които се компрометирахте прѣдъ цѣлия образованъ свѣтъ, — и тая наша цѣль е достигната вече. И тъй, ние побѣдихме. Вие, като изгорихте толкова кѫщи и села на мирнитѣ българи, като изклахте толкова невинни старци, бабички, жени и дѣца, като разорихте толкова църкви и училища, — трѣбва да знаете, че цѣла Европа се възмути отъ вашитѣ звѣр-

ства и че тя скоро ще дойде да ви изгони отъ тука: стѣгайте се да бѣгате къмъ Анадола. Вие издадохте *Хати-Шерифа*, а не го изпълнихте; издадохте *Хати-Хумаюна* — и него не изпълнихте, обѣщахте правдини за христианитѣ — и тѣхъ не дадохте. Мислите ли, че сѐ съ лъжи ще може да я карате? Европа се насити на лъжитѣ ви и не ви вѣрва вече. Вашата се свърши вече: Европа, както казахъ, ще ви изпжди оттука.

Дюзтабановъ билъ осжденъ на смрьть и обѣсенъ на 15 юний въ Търново. Слѣдъ като му прочели присждата, той почналъ да говори:

— Тукъ нѣма нищо казано за моитѣ добри дѣла. Азъ запазихъ да не се изгори Габрово, запазихъ живота на единъ мохамеданинъ въ Батошево . . . .

— „Тѣзи работи не се пишатъ, прѣкжсналъ го прѣдседательтъ; ами кажи, тукъ ли или въ Габрово желаешъ да бждешъ обѣсенъ?“

— По-добрѣ тука, че градътъ е по голѣмъ, та ще бжде по тържествено, отговорилъ Дюзтабановъ.

При бѣсилката Дюзтабановъ раздалъ на сиромахкини и дѣчурлига паритѣ, които ималъ у себе си, и, безъ да чака да му чете попъ напжтствена молитва, поклонилъ се на присжтствуващитѣ и спокойно се покачилъ на бѣсилката, като рекълъ: „Бѣсилката не е позорна за мене!“*)

Слѣдъ като *Екимъ Цанковъ* призналъ вината си, турцитѣ настоявали да му се даде най голѣмо наказание, даже поголѣмо отъ това на Дюзтабанова, защото той билъ главниятъ

---

*) Цанко Дюзтабановъ е синъ на извѣстния чорбаджия Христо Дюзтабана. Родилъ се е на 13 май 1844 год. и се е училъ въ габровското училище. Той билъ пръвъ по успѣхъ ученикъ и ималъ особна дарба да изучава чужди езици. Още прѣзъ 1862 г. знаелъ да говори и чете по турски, гръцки, италиянски и френски. Слѣдъ 1862 г. отишълъ въ Цариградъ, дѣто засилилъ знанията си по казанитѣ езици и научилъ и английски. Училъ много добрѣ безъ особни старания. Много обичалъ да прочита, затова постоянно четѣлъ. И въ Балкана носѣлъ една френска книга. Той билъ буенъ и безстрашливъ, съ желѣзенъ характеръ и твърда воля. Обичалъ да спори, безъ да отстжпи на противника си.

Още 14—15 годишенъ прѣдводителствувалъ връстницитѣ си въ сражения съ камъни, дѣто съ сопа въ ржка самъ се впущалъ въ градъ отъ камъни. Съученицитѣ му поискали веднажъ да го извадятъ отъ чина, дѣто той се яко държалъ. Като не могли да сторятъ това съ дърпане, тѣ почнали да го удрятъ съ дивититѣ си по ржцѣтѣ, и ржцѣтѣ му посинѣли, но той пакъ не се пусналъ. Ималъ растъ срѣденъ, винени очи, кестенева коса и срѣдни мустаци; лицето му било симпатично съ слаба усмивка. Говорътъ му билъ гладъкъ и приятенъ. Не билъ женѣнъ. Хранѣлъ се отъ прихода на воденицата си.

подстрѣкатель. Тѣхъ особно силно ги ядосвало това, дѣто Ек. Цанковъ билъ чиновникъ, облагодѣтелствуванъ отъ властьта, а се осмѣлилъ да стане бунтовникъ.

— Като държавенъ службашъ видѣлъ си не зло, а добро отъ държавата, затова кажи ни, защо стана бунтовникъ? запитали турцитѣ.

— „Защо ли? Защото нѣма управия въ турското царство; защото турцитѣ тъпчатъ правата на българитѣ, даже въ сѫдилищата нѣма правосѫдиего за българитѣ; защото турското правителство лъже, като обѣщава реформи, а не ги изпълнява; защото се убѣдихъ, че съ добро не ще ни се дадатъ нуждницитѣ правдини и че само съ бунтъ ще се спечели автономия за България, както се спечели за Сърбия и Влашко.“

Екимъ Цанковъ билъ осѫденъ на смрѫть и обѣсенъ въ Търново на 15 юний.

Слѣдъ като му прочели присѫдата, съ която се осѫждалъ на обѣсване, той паднѫлъ на колѣнѣ прѣдъ прѣдседателя, като го молѣлъ да му харижe живота. Послѣднитѣ му думи били: „Колко жертви иска свободата!“*)

Попъ Ивана сѫдили като подстрѣкатель на народа и водитель на чета. Когато най-напрѣдъ го закарали въ габровския конакъ за разпитване, той не признавалъ вината си. Тогава извадили прѣдъ него Пецата Караахмедчето, който засвидѣтелствувалъ вината на попа.

— На такива ли свидѣтели се осланя властьта? попиталъ попътъ.

Караахмедчето билъ отъ простата маса и нравствено развалѣнъ човѣкъ. Слѣдъ това извадили прѣдъ обвиняемия Пенча калмука — човѣкъ отъ първенцитѣ градски и съсѣдъ на попа. Попътъ останалъ като гръмнатъ и едвамъ можалъ да продума на себе си: „Нима и този човѣкъ може да бѫде прѣдатель?“

Попътъ всичко отказвалъ, ала, като го били до безсъзнание, накарали го да признае и подпише, че билъ станалъ

---

*) Ек. Цанковъ билъ ергенъ на 32 години Той произхождалъ отъ доста заможни родители. Ималъ кѫсъ растъ и красиво лице, черна коса и буйни мустаци. Отличавалъ се съ остроумие и сладкодумство. Говорѣлъ много добрѣ по турски, знаелъ по малко френски и италиянски. Занимавалъ се съ търговия (бакалинъ). Ималъ благъ характеръ и билъ извънредно милостивъ, честенъ и постояненъ на думата си. Никой не билъ въ състояние да изтръгне отъ него нѣкоя тайна.

прѣдводитель на бунта и че билъ излѣзълъ съ чета; но, като видѣлъ войската, уплашилъ се и избѣгалъ. Тази виновность се потвърдила и съ двѣ телеграми, изпратени отъ Фазлж-паша до редакцията на вѣстникъ „Дунавъ“.

Когато извадили попа прѣдъ сжда въ Търново, прочели му направения въ Габрово *истинтакъ* и го попитали за подписа. Той доста се колѣбалъ, но най послѣ призналь, че подписътъ е неговъ.

— А защо си тури подписа? Нали да потвърдишъ истината? запитали го турцитѣ.

— „Не зная,“ отговорилъ попътъ.

Повторили му сжщия въпросъ. Тогава попътъ казалъ:

— Да, така е, но азъ тогава не бѣхъ въ себе си: бѣхъ побърканъ и не знаяхъ, какво подписвамъ.

— „А защо не знаешъ, какво си подписвалъ?“ го попиталъ прѣдседательтъ.

— Бѣха ме били много, та бѣхъ умаломощенъ и не зная, какво съмъ подписалъ.

Тогава се направило разпореждане да се явятъ въ Търново лицата, които сж земали показания отъ попа въ Габрово, и да се изпитатъ подъ клетва, употрѣбяванъ ли е бой при изслѣдването.

Слѣдъ 2 — 3 дена се явили прѣдъ сжда слѣдователитѣ: Афузъ-ефенди — габровски истинтакчия, и Тефикъ-бей — началникъ на търновската полиция. Слѣдъ като взели *абдесъ* и положили клетва, слѣдователитѣ били поставени на очна ставка съ попа, когото попитали:

— Познавашъ ли тия хора?

— „Да, познавамъ ги. Това сж истинтакчиитѣ, които ме изпитваха въ Габрово,“ отговорилъ попътъ.

— Биха ли те тѣзи хора?

— „Не, тѣ не ме биха, а солдатитѣ ме биха. Тѣзи хора не присжтствуваха при боя и не видѣха.“

Слѣдователитѣ заявили прѣдъ сжда, че попътъ отъ никого не е битъ.

Тогава призовали доктора Ст. Антоновъ да прѣгледа попа и да се произнесе, битъ ли е.

Докторъ Антоновъ забѣлѣзалъ слаби затвърдявания по тѣлото на попа (това било 25 дена слѣдъ боя), но, като не

можелъ да се произнесе положително, помолилъ да повикатъ другитѣ доктори: Берона и поляка (военевъ докторъ). Повикали военния докторъ, който заявилъ, че никакви слѣди отъ бой не сѫществували.

Слѣдъ това не оставало нищо за защита на попа, и прѣдседательтъ прѣдложилъ на комисията да се направи постановление за обѣсването му и се разпоредилъ да се повика владишкия намѣстникъ архимандритъ Стефанъ, който прѣдварително да му снеме свещеническия чинъ. Архимандритътъ остригалъ косата и брадата на попа, снелъ му камилавката, като вмѣсто нея му нахлузилъ на главата единъ опърпанъ калпакъ, и красивиятъ попъ се прѣличилъ*).

На 14. юний вечерьта баба Тота, тъща на попа, отишла въ дома на Юрдана Тодоровъ, за да попита, какъ стои работата на попа прѣдъ сѫда, защото той не билъ излизалъ отъ града навънъ, а се чувало въ Габрово, че билъ наклеветенъ.

— А гдѣ бѣхте досега и защо идете толкова късно, казалъ Тодоровъ: боя се, че не ще успѣемъ да направимъ нѣщо.

— „Дъщеря ми, попадията, е трудна и скоро ще ражда, та не можехъ да я оставя сама, па и нѣмаше защо да се страхуваме, защото той въ Балкана не е ходилъ“.

Тодоровъ пратилъ бабата при Илия Поповъ, комуто да разправи, че попътъ не е излизалъ отъ Габрово навънъ, а послѣ да отиде при Джовани Икономовъ, който да я заведе при нѣкой добъръ прошенописецъ, за да се направи прошение, съ което да се моли прѣдседателя на комисията да не осѫжда него день зетя ѝ, а да отложи сѫдението му за другъ пѫть, за когато да се прѣдставятъ доказателства за невинностьта му. Бабата изпълнила наставленията. Джовани я завелъ при даскалъ Гринитски за написване на заявлението, но този се побоялъ и отказалъ да го напише. Прошението написалъ хромия прошенописецъ — Адилъ-ефенди, и на 15 юний рано Джовани го подалъ на прѣдседателя. Слѣдъ това при прѣдседателя ходили Илия Поповъ и Юрданъ Тодоровъ да молятъ

---

*) Още изъ пѫтя отъ Габрово за Търново било взето отъ турцитѣ джубето на попа, и той ходѣлъ само по антерия.

попа, но не успѣли, защото прѣдседательтъ считалъ винов-
остьта на попа за формално доказана.

— Като изповѣдвалъ грѣховетѣ си прѣдъ владишкия намѣст-
икъ, попътъ се признавалъ, че излизалъ съ ножъ въ ржка на
іицата, дѣто благославялъ и насърдчавалъ въстанницитѣ;
това азъ мисля, че както това е вѣрно, така вѣрна ще е
другата му вина, казалъ прѣдседательтъ.

—„Азъ наздраво се научихъ, че попътъ отвънъ Габрово
е излизалъ“, се осмѣлилъ да каже Тодоровъ.

— Все едно. Излѣзълъ ли е като главатарь или като
дстрѣкатель на бунта, все еднакво е виновенъ, отговорилъ
ѣдседательтъ.

Прошението било оставено безъ послѣдствие, защото при-
дата била вече подписана.

Попътъ билъ обѣсенъ въ Търново на 15 юний. Когато
шелъ до бѣсилката, той падналъ на колѣнѣ и, слѣдъ като
челъ една молитва, успѣлъ да каже слѣднитѣ думи:

— Боже, на тебе оставямъ непразната си жена и мало-
ѣтнитѣ си дѣца! Господи, прости на моитѣ клеветници и ми
пусни утѣшението, че съ моята невинна смрьть ще се изку-
свободата на България! *)

Прѣди Дюзгабановъ да бжде изваденъ прѣдъ сжда, по-
ѣднията е знаелъ отъ изслѣдването на орѣховчанитѣ само
ва, че Екимъ Цанковъ ходилъ въ Орѣховица, а за габров-
ия комитетъ и за заседанието му на *Родевото* нищо не е
аелъ; затова *Хр. Топузановъ* и *Д. Денчевъ* стоели свобод-
, макаръ не спокойни въ Габрово. Чакъ слѣдъ показания-
на Дюзтабанова, послѣднитѣ били уловени и закарани въ
ърново.

---

*) Попъ Иванъ е роденъ въ колибитѣ Вранииловци. И баща му Петко Неп-
въ билъ попъ. Още отъ малъкъ Иванъ билъ пратенъ да се учи въ Габрово,
то живѣлъ при монахинята Теофания въ черковната стая на църквата »Св.
ойца» Той редовно посѣщавалъ църковната служба и се научилъ да пѣе.
ѣдъ като свършилъ тогавашния учебенъ курсъ, заловилъ се съ терзийство въ
брово, дѣто се оженилъ, и пакъ продължавалъ да пѣе въ църква. Той прите-
валъ много звученъ и приятенъ тенорови гласъ, затова габровскитѣ първенци,
ито извънредно се възхищавали отъ неговото пѣние, настояли да възприеме
еценическия санъ. Ржкоположилъ се прѣзъ 1866 г. и продължавалъ да све-
одѣйствува при църквата «Св. Богородица» чакъ до грабването му отъ вла-
та. Попъ Иванъ ималъ срѣденъ растъ, здраво и мускулесто тѣло, красиво ру-
о лице, сини очи и кждрава руса брада. Отличавалъ се съ веселия си нравъ
увствителното си сърдце. Той загиналъ на 34-годишна възрасть, като оста-
ъ непразна жена и четири малолѣтни дѣца.

Христо Топузановъ билъ откаранъ въ Търново на 21 май. Наедно съ него закарали и Асѣна Каменовъ*), а Димитра Денчевъ закарали три дни по-послѣ. Топузановъ не искалъ да говори по турски въ сѫда и отказвалъ всичко, за което го обвинявали. Тогава го запрѣли въ едно подземие.

На другия день го извадили наново прѣдъ сѫда и му прѣдложили да разправи всичко, що може да си припомни. Той пакъ отказвалъ. Тогава извадили прѣдъ сѫда и Дюзтабанова и запитали Топузанова:

— Познавашъ ли Цанка-ефенди?

— „Познавамъ го“, отвърналъ Топузановъ.

— За какъвъ човѣкъ го познавашъ?

— „За ученъ и отъ всички уважаванъ“.

— Лъже ли?

— „Не“.

— Приятели ли сте?

— „Не сме приятели: той е гордъ“.

Дюзтабановъ се позасмѣлъ.

Слѣдъ това прѣдседательтъ далъ думата на Дюзтабанова, който казалъ, че този е Хр. Митевъ (Топузановъ), единъ отъ седемтѣ, които заседавали на „Родевото“, и разказалъ подробно за това заседание.

— Е, какво ще кажешъ сега? запитали Топузанова.

— „Който се дави, и за сламка се улавя; но надали ще му помогне и това“, казалъ Топузановъ.

— Всичко е разкрито и за полза на дѣлото е да се разправя, казалъ Дюзтабановъ на Топузанова.

Извели Дюзтабанова.

И слѣдъ това Топузановъ пакъ отказвалъ, затова го държели още два дена въ подземието, слѣдъ което го извадили пакъ прѣдъ сѫда и го принуждавали да се признае, че е изпращалъ ножове въ Орѣховица.

— Признай се, защото Екимъ Цанковъ казва това. Той е при прага и ей-сега и прѣдъ тебе ще го каже, казалъ прѣдсѣдательтъ.

---

*) Асѣна Каменовъ сѫдили за ходенето му по комитетски работи въ Търново и Орѣховица. Той оправдалъ ходенето си въ Орѣховица съ жена си, която била родомъ отъ тамъ, а ходенето въ Търново — съ болестьта си (той билъ охтичавъ), която го била заставила да ходи да се прѣглежда при д-ра Ст. Антоновъ.

Топузановъ, като разбралъ, че Екимъ е прѣдъ прага на заседателната стая, почналъ да отказва съ високъ гласъ, за да чуе Екимъ, че той не се е призналъ.

Извикали Екима Цанковъ, когото запитали.

— Не каза ли ти, че негова милость изпращалъ ножове за Орѣховица?

— „Казахъ; но не негова милость, а Тотьо Ивановъ ги изпраща“, отговорилъ Екимъ.

Направили справка въ протоколитѣ и намѣрили, че стои записано Христо Митевъ.

— Не е Хр. Митевъ. Погрѣшно сте записали, повторилъ Екимъ Цанковъ.

Слѣдъ това Топузановъ билъ запрѣнъ при севлиевскитѣ затворници.

По показанията на Дюзгабанова, Димитъръ Денчевъ (Видинлиевъ), който свободно стоялъ въ Габрово, билъ хванатъ и закаранъ въ Търново. И него сѫдили като участникъ въ заседанието на „Родевото“, но той отказвалъ прѣдъ сѫда всѣко участие въ комитетски дѣла.

Топузановъ и Денчевъ били осѫдени на по 15-годишно заточение въ крѣпость.

На 15 юний се открилъ публичния сѫдъ и се прочела смъртната присѫда на Екима Цанковъ, Цанка Дюзгабановъ и свещенника Иванъ попъ-Петковъ, които слѣдъ обѣдъ били обѣсени въ Търново на онова мѣсто, дѣто сега е паметникътъ. Осѫденитѣ закарвали поотдѣлно на бѣсилката. Най-напрѣдъ закарали и обѣсили Екима Цанковъ, слѣдъ него–Дюзтабанова, а най-подиръ попъ Ивана. Откарването ставало съ кола. Дюзтабановъ билъ съвсѣмъ хладнокръвенъ и свободно разговарялъ изъ пѫтя съ бинбашията, който яздѣлъ на конь отъ една страна на колата.

— Тука ли или въ Габрово ще стане обѣсването ми? запиталъ по едно врѣме Дюзтабановъ.

Бинбашията не отговорилъ на въпроса.

— По-добрѣ тука, че съ по-голѣмъ салтанатъ ще стане, казалъ Дюзтабановъ.

Сѫщия день въ Търново били: майката и най-малката сестра на Дюзгабанова (Цана), тъщата и най-голѣмото момче на попа (Христо). Владишкиятъ намѣстникъ сполучилъ да ги

отлъже и прѣпрати въ митрополията. Тамъ старитѣ палили свѣщи и се молили въ митрополитската черкова, безъ да подозиратъ, че душитѣ на най-милитѣ имъ лица сѫ вече на оня свѣтъ. Бабитѣ чувствували неизвѣстна за тѣхъ дотогава тегота и постоянно се оплаквали една друга:

— Олеле, какво ми е! Ще се пукна!

— „Ами мене питашъ ли?“

— Кой знае, на какво добро е!

— „Дано Богъ обръща на добро!“

На слѣдния день въ църквата „Св. Атанасъ“ при стечение на много народъ станало опѣлото на обѣсенитѣ, слѣдъ което ги заровили въ една съсѣдна на църквата градина.

На 15 юний 1881 год. коститѣ имъ били извадени и тържествено прѣнесени въ Габрово.

На 22 юний събрали въ залата на сѫда: Н. Сарановъ, Петка Патладжана, Хр. Топузановъ, Д. Денчевъ и Хр. Партинковъ, на които прочели присѫдата, споредъ която първитѣ двама се осѫждали на затворъ въ търновскитѣ тъмници, а останалитѣ се пращали на заточение въ крѣпость. Осѫденитѣ нищо не разбрали отъ присѫдата, но, когато ги откарвали назадъ въ затвора, на стълбата ги настигналъ Джовани Икономовъ и имъ казалъ, каква е присѫдата.

— Слѣдъ два часа азъ ще свърша, казалъ Денчевъ Топузанову.

— „Какъ така?“ запиталъ Топузановъ.

— Имахъ афионъ у себе си и го изядохъ, като мислѣхъ, че ще ме водятъ да ме бѣсятъ въ Габрово, та изъ пѫтя да умра.

Въ затвора имъ сложили пранги на краката. Затворницитѣ пратили за докторъ и взели мѣрки за спасяването на Денчева: заклали патка и му дали да изпие кръвьта, а слѣдъ това изтискали чорба отъ червенъ лукъ и му дали да пие. Слѣдъ това Денчевъ повърналъ. Когато дошелъ докторътъ, прѣпорѫчалъ да се пиятъ горчиви кафета, и Денчевъ изпилъ 4—5 такива. Той билъ спасенъ,

Освѣнъ Партинкова, Денчева и Топузанова, били осѫдени на заточение и слѣднитѣ лица: попъ Атанасъ (отъ Гѫбени), Петко Буюклиевъ и Захарий Велчовъ (отъ Севлиево), Аврамъ Драгановъ, Нанко Пачниковъ, Драгни Стойчевъ, Вълко

Ионковъ, Петко Щърбановъ и Петъръ Мариновъ (отъ Ново-Село). Всичко 12 души. Осжденитѣ на заточение навързали по двама съ белегчета, покачили имъ на гърдитѣ присждитѣ и ги развели по улицитѣ на Търново. Чакъ на 20 юлий ги закарали прѣзъ Русе, Варна и Цариградъ въ островъ Кипъръ.

Христо Партинковъ умрѣлъ въ затвора, а другитѣ се завърнали въ България слѣдъ освобождението.

На онова мѣсто въ Търново, дѣто турцитѣ обѣсили прѣзъ 1876 год. възстанницитѣ, днесъ е издигнатъ паметникъ съ слѣдния надписъ:

„Въ паметь на починалитѣ за българската свобода

поборници — мжченици!

Въздигнатъ

отъ признателното потомство

въ 1883 г. отъ Р. Хр.“

Паметникътъ е построенъ прѣзъ 1883 год., а осветенъ на 25 юний 1885 год. Тукъ всѣка година на 25 юний се извръшва панахида по инициативата на търновското женско дружество.

На възстанниците прѣзъ 1876 год.

Училище и храмъ турци поругаха,
Боляри и патрикъ с' ятаганъ изклаха.
Вечъ петстотинъ годинъ какъ отъ врагъ погански
Дѣте у майка бѣ пропищѣло кански;
Но слава вамъ борци — български комити,
Че почнахте борба иго да свалите!
Настана студъ и мразъ, снѣгъ падна̀ прѣзъ мая,
Но ни единъ отъ васъ пакъ се не отчая.
Малцина и почти безъ оржж'е бѣхте,
Ала срѣщу врага смѣло вий летѣхте.
Отъ ваш'я друженъ викъ „Смрьть или свобо̀да“
Ехтѣше катъ отъ грьмъ на небото свода.
И вашата борба тъй достойно трая,
Че тури се на плачъ и на робство края.
О слава вамъ, дѣйци — ратници народни,
Задѣто смогнахте днесъ да сме свободни!
Блазѣ на майката, що ви е родила,
Хвала на люлката, що ви е калила!
Вий гордость сте за насъ — ваши братя мили —
И честь за Българско, дѣт' сте се родили.
Отъ вашитѣ костѝ, що в' Балканъ изгниха,
Блага̀ безцѣнни днесъ в' нави се родиха:
Просвѣта, равенство, братство, миръ за всѣки.
О слава вамъ борци, слава вамъ во вѣки!

Габрово, 19. февруарий 1903. годиина.

По-важни печатни погрѣшки.

Стр.	*редъ.*	*напечатано:*	*поправено:*
1	19	царква	църква
2	29	саменни	каменни
8	13	по старо му	постарому
11	17	отдѣление, а	отдѣление, втората е надъ южния входъ на женското отдѣление, а
20	30	праша	праща
27	34	4 членове	4 члена
29	21	евиле	евели
42	18	По край	Покрай
52	16	под.	год.
53	19	за напрѣдъ	занапрѣдъ
58	24	Дюзтабановъ пратеници	Дюзтабановъ — пратеници
62	12	одъ	отъ
66	32	1974—75	1874—75
72	4	2 000	20000
79	24	завярне	завърне
89	1	Райко	Райка
—	2	Цоньо	Цоня
92	27	слѣдъ — тѣхъ	слѣдъ тѣхъ —
96	36	1876	1856
99	22	градь, Раковски	градъ Раковски
107	19	друта	друга
125	10	Балкана.	Балкана".
—	25	30 00	30000
130	25	пентралния	централния
134	37	дѣсвяя	дѣсния
143	9	Гаврилъ	Гаврилъ
—	33	ноща	поща
154	28	настанилъ	настигналъ
—	32	игорени	изгорени
157	15	су	се

Стр.	*редъ.*	*напечатано:*	*поправено:*
161	13	Димитъра	Димитра
163	23	Къвеникъ	Кръвеникъ
—	35	ва че	вали, че
165	33	прѣвари да я	прѣвари, да я
168	5	и на дали	и надали
177	6	пр. Бързовъ	при Бъвовъ
180	4	струдевъ	студенъ
187	3	сило смърдѣла	синю смърдѣла
207	38	прѣдлгали	прѣдлагали
220	16	синкое	синко,
224	11	кератаваръ	кераталаръ
227	16	спчели	спечели
230	20	сдно	едно
237	38	ла го извадятъ	да го извадятъ

